

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME
TARTIŞMALARI IŞIĞINDA
ULUS DEVLETE BAKIŞ**

DOKTORA TEZİ

Köksal ŞAHİN

Enstitü Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut DURSUN

NİSAN - 2006

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Köksal ŞAHİN

03.04.2006

ÖNSÖZ

Küreselleşme süreci ve bu süreçte yeniden yapılanmak durumunda bulunan ulus devletlerin geleceğine ilişkin öngörülerin hızla önem kazandığı görülmektedir. Ancak genellikle ideolojik yaklaşımların şekillendirdiği bu öngörülerin birbirinden çok farklı olduğu ve objektif olmadığı söylenebilir. Kaldı ki küreselleşme kuramsal ve kavramsal anlamda hala muğlaktır. Bu nedenle konu üzerinde düşünölmeye ve çalışılmaya değer bulunmuştur.

Bu tezin hazırlanmasında değerli görüş ve katkılarından ötürü danışmanım sayın Prof. Dr. Davut DURSUN'a şükranlarımı sunar, ayrıca yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Recai COŞKUN'a, Y.Doç.Dr. Selahattin KARABINAR'a, Doç.Dr. A.Vecdi CAN'a ve Uzman Ali Taş'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

3 Nisan 2006

Köksal ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASİ BOYUTLARIYLA KÜRESELLEŞME OLGUSU	8
1.1. Küreselleşmenin Mahiyeti ve Özellikleri.....	9
1.1.1. Küreselleşme Sürecinin Karakteristik Özellikleri.....	10
1.1.2. Küreselleşmenin Tarihçesi ve Bir Tanım Denemesi.....	15
1.1.3. Küreselleşmenin Dinamikleri.....	24
1.1.4. Küreselleşmenin Düşünsel Altyapısı: Postmodernizm	36
1.2. Küreselleşmeye İlişkin Farklı Yaklaşımlar ve Teorik Temelleri.....	41
1.3. Küreselleşmenin Temel Süreçleri ve Yaşanan Tartışmalar	51
1.3.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	51
1.3.2. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu.....	60
1.3.3. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu	67
BÖLÜM 2: BİR SİYASİ ÖRGÜTLENME MODELİ OLARAK “ULUS-DEVLET”	81
2.1. Gelenekselden Moderne Devlet Biçimleri	82
2.1.1. Geleneksel Devletler	83
2.1.2. Modern Dönem ve Devletleri.....	86
2.2. Temel Unsurları ve Yapısal Özellikleriyle Ulus-Devlet Modeli	91
2.2.1. Ulus Devletin İdeolojisi Olarak Milliyetçilik veya Milliyetçiliğin Devletleşme Formatı Olarak Ulus-Devlet.....	92
2.2.2. Ulus-Devletin Toplumsal ve Siyasi Meşruiyet Zemini Olarak “Ulus”	98
2.2.3. Ulus-Devletin Temel Unsurları	106

2.2.4. Ulus-Devletin Yapısal Özellikleri	109
--	-----

BÖLÜM 3: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUS-DEVLET MODELİNİN ANALİZİ..... 114

3.1. Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik.....	119
3.1.1. Ulus-Devlet Modelinde Egemenlik Yapılanması: Teori, Esaslar ve Boyutlar.....	119
3.1.2. Küreselleşme ve Egemenliğin Klasik Yapılanmasındaki Aşınma.....	126
3.1.3. Egemenlikteki Dönüşümün Güç ve Meşruiyet Açısından Analizi Yada Küreselleşmenin Çelişkili Doğasına Yeni Bir Gösterge: Milli Egemenlikte Aşınma – Reel Egemenlikte Artış..	139
3.2. Küreselleşme Sürecinde Milli Kimlik.....	146
3.2.1. Ulus-Devletlerin Klasik Milli Kimlik Politikaları	146
3.2.2. Klasik Milli Kimlik Uygulamalarını Etkileyen Gelişmeler	152

SONUÇ: GELECEĞİN DEVLETİ OLARAK YENİDEN YAPILANAN ULUS-DEVLET 194

KAYNAKLAR 206

ÖZGEÇMİŞ..... 242

KISALTMALAR

AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği Teşkilatı
CARICOM	: Karayip Ülkeleri Topluluğu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EZM	: Azınlık Sorunları İçin Avrupa Merkezi
FUEV	: Avrupa Halk Grupları Federatif Birliği
G21	: Gelişmekte Olan Ülkeler Koalisyonu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HABİTAT	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İLO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KEİT	: Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı
LATA	: Latin Amerika Ortak Pazarı
MERCOSUR	: Güney Amerika Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NAFTA	: Kuzey Amerika Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OECD	: Avrupa Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı
OSI	: Açık Toplum Enstitüsü
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
UÖŞ	: Ulus Ötesi Şirket
WASP	: Beyaz Anglo-Sakson Protestan
WB	: World Bank (Dünya Bankası)
WIR	: Dünya Yatırım Raporu

TABLO LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: Ulus Devlet-Küreselleşme Etkileşimine İlişkin Literatür Özeti :	
Radikaller	42
Tablo 2: Ulus Devlet-Küreselleşme Etkileşimine İlişkin Literatür Özeti :	
Şüpheciler.....	45
Tablo 3: Ulus Devlet-Küreselleşme Etkileşimine İlişkin Literatür Özeti :	
Dönüşümcüler	50
Tablo 4: Dünya Ticaret Hacmindeki Artış (milyar/dolar)	52
Tablo 5: Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri (milyar/dolar)	52
Tablo 6: Dünyada Kısa Vadeli Yabancı Sermaye Hareketleri (milyar/dolar)	53

Tezin Başlığı: Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış**Tezin Yazarı:** Köksal ŞAHİN   **Danışman :** Prof. Dr. Davut DURSUN**Kabul Tarihi:** 03/04/2006   **Sayfa Sayısı :** VI (ön kısım) + 242 (tez)**Anabilim Dalı:** Kamu Yönetimi

Son 25 yıldır teknolojik, siyasi ve ekonomik şartlarda dünya genelinde ve daha önce görülmemiş hızla değişiklikler yaşanmaktadır. Başlıca sonuçları yoğunlaşan uluslararası ilişkiler ile farklı siyasi ve ekonomik sistemlerin yakınlaşması olan bu süreç, küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. Bilginin öne çıkışıyla “Sanayi Devrimi” ve “Modernite”nin biçimlendirdiği sosyal ve siyasi yapılarda görülen değişme küreselleşmenin başlıca karakteristiğidir. Bu bağlamda görülen, ulus devletin milli kimlik ve egemenlik gibi temel unsurlarına yönelik değişiklikler önemli tartışmalara sebebiyet vermektedir.

Bu çalışmayla esas manada küreselleşmenin ulus-devleti nereye götürdüğü sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırma; ulus-devletin temel unsurları ve yapısal özelliklerinin neler olduğu, sürecin siyasi boyutunun nasıl geliştiği, küreselleşmeyle hızlanan ekonomik, siyasi ve kültürel süreçlerin ulus-devlet açısından ne anlama geldiği gibi sorular üzerinde yükselmiş, yöntem olarak araştırma konusunun doğası gereği betimleyici bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Verilerin yorumlanmasıyla ulaşılan tüm bulgular bütüncül (modernist) yapılanma anlayışının ortadan kalktığına işaret etmektedir. Yerelden uluslararası düzeye kadar tüm örgütlenmelerde esneklik ve farklılıklara açıklık esas alınmakta, ulus-devletin temel ve yapısal unsurları bu doğrultuda yeniden yapılanmaktadır. Ulus devletin ideolojik temelini oluşturan milliyetçiliğin yükselişi, ulusal bilincin hala küresel bilincin önünde oluşu, güçlü devletlerin reel egemenliklerindeki büyük artış, en önemlisi de hızlı ve kapsamlı tüm değişikliklere rağmen ulusun yerini alacak bir meşruiyet zemininin belirmeyişi gibi bulgular ise; ulus devletin yok olmadığını, başlıca devlet biçimi olarak varlığını sürdüreceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ulus Devlet, Egemenlik, Çok Kültürlülük

Title of the Thesis: An Approach to The Nation State Under The Light Of Globalization Discussions in Turkey

Author: Köksal ŞAHİN

Supervisor: Prof. Dr. Davut DURSUN

Date: 03/04/2006

Nu. of pages: VI (pre text) + 242 (main body)

Department: Public Administration

Over the last 25 years, there have been significant changes in economic, social and political conditions all over the world with an unprecedented speed. This change process has led to an increase in the intensity of international relations and the convergence among different economic and political systems, which is called globalization. Changes in social and political structures shaped by “Modernity” and “Industrial Revolution” led by the emergence of knowledge is the main characteristic of globalization. In this vein, changes caused by globalization in nation state, national identity and sovereignty have led to significant discussions in different circles.

With this study, in essence, the question of “where the globalization is driving the nation-state” is investigated. Major components and structural characteristics of nation state, political aspects of globalization process, meaning of intensifying economic, political and cultural processes due to globalization on nation state are main interest of this thesis. To this end, an exploratory methodology was adopted due to the nature of the study.

All findings indicate that the perspective of comprehensive-modernist structure is about to disappear. In all levels of organizations from local to international, flexibility and tolerance to differences are accepted as basis, and all basic components and structural characteristics are restructured in this direction. Findings such as the increase in nationalism which is the ideological base of the nation state, national-mindedness still surpass world-mindedness, there is great increase in the real sovereignty of the powerful states, and most importantly, the lack of a source of legitimacy taking over the nation indicate that nation state does not disappear and will continue its existence as the main national organization.

Keywords: Globalization, Nation State, Sovereignty, Multi-Culturality

GİRİŞ

Tekno-ekonomik gelişmelerin ortaya çıkardığı dinamiklere bağlı bir süreç olan küreselleşme dünyayı hızla değiştirmektedir. Küreselleşmenin giderek genişleyen etki alanında uluslararası sistemden bireysel ilişkilere kadar sosyal yaşamdaki tüm sistem ve kurumlara tesir eden yeni eğilimler söz konusudur.

Son çeyrek yüzyılda yaşanan toplumsal ve siyasi olaylar göz önüne alındığında ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin toplumsal yapıdaki değişmeyi sürekli hızlandırdığı buna bağlı olarak geleceğin hiç olmadığı ölçüde güvensizlik ve belirsizlikle özdeşleştiği bir dönemden bahsedilebilir. Soğuk savaşın sona erishi, aniden beliren ve herkesi karamsarlığa sokan hegemonya, artan etno-kültürel gerilimler, yoksulluğun yaygınlaşması, ürkütücü çevresel sorunlar ve hatta -dünyanın büyük bir bölümü açısından- bilim ve teknolojideki baş döndürücü gelişmeler insanlığın karşılaştığı keskin dönemeçler olarak nitelenebilir. Yaklaşık iki milyon yıllık geçmişe sahip olduğu sanılan insanlığın; hemen her şeyi etki altına alan, geniş kapsamlı değişmelerin yaşandığı, umut ve tedirginliğin birbirine karıştığı, geleceği tahmin etmenin hiç olmadığı kadar zorlaştığı böyle bir süreçten ilk defa geçmekte olduğu kabul edilmelidir. Bu durumun bir yansıması olarak sosyal bilimlerin her alanındaki tartışma ve değerlendirmelerde küreselleşme teorileri veya dinamikleriyle karşılaşılmaktadır (Newman, 2001: 80).

Ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları sürekli tartışılan küreselleşmenin halen netleşmeyen birçok boyutundan söz edilebilir. Sözelimi küreselleşmenin tanımlanması bile başlı başına bir sorundur. Belirsizlik, dinamizm ve çelişkilerin iç içe olduğu, böylesine geniş kapsamlı bir olguyla insanlığın bugüne kadar hiç karşılaşmadığı göz önüne alındığında küreselleşmeyle ilgili yapılan tüm tanımların biraz eksik, biraz muğlâk ve biraz da eklektik olması aslında olağan karşılanmalıdır.

Küreselleşme tartışmalarının merkezindeki konulardan biri de ulus-devlet ve buna ilişkin gelişmelerdir. Yaşanan toplumsal değişim ulus-devlete ilişkin bir yol ayrımına gelinip gelinmediği konusunda yoğun tartışmalara yol açmıştır. Sanayi çağının sona erme belirtileri, özellikle de büyük dönüşüm kapsamında milli egemenlik ve milli

kimlik gibi hususlarda yaşananlar ulus-devletleri bazı alanlarda değişmeye zorlamakta, geleceğini tartışılır hale getirmektedir.

Küreselleşme ile ulus-devlet arasındaki problemin arka planında;

- ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin siyasi sınırların etkisini ortadan kaldırması sonucu toplumlar arasında resmi olmayan ilişkilerin resmi ilişkilerin önüne geçmesi,
- girişilen ekonomik ve siyasi birlikteliklerin coğrafi sınırları ortadan kaldırması dolayısıyla “vatan” kavramındaki kayma ve genişleme,
- ulus-devletin çok hassas olduğu egemenlik kavramının aşınması ve klasik milli kimlik politikalarının sürdürülmesinin zorlaşması gibi gelişmeler yatmaktadır.

Bu gelişmelerin, moderniteye ait milli egemenlik ve milli kimlik gibi kavramları krize soktuğu, modern devletin egemen formu olarak nitelenen ulus-devlet biçiminin klasik gücünü ve etkinliğini kaybetmesine yol açtığı söylenebilir (Keyman ve Sarıbay, 2000: 2). Ulus-üstü siyasi ve ekonomik yapılanmalardaki artışın da tesiriyle küreselleşme, ulus devlet biçiminin ikinci plana geçtiği, çözüldüğü hatta ortadan kalktığı bir süreç olarak değerlendirilebilmektedir. Bu gibi görüşleri dile getiren “Radikal” (aşırı küreselleşmeci) teorisyenler (Bozkurt, 2003; Keyman, 2004: 38) ulus-devlet yapılanmalarının;

- artık insanların beklentilerine cevap veremez hale geldiğine,
- küresel nitelikli kurumlar ve uluslararası hukuk karşısında ikinci planda kalmaya başladığına
- ülkesel, siyasi ve idari bütünlüğün, artan bölgeselleşme ve iktidar dağılması süreçleriyle karşı karşıya kalışına dikkat çekmektedirler.

Francis Fukuyama'nın 1989 yazında “The National Interest” dergisinde yayınlanan makalesinde ortaya attığı “Tarihin Sonu” teorisinin bu yönde bir entelektüel süreç başlattığı söylenebilir. Bu teori, ekonomi sahası başta olmak üzere milli kurumların giderek önem kaybedeceğini, ulusal sürtüşmelerin azalacağını, ekonomi esaslı olmakla birlikte batı medeniyetinin değer yargıları ve siyasi kurumlarına dayalı evrensel bir

medeniyetin geliŖeceđini iddia etmekteydi (Fukuyama, 2003: 23, 48, 49). Ardından 1993 yılında Barry Buzan ve Gerald Segal kùltürlerin karışmasından, evrensel bir kùltürden, milli ve yerel kùltürlerin ikinci planda kalışından bahseden “Medeniyetler Bütünleşmesi” teorisini ortaya attılar (Özey, 2002: 470). Bu iki teori için; politika ve ekonominin yanı sıra kùltürün de millilikten çıkışını dile getiren, ulusun aşılmakta olduğunu ima eden, küreselleşme düşüncesine katkıda bulunan yakınsamacı yorumlardır denilebilir. Doksanlı yılların ortalarından itibaren ise milli düzeyli yönetimin etkisizleştiği, piyasa güçlerinin devletten güçlü hale gelmekte olduğu, ulusa dayalı toplum teorisinin çöktüğu, ulus-devletlerin hatta ulusların tarihe karışacağı gibi argümanlardan bahseden çalışmaların gündemi belirlediği söylenebilir.¹ Bu çalışmalar, ulus-devletin aşınması ve/veya aşılmasını olumlu bulmakta, yaşananları küresel ölçekte zenginliğin, refahın, insan hakları ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan bir süreç olarak değerlendirmektedir (Şen, 2004: 196).

Bu gibi tezlere katılmayan “şüpheci” ve “dönüşümcü” olarak adlandırılan teorisyenler ise, ulus-devlet biçiminin klasik gücünü ve etkinliğini kaybetmekle birlikte form değiştirerek varlığını muhafaza edeceği, insanlığın ulus temelli toplumsal ve siyasi yapılanmayı aşmasının bugünkü göstergelere göre mümkün olmadığı görüşündedir (Şen, 2004: 197). Samuel Huntington, Imanuelle Wallerstein, Anthony Giddens ve Jürgen Habermas gibi düşünürlerin de aralarında yer aldığı bu çevrelere göre yaşananlar, yakın gelecekte ulus devlete alternatif olacak bir siyasi yapılanma biçiminin ve daha da önemlisi ulusun yerine ikame edilecek meşruiyet biriminin habercileri olmaktan ziyade; ulusal çıkar ve aidiyet bağlarının yeni şartlara göre tesis edilme çabalarından başka bir şey ifade etmemektedir.

Bu tezin çıkış noktası; dünyanın, daha önce hiçbir dönemde görülmemiş yoğunluk ve hızda küreselleşme olgusunu yaşıyor olması ve bu durumun modern dönemlere damgasını vuran ulus-devlet biçimini çok yönlü olarak etkilemesidir. Temel problematik, milliliği bir krizle karşı karşıya bırakan gelişmelerin ortaya çıkmış ve ulus-devletin geleceği üzerinde karşılıklı iddiaların yoğunlaşmış olmasıdır. İlk planda merak edilen geleneksel rollerin hızla çözüldüğu şartlarda gelişen dinamiklerin ulus-

---

¹ Bu çalışmaların başlıca olarak Hobsbawm (1995), Ohmae (1995), Appadurai (1996) ve Guehenno (1998) gösterilebilir.

devleti ortadan kaldıracak ya da ikinci plana atacak nitelikte olup olmadığıdır. Bu maksatla yapılacak analizlerin ulus-devletlerin farklı bir forumda bir yapılanma ve örgütlenme içinde olup olmadığını kısacası nasıl bir dönüşüm içinde olduklarını da ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde küreselleşmenin ekonomik ve toplumsal etkilerine yönelik araştırmalarda bir yoğunluk yaşanmasına rağmen, sürecin siyasi boyutu üzerinde lisansüstü düzeyde bir araştırma kısırlığının fark edilmiş olması bu konuya yönelmede etkili olan bir faktördür.² Ayrıca, küreselleşme üzerine cereyan eden tartışmaların ideolojik kutuplaşmalara dönüşmesi (Keyman, 2000; Bozkurt, 2003), bilimsel analizlerden ziyade bu konuda iddia ve göstergelerin gündemi işgal etmesi bu çalışmanın bilimsel anlamda bir boşluğu doldurabileceği inancını güçlendirmektedir.

Küreselleşmenin karmaşık, çoğu zaman çelişkiler içeren ve geleceği şimdilik belirsiz bir süreçler topluluğu olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu genel özellikleri dâhilinde, ulus-devlete ilişkin her iki yaklaşımı da destekleyecek nitelikte gelişmeler ve göstergeler oldukça fazladır. Yapılan kaynak incelemelerine dayalı olarak bu çalışmanın temel tezi şu şekilde oluşturulmuştur:

Son iki asra damgasını vuran modern devletin egemen formu olan ulus-devlet biçimi, küreselleşmecî eğilimlere karşın varlığını devam ettirecek dinamikleri bünyesinde taşımaktadır.

Bu tezi sınamak için çalışma şu “araştırma sorularını” cevaplayacak şekilde tasarlanmıştır:

1. Küreselleşmenin siyasi boyutu nasıl gelişmektedir? Ortaya çıkan veya çıkması muhtemel yeni siyasi gelişmeler nelerdir?
2. Bir siyasi yapılanma biçimi olarak ulus-devlet modelinin temel ve yapısal unsurları nelerdir?

---

² Ülkemizde küreselleşmenin, lisansüstü düzeyde ve siyaset bilimi sahasında çalışılmasında 2003 yılıyla birlikte bir artış göze çarpmaktadır. Konu 2002 yılı başında tez önerisi olarak sunulmadan önce yapılan literatür araştırmasında küreselleşme ulus-devlet etkileşimine yönelik ikisi yüksek lisans; Tuncel (1995) ve Doğanay (2001) ve biri de doktora tezi olmak üzere; Atature (2001) sadece üç çalışma tespit edilmiştir.

3. Ulus-devlet modelinin temel ve yapısal unsurlarından hangileri küreselleşme sürecinde ne gibi tehditlere maruz kalmaktadır?
4. Bu tehditlerin derecesi ulus-devletlerin giderek ortadan kalkmasına yol açacak düzeyde midir; yoksa farklı bir forumda yeniden bir yapılanma ve örgütlenme süreci mi söz konusudur?
5. Bununla bağlantılı olarak; yakın gelecekte ulus devlete alternatif olacak bir siyasi yapılanma biçimi ve dolayısıyla ulusun yerine ikame edilecek bir temel meşruiyet birimi söz konusu olabilir mi?

Bu çalışmanın ilk bölümünde, küreselleşme ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla ele alınmıştır. Amaç, bu karmaşık olguyu üç temel boyutuyla tartışırken, araştırma sorularından birincisini teşkil eden küreselleşmenin siyasal alanda ne gibi gelişmelere sebep olduğu hususunu açıklığa kavuşturmaktır.

İkinci bölümde amaçlanan ise ulus-devletin temel unsurlarını ve yapısal özelliklerini ortaya koyabilmektir. Tarihsel manada tayin edici, dünyaya örnek teşkil eden yapılanma oluşundan hareketle bu analiz için Avrupa merkezli ulus-devlet yapılanması seçilmiştir³ (Drucker, 1997: 163; Chatterjee, 2001: 64, 65). Tarihsel metotla ulus-devletin ortaya çıkışının betimlenmesinin ardından, modernite ve milliyetçilik etkileşiminden hareketle modelin esasları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar; milliyetçilik, ulus ve ulus-devlet olguları üzerindeki tarihi ve sosyolojik düşüncenin başat ekolü olan; “modernist ve araşsalcı” yaklaşımdan hareketle gerçekleştirilmiştir. Buna göre; modern anlamda ulus, ideolojik manada milliyetçilik ve nihayetinde ulus-devlet siyasi yapılanma biçimleri, modernleşen Avrupa’da; gereklilikten kaynaklanan, işlevsellik içeren aynı zamanda süreklilik boyutu da olan tarihsel gelişmelerdir (Smith, 2001: 50; Ersanlı, 2001: 116).

Üçüncü bölümde, evvela ilk iki bölümde elde edilen sonuçların ışığı altında, üçüncü araştırma sorusu olan klasik ulus-devlet modelinin temel unsurları ve yapısal özelliklerinin küreselleşme sürecinde ne gibi tehditlere maruz kaldığının tespitine

---

³ Ulus-devlet konusunda üçlü bir tasnif söz konusudur: Avrupa ve yakın çevresi ulus-devletler, Amerika kıtasında görülen (yerli halka soykırım yapılmasına binaen getirilen göçmenlerle oluşturulan ulus-devletler) ve bir bağımsızlık ya da sömürgecilikten kurtulma mücadelesi sonucunda kurulan ulus-devletler (Chatterjee, 2001: 64, 65).

çalışılmıştır. Bu bağlamda ulus-devleti zorlayan başlıca hususlar olarak; dış otoritelerin dışarda tutulması kuralının hukuken ve fiilen aşınması, mutlak egemenliğin ortadan kalkışı, küresel kitle kültürünün gelişmesi, mikro-milliyetçiliğin canlanması, çok kültürlülüğün yükselişi, ulus-üstü ve imtiyazlı vatandaşlık eğilimleri gibi gelişmeler tespit edilmiş, dördüncü araştırma sorusu olan “Küresel tehditlerin derecesi gerçekten de ulus-devletlerin giderek ortadan kalkmasına yol açacak düzeyde midir yoksa farklı bir forumda yeniden bir yapılanma ve örgütlenme süreci mi söz konusudur?” sorusu bu esaslar dâhilinde cevaplanmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirmeye ulus-devlet modelinin almakta olduğu yeni biçimden bahsedilmesinin yanı sıra araştırma sorularından beşincisini teşkil eden “uzun vadede ulus devlete alternatif olacak bir siyasi örgütlenme biçimi ve dolayısıyla ulusun yerine ikame edilecek bir temel meşruiyet birimi söz konusu olabilir mi?” sorusundan hareketle AB yapılanması üzerinde de durulmuştur. Zira dünya hızla bölgesel birliklerden oluşan bir görünüm kazanmakta, AB klasik egemenlik açısından bir paradigmat kırılma olarak görülmektedir. Bu gelişmelerin ulus-devletin bittiği iddialarına kaynaklık etmekte oluşu söz konusu sorunun cevaplanması açısından önemli bir dayanak noktasıdır.

Ulus-devlet tarihsel ve sosyolojik bir kategori, tarihsel sürecin bir döneminde ortaya çıkmış iktidar örgütlenmesidir. Bu süreç devam etmekte, günümüzde hızla değişen çevresel faktörler ulus devletin yeniden örgütlenmesini veya biçim değiştirmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Çevresel gelişmeler herhangi bir organizasyon için iki anlam taşır; ya tehdit ya fırsat. Dolayısıyla ulus devlet modelini krize sokan çevresel faktörlerin bir tehdit olarak değerlendirilişinin sadece bir analiz yaklaşımı gereği olduğu baştan belirtilmelidir.

Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise sıkça görülen bir yanlış anlamayla ilgilidir. O da, sermayenin ve malların uluslararası hale gelmesinin küreselleşmeyle eş değer tutulmasıdır. Küreselleşme; bilgi, ekonomi, kültür, siyaset gibi sahalarda etkileşim, bağımlılık, birleşme ve bütünleşme şeklinde gelişen değişmelere işaret eden bir kavramdır. Küreselcilik ise bu verilerden hareketle aidiyet ve örgütlenmenin de küresel ölçekli olacağı iddiasını taşımaktadır. Hâlbuki sermaye ve mallardaki uluslararasılaşma böyle bir birleşme ve bütünleşmeyi içermeyen, asırlardır çeşitli düzeylerde var olan

ancak son zamanlarda yoğunlaşan bir olgudur. Çalışma boyunca bu yanlış anlamadan uzak durulmaya gayret gösterilmiştir.

BÖLÜM 1: EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASİ BOYUTLARIYLA KÜRESELLEŞME OLGUSU

“Küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşma tam değildir.”

Anthony Giddens

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren temelinde, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde sağlanan gelişme ve ucuzlamanın yattığı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, birçok araştırmacıya göre; bireysel, toplumsal ve evrensel manada hemen her şeyin yeniden biçimleneceği *tarihsel bir kırılma* noktasına işaret etmektedir. Bu iddianın, sosyal bilimlerde sahasında pek de rastlanmayan genel bir kabule sahip olduğu belirtilmelidir.⁴ Bu kabulün altında yatan unsur, şu anda tarihsel bir değişim döneminden geçildiğine dair geçerli ve nesnel nitelikte pek çok göstergenin varlığıdır. Bu göstergelerden özellikle üç tanesi dikkat çekici olup bunlar;

- son zamanlarda ekonomiden uluslararası ilişkilere, siyasetten insanların günlük hayatına kadar hemen her alanda görülen hızlı bir değişim,
- bu değişimin daha önce hiç rastlanmamış bir hızla hemen her yere ulaşım yayılması

---

⁴ Küreselleşmeyi farklı şekillerde algılayıp yorumlayan görüşler değişim sürecinin “tarihsel bir kırılmaya” tekabül ettiği noktasında mutabıktır. Sözelimi, “*Üçüncü Yol*” çalışmasıyla sosyal demokrat siyaset anlayışına yeni açılımlar kazandıran Anthony Giddens hem dünya çapında hem de bireylerin günlük hayatında var olagelen yapılar ve sürdürülen usullerin çok derinden etkilenecek yeniden şekillenmekte olduğunu belirterek, bu yeni dönemi “geç” (*yüksek modernite*) olarak nitelendirmektedir (Giddens, 2000a: 15; Giddens ve Pierson: 2001). Marksist bakış açısıyla Neo-liberalizme sert eleştiriler yönelten, “Dünya Sistemi Ekolü”nün kurucusu Imanuelle Wallerstein ise; gelişmeleri yeni bir tarihsel döneme geçiş sancıları olarak görmekte, bu geçiş döneminin, kapitalizm ve neo-liberalizmin, sosyal yöndeki eksiklikleri sebebiyle “*kriz ortamı*” şeklinde tezahür ettiğini belirtmektedir (Wallerstein ve Hopkins, 2004). Gelecek bilimci Alvin Toffler; teknolojik gelişmelerin etkisiyle, sanayi devrimine nazaran çok daha derin değişiklikler yaratacağını düşündüğü bu yeni dönemi ve etkilerini “*şok*” olarak nitelendirirken (Toffler, 1981: 18-21), post-modernizmin önde gelen temsilcileri, Peter Drucker ile Jean François Lyotard, modernitenin toplum yoluyla kurtuluş düşüncesinden kaynaklanan bütünleştirici siyasetin artık sorunlara çözüm bulamadığından hareketle, gelişmeleri yeni bir devrin başlangıcı olarak ele almaktadırlar (Drucker, 1995: 13-28; Bayhan, 2001: 155). Neo-liberalizmi, dönüşü olmayan son ideoloji olarak nitelendirmiş olan Francis Fukuyama ise, sanayi çağının kesinlikle geride kaldığını, insanlığın bilgi çağına giden bir sürecin içinde yol almakta olduğunu düşünmektedir (Fukuyama, 2000: 13-15). Ünlü, strateji uzmanı Zbigniew Brzezinski ise olaya farklı bir açıdan yaklaşmakta; dünyanın içine girmiş olduğu değişim sürecinin tarihte görülmedik bir hızla seyredişine dikkat çekerek, bu yeni dönemi anlamının ve sürecin nereye gittiğini tahmin etmenin zorluğundan yakınmaktadır (Brzezinski, 1996: VII-VIII).

- ve son olarak bireysel ya da toplumsal manada güçlü olmanın, ilk defa bilgi ve teknolojiden kaynaklanmaya başlamasıdır.

İşte, günümüzde ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen her alanda görülmeye başlanan bu değişim ve etkileri daha ziyade “küreselleşme” kavramı ile ifade edilmektedir (Giddens, 2000a: 13; Bozkurt, 2003). Değişim sürecinin bu şekilde kavramlaşmasında, -küresel köy benzetmesine zemin teşkil eden- zaman ve mekân sınırlarının hayatın önemli bir bölümünde giderek anlamsızlaşması, ülkelerarası ilişkilerde ve bağımlılıkta görülen artışın kendini iyice hissettirmesi gibi gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir. Altmışlı yıllarda ortaya çıkan, doksanlarda yaygınlaşan küreselleşme kavramı, günümüz bilim dünyasında mercek altında tutulan anahtar bir kelime konumuna gelmiştir.

Birçok alanda sınırları, mesafeleri ortadan kaldıran küreselleşme; yarattığı etkiler göz önüne alındığında -şu an itibariyle- karmaşık, çelişki ve belirsizliklerle dolu bir olgudur. Bundan dolayıdır ki, bir anahtar terim olarak çok başvurulan bir kavram olmasına rağmen, henüz net bir tanımı ortaya konulamamıştır. Gerçekten de, küreselleşme şu an için, tartışma alanlarının yoğun olduğu, etkileri üzerinde bilimsel ve ideolojik nitelikli farklı yaklaşım ve kutuplaşmaların görüldüğü, üzerinde tahmin yapmanın hiç de kolay olmadığı bir süreç konumundadır. Bu nedenle, tanımlanması zor olan bu çok boyutlu olguyu ekonomik, siyasi, kültürel yönleriyle ele almanın konuyu analiz edebilme açısından doğru olacağı söylenebilir. Zaten, küreselleşmeyi çok yalın bir ifadeyle; “*birtakım ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin dünya çapında etki yaratması*” şeklinde ifade etmek de mümkündür (Giddens, 2000a: 23; Kongar, 2003a).

1.1. Küreselleşmenin Mahiyeti ve Özellikleri

Dinamik yapısı, çok boyutlu oluşu ve hemen her boyutundaki çelişkili göstergeler küreselleşmeyi anlaşılması ve anlatılması zor bir kavram hüviyetine sokmaktadır. Bu kavramsal belirsizlikten ötürü, gerek tanım denemesinde bulunabilmek ve gerekse temel küresel süreçleri (ekonomik, kültürel ve siyasal küreselleşme) ortaya koyabilmek olgunun geçmiş dönemlerden farkını teşkil eden karakteristik özelliklerine, tarihsel

arka planına, dinamiklerine ve düşünsel temellerine eğilmeyi adeta zorunlu kılmaktadır.

1.1.1. Küreselleşme Sürecinin Karakteristik Özellikleri

Geniş kapsamlı olguların farklı algılamalara ve değişik tezlere konu olması doğaldır. Küreselleşme, sosyal bilimlerin hemen her alanını ilgilendirecek kadar kapsamlı bir araştırma alanı olmasının yanı sıra, sürece yönelik hemen her yaklaşımı destekleyen olay ve gerçeklerin görülebilmelerinden ötürü⁵ fikri bakımdan zengin fakat içinden çıkmanın hayli zor olduğu geniş bir literatürün konusu olmuş haldedir. Bu görünümüyle, küreselleşmenin teorik bir çerçeveye oturtulmasının zorluğundan da bahsedilebilir. Ayrıca, geniş bir literatürün, ağaçlardan ormanı görememe gibi bir tehlikeye de her zaman için açık olduğu göz ardı edilmemelidir.

Tüm bunlar küreselleşmenin mahiyetini anlayabilmek için duru bir kanaatle konuya başlangıç yapabilmeyi önemli kılan unsurlardır. Bunun için de olabildiğince tarafsız bir durum tespitiyle sürece damgasını vuran gelişmeleri ortaya koymak ilk adım olabilir. Zira küreselleşmenin karakteristik yönleri, süreci geçmiş dönemlerden ayıran temel farklılıkların anlaşılmasını kolaylaştıracağı gibi, sürece ilişkin farklı izahların da sağlıklı bir eleştiriye tabi tutmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, küreselleşme sürecine yön veren en belirgin gelişmeler olarak şunlar gösterilebilir:

i) Birçok alanda mesafe kavramı ortadan kalkmakta, toplumlararası ilişkilerde ve yakınlaşmada büyük bir artış gözlenmektedir.

---

⁵ Karmaşa ve belirsizlik yaratan çelişkili göstergeler oldukça fazladır. Bir yandan küresel bütünleşmeden söz edilirken, öte yandan hemen tüm ülkelerde milliyetçi, ırkçı, hatta dine dayalı uç hareketlerde bir canlanma söz konusudur. Yine, piyasa ekonomisinin başarılarından ve tarihin sonundan bahsedilen dünyada gelir dağılımındaki bozukluk artarken savaş ve terörle dolu günler yaşanabilmektedir. İşin daha ilginç, savaş ve acıların faturasının çoğu ülkede tarihin sonundan sıkça bahsedilen ülkelerin emperyalist politikalarına bağlanmakta oluşudur. İlginç bir çelişki de küresel bir medeniyet ve toplum öngörüsünde bulunmuş çevrelerin de son zamanlarda tek merkezli dünyanın pek de güvenli olmadığından bahsetmeye başlamasıdır. Bir yandan zenginlikler artarken, gerek bireysel gerek toplumsal ve gerekse küresel düzeyde umutsuzluk ve güvensizlik de büyümektedir. Yeryüzünde bu güne kadar olmadığı ölçüde zenginlik ve yoksulluk, refah ve açlık, duyarlılık ve bencillik, umut ve umutsuzluk ikileminin yaşandığından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Bahsedilen ikilemler, küreselleşmeye yönelik iyimser olduğu kadar kötümser görüş ve öngörülerini de giderek arttırmaktadır. Aslında, “küreselleşmeci”, “küreselleşme karşıtı”, “bölgeselcilik” ve “diyalogueu” gibi birçok görüşün yankı bulması dünyanın belirsizlik, kargaşa ve çelişki ortamında oluşunun en güzel ifadesidir (Koray, 2004).

ii) Gücün kaynağı olarak ilk defa bilgi ve teknoloji ön plana çıkmış durumdadır. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde “hizmet sektörü” “sanayi sektörünün” öncü rolünü devralmaktadır.

iii) Serbest ticaret anlayışının tüm dünyada artan bir oranda kabul görmesi ve dijital teknolojinin devreye girmesiyle, ekonomik alanda ülkeler arasında görülen bütünleşme, bağımlılık ve etkileşim dünya tarihinde görülmemiş düzeye ulaşmıştır.

iv) Devletlerin aktörlüğüne dayalı uluslararası sistem değişmektedir. Bu sahada uluslararası resmi kuruluşların ağırlığı giderek artarken, ticari şirketler ve sivil toplum örgütleri de ulusal/uluslararası karar ve uygulamalarda etkili olabilecek konuma ulaşmıştır. Yaşanmakta olan değişim, güçlü bir uluslararası toplumun doğuşuna mukabil, temel aktör olan devletlerin giderek güç kaybetmesi şeklinde de ifade edilebilir.

v) Kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda da ülkeler arasındaki benzeşme hiç olmadığı kadar artmıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler ve artan bağımlılık bunun devam edeceğine işaret etmektedir.

vi) Hemen her alandaki değişimin hızı ve belirsizliği (dünyanın adeta kontrolden çıkmış olması) çoğu sektör, toplumsal kesim ve hatta ulus açısından geleceği kestirmeyi zorlaştırmakta, artan endişe ve umutsuzluk karamsar kitleleri arttırmaktadır. Günümüz toplumlarına “Risk Toplumu” yakıştırmasının yapılmasına da (Keyman, 2000: 24, 27) yol açan bu tablonun oluşmasında ekonomiden ekolojiye, sağlıktan terörizme kadar birçok alanda hiçbir ülkenin tek başına üstesinden gelemeyeceği sorunlarla karşılaşılmasının etkisi büyüktür. Dolayısıyla sürecin belirgin özelliklerinden biri de insanlığın karşılaştığı küresel nitelikli ve tehlikeli sonuçlar doğurabilecek sorunlarda görülen artıştır.

Dikkat edilirse “Bilgi Devrimi”⁶ nin bir sonucu olan ilk iki gelişme, diğer gelişmelerin de hazırlayıcısıdır. Bu bakımdan, teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü

---

⁶ Bilgi devrimi ifadesiyle, toplumsal hayatta bilgi ve uzmanlığın en önemli üretim faktörü haline gelmesi kastedilmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak yeni bir toplumsal yapının (bilgi toplumu) doğmakta olduğu genel bir kabuldür. Bilgi devriminin en önemli göstergeleri olarak; bilgisayara dayalı iletişim teknolojisi sayesinde bilginin çok çabuk yayılabilmesi, bilgi işçileri dediğimiz (beyaz yakalılar) yeni bir toplumsal kesimin doğması ve son olarak da mekan ve zamandan sağlanan inanılmaz tasarruf gösterilebilir (Drucker, 2003: 13-18, 205).

gelişmeleri küreselleşme sürecinin olmazsa olmaz unsuru olarak ele almak hiç de yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Genel olarak bilimsel gelişmeler; bireysel ve toplumsal manada gücün, emek ya da sermaye temelli olarak değil de, bilgi (entelektüel sermaye) ekseninde şekillenmesine yol açarken, bilgi devriminin bir halkasını teşkil eden; ulaşım ve iletişim (enformasyon) sahasındaki baş döndürücü ilerlemeler de zaman ve mekân sınırlarını anlamsız hale getirmektedir. İnsanın ve toplumların en büyük ve en önemli sermayesinin bilgi olmaya başlaması, küreselleşme sürecinin tıpkı tarım ve sanayi devrimleri gibi bireysel, toplumsal ve evrensel manada her şeyin yeniden yapılacağı yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmesine yol açan başlıca gelişmeyi teşkil etmektedir⁷ (Şişman, 2002; Bozkurt, 2003). Küreselleşmenin tarihsel arka planında da değinileceği gibi, sürecin işaret ettiği olguların birçoğu aslında yüzyıllardır vardır. Bugünkü küreselleşme evresinin bu denli derin ve hızlı yaşanmasının temel sebebi ulaşım ve iletişim teknolojisindeki büyük gelişmelerdir (Aydın, 2002: 12).

Küreselleşme sürecini diğer dönemlerden farklı kılan bir başka unsur da, serbest ticaret anlayış ve uygulamalarının ilk defa bu ölçüde yaygınlaşmış olmasıdır (Coşkun, 2002: 13). Esasen, serbest ticaret uygulamaları ile uluslararası sermaye ve finans hareketleri geçmiş dönemlerde de rastlanılan olgulardır. Ancak, serbest ticaret uygulamalarının yeryüzü ölçeğinde bu oranda yaygınlaşması, ticaretin uluslararası alanda bu denli hız ve yoğunluk kazanması günümüze has gelişmelerdir. İlk defa dünya ölçeğinde bu kadar rahat ticaret yapılabilirken, uluslararası ticaret devamlı artmakta, yabancı sermaye akışları rahat ve hızlı gerçekleşebilmektedir ki, bu gelişmeler bütünleşmiş uluslararası sermaye piyasalarını ortaya çıkarmıştır.

Son çeyrek asırda ekonomide görülen yoğunlaşmada teknolojik ilerlemeler kadar, “Neo-liberal” ideolojinin ön plana çıkışı ve Doğu Bloğunun çöküşü gibi gelişmelerin de payı vardır. Bu kapsamda, uluslararası ticarete yaşanan yoğunluğun özellikle finans ve üretim alanlarında odaklanması ve bu durumun, siyasi anlamda da yeni gelişmeleri

---

⁷ İnsanlığın, esas olarak üç değişik tarihî süreç gördüğü kabul edilmektedir: Buna göre; insanlık, evvela “*Tarım Toplumu*” aşamasındayken, Sanayi Devrimiyle “*Sanayi Toplumu*” haline gelmiş, yirminci yüzyılın son çeyreğine doğru, gelişmiş Batılı toplumların şahsında bu aşamayı da geride bırakarak “*Bilgi Çağı ve Bilgi Toplumu*” na ulaşmıştır. Bu yeni aşamayı geçmiş dönemlerden ayıran temel özellik, toplumsal hayatta teknolojinin kazandığı öneme paralel biçimde, bilgi ve araştırmaya dayanan hizmet sektörünün ön plana çıkması gösterilmektedir (Toffler, 1996; Yılmaz, 1996: 93-106).

beraberinde getirmesi son derece önemlidir. Zira devletin bu iki alanda klasik kontrol ve yönlendirme gücü azalmakta, bağımsız politika geliştirebilme kapasitesi düşmekte, buna karşılık küreselleşmenin öncüsü konumundaki ulusötesi şirketler ve küresel kurumların etki sahası giderek genişlemektedir. Dikkat edilirse siyasal alana ait olan bu değişikliklerin de temelinde ekonomik değişimin olması küreselleşmenin ekonomi ağırlıklı bir süreç olduğunun göstergeleridir. Zaten ülkelerin birbirine bağımlılık derecesini tarihte görülmemiş düzeye çıkmasında da asıl pay ekonomide yaşanan bu dönüşümdedir (Held, 1999; Kavi, 2003).

Uluslararası sistemin sadece devletlerden oluşan görünümünü kaybetmeye başlaması da günümüz küreselleşmesine has bir durumdur (Kennedy, 1993: 158). Daha çok yakın bir zamana kadar, uluslararası temas ve ilişkiler bu sahanın yegâne aktörü konumundaki milli hükümetler aracılığıyla yürütülmekteydi. Küreselleşmeyle birlikte, uluslararası örgütlerin de uluslararası sistemin etkili aktörleri haline geldiği görülmektedir. Siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sahalarda uluslararası örgütlerin sayı ve etkinlikleri giderek artmakta yetki alanları ulus-devletler aleyhine hızla genişlemektedir. Bu bağlamda daha da önemli olan gelişme ise; sosyal, politik, ekonomik kararların alınmasında etkili olabilen büyük şirket ve sivil toplum örgütlerinin de yeni aktörler olarak uluslararası ilişkiler sahnesinde boy göstermeye başlamasıdır.

Sermaye ve yatırım potansiyelleriyle ulusötesi şirketlerin (UÖŞ) siyasi otoriteler karşısında güç kazandıkları söylenebilir. Son elli yılda bu tarz şirketlerin sayısında büyük bir artış olmuş, bilhassa da küresel boyuta ulaşan şirketler uluslararası ilişkilerde ve yerel politikalarda etkili hale gelmiştir (Kennedy, 1993: 158; Falk, 2002: 46). Sivil toplum örgütlerinin (STÖ) de, giderek küresel ve ulusal düzeyde siyasi ve ekonomik tercihlerin belirlenmesinde etkili olacak bir pozisyon kazandıklarına şahit olunmaktadır.⁸ Politik etkinlik ve kararların alınmasında devlet harici aktörlerin bu denli devrede olduğu bir dönem daha önce yaşanmamıştır. Dolayısıyla, günümüz

---

⁸ Özellikle küresel sorunlara çözüm arayışlarında STÖ'lerin bir ağırlığı söz konusudur. 1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan "Dünya Çevre Zirvesi"nde, küresel ısınma ve ozon tabakasındaki delinmenin başlıca sorumlusu kabul edilen sera gazlarının kullanımına getirilen sınırlamalarda sivil toplum örgütlerinin etkili oluşunun ardından uluslararası STÖ'lerin sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bugün yirmi binin üzerinde uluslararası STÖ'nün olduğu belirtilmekte, STÖ'lerin dünya çapındaki toplam sayısı milyonlarla ifade edilmektedir (Coşkun, 2004: 244).

küreselleşmesinin önemli bir vasfı olarak; küresel bir toplum ya da “küresellik” olarak nitelendirilebilecek yeni bir yapılanmanın bu kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkması da gösterilebilir (Tutar, 2000: 21).

Toplumların kültürel manada da hiç bu kadar benzeşmediği rahatlıkla ifade edilebilir. Zaman ve mekân sınırlarının bu denli aşıldığı, kitle iletişim araçlarının bu ölçüde geliştiği, insanların ve toplumların birbirlerini hiç olmadığı kadar yakından tanıyabildikleri, kültürel alışverişin böylesine hızlı olduğu bir dönemi insanlık daha önce yaşamamıştır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, teknoloji sayesinde sınırların anlamsızlaştığı, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden ülkelerin birbirlerine bağımlı hale geldiği bir entegrasyon dönemi olarak da görülebilir. İnsanlar kendi mekânlarından ayrılmadan, aynı zaman aralığında dünyanın öbür ucundaki insanlarla konuşup yazışabilmekte, birbirlerinin hayat tarzlarını, zevklerini ve mekânlarını tanıyabilmekte, para, mal vb. transfer edip araştırma yapabilmektedirler. Zaman ve mekân sıkışması ya da çakışması olarak ifade edilebilecek bu ortam resmi ve gayri resmi ilişkilerde görülen yoğunlaşmayla birleştiğinde farklı hayat tarzlarını benzeştirici güçlü bir etki ortaya çıkmaktadır. Bugün, dünyada yemekten giyime, eğlenceden dinlenmeye kadar bir türdeşleşme süreci yaşanmakta, ilgiler, sorunlar ve gündemler ortak hale gelmektedir (Koçdemir, 1999: 8).

Sürecin ayırt edici bir diğer yönü olarak da, artan güvensizlik algılamasına paralel olarak insanlığın bir risk toplumu hüviyetine bürünmesi gösterilebilir (Giddens, 2000b: 564; Aktan, 2003: 95, 96). Risk toplumu kavramıyla, ekolojik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılardaki ihtimal dahilinde olan tehlikelerin artışına ve tehditlerin kontrol edilmesindeki güçlüğü vurgu yapılmaktadır (Bayhan, 2002: 189-194; Giray, 2002: 47, 48). Böyle bir sonuca yol açan başlıca iki gelişmeden bahsedilebilir: Birincisi küresel ısınma ve ozon tabakasındaki delinme başta olmak üzere ekolojik sorunların artık dünyanın dengesini tehdit eder düzeye ulaşmış olmasıdır. Bugün, ekolojik bozulmanın devam etmesi halinde, milyonlarca insanın ölümünden, cilt kanseri ve görme bozuklukları başta olmak üzere birtakım hastalıkların anormal derecede artacağından, bir çok yerleşim alanının deniz ve çöl haline geleceğinden bahsedilmektedir (Giddens, 2000b: 563). İkincisi ise yaşanan geniş kapsamlı ve hızlı değişimin düzenden çok düzensizlik oluşturması, devamlı yeni risk alanlarının olduğu bir periyot yaşanmakta

oluşudur.⁹ Şüphesiz yeryüzünün çehresi, toplumlar ve insanlar sürekli bir değişim içindedir. Ancak günümüzde değişimin hızı inanılmaz boyutlara vardığı gibi, etkileme alanı da son derece genişlemiştir. Bu durum bugünün dünyası ile geçmiş arasındaki farklılığın başlıca nedenidir. Hızın ve etkinin hem olumlu hem olumsuz yanlarını yaşayan insan için geleceğin birçok açıdan daha büyük belirsizlik ve güvensizlik içermesinde çevreyle ilgili tehditler dışında da birçok neden vardır. İnsanları güvensizlik ve ümitsizliğe iten, korku ve risk yaratan gelişmelerin başında;

- ulusal ve evrensel düzeyde ekonomik adaletsizliğin (gelir dağılımında dengesizlik) giderek artması,
- geniş kapsamlı ekonomik krizlerin görülmesi,
- hizmet sektörünün ön plana geçişine paralel çoğu iş alanının ve mesleğin geleceğini görememesi¹⁰,
- sosyal devlet anlayışının terk edilmesi,
- kültürel anlamda milli kimlik ve değerler aşınırken insanların belirsizlik ve güvensizliği yenmek için buralara sığınmaya çalışmalarının yol açtığı kimlik sorunları gösterilebilir.

Dikkat edilirse bunların hepsi (çevreyle ilgili tehditler dâhil) küreselleşmenin insani yönünün pek gelişmediğine de işaret etmektedir (Koray, 2004).

1.1.2. Küreselleşmenin Tarihçesi ve Bir Tanım Denemesi

Küreselleşme olgusu süreklilik arz eden toplumsal değişimin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Bu olgunun kapsamındaki gelişmelerin kapitalizm, sanayileşme, modernleşme gibi süreçlerden kaynaklanan sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi gelişmelerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Nitekim, küreselleşmenin somut göstergeleri olarak ele alınan bir çok gelişme ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarda

---

⁹ Bu durum küreselleşmenin bir geçiş dönemi olmasına bağlanabildiği gibi dünyanın kontrolden çıkması olarak da nitelendirilmektedir. Bilgi devrimine rağmen oluşan bu tablo, aydınlanmacılardan beri önemli bir iddia olan bilim ve teknoloji geliştikçe tabiatın ve gelişmelerin kontrol altına alınabileceği şeklindeki “Newtonvari” yaklaşımın iflâsı olarak da görülmektedir (Alatlı, 2003b: 13-15).

¹⁰ ABD gibi küreselleşme sürecinde en karlı durumda görülen ülke de dahi, toplumdaki güvensizlik ve geleceği belirsiz görme oranının %46 düzeyinde oluşu ilginçtir (Bozkurt, 2000: 101).

bugünkü kadar ciddi ve hızlı değişimler yaratmamakla birlikte geçmişte de görülmüştür (Coşkun, 2001: 51- 53).

Sözgelimi, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğunda sebep olduğu dönüşüm, yine İslamiyet'in kısa bir zaman diliminde inanılmaz yayılışı, reformun öncüsü kabul edilen Luther'in, Wittenberg kentindeki Schlasskirche'nin kapısına fikirlerini asmasının üzerinden pek bir zaman geçmeden Avrupa siyasi haritasının değişmesi, fikirlerin geçmişte de sınırlar aşarak siyasi ve sosyal dönüşümlere yol açtığı birer örneğidir (Krasner, 1999: 39). Yine, sınır aşan finansal ilişkilerin çok da yeni olmadığını ortaya koyan henüz XIV. yüzyılın sonlarında uluslararası faaliyette bulunan 150 kadar İtalyan bankasının varlığı (Hirst ve Thompson, 2003: 45), XVII. yüzyıla gelindiğinde dünyanın hemen her yerinde şubeleri bulunan Batılı büyük finans guruplarının dünyayı saran bir finansal ilişkiler ağını kurmuş olmaları,¹¹ vergi toplama güç ve kapasiteleri son derece sınırlı olan birçok Avrupa ülkesinin bu finans kurumlarına borçlu oluşu¹² ve son olarak XX. asra kadar sınır aşan göç ve dolaşımın -pasaport, vize vb. uygulamalar olmamasının da büyük etkisiyle- bugünkünden daha rahat yapıyor olması küreselleşme kapsamında ele alınan birçok gelişmenin asırlardır yaşandığını gösteren örneklerdir (Sundaram, 2002).

Sayıları arttırabilecek geçmişe ait bu örnekler, küreselleşmenin başlangıcını ilk fetihçi uygarlıklara kadar götüren görüşlere de zemin teşkil etmektedir. Merak, hırs, seyahat, ticaret, göç gibi hususların insanları kendi coğrafyalarını aşan düşünce ve davranışlara ittiği, dolayısıyla küreselleşmenin insanlığın tarihiyle yaşıt olduğu görüşü, küreselleşmenin başlangıcı hususunda ortaya atılan başlıca tezlerdendir (Yeniçeri, 2002a: 9; Sen, 2001'den Coşkun, 2004: 239). Bu konuda, genel kabul gören ve daha gerçekçi olan görüş ise; sınır aşan karşılıklı ekonomik bağlantıların ilk defa görülmesinden ötürü küreselleşmenin başlangıcı olarak XVI. yüzyılı esas alan

---

¹¹ Bunlardan, "Fuggers Finans Kuruluşu" nun (Belçika) XVII. yüzyıl boyunca Portekiz, İspanya, Fransa, Şili, Rusya, Hindistan ve Çin'de etkin faaliyeti söz konusudur (Krasner, 1999: 37, 38).

¹² Feodal dönem Avrupa'sında devletler, güçlü bir merkezi idare ve bürokratik yapılanmaya sahip olmadıkları için, son derece düşük oranlarda vergi toplayabilmekteydiler. Bunun bir sonucu olarak, XVIII. yüzyıl başlarında, Avrupa'nın en güçlü Krallıkları olan İngiltere ve Fransa'da dâhil olmak üzere birçok devlet bu büyük finans guruplarına bağımlı hale gelmiştir. Sözgelimi, o tarihlerde İngiltere ve Fransa'nın kamu borçlarının bütçelerine oranı % 60 dolaylarındadır. Tüm bunlar, ülkelerin finans kurumlarına bağımlı olmasının, çoğu kimsenin sandığı gibi çağımıza özgü bir durum olmadığını göstermektedir (Krasner, 1999: 38).

yaklaşımıdır (Coşkun, 2004: 239). Zira, bu yüzyılda coğrafi keşifler ve giderek kurumsallaşan sömürgecilik sayesinde hem ekonomik faaliyetler yerellikten çıkmış, hem de devletler ve kültürler arasındaki ilişki ve etkileşimler giderek güçlenmiştir. Bu dönemde hüküm sürmüş olan İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi sömürge imparatorluklarında mal, sermaye, emek ve fikirler serbestçe dolaşabilirken, sömürge siyaseti sayesinde birçok batılı şirket küresel bir görünüm kazanmıştır.

XVI. yüzyılda yoğunlaşan ve küreselleşmenin temelleri olarak ifade edilebilecek bu gelişmelerden günümüze iki küreselleşme dalgasının yaşandığı söylenebilir. Birinci dalga olarak XIX. yüzyılın yüzyılın ikinci yarısında başlayıp I. Dünya Savaşına kadar sürmüş olan sınır aşan ekonomik ilişkilerdeki yoğunlaşma gösterilebilir. İkinci dalga ise XX. yüzyılın ikinci yarısından beri sürmekte olan, asıl dinamiğini teknolojik gelişmelerin teşkil ettiği, ekonomi merkezli olmakla birlikte sosyal, kültürel ve siyasi anlamda işbirliği ve yakınlaşmayı da ortaya çıkarmış olan süreçtir. Bu dalganın yetmişli yıllarla birlikte derinleşip hız kazanmasında, teknolojik gelişmelere liberalizmin eşlik etmesinin, gelişmemiş ülkelerle, eski komünist ülkelerin serbest ekonomiye geçmiş olmasının büyük etkisi olmuştur (Wolf, 2001; Yılmaz, 2004: 36, 37).

Küreselleşmenin tarihsel boyutundan bahsederken, yaklaşık beş asır boyunca sürecin temel dinamiğini oluşturan kapitalizmle¹³ olan ilişkisine ayrıca değinmek yerinde olacaktır. Çünkü XVI. asırdan bu yana küreselleşmeyi desteklediği görülen süreçler daha çok kapitalist tercih ve uygulamaların eseridir ve günümüz küreselleşmesinin önemli bir özelliği olarak da, kapitalizmin hiç olmadığı kadar genişleyerek derinleşmesi (insan hayatının her anını etkilemesi anlamında) gösterilebilir (Marcuse, 2000: 25; Ülman, 2003).

Geçmişe göz atıldığında, kapitalizmin insanlığı sanayileşmeye, bilimsel gelişmelere dolayısıyla günümüzdeki hızlı küreselleşmeye getiren temel dinamik olduğu görülecektir (Fox, 2002: 27; Ülman, 2003). Bugünkü gibi yoğun ve hızlı olmamakla birlikte, küreselleşme kapsamında değerlendirilen bir çok göstergeye geçmişte de

---

¹³ Kapitalizmin üç temel özelliğinden bahsedilebilir: İlk olarak, kapitalizmin özel mülkiyete dayalı bir sistem olduğu belirtilmelidir. İkincisi, kapitalist bir sistemde ekonomik faaliyetler piyasalardaki fiyat hareketlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ve son olarak da, sistemin beklentisi ve dayanağı kar peşinde koşma dürtüsüdür (Hutton ve Giddens, 2000: 12'den Fox, 2002: 27).

rastlanılması daha çok kapitalizmle sınır aşan ilişkiler arasındaki bu birlikteliğin bir sonucudur (Coşkun, 2001: 51-53). Coğrafi keşifler, sanayileşme ve modernleşme gibi süreçler kar yaratma becerisi olarak tanımlanabilecek kapitalizmin benimsediği yaklaşımlardan kaynaklanan, insanlığı küreselleşmeye iten başlıca tarihsel gelişmelerdir (Coşkun, 2001: 51).

Nitekim on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla I. Dünya Savaşı arasında yaşanan birinci küreselleşme dalgasının altında, devrin süper gücü olan İngiltere'nin serbest ticaret rejimine geçiş kararı ve bunu yaygınlaştırma çabaları yatmaktadır.¹⁴ Bu politikaların bir sonucu olarak, XIX. yüzyıl Avrupa'sında uluslararası dengelerin dünyanın dört bir yanında yaygınlaşan serbest piyasa uygulamalarının devamını sağlayacak şekilde oturduğu görülmektedir. Pek çok çalışmanın da teyit ettiği gibi; XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreği, uluslararası ticaretin en serbest yapıldığı, uluslararası sermaye hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönemdir ve bu dönemde görülen dünya ticaret hacmindeki büyüme hızına bugüne kadar erişmek mümkün olmamıştır (Held 1999, Giddens 2000a). Nitekim bahsedilen periyotta, dünyadaki toplam yatırımlar içinde uluslararası nitelikteki yatırım oranı %9'lar seviyesindedir. Küreselleşmenin gündeme oturduğu XX. yüzyıl sonlarında, bu oran ancak % 8,5 düzeylerine ulaşabilmiştir¹⁵ (Yıldızoğlu, 1996: 15, 51; Arrighi, 1999: 54). Hatta sömürgeciliğin etkileri ve pasaport uygulamasının gelişmemiş olması da işin içine katıldığında, günümüz küresel ekonomisinin bazı yönleriyle 1870-1914 arası görülen ticaret rejiminden daha kapalı ve bütünleşmemiş olduğu da düşünülebilir (Özbilen, 2003).

---

¹⁴ Ekonomisi hızla büyümekte olan İngiltere'nin bu açılımında, teknolojideki gelişmelerin ticaret açısından yeni ufuklar açtığını fark etmesinin etkisi büyüktür. Bu bağlamda günümüzdekine benzer bir şekilde, XIX. yüzyılda da ticareti kıtalar arası boyuta taşıyan asıl faktörün teknolojideki gelişmeler olduğu söylenebilir. Elektriğin, motorlu araçların keşfi, buhar gücüyle çalışan büyük gemilerin kullanılmaya başlanması, telgraf ve demiryolu şebekelerinin kurulması gibi gelişmeler XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütünleşmiş bir dünya ticaret sisteminin ortaya çıkmasında son derece etkili olmuştur (Polanyi, 2002: 5-20; Hirst ve Thompson, 2003: 8). Bu dönem, teknolojinin küreselleşme serüveninde sahneye çıkışı olarak da değerlendirilebilir.

¹⁵ Her ne kadar, oranlarda XIX. yüzyıl sonundaki ilk küreselleşme dalgası, günümüzle eşit gibi görülmekteyse de; mutlak rakam olarak kıyaslama yapıldığında oranların günümüzden çok küçük olduğu görülmektedir. Konuyu somutlaştırma açısından bir örnek verilecek olursa; XX. yüzyılın başlarında, dünyadaki günlük döviz değişim hacminin toplamı *milyon dolarla* ifade edilmekteydi. Bu oran, 1998 rakamları ile *1,5 trilyon dolar* civarındadır. Yine aynı dönemlerde, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yıllık sermaye akışı birkaç yüz milyon dolarken, 1997 yılında bu miktar 215 milyar dolar düzeyine çıkmıştır (Öymen, 2000: 27).

Küreselleşmenin bugünkü görünümü de çeşitli evreleri olan kapitalizmin, yetmişli yıllardan bugüne uzanan yeni bir safhası olarak değerlendirilebilir¹⁶ (Kılıçbay, 2001: 37; Yeniçeri, 2002a: 9). Bu yeni safhanın temelleri, 1944 yılında düzenlenen ve amacı; uluslararası kapitalist sistemin yeniden kurulması, milletlerarası ticaret ortamının serbestleştirilmesi olan “*Bretton Woods Konferansları*”¹⁷ ile atılmıştır (Yeniçeri, 2002a: 9). Serbest ya da rekabetçi pazar ekonomisinin kurumsallaştırılması doğrultusunda, yirminci yüzyılın ikinci yarısında *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması* (GATT) in, daha sonra da onun yerini alan *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)*’ nün ticari engelleri azaltma yolundaki çabaları devrim niteliğinde sonuçlar vermiş, gümrük tarifelerinde sağlanan devamlı düşüşler sayesinde yüzyılın ikinci yarısında, dünya ticareti 17 misli artış göstermiştir (Öymen, 2000: 27). Yetmişli yılların sonunda uygulamaya geçirilen serbest piyasa ekonomisine geri dönüş ise günümüz küreselleşmesinin en önemli dinamikleri arasındadır. Bugün itibarıyla kapitalizmin yeni teknolojilerin ve küreselleşmenin sağladığı fırsatların yardımıyla daha güçlü ve verimli hale geldiği söylenebilir.

Küreselleşmenin tarihsel boyutundan bahsederken son yarım asırdaki küreselleşmenin, XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar gerçekleşen küreselleşmeden ciddi farklılıklar taşıdığına da vurgulanması gerekir. Bu farklılığa yol açan en önemli unsur, son bir asırdır kapitalizme büyük imkânlar sunan teknolojinin, yirminci asrın ortalarından itibaren gösterdiği inanılmaz atılımdır. Bu arada, teknolojik gelişmelerin zaman ve mekân sıkışması oluşturarak, siyasi sınır mefhumunu adeta ortadan kaldırmasının da en çok kapitalizmin işine yaradığı belirtilmelidir. Gelişen teknolojinin kapitalizme yeni ufuklar açtığı, adeta tüm dünyayı yatırım alanına çevirmesine fırsat

---

¹⁶ Özellikle, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank ve Giovanni Arrighi gibi düşünürlerin önderliğinde gelişen ve son otuz yıl içinde bilim dünyasında önemli bir yer kazanmış olan “*Dünya Sistemi Analizi Ekolü*”, bugünkü dünya sistemini, beş asırlık kapitalist sürecin bir aşaması olarak nitelendirmekte, küreselleşmeyi de direkt olarak kapitalizmin yeni bir formu, milli sınırları aşarak “*transnasyonel*” bir nitelik kazanması şeklinde ifade etmektedir (Bostanoğlu, 1999: 165).

¹⁷ İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kalıcı bir dünya barışı için, uluslararası ekonomik işbirliğinin tesis edilmesi önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, yeni uluslararası ekonomik ve mali sistemin temeli 1944 yılında ABD’nin Bretton Woods kasabasında düzenlenen bir dizi konferansla atılmıştır. Ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak, uluslararası likidite ve mali güven gibi ihtiyaçlara cevap vermek ve uluslararası ticareti serbestleştirip artırmak amacıyla yeni kurumların oluşturulması benimsenmiş, “*Dünya Bankası*” (WB) ve “*Uluslararası Para Fonu*” (IMF) adında milletlerarası teşkilatlar kurulmasına karar verilmiştir. Bunlardan Dünya Bankası, harap hale gelmiş olan Avrupa ve az gelişmiş ülke ekonomilerine katkıda bulunmakla, Uluslararası Para Fonu da uluslararası mali düzeni kurmak ve uygulamakla görevlendirilmiştir (Seyitoğlu, 1993: 408).

tanıldığı görülmektedir. Kar ve büyüme peşindeki firmalar tüm dünyayı kullanma, alışverişin hızlı ve rahat olmasını sağlama imkânlarına kavuşmuştur. Dikkat edilirse son çeyrek asırdaki uygulamalar ve göstergeler sosyal kaygılarla yapılan tüm eleştirilere rağmen kapitalizmin bu gibi imkânları sonuna kadar değerlendirmekte kararlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç itibarıyla, günümüz küreselleşme dalgası birden bire ortaya çıkmamış, ekonomik eksenli ve kapitalizmle iç içe olan süreçlerin oluşturduğu zemin üzerinde yükselmiştir. Bilgi devriminin yanı sıra kapitalizmin yeni bir açılımı olarak ifade edilebilecek olan neo-liberal uygulamalar ve Doğu Bloğunun yıkılması gibi önemli gelişmelerin üst üste gelmesi küreselleşmenin günümüzde birden bire karşılaşılan ani ve benzersiz bir olgu olarak algılanmasında etkili olmuştur (Ülman, 2003). Yoksa sınır ve mesafelerin aşarak toplumlar arası ilişki ve etkileşimlerin gerçekleşmesi her zaman karşılaşılan olgulardır ve özellikle sömürgecilik döneminde zirveye ulaşmıştır. Bugünkü küreselleşmeyi geçmişten ayıran temel farkın; bu ilişki ve etkileşimlerin her zamankinden hızlı ve yoğun olması, var olan ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılanmaları önemli ölçüde değişikliğe zorlayacak etkileri üretmesi olduğu söylenebilir (Öymen, 2000: 27).

Popüler bir kavram olması hasebiyle geniş bir literatürün bulunduğu küreselleşmeyle ilgili çalışmalara göz atıldığında, tanımdan ziyade süreci açıklayabilme çabalarıyla karşılaşmaktadır. Bu durum, küreselleşmenin çok boyutlu, dinamik ve çelişkili yapısının tanım zorluğu oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Küreselleşmenin bu nitelikleri bilhassa da çelişkili göstergelerin fazlalığı farklı bakış açılarına imkân tanımakta, sonuçta bir tanım sorunu ve buna bağlı olarak kavramsal ve teorik çerçeve sıkıntısı baş göstermektedir.

Nitekim küreselleşme literatürüne bakıldığında; Japon gençlerinin cinsel sorunlarından, Alman maden işçilerinin sosyal problemlerine kadar birçok konunun küreselleşme kapsamında ele alındığı (Bozkurt, 2003), olgunun “Batı kapitalizminin kılık değiştirmiş emperyalizm çabası” olarak tanımlandığı gibi, tamamen zıt bir şekilde “Asya endüstrilerinin yükselişi karşısında Batı kapitalizminin zayıflama süreci” olarak da tanımlanabildiği görülmektedir (Adams, 1999: 61’den Aydoğuş, 2000: 30). Bu karmaşa ve sınır çizememe sorunu sebebiyle, son zamanlarda küreselleşmeyi bir

kavram değil de *katalog* olarak gören yaklaşımlara da rastlanmaktadır.¹⁸ Küreselleşmenin özellikleri ve tarihsel arka planının ışığı altında kavramın sıklıkla kullanıldığı alanlar, yakın ilişki kurulan ve çoğu kez eş anlamlı olarak kullanılan kavramlar, ekonomik, sosyolojik ve politik eksenli yaklaşım ve tanımlar göz önüne alınarak bir tanım denemesinde bulunmak mümkündür.

Küreselleşme kavramının kullanım alanlarının başında uluslararası ilişkiler sahası gelmektedir. Bu sahada küreselleşme ve *yeni dünya düzeni* kavramlarının eş anlamlı kullanılışı sıklıkla görülmektedir. Küreselleşmenin dünyada ortaya çıkmakta olan yeni dünya düzeninin temel belirleyicisi olmasının bunda etkili olduğu söylenebilir (Alatlı, 2004: 36). Ayrıca, farklı ülke ve toplumlar arasındaki bağımlılığın artması, uluslararası organizasyon ve şirketlerin giderek güç kazanması gibi küreselleşmeye has özelliklerin yeni dünyayı tasvir ederken sıklıkla faydalanılan figürler olmasının da bu tarz kullanımı yaygınlaştırdığı düşünülebilir.

Küreselleşme, başta ekonomi alanında olmak üzere uluslararası ilişki ve etkileşimlerin önündeki kısıtlamaların minimize edildiği bir süreç olması ve liberal değerlerin yaygınlık kazanmasından ötürü *liberalleşmeyi sağlayan süreç (liberalleşme)* anlamında da kullanılabilir (Aoki, 2003: 95). Bununla birlikte, kavramın giderek artan bir şekilde evrenselcilik ve emperyalizm gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi de söz konusudur. Özellikle *emperyalizm* anlamındaki kullanılışında son zamanlarda bir artıştan bahsedilebilir. Ekonomik küreselleşme kapsamında, gelişmekte olan ülkeler aleyhine birçok olumsuz gelişmenin görülmesi, evrenselleşmenin Amerikan değerleri etrafında seyretmesi, küreselleşmenin daha çok dünyanın Amerikanlaştığı bir süreç olarak algılanmasının bunda etkili olduğu söylenebilir. Bu görüştekilere göre, isteyerek bütünleşme bir araya gelme çağrışımı yapan ve sevimli bir kavram olan küreselleşme, gerçekte hâkim sermayenin yeni pazarlar oluşturabilmek ve kar hadlerini yükseltebilmek amacıyla yeni şartların avantajlarını kullanmasında maske görevi yapmaktadır (Önder, 2004).

---

¹⁸ Bu yaklaşımın öncülerinden Paul Marcuse'ye göre; küreselleşme hususunda bir kavramsal kargaşa vardır ve yetmişli yıllardan günümüze kadar meydana gelen hemen her değişiklik küreselleşmeyle ilişkilendirilmektedir. Bu sebeple, "küreselleşmeyi bir kavram olarak değil de; bir katalog olarak ele almak" daha faydalı bir yaklaşım olacaktır (Marcuse, 2000: 23, 24).

Görüldüğü üzere, küreselleşmeyle ilişkilendirilen kavramlar sürecin temelde sınır mefhumunun son iki asırda yerleşen anlamını yitirmesi ve işlevinin değişmesiyle alakalı olduğunu, zaman ve mekân sıkışmasının kavramın ruhunu teşkil ettiği sonucunu ortaya koymaktadır. Kimileri bu gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni şartları emperyalizme gidiş olarak yorumlarken, kimileri de bunu özgürlüklerin lehine bir trend olarak görebilmektedir. Aşağıda da görüleceği gibi temel küresel süreçlere ilişkin sosyal bilimlerin farklı alanlarında yer alan düşünürlerin, küreselleşme izah ve tanımlarına da zaman ve mekân sıkışması yani sınırların değişen niteliği ve bu manada dünyanın küçülmesi düşüncesi damgasını vurmaktadır.

Sözgelimi, küreselleşmeye ekonomik bakış; dünya ekonomisindeki açıklık ve serbestlik yönünde gözlenen hareketlenmenin etkisiyle piyasalarda görülen ulus- aşırılışma üzerinde yoğunlaşmakta, yapılan küreselleşme tanımları, milli sınırların dolayısıyla ulusal otoritelerin ekonomik süreçte etkisini yitirmesine vurgu yapmaktadır. Mesela, Silbert ve Klodt'a göre küreselleşme: "*ayrı ulusal ekonomileri entegre bir dünya ekonomisine dönüştüren süreç*" tir (Silbert ve Klodt, 1999'dan Coşkun, 2001: 56). Kettle, küreselleşmeyi "*küresel pazarın dörtünala gelişmesi*" şeklinde tanımlarken (Kettle, 2004), Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ise; "*Siyasi olarak belirlenmiş milli ve bölgesel sınırları aşan ekonomik faaliyetlerin artışı*" olarak konuya yaklaşmaktadır (Aydoğuş, 2000: 30).

Küreselleşmeye ilişkin sosyolojik yaklaşım; dünyanın çoğu bölgesinde yerleşik kültürler ve geleneksel hayat tarzlarını etkileyen gerilim ve sıkıntılar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sosyologlar, kültürler arası etkileşimin ve açıklığın inanılmaz düzeyde artmasına bağlı olarak kültürel manada giderek artan benzeşme ve buna tepki niteliğindeki farklılaşma eğilimleri üzerinde durmakta, modernite kaynaklı kültürel yapı ve politikaları (ulus ve milli kimlik başta olmak üzere) sorgulamaktadır. Bu doğrultuda, Anthony Giddens, "değişiklikler kümesi" olarak gördüğü küreselleşmeyi; "*hayatımızı sürdürdüğümüz usulleri (üstelik çok derin bir şekilde) yeniden yapılandırmak*" olarak tanımlarken (Giddens, 2000a: 15), Malcolm Waters; usulleri yeniden yapılandırmayı gerektiren gelişme olarak "*toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki coğrafya ile ilgili sınırların ortadan kalkma sürecinin bilincine varılmış olmasında*" görmekte, küreselleşmeyi de "*insanların böyle bir sürecin farkında*

olmaları” şeklinde izah etmektedir (Bolay, 2002: 57). Roland Robertson’a göre küreselleşme bir kavram olarak “*dünyanın küçülmesi ve dünya bilincinin güçlenmesini*” içermekle birlikte, usullerin yeniden yapılanmasının, insanlığı evrensel kültür bağlamında bütünleşmeye götüreceği bir seyir izlemesini çok düşük bir ihtimal olarak görmektedir (Robertson, 1999: 21).

Küreselleşmenin siyasi boyutundaki tartışmalarda ise, egemenliğin ve bununla bağlantılı olarak demokrasinin küreselleşmeden nasıl etkilendiği üzerinde durulmakta, ulus-devletin yeni şartlardaki rolünün ne olacağı gündemi belirlemektedir (Jameson, 2000: 39). Tahmin edilebileceği gibi, siyaset bilimcilerin, değerlendirme ve tanımlarında ekonomistlerde olduğu gibi, milletin ve devletin egemenlik alanını belirleyen ulusal sınırların durumu belirleyici olmaktadır. Çünkü ulusal sınırlar, ulus-devletin toplumsal ve siyasi anlamda temelini oluşturan ulusun, egemenlik alanını belirlemektedir. Bu bağlamda, Mustafa Erdoğan, küreselleşmeyi: “*iletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde, ilişkiler açısından milli sınırların önemini yitirmesi ve giderek insanlar için gündem ve ilgilerin ölçeğinin dünyalaşması*” (Erdoğan, 2002: 27), Veysel Bozkurt ise, “*zaman ve mekân kavramlarının eski anlamını yitirmesi, sınırların ortadan kaybolmaya başlaması ve yeryüzündeki tüm insanların (ve ülkelerin) karşılıklı bağımlılığının artması*” olarak tanımlamaktadır (Bozkurt, 2003).

Genel bir değerlendirme olarak, disiplinler bakış açıları küreselleşme kapsamında vurgulanan gelişmelerin; sosyo-ekonomik değişikliklerde teknolojinin belirleyiciliği, milli sınırların ayırıcı fonksiyonunda görülen gerileme ve ulus-devletin ortak iç dünya yaratma gücünün azalmış olması, toplumlar arasında özellikle de ekonomi sektöründe görülen ilişki yoğunluğu, bunun tabii bir sonucu olarak toplumlar arası bağımlılığın artması gibi modernizmle kurumsallaşan, sanayi toplumuna has toplumsal ve siyasi yapılanmayı değişime zorlayıcı hususlar olduğu görülmektedir. Yine dikkat çekici olan bir başka husus ise bu gelişmeler ifade edilirken ölçek olarak da tüm dünyaya işaret edilmesidir. İlgilerin, etkilerin ve yankıların dünya çapında olması, bağımlılığın küresel bir ekonomi yaratması gibi. Tüm bunlar, kavramın en çok kullanıldığı saha ve ilişkilendirildiği kavramlar analizinde ulaşılan “*kavramın ruhu zaman ve mekân sıkışmasıdır*” tespitini desteklemektedir. Kavramın özünü teşkil eden dünyanın tek bir

mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışması süreci, siyasi ve coğrafi engellerin, ayrımların azalmakta oluşunu ifade eder. Kavramı, sınırlar varlığını ve önemini muhafaza etmekle birlikte zaman ve mekân ayrımının birçok alanda anlamsızlaştığı ve bir içerik değişimine uğrattığı şeklinde yorumlamak da mümkündür (Tutar, 2000: 18; Gözen, 1997: 77). Bu durum popüler küreselleşme söyleminde sıkça karşılaşılan küreselleşmeyi paranın ve malların serbestçe dolaşımıyla özdeşleştiren bakış açısının da aslında ne kadar dar veya sığ bir bakış açısı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir kavramı tanımlamak sınırlarını çizmek demektir. Küreselleşmenin ise sınırları kolayca çizilecek bir olgu olmadığı tüm özellikleriyle ortadadır. Sözelimi, çok boyutlu bir olgu olan küreselleşmeyi tüm boyutlarını ihtiva eden bir tanımla ifade etmek oldukça zor hatta imkânsızdır. Dolayısıyla, küreselleşmeye ilişkin hemen hemen her tanımın biraz eksik biraz muğlâk olması doğaldır. Yine eklektik bir tanım yapmaktan kaçınmak da pek mümkün değildir. Mahiyet, tarihsel süreç, kullanım alanları ve yaklaşım analizlerinden ulaşılan, kavramın ruhu olarak ifade edilebilecek zaman ve mekân sıkışmasının hızlı bir değişim süreci yarattığına kanaat getirilerek ve temel süreçlerini göz önüne alarak küreselleşmeyi; *teknolojik gelişmeler ve serbest ticaret anlayışının ulusal sınırları engel olmaktan giderek çıkarmasıyla, toplumlararası ilişkilerde ve ekonomik bağımlılıkta görülen artıştan kaynaklanan, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıları görülmemiş düzeyde değişime zorlayan bir süreçler bütünü* şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.1.3. Küreselleşmenin Dinamikleri

Küreselleşmenin dinamikleri süreci besleyen, karakteristik özelliklerini daha fark edilir kılan gelişmelerdir. Küreselleşmenin dört önemli dinamiğinden bahsedilebilir. Bunlar; teknolojik gelişmeler, serbest piyasa anlayışına dönüş, neo-liberal ideolojinin yükselişi ve küresel nitelikli sorunların ortaya çıkışıdır.

1.1.3.1. Bilgi Devrimi, Teknolojik Gelişmeler ve Hızlanan Küreselleşme

Küreselleşmenin yirminci yüzyılın son çeyreğinde hızlanmasına yol açan başlıca iki gelişmeden bahsedilebilir. Bunlar; ulaşım ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen baş döndürücü ilerlemeler ile -Doğu Bloğunun çökmesinin hız kazandırdığı- liberal

ekonomik modelin tüm dünyada yaygınlık kazanması hadiseleridir.¹⁹ Bunlardan enformasyon (haberleşme ve ulaşım) teknolojisindeki gelişmeler, küreselleşmenin olduğu kadar, tarım ve sanayi devrimlerinden sonra insanlığın yaşamakta olduğu üçüncü büyük dönüşüm evresi olarak kabul edilen “*Bilgi Devrimi*” nin de temel dinamiği olarak ön plana çıkmaktadır (Kongar, 2001; Bozkurt, 2003).

Küreselleşmeyle oluşan yeni şartlara göre toplumların yeniden biçimlenmeye başlaması daha çok “bilgi toplumu” kavramı ile ifade edilmektedir (Dursun, 2002: 135). Bu sebeple, ilk olarak teknolojik gelişmelerin toplumsal yapıda yaratmakta olduğu değişimlere göz atmakta fayda vardır. Başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, bilginin üretim sisteminin temeline yerleşmesi yeni bir hayat tarzını ortaya çıkarmakta, sanayi mallarının üretimine dayanan, fabrika ve makine gücü üzerinde yükselen toplumsal yapı değişmektedir. Bu süreçte, bilgiyi geliştiren ve sahip olan uzmanlar önem kazanırken sanayiciler, iş adamları ve işçilerin eski konumlarını kaybettikleri söylenebilir.

Teknolojinin etkisiyle yaşanan toplumsal değişimin en net göstergeleri olarak; günümüzde gerek bireysel, gerekse toplumsal anlamda gücün; emek ya da sermaye bağlamında değil, bilgi ekseninde şekillenmesi, buna bağlı olarak bilgiye dayalı sektörlerin (hizmet sektörü), karlılık ve verimlilikte sanayi (imalat) sektörünün önüne geçmesi²⁰ gösterilebilir (Giddens, 2000b: 556; Ekin, 2000). Son zamanlara kadar, ülkelerin ekonomik kalkınma ve dolayısıyla güç ölçüleri olarak sanayileşme düzeyleri kabul edilmekte, dolayısıyla imalat sektörünün gelişmesi ülkeler açısından öncelikli hedef olmaktaydı. Küreselleşmeyle beraber, ekonomik kalkınma ve güç ölçüsü olarak bilgi ve teknoloji ağırlıklı üretim oranları dikkate alınmaya başlamıştır. Bunun temel sebebi; hizmet sektöründeki fiyat artış hızının mamul maddelerdeki artışın çok

---

¹⁹ Doğu Bloğunun çöküşü dünyada ivme kazanmakta olan piyasa ekonomisi modeline moral ve güven anlamında katkıda bulunduğu gibi, bu bloğa mensup ülkelerin piyasa mekanizmasını tercih ederek, serbest ticaret ve yabancı sermaye imkânlarından yararlanma amaçlı politikalara yönelmesiyle piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Bu bakımlardan, ilk bakışta iki Almanya’yı birleştiren gelişme olarak algılanan Berlin Duvarı’nın yıkılması, asıl manada, küreselleşmenin lokomotif süreci olan ekonomik küreselleşmenin önünü tamamen açan, ekonomik anlamda dünyanın birleşmesine giden bir sürece vesile olan bir gelişmedir (Gözen, 1997: 79).

²⁰ Bu değişim, “Microsoft” firmasının, yıllık toplam satışlarından hareketle somutlaştırılabilir: Microsoft’un 1999 yılı yıllık toplam satışları 11,5 milyar dolar civarındadır. Bunun içinde, imalat (üretim ve işçilik) payı ise sadece 1,1 milyar dolar kadardır. Görüldüğü gibi, ürünlerin fiziki maliyeti, toplam satış değerinin sadece onda birini teşkil etmektedir (Öymen, 2000: 22, 85-87).

üzerinde seyretmesi, eğitilmiş iş gücüne ve teknolojik alt yapıya sahip ülkelerin, imalat sektöründen değil de hizmet sektöründen daha fazla kar elde etmeye başlamasıdır (Bozkurt, 2003; Krasner, 1999: 35).

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler toplumsal yapıdaki dönüşümün yanı sıra küreselleşmenin bu denli yoğun ve hızlı seyretmesinde de önemli pay sahibidir. İletişim ve ulaşım teknolojilerinde son yirmi yılda sağlanan hız, yaygınlık ve ucuzluğun dünyayı küçülterek, çoğu alanda mesafe mefhumunu ortadan kaldırmış olması günümüz dünyasını anlamlandırmak açısından önemlidir. Son elli yıl içinde, deniz nakliye bedelleri % 50, hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve uluslararası telefon bedelleri de % 99 oranında gerilemiştir.²¹ Bugün, daha önceki bakır kablolarla göre bakım ve döşeme maliyetleri çok ucuz olan fiber optik sistemler sayesinde, bir saç telinden daha ince tek bir kablo ile 30 bin telefon görüşmesi aynı anda yapılabilmektedir. Teknolojisinin korunması, pahalılığı ve dev fiziki yapısı sebebiyle uzun yıllar sadece savunma ve eğitim sahalarında kullanılabilen bilgisayarların, seksenli yıllarla birlikte küçültülmesi, buna paralel olarak toplumsal hayatta yaygın biçimde kullanılmaya başlaması ve son olarak da internet teknolojisinin ortaya çıkması,²² tek kelimeyle bir iletişim devrimi yaratmıştır. Üstelik internet ve televizyon yayınlarının tüm dünyadan seyredilebilir hale gelmesi sayesinde eski devirlere kıyasla, teknolojik gelişmelerin sosyal hayata etkisi çok daha hızlı ve derin olmaktadır.²³

Bugün insanoğlu, bilim ve teknolojinin dur durak bilmediği bir dönem yaşamakta, göstergeler, bilimsel gelişmelerin artarak devam edeceğine işaret etmektedir. Hatta bilgi devrimi olarak nitelenen bu durum ve küreselleşme kavramıyla ifade edilen

---

²¹ Nitekim 1999 yılı Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporuna göre; New York'tan Londra'ya üç dakikalık telefon görüşmesi bedeli, 1930 yılında 245 dolar iken, 1998 yılında sadece 35 centtir. ABD ile İngiltere arasında 1976 senesinde, yılda 3,2 milyar olan telefon konuşması sayısı 1996' da 20,2 milyara çıkmıştır. Yine bu ucuzlamanın bir göstergesi olarak; tüm dünyada uluslar arası hava hatlarında taşınan yolcu sayısı 1970 yılında 75 milyon iken 1996 yılında 409 milyona çıkmıştır (Öymen, 2000: 28, 29; Bozkurt, 2003).

²² İnternet sayesinde dünyanın dört bir yanındaki kişi, kuruluş ve firmalar birbirleri ile çok hızlı ve rahat iletişim kurabilmektedirler. İki bin yılı verilerine göre; dünyada 200 milyon internet kullanıcısı vardır ve her hafta ortalama üç yüz bin kişi veya kuruluş, internet abonesi olarak, sınırların olmadığı dijital dünyadaki yerlerini almaktadır (Öymen, 2000: 21, 22, 29).

²³ Dünya çevresinde 170 adet olan haberleşme uydusu sayısının 2010 yılında 1870'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bugün, uydu teknolojisi sayesinde tüm dünyaya yayın yapabilen televizyon kanalları, meydana gelen gelişme ve yeniliklerin anında görülmesi, izlenmesi, bilinmesi ve yayılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Bu arada, ellili yıllarda tüm dünyada dört milyon kadar olan televizyon sayısının, günümüzde bir milyarın üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (Öymen, 2000: 21-29).

etkileri, insanlığın ulaşacağı “Bilgi Çağı”nın sadece ön safhası olarak görülmektedir (Şişman, 2002; Bozkurt, 2003). Yeni bir çağdan bahsediliyor olması ise tüm bu gelişmelerin toplumsal anlamda önemli etkiler yaratmasındandır. Gerçekten de, bilgi devriminin kapsamı içindeki iletişim ve ulaşım teknolojilerinde görülen gelişmeler dünyayı küçültmekte, mesafe mefhumunu ortadan kaldırmakta, en önemlisi de toplumlar arasındaki siyasi sınırları sembolik hale getirmektedir ki tüm bunlar yaşanan bu sürecin, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda sanayi devriminin ardından oluşan yapılanmaları değiştirebilecek nitelikte olduğunun göstergeleridir (Koçdemir, 2001: 129).

1.1.3.2. Gelişmiş Kapitalist Ülkelerin Serbest Piyasa Anlayışına Dönüşü

Daha önce değinildiği gibi, değişen dünya şartlarına bağlı olarak kapitalizmin yöneldiği politikalar küreselleşmenin gidişatında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, yirminci yüzyılın son çeyreğinde Keynesyen politikalara dayalı refah devleti uygulamalarının gelişmiş kapitalist ekonomilerce terk edilerek, XIX. yüzyılın serbest piyasa mantığına dönüş yapılması günümüz küreselleşmesinin önemli bir dinamiğidir. Ayrıca, bu gelişmenin bir başka önemli dinamiğin; sürecin ideolojik alt yapısı olarak nitelendirilen neo-liberalizmin yükselişine de zemin hazırladığı belirtilmelidir. 1980’lerde, zengin kuzey ülkelerinde görülen; vergi indirimleri, yasal düzenlemelerin kısıtlanması, piyasaların serbestliği, hükümetlerin ekonomideki rollerinin sınırlanması, özelleştirme gibi uygulamalar Neo-liberalizmin babası olarak nitelenen Frederick Von Hayek ve öğrencisi Milton Friedman’ın fikirlerinin ilk defa serbest piyasa şartlarında ve ekonomi sahasında uygulama şansı bulunduğunu göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı ülkelerce tercih edilen; serbest piyasa esaslı ekonomi politikaları 1929 ekonomik buhranı ile gözden düşmüştür. Çoğu ekonomistin küresel çapta ilk ekonomik bunalım olarak gördüğü 1929 krizi başta liberalizmin kalesi ABD olmak üzere birçok ülkeyi ekonomik durgunluğa sokmuş, işsizlik sorunuyla baş başa bırakmıştır. Bu ortamda J.Maynard Keynes’in, talebi canlandırmak gayesiyle devletin piyasaya müdahale etmesini öngören ekonomik yaklaşımının krizdeki ülkelerce benimsendiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkelerin yeniden doğrulma çabaları, Keynes'in önerdiğinin de ötesinde ekonomik manada aktif devletleri ortaya çıkarmış, korumacı eğilimlerin ağır bastığı, devletin kontrol gücü ve yönlendirmesiyle işleyen daha çok içe yönelik bir ekonomi modeli yaygınlaşmıştır. Tam istihdamı hedefleyen, refah devleti anlayışının benimsendiği, piyasayı ülke içi şartların ve hükümet politikalarının belirlediği ekonomik anlayışın kurumsallaşması (Coşkun, 2002: 85) XIX. yüzyılın ortalarından itibaren hâkim olan liberal ekonomik düzenin çöküşü ve dünyanın her yerinde “*minimalist liberal devletin, daha yüksek düzeyde merkezi ve aktif olan bir devlet tipine yerini bırakması*” olarak ifade edilebilir (Fukuyama, 2005: 15).

Altmışlı yıllar, hizmet sektörünün giderek daha karlı hale gelmeye başlamasıyla ekonomi sahasında yapısal anlamda değişim belirtilerinin kendisini hissettirdiği bir dönem olmuştur. Kitlesele üretime yönelik “Fordist Üretim Modeli”nin maliyetli olmaya başlaması, buna paralel olarak emeğin ücret olarak gerilemesi, iç pazarda görülen talep düşüşü, refah devletinin gereği olarak sürdürülen sosyal güvencelerin artan bütçe açıklarına sebep olması²⁴ gibi gelişmeler keynesyen ekonomik politikaları tartışılır hale sokmuştur. Özellikle, gelinen noktada keynesyen politikaların iki temel direğinden biri olan sermaye birikiminin sağlanamamasından dolayı diğer amaç olan sosyal devlet gereklerini yerine getirmenin her geçen gün zorlaşmasının modeli sıkıntıya sokan başlıca gelişme olduğu söylenebilir. Bu olumsuz gidişata, yetmişli yılların başında petrol krizlerinin de eklenmesi keynesyen ekonomik politikaları tamamen gözden düşüren bir gelişme olmuştur.

Darboğazdan çıkış yolu olarak kitlesele değil de esnek üretim anlayışına (her an değişecek şartlara uyabilen) dayalı, daha az iş gücü ve nitelikli eleman tercih eden Post-fordizmin uygulamaya sokulduğu görülmektedir. Bu hamleyi, Neo-liberal iktisat teorisine dayalı; ulus-ötesi açılım, mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin tam serbestleştirilmesi, devletin ekonomik hayattan çekilmesi gibi esasların hükümetlerce makro ekonomi politikası olarak benimsenmesi takip etmiş ve gelişmiş kapitalist

---

²⁴ Gelişmiş ülkelerde sosyal harcamalar II. Dünya Savaşı sonrasında devamlı artış göstermiştir. OECD ülkelerinde sosyal harcamaların G.S.Y.İ.H' na oranı 1960 yılında %12.3 iken, bu oran 1975'de %21.9'a ulaşmıştır (Pierson, 2000: 194). Yetmişli yıllarda sosyal hizmetlerin karşılanması, bütçeler için büyük yük olmaya başlamış ve ulusal ekonomiler üzerinde enflasyonist bir baskı unsuru haline gelmiştir. Daha da kötüsü bu sosyal devlet maliyetleri ülke ekonomileri açısından birer kara deliğe dönüşmeye başlamıştır.

ülkelerde tam anlamıyla serbest piyasa anlayışına geri dönüş yaşanmıştır (Kazgan, 1997: 70-73; Ülman, 2003). Krizden çıkış yollarından biri olarak benimsenen ülke dışına yönelme stratejileri de küreselleşme açısından altı çizilmesi gereken bir gelişmedir. Buna bağlı olarak yetmişli yılların sonuna ait ekonomik anlamda en çarpıcı değişikliklerden biri de uluslararası şirketlerin sayısında gözlemlenen artıştır (Tutar, 2000: 26).

Bu arada, ekonomik yapıda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümü destekleyen Neo-liberalizminin yükselişi siyasal alana da yansımakta; yeni sağ akımda muhafazakârlıkla beraber neo-liberalizm de önemli bir yer tutmaktadır. Seksenli yıllarla birlikte iktidara gelen İngiltere’de Margeret Thatcher, Amerika’da Ronald Reagan ve Almanya’da Helmut Kohl’un liderliğindeki sağcı partiler, yüksek enflasyon ve ekonomik tıkanmanın sebebi olarak gördükleri refah devleti uygulamalarını terk ederek Hayek’in fikirlerini uygulamaya geçirmişlerdir (Yıldırım, 2000: 81, 82). Bu andan itibaren dünyanın önde gelen bu ülkelerinin, Neo-liberal iktisat politikalarının yerkürenin tüm noktalarına yayılmasını politikalarının bir parçası haline getirdiği, gerekirse bu hususta dayatma yapmaktan çekinmedikleri söylenebilir.²⁵

1.1.3.3. Neo- Liberal İdeolojinin Yükselişi ve Yeni Muhafazakârlık

Liberalizmin yeniden hatırlanması ya da yeniden doğuşu olarak nitelendirilen “Neo-Liberalizm”, tıpkı “Klasik Liberalizm” gibi, ekonomik hürriyet temelinde yükselen, ekonomik hürriyetin olmadığı bir sistemde, temel hak ve özgürlüklerin sağlanamayacağını, toplumsal refah ve mutluluğun gerçekleşmeyeceğini iddia eden bir ideolojidir. Bu ideolojinin üzerine inşa edildiği temel esaslar; ekonomik hürriyet, tam serbesti ve tam rekabet ortamıdır. Bunların uygulanmasıyla oluşacak *“kendiliğinden*

---

²⁵ Tarih boyunca, dünya politikalarına yön verme kapasitesi olan ülkelerin, ekonomik ve stratejik çıkarları doğrultusunda, dünya sistemini kendi ihtiyaçlarına uydurmaya çalıştıkları, kendi düzenlerini çevrelerine kabul ettirmek için iknadan zor kullanmaya kadar çeşitli yöntemler kullandıkları görülmektedir. Bugüne bakıldığında, neo-liberalizme dayanan yeni dünya düzenini, en faydalı öğretisi olarak sunmanın küreselleşmenin getirdiği imkânlarla eskisine göre daha kolay olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, iletişim teknolojilerinin yanı sıra, uluslararası finans kurumları, üniversite müfredatları, yeni teoriler, ekonomik kredi şartları gibi çok değişik araçlar kullanma şansı mevcuttur (Kazgan, 1997: 73). Şüphesiz en etkili olan ise, küresel ekonomik kurumlar (Dünya Bankası, IMF gibi) aracılığıyla, tüm ülkelere önerilen; bir dizi ekonomi politikasını uygulandığı takdirde dünya ekonomisi ile bütünleşileceği, dünya ölçeğinde yaratılan zenginlikten pay alınabileceği fikrine dayanan *Yapısal Uyum Politikaları* olarak Neo-liberal politikaların önerilmesidir. Son yirmi yıl içinde bu tarz reformların Güney ülkelerinde hızla hayata geçirildiği belirtilmelidir (Ak, 2001: 44).

düzenin” toplumsal refah ve mutluluğu en üst seviyeye getireceği düşünülmektedir (Hayek, 1995).

Klasik liberalizm, ekonomik hürriyete inanmakla birlikte, etkin ve küçük bir devletin varlığını toplumsal anlamda bütünlendirici, düzenleyici güç olarak benimsemekte idi. Neo-Liberalizmin ise, daha sıkı “*kendiliğinden düzen*” yaklaşımıyla devleti mümkün mertebe devre dışı bırakma eğiliminde olduğu söylenebilir.²⁶ Bu husus, ideolojinin siyasi yönüne, toplumsal politika ve hizmetlerde devleti tek yetkili olmaktan çıkarma şeklinde yansımıştır. Devlete yaklaşım tarzındaki bu farklılık, neo-liberalizm ile klasik liberalizm arasındaki ince çizgiyi oluşturur. Zaten, neo-liberalizme yapılan “tam anlamıyla bir serbest piyasa düzeni” ya da “sorumsuz liberalizm” gibi yakıştırmaların altında da, piyasa denetimi veya düzenlemesi hususunda devleti devre dışı bırakmasına karşın, yeni bir mekanizma geliştirmemesi yatmaktadır (Cantzen, 1994: 22; Giddens, 2001: 3, 30).

Neo-Liberal ideolojinin temel siyasi prensibi; iktidar gücünün dağıtıldığı küçük bir devlet düşüncesidir (Alatlı, 2002). Zaten, Neo-Liberal düşünce genel olarak üniterliğe karşı; siyasi ve idari anlamda federal bir yapılanma yanlısıdır (Hayek, 1995: 212-224). Bunun yanı sıra, kolektif manada politika üretmek sorunların çözümü sürecinde, kamu kesiminin yanı sıra, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da yer alması amaçlanmaktadır.²⁷ İdeolojinin siyasi boyutunun özünü yansıtan bu yaklaşımın, yani

---

²⁶ Neo-liberalizmde, belki de refah devleti politikalarının mirası olan, sosyal güvenlik yüküne bir tepki olarak, devlet kurumuna karşı klasik liberalizme göre daha negatif bir bakış açısı gelişmiştir. Yatırımlardan (üretim alanından) tamamen elini çeken, toplumsal hayatta mümkün mertebe sınırlandırılan bir devlet önerilmekte; sınırlandırmanın kapsamına, klasik liberalizmin devlete bırakılmasına ses çıkarmadığı alanlar da dâhil edilmektedir. Sözgelimi, klasik liberalizmde, en azından dışta etkin ve güçlü devlet fikri tartışma konusu değilken, neo-liberaller dış ilişkilerin ekonomiden ayrı düşünülmemeyeceğinden hareketle devletin dış yetkilerinin de sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmektedirler (Dağı, 1996). Bu noktada, Neo-liberalizmin, devlete bakışını Robert Nozick’in “*ultra-minimal devlet*” önerisi çerçevesinde somutlaştırmak faydalı olabilir: Nozick, “*ultra minimal devleti*”; “*bireylerin haklarını ihlal etmeyip, adalet dağıttığı sürece meşru olan devlet*” şeklinde ifade etmektedir. Bu tasarımda, devletin temel görevi olarak ifade edilen “adaletin” dahi ücret karşılığında düşünülmesi, neo-liberal bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir. Buradan hareketle; neo-liberalizmin, bir yandan devleti ekonomik faaliyetlerin tamamen dışına atarken, diğer yandan da bireylerle (vatandaşlarla) olan ilişkisini sınırlandırarak, müşteri patron temelinde formüle etmeyi amaçladığı söylenebilir (Gündoğan, 2003: 189). Noam Chomsky’ye göre bu durum, neo-liberalizmin rekabet ve kar hirsını klasik liberalizmden daha çok önemsemesinin bir sonucudur (Fox, 2002: 44).

²⁷ İktidar dağılmasını öngören ve günümüzde oldukça popüler olan bu yönetim tarzı “*yönetişim*” (Governance) olarak adlandırılmaktadır (Güler, 2002: 19). Yönetişim, idarenin devletin tekelinde kalmaması gerektiğini savunan Neo-liberalizmden kaynaklanan bir entelektül yaklaşım ve yöntem olarak ifade edilebilir. Buna göre, en verimli yönetim, yönetme sürecinde, sivil toplum kuruluşları ve

devletin küçültülerek egemenlik alanının daraltılmasının önemli bir faydasının da özgürlüklerin gelişmesi noktasında olacağına inanılmaktadır. Zira Neo-Liberalizme göre; güçlü ve ekonomik alanda söz sahibi olan bir devlet, özgürlükler açısından en büyük tehdittir (Gosoviç, 2001: 157; Güler, 2002: 17). Devletin ekonomik alandaki varlığı ekonomik ve toplumsal gelişmeyi de engelleyen temel sorun olarak görülmektedir.

Ekonomik ve siyasi esasları bu şekilde özetlenebilecek olan Neo-liberalizm, ilk defa II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, sosyal devlet esaslı keynezyen politikaları eleştiren Frederick Hayek ve Milton Friedman tarafından gündeme taşınmıştır. Yetmişli yılların ortalarında, petrol fiyatlarının aşırı derecede yükselmesi ile zirveye ulaşan küresel boyuttaki ekonomik krize kadar itibar edilmeyen ve marjinal kalan bu düşünceler, bu sıralarda iyice durgunlaşan ekonomik konjonktüre çözüm olarak görülmüştür²⁸ (Alp ve Kahraman, 2003). İlk olarak İngiltere'de 1979 yılında Thatcher hükümetince uygulanmaya başlayan Neo-Liberal politikalar, 1980 yılında Reagan yönetiminin işbaşına gelmesiyle ABD'de de hayata geçirilmiştir. Neo-liberalizm, Doğu Bloğunun çökmesiyle ve Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kurumların neo-liberal politikalara sağladığı destek sayesinde çok kısa bir zamanda dünyanın hakim ideolojisi haline gelmiş, küresel ölçekte kabul görmeye ve önermelerde bulunmaya başlamıştır (Coşkun, 2002: 87; Fox, 2002: 60-63). Öyle ki, günümüzde, sosyal devlet anlayışının çok güçlü olduğu Kara Avrupa'sı ülkelerinde dahi, hâkim ideoloji neo-liberalizmdir. Sol görüşlü hükümetler dahi, "*üçüncü yol*" adı altında serbest piyasa esaslı politikalar uygulamakta ve bu ilkelerden kaynaklanan reformları devam ettirmektedir (Giddens, 2001: 5, 21, Coşkun, 2002: 84). Bu kapsamdaki özelleştirme uygulamaları, yaşanan ekonomik değişimin en

---

özel sektöründe yer almasıyla çok aktörlü olarak gerçekleştirilebilir. Yönetişim yaklaşımı, yönetimin temel ilkeleri olarak; ortaklığı, katılımı, yerelleşmeyi ve şeffaflığı kabul etmektedir (Eryılmaz, 2002: 28; Alp ve Kahraman, 2003).

²⁸ Neo-liberalizmin egemen konuma gelmesi sosyalist ideolojinin yaşadığı başarısızlıkla da alakalıdır. Altmışlı yıllarla birlikte refah artışında ve teknoloji üretme hususunda sosyalist blokta bir donma başlarken yetmişlerin başında zirveye çıkan kapitalist toplumdaki krizin başlıca sebebi olarak sosyalist esintiler taşıyan refah devleti politikaları görülmektedir (Giddens, 2002: 78-80; Yılmaz, 2004: 141). Bu periyotta içe dönük, planlamacı, devlet merkezli, özgürlükleri kısıtlayıcı yaklaşımlarla refahın sağlanamayacağı netleştiği, açık ve serbestliğe dayalı ekonomik düzenlerin refah ve ekonomik gelişme sağlama noktasında en iyi sonuçları veren uygulamalar olduğu şeklindeki yargıların giderek kuvvetlendiği söylenebilir.

önemli göstergesi sayılabilir. Rekabet ve serbesti esaslı politikalara yönelen ülkeler, üretim alanını özel girişimcilere bırakacak adımlar atmakta, kar amacı gütmeyen ve pazar payını geliştirmek gibi hedefleri olmayan kamu ekonomik kuruluşlarını elden çıkarmaya yönelmektedirler (Coşkun, 2002: 88; Alatlı, 2002).

Neo-liberalizme dayalı ekonomik ve siyasi politikaların küreselleşmenin derinleşerek hız kazanmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda ilk olarak ifade edilmesi gereken neo-liberalizmin bir ideoloji olarak serbest piyasa anlayışını meşrulaştıran konumudur. Yetmişli yıllarda ekonomide başlayan kapsamlı dönüşümün gerektirdiği ideolojik altyapının, ekonomik büyüme için dışa açık piyasayı, sınırlı ve küçük devleti savunan, kendisini kapitalist kuramın son ve en gelişmiş versiyonu olarak sunan neo-liberalizm sayesinde doldurulduğu söylenebilir (Giddens, 2002: 46; Fox, 2002: 44). Küreselleşme savunucuları da, piyasa kurallarına ne kadar uyulursa, pazarlar ne kadar dünyaya açılırsa, serbest ticarete, rekabete ve şeffaflığa ne kadar imkân tanınırsa ekonomik gelişmenin o oranda artacağı görüşündedir²⁹ (Yıldızoğlu, 1996: 169; Orhan, 2003: 18, 19).

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde milli ve uluslararası düzeyde yaygınlaşan Neo-liberal siyaset ve iktisat prensiplerine dayalı politikaların, sözgelimi; Dünya Ticaret Örgütü'nün yapısal uyum paketlerinin uygulanması, özelleştirmeler, demokratikleşme ve yönetişimin yaygınlaşması gibi uygulamaların da küreselleşmeye hız kazandırdığı söylenebilir (Karluk, 1996: 210-211). Neo-liberalizmin bireyi esas alan yapısı, özgürlük, sınırlı devlet, hukukun hâkimiyeti, piyasa ekonomisi ve kendiliğinden düzen gibi esaslarının (Yayla, 2002: 153, 162) daha demokratik rejimlere yol açmasının da küreselleşmeyi olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Her şeyden önce bu gelişme, uluslararası nitelikli kuruluşların ve çok uluslu şirketlerin dünya sistemi içinde önem kazanmasının önemli bir ayağını teşkil etmektedir. Bireysel ve toplumsal manada ilişkiler yoğunlaştıkça, uluslararası işbirliği artmakta, sınır aşan ilişkiler rahatlıkla kurulmaktadır.

---

²⁹ Genel olarak bakıldığında, küreselleşme taraftarlarını haklı çıkaracak şekilde, neo-liberal politikalar dünya ekonomisinde ve ülke ekonomilerinde bir gelişme sağlamakta ancak, ülkeler arasında ve ülke içinde gelir dağılımı uçurumunu da giderek arttırmaktadır (Orhan, 2003: 20). Küreselleşme karşıtlarınca hem küreselleşmeye hem de neo-liberalizme getirilen en büyük eleştiriler bu sebeptir. Denilebilir ki, neo-liberal politikalar, zenginlerin zenginleşme hızının fakirlerin zenginleşme hızından fazla olmasına yol açmaktadır ve Neo-liberalizme duyulan tepkilerin başlıca sebebi bu durumdur.

Neo-liberal politikaların uluslararası ticareti teşvik eden ve kolaylaştıran yapısıyla milli ekonomilerin dünyaya açılmasını sağladığı, küreselleşmenin ekonomik boyutunun hızlanmasında önemli rol oynadığı söylenebilir (Coşkun, 2002: 87). Nitekim IMF ve DB gibi dünya ekonomisine yön veren kuruluşların seksenli yılların başından bu yana öne sürdükleri yapısal uyuma yönelik ülke ekonomilerini liberalleştirici politikalara bakarak küreselleşmenin ekonomik liberalizmin yayılması ve derinleşmesi olarak da ifade edildiği görülmektedir (İnsel, 2004: 156). Günümüzde, neo-liberal ekonomik ilkelerin artık küresel iktisat politikası haline geldiği rahatlıkla ifade edilebilir (Ak, 2001: 42, 43). Dünya çapında bir ekonomik düzen oluşturma isteği ve buna tüm ülkelerin rızası olarak nitelendirilen “Washington Konsensüsü”, Neo-liberalizm ile küreselleşme arasındaki ilişkinin bir başka göstergesi olarak sunulabilir. Standart bir şekilde üye ülkelere önerilen piyasa ekonomisinin ana unsurlarını hayata geçirme amacı güden bu politikalar ekonomistlerce –her iki kuruluşun da Washington orjinli olmasından hareketle- “Washington Konsensüsü” olarak adlandırılmaktadır. Buna göre hemen hemen bütün ülkeler özel teşebbüsü esas almayı, yabancı sermayenin serbestçe giriş çıkışını, serbest rekabet ve şeffaf piyasayı, devletin üretim ve yatırım alanlarındaki payını asgariye indirmeyi kabul etmişlerdir (Şahin, 2002; Fukuyama, 2005: 28).

Bu arada, küreselleşmeyle Neo-liberalizm arasındaki ilişkinin karşılıklı oluşunun altı çizilmelidir. Küreselleşmenin eskiye nazaran devletlerin kontrol mekanizmalarını zayıflatan, bireysel özgürlüklerin arttırılmasına, sivil toplumun gelişmesine uygun etkileri neo-liberalizmin yükselişini sağlamakta, kamu gücünün asgariye indirilmesi prensibine katkıda bulunmaktadır (Öymen, 2000: 20-30; Yay, 2001). Neo liberalizm de bilgi devrimiyle birlikte dünyanın küçülmesini ve bütünleşmesini sağlayan bir gelişmedir. Serbest pazar sistemi ekonomiyi kamu denetim ve düzenlemelerinden, kültürel ve simgesel her türlü siyasal denetimden çıkarmaktadır.

XX. yüzyılın son çeyreğinin neo-liberalizm gibi muhafazakârlığın da söylem ve ideoloji olarak yükselişine sahne olduğu görülmektedir (Özipek, 2004: 161). Muhafazakâr tutumların farklı dünya görüşleri, ideoloji ve hayat biçimlerinde giderek yer bulması, –başta aile olmak üzere- toplumsal değer ve kurumlara verilen önemdeki artış küreselleşmeyle hızlandığı görülen yerel değerlere daha sıkı sarılma eğilimiyle

ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, hemen her alandaki değişimin hızı ve belirsizliğiyle artan güvensizlik algılamasına paralel olarak oluşan risk toplumu hüviyetinin varolanı koruma fikrine önem kazandırarak muhafazakârlığın yükselişine katkıda bulunduğu söylenebilir.

“Yeni Sağ”³⁰ akımının önemli bir dinamiğini teşkil eden yeni muhafazakârlığın; klasik muhafazakâr temalar olan; gelenekleri yaşatma, sağlam otorite, aile, din ve ulusla bağlantılı geleneksel değerler (Heywood, 2006: 71) kadar serbest piyasayı, özel mülkiyeti ve sınırlı devleti de savunduğu görülmektedir (Özipek, 2004: 158, 160; Ögün, 2004: 137). Yükselen muhafazakâr dalganın liberal esaslar içermesi ve refah devletine olumsuz yaklaşımı (Ögün, 2004: 140; Heywood, 2006: 66) muhafazakârlık açısından önemli bir değişim, küreselleşme açısından ise bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Muhafazakârlıkla liberalizm arasında, özellikle siyaset ve ekonomi konularında XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir yakınlaşma göze çarpmaktadır. Bu yakınlaşma da II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren muhafazakârlıkta sosyalizme karşı gelişen “onulmaz nefretin” payı büyüktür (Özipek, 2004: 170). Soğuk Savaş yıllarında muhafazakârlığın liberal tonlarında sürekli bir artış yaşandığı söylenebilir. Bu bağlamda, altmışların ikinci yarısıyla birlikte ekonomik sorunlar ve düzen karşıtı radikal tutumlardaki yükselişin muhafazakârların otoriteye ilişkin kaygılarını arttıran, keynesyen modeli gözden düşüren, liberalizmi muhafazakârlar arasında iyice popülerleştiren bir gelişme olduğu belirtilmelidir. Zaman içinde muhafazakârlıkta toplumcu yaklaşımlara karşı oluşan bu menfi tutum yeni muhafazakâr akımın başlıca unsuru olmuş ve nihayetinde neo- liberal ilkelere dayalı bir muhafazakârlık yorumu ortaya çıkmıştır (Özipek, 2004: 156; Heywood, 2006: 68).

Batı’da son çeyrek asırda, iktidara gelen muhafazakâr partilerce uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarının küreselleşmeyi hızlandıran önemli bir etken olduğu

---

³⁰ Yeni sağın; serbest pazar yanlısı, ekonomik ilişkilerde özgürlük alanını genişletme taraftarı olan ve aynı zamanda muhafazakârlığı da içeren bir akım olduğu söylenebilir (Helvacı, 2004: 198). Bu özelliklere bakarak yeni sağ için, liberal bir ekonomi programıyla muhafazakâr anlayışın eklektik siyasi bir ifadesi nitelmesi de yapılabilir.

belirtilmelidir. Muhafazakârlığın seksenli yıllarda büyük çıkış yakaladığı İngiltere ve ABD’de Thatcherizm ve Reaganizm olarak ifade edilen politikaların serbest piyasa doğrultusunda bir dünya tesisinde etkili olduğu söylenebilir. Bu politikalar devlet odaklı örgütlenme biçimlerinden piyasa odaklı olanlara doğru bir değişim sağlamış, dünya çapında bir etki oluşturmuştur (Özipek, 2004: 162).

1.1.3.4. Küresel Nitelikte Sorunların Artması

Son yıllarda dünya gündemini meşgul eden sorunların önemli bir kısmı, bütün insanlığı ilgilendiren yerel ya da bölgesel düzeyde çözümlerden ziyade uluslararası işbirliğiyle çözülebilecek niteliktedir.³¹ Bu gibi sorunlar, uluslararası organizasyonların sayısını arttırmakta, küreselleşmenin etki alanını genişletmekte ve hepsinden önemlisi ülkelerin yakınlaşmasını sağlayan en güçlü zemini teşkil etmektedir (Falk, 2002: 59; Coşkun, 2004: 243).

Küresel sorunların, uluslararası alanda yakınlaşmayı artırıp kurumsallaşmayı güçlendirmesinden öte küresellik yönünde bir zihniyet dönüşümünün gerçekleşmesi noktasında taşıdığı potansiyel önemlidir. Başta çevresel nitelikli olanlar olmak üzere küresel sorunların dünyayı bir bütün olarak düşünme bilincini besleyen başlıca unsur olduğu söylenebilir. BM ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) nün önderliğinde güvenlikten (sınır aşan örgütlü suçların önlenmesi) iklim değişikliklerine, yoksulların barınmasından insan yerleşimlerinin sorunsuz olmasına (HABİTAT) kadar yürütülen mücadeleler uluslararası alanda iyi niyetli çaba ve yaklaşımların merkezi konumundadır (Coşkun, 2002: 32; Erdoğan, 2002: 28). Bu faaliyetlerde birçok ülke ve sivil toplum örgütü ortak kaygılarla bir araya gelmekte, değişik uluslara ait binlerce

---

³¹ Bu tarz sorunların başında; küresel ısınma, bunun sebep olduğu kutuplardaki erime ve çöllerin genişlemesi, dünyayı ultraviyole radyasyonundan koruyan ozon tabakasındaki delinme, asit yağmurları, tehlikeli (radyoaktif) atıklar, yağmur ormanlarının yok olması gibi çevresel sorunlar gelmektedir. Dünya ekonomisini sarsabilen ekonomik krizler, buna yol açan finansal spekülasyonların bir türlü denetlenememesi, gelişmekte olan ülkelerin giderek artan borçları, küresel gelir çarpıklığının derinleşmesi, hızla yaygınlaşan AIDS, sıtma, SARS gibi bulaşıcı hastalıklar, uyuşturucu ticareti, terörizm, mülteci ve göç sorunu gibi olumsuzluklar da küresel sorunlar arasındadır. Başta ekolojik olanların etkisiyle küresel sorunların “risk toplumu” kavramını en az “bilgi toplumu” kadar küreselleşmeyle özdeş hale getirdiği söylenebilir (Giddens, 2000b: 563).

insanın beraber yer aldıkları birçok kurum ve kuruluşun oluşturduğu platformlar meydana getirilmektedir.³²

Küresel sorunlar bu gibi etkileriyle küreselleşme dinamikleri içinde ayrı bir yer ve önem kazanmaktadır. Küreselleşmeye yöneltilen sürecin insani yönünün bir türlü gelişmediği, birleşmenin sağlanmakta olduğu ama bütünleşmenin görülmediği gibi eleştirileri hafifletebilecek en önemli dinamik olduğu söylenebilir. Birçok sorunun giderek küreselleşmesi kuvvetli bir ihtimal olduğundan, bu dinamiğin gelecekte ulus-devletlerin klasik siyasi egemenlik haklarından fedakârlıkta bulunmasını hızlandırması ve ulus-üstü aidiyet ve sadakat birimlerinin oluşması noktasında önemli bir rol oynayabileceği ileri sürülebilir.

1.1.4. Küreselleşmenin Düşünsel Altyapısı: Postmodernizm

Liberalizmin yeniden yorumlanışına paralel olarak, düşünce dünyasında da *Post-Modern* olarak isimlendirilen yaklaşım ve bu yaklaşımdan kaynaklanan toplumsal teoriler giderek popülerleşmiştir. Bugün bilimde, sanatta, edebiyatta kısacası toplumsal hayatın her alanında yaşanan dönüşümler, ortaya çıkan yeni durum ya da yapılar daha ziyade “Post-Modern” kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Küreselleşme sürecinde, dünyayı anlamlandırma çabalarının başında gelen Post-Modern düşünce kavramı üzerinde durmakta fayda vardır.

“Post-Modern” kavramının, üzerinde mutabakat sağlanmış bir tanımı yoktur. Bunun başlıca nedeni; kavramın, hem bir dönemi hem de bir düşünceyi ifade etmesidir. Ayrıca sanat, mimari, politika, eğitim gibi toplumsal hayatın hemen her alanına yönelik oluşu, kavramın çerçevesini çizmeyi zorlaştırmaktadır (Kale, 2002: 35). Ancak bir düşünce biçimi olarak Post-modernizmin hareket noktası yetmişli yıllarda insanlık açısından bir kırılma dönemi yaşandığının kabulüdür. Buradan hareketle modern toplumdaki farklı yeni bir toplumsal yapının belirdiğini ileri süren bu kavramın;

---

³² “Greenpeace” in dünyanın ekolojik dengesinin bozulmamasını için çeşitli biçimlerde katkıda bulunan dünyanın dört bir yanından 2,8 milyon üyesi bulunmaktadır (Greenpeace, 2005).

modernizme ait tüm değerleri eleştiren bir bakış açısı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir³³ (Özbilen, 2003).

Bu düşünce biçimine göre, evren hiçbir formülle açıklanamayacak kadar karmaşık (kaos) bir ortamdır (Kale, 2002: 34-36). Bu esas, post-modern felsefenin akılcılığa karşı olmamakla birlikte, modernizmin akli yücelten yapısına ve de akıl sayesinde evrenin anlamlı kılınabileceği yaklaşımına katılmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, modernizmin rasyonel düşüncenin temelini koyduğu; aynı kuralların aynı şartlarda ve her yerde geçerli olması tarzındaki mutlak gerçekçi yaklaşım post-modernizme göre yanıltıcıdır. Gerçek rasyonellik, her duruma uygun akıl ya da hissetme yakalanarak sağlanabilir. İşte bu yüzden, bütüncül tarzda, tek bir gerçek arayan modern felsefe aslında tuzağa düşebileceği ihtimalini gözden kaçırmakta, rasyonelliğin kör noktasına takılıp kalmaktadır (Kellner, 1994: 227; Ryan, 1994: 301-303). Dikkat edilirse, post-modernizmin bu şekilde akla uygunluk esası üzerinde yükselmesi, mistisizme dahi açık kapı bırakan bir akılcılık tarzıdır. Bundan dolayıdır ki, post-modern yaklaşımlar, hayatın her alanında esneklik, farklı durumlar karşısında değişebilme, kısacası hissedildiği gibi yaşamayı savunmaktadırlar (Mouffe, 1994: 188). Bütüncül yaklaşımlara karşı olan post-modernizm, çoğulculuğu da önemli bir değer olarak ortaya koymaktadır. Post-modernizm tek ve mutlak gerçekliği kabul etmeyen bir yapıdadır. Bu yapı ise modernitedeki türdeşliğin ve farklılıkları homojenize etme yaklaşımının yerine parçalanmayı koymaktadır. Post-modernizmde toplum yerine birey merkez kabul edilmektedir (Keyman, 1999: 57).

Post-modern felsefeden hareketle ortaya konulan toplumsal teorilere³⁴ göre; gelişmiş ülke toplumlarında, modern toplumun karakteristikleri olan; kitlesel üretim tarzı,

---

³³ Modernizm sezgiyi ve metafiziği dışlayan, bireyi ikinci plana atan yapısıyla her dönemde yoğun eleştirilere uğramış, en azından "*modernlikten sonra gelen bir şeyler olmalı düşüncesi*" hiçbir zaman peşini bırakmamıştır (Robertson, 1999: 27). Bu bağlamda post-modernizm, neo-liberalizm etkisiyle modernizmin yeniden eleştiriye tabi tutulması olarak görülebilir (Laçiner, 2003). Gerçekten de, post-modern düşüncede, modernizmin ne kadar özelliği varsa onlara karşı nesne, oluşum ve kavramlar görmek mümkündür: Atasayar'ın ifadesiyle post-modernizmin kapsamında: "*Modern çağın düzen fikrine karşı parçalanmışlık, ulus fikrine karşı etnik topluluklar, çözümlemeye karşı bütünsel bakış açısı, akla karşı sezgi, bilime karşı inanç, güzel sanatlara karşı otantik sanat, yalına karşı karmaşa, determinizme karşı rastlantısallık*" mevcuttur (Atasayar, 2002).

³⁴ Post-Modernizm ilk olarak, sanatta, edebiyatta ve resimde modern sanat biçimlerinden kopma şeklinde; keyfiliği, anarşiyi, nostaljiyi, serbestliği, parçalanmayı hatta ticari kaygıları ön plana alan bir sanat tarzı olarak kendini göstermiş olsa da; post-modern düşüncenin tanınması ve yerleşmesi, yetmişli yılların sonundan itibaren görülmeye başlayan post-modern toplumsal teoriler sayesinde olmuştur (Kellner, 1994: 227; Ryan, 1994: 298).

müdahaleci devlet anlayışı ve tam istihdam gibi özellikler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek kaybolmaya başlamış; mal ekonomisinden hizmet ekonomisine geçilmesiyle de toplumsal yapı ve ilişkiler derinden etkilenmiştir. Sanayileşmiş toplumlardan başlayarak tüm dünyaya yayılmakta olan bu yeni toplum tipi “*sanayi ötesi toplum*”, “*bilgi toplumu*”, “*hizmet ekonomisine dayalı toplum*” gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Post-modern yaklaşımlara göre; bu yeni toplumsal yapının temelinde bilgi yatmaktadır ve bu husus; rekabete dayalı bir toplumsal yapılanmayı, iktidar paylaşımını zaruri hale getirmektedir. Bu bakımlardan, modern toplum yapısının, temel özellikleri itibarıyla yaşanan bu gelişmelere karşılık vermesi mümkün değildir. Dikkat edilirse, post-modern toplum teorilerinde dile getirilen değişiklikler ve öneriler neo-liberal siyasal ve ekonomik ilkelerle paralellik arz etmektedir (Yılmaz, 1996: 59).

Hemen belirtmelidir ki, tüm post-modern toplumsal teorilerin ortak noktasını, modernitenin bütünlendirici toplumsal teorilerine karşı çıkış, dolayısıyla müdahaleci siyasetin reddi oluşturmaktadır (Kellner, 1994: 228). Modernitenin bütünselci tarzına karşı çıkan post-modernite müdahaleci, farklılıkları yok etmeyi amaçlayan siyaset anlayışının yerine farklılıkların tanınması temelinde yükselen yeni bir siyaset anlayışını “*radikal demokrasi*” yi önermektedir (Saage, 1993: 54; Keyman, 1999: 59). Radikal demokrasi, hayatın farklı biçimlerinin meşruluğunu ve özgünlüğünü savunan bir kimlik politikası ile çoğulcu siyaset anlayışı üzerinde yükselmektedir. Bu yaklaşım, liberal demokratik söylemin; evrenselliğe ve bütünselliğe yönelik niteliklerini ortadan kaldırarak; tikel, çoğul ve heterojenlikle yeniden yorumlanması olarak ifade edilebilir³⁵ (Mouffe, 1994: 187; Keyman, 1999: 59). Bu arada, bireyin ön plana çıkarılması, siyasete modern döneme göre çok farklı bir görünüm kazandırmaktadır. Toplumsal manada güvenliği ve huzuru ana gaye gören, iç-dış güvenlik meseleleriyle ekonomik ve sosyal güvence konularını fazlaca önemseyen eski siyaset anlayışı yerini, artık,

---

³⁵ Radikal demokrasi kavramı, bütüncül ya da toplulukçu yaklaşımların küreselleşmeyle beraber hızla gözden düşmesine paralel olarak; çoğulcu toplum yapısı esas alınarak ortaya konan yeni bir siyaset anlayışıdır. Bu anlayışla, liberal demokrasinin yeniden yapılandırılması, siyasal sürece katılımın daha çok sağlanması amaçlanmaktadır. Yeniden yapılanmanın temel taşları olarak; çok kültürlülük, bireysellik öğeleri ön plandadır. Modernitenin bütünlendirici ruhuna ters bir şekilde, farklılığa dayalı kimlik söylemlerine saygılı olmak, bunları yansıtan katılım yollarıyla, daha açık bir parlamenter sistem amaçlanmaktadır. Daha açık bir parlamenter sistem için, modernitenin bütüncül yapısından kaynaklanan halk adına temsil ya da yönetim yerine, hiç değilse temel siyasetlerde karar alınırken, sistemin bireylerin katılımına açık olması önerilmektedir (Barker, 1995: 160,162, 195-200; Keyman, 1999: 44-50).

bireysel hayat kalitesinin yükseltilmesini, temel hak ve hürriyetlerin geliştirilmesini, siyasal haklarının arttırılmasını hedefleyen siyaset anlayışına bırakmaktadır (Yılmaz, 1996: 153-154).

Post-modernitenin farklılıkları tek tipleşirmeyi reddeden tutumu, modernitenin savunduğu homojenliğin önemli sonucu olan; “ulus” esaslı toplumsal yapılanma biçimini de tehdit eder boyuttadır. Bu durum, ulus devlet siyasi yapılanma biçimine yönelik ciddi bir tehdittir. Düşüncenin siyasi boyutundaki bu çerçeve; post modern düşüncenin, bireyselliği esas almasından kaynaklanmaktadır. Bu temellere sahip bir felsefenin, farklılıkları homojenize etmeyi reddetmesi son derece normaldir. Bu yapısıyla, küreselleşmeci söylemlere kaynaklık eden post-modernitenin çoğulcu yapılara ve ulus-üstü kimliklere de sıcak baktığı söylenebilir (Saage, 1993: 54; Yılmaz, 1996: 145).

Post-modernizmin muhteviyat açısından uğradığı en büyük eleştiri henüz sağlam bir teorisinin oluşmadığıdır. Gerçekten de, modernitenin net bir şekilde homojenliğe dayalı bir toplumsal ve siyasi yapılanma biçimi önermiş olmasına mukabil özellikle siyasi açıdan netleşen, kabul edilen bir post-modern yaklaşımın olmadığı söylenebilir (Saage, 1993: 54; Yılmaz, 1996: 161). Sözelimi, post-modern bir yaklaşım olan çok kültürlülük modernitenin bütünselliğine karşı çıkararak yerel kimlikleri desteklerken bu kimliklerin folklorik ve kültürel bazda kalmasını da önermektedir. Ancak bu tutumdan, karşı çıkılan bütünselliği ya da türdeşliği destekleme anlamı da çıkarılabilir (Kellner, 1994: 229; Şişman, 2002).

Post-modernitenin bu muğlâklığı, küreselleşmeye emperyalizm yakıştırmaları yapan şüpheci çevrelerin önemli bir kozudur. Şüphelerce dile getirilen post-modernitenin yol açabileceği belirsizlik ve kargaşa ortamının ulusal bütünleşmesini sağlamış zengin toplumlar ile bunların içinden çıkan büyük sermaye çevrelerinden başka kimseye yaramayacağı görüşü günümüzde önemli bir tartışma zeminidir. Bu bağlamda, post-modernitenin alt aidiyet bağlarını canlandırıp kargaşa yaratmaktan başka bir işe yaramayacağı, binlerce mikro-ulustan oluşan kaotik bir yapı ortaya çıkararak

toplumları Hobbescu doğa durumuna³⁶ sürükleyebileceği şüpheli çevrelerce dile getirilen bir ihtimaldir. Bireylere ve toplumlara mutluluk getirmeyecek olan bu durumun, verimliliği arttırmayacağı gibi dünyayı kargaşa ortamına iterek toplumların bir “üst egemen emperyal” grup tarafından koordine edilmesine yol açabileceği vurgulanmaktadır (Güler, 2002: 20).

Günümüzde felsefi alanda küreselleşmeyle ortaya çıkan değişiklikleri apayrı bir dönemin başlangıcı olarak gören (post-modernler) yaklaşım ile modernitenin devamı olarak, yaygın tabiriyle, “yüksek modernite” şeklinde değerlendiren iki farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bu yaklaşımlardan entelektüel dünyada hakim olanı post-modernizm, revaçta olan toplum nitelendirmesi ise post-modern toplumdur (Giddens ve Pierson, 2001: 84-88, 162; Aydın, 2001). Bunun altında yatan faktör post-modernizmin, sınırları kabul etmeyen, farklılıkların iç içe olmasını savunan esnek yapısının günümüz toplumsal ve siyasi değişmelerine olan uygunluğu ve olayları anlamlandırmada en çok başvurulan düşünce biçimi olmasıdır (Şişman, 2002).

Küresellik ile post-modernizm arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğu görülmektedir. Bütüncül yaklaşım ve politikaları aşındıran ekonomik gelişmeler, sınırları olmayan digitalleşmiş bir dünya, artan göç, cemaatleşme ve gettolaşmalar post-modern toplumsal yaklaşımları gündeme taşıırken; postmodernite de bireyselliği, yerelliği ve evrenselliği kapsayan esnek yapıyla küreselliğe imkân vermektedir. Mekân ve zamanın giderek engel olmaktan çıkmasıyla hız kazanan toplumsal ve özel alandaki parçalanmaya; farklı ulus ve kültürlerin yan yana gelişine, güçlenen yerelleşmeye türdeşliğin yerine çeşitliliği, merkezîyetçiliğin yerine âdem-i merkezîyetçiliği esas alan yapıyla post-modern düşünce biçimi cevap verebilmektedir (Harvey, 2003: 54, Yılmaz, 2004: 167). Bu karşılıklı ilişki en net ekonomi alanında kendini göstermektedir. Kapitalizmin politik ekonomik dönüşümü hizmet sektörünün ön planda olduğu, hızla uluslararasılaşan, kitlesel değil de esnek üretim anlayışına dayalı bir şekilde sürmektedir. Bu yeni süreçte zaman, mekân, üretim, tüketim ve piyasa açısından gerekli olan esneklik ve hızla post-modern düşünce destek olabilmektedir

---

³⁶ Thomas Hobbes doğa durumu ile; *genel bir güç ve kuralların olmadığı toplumsal hayatı kastetmektedir*. Hobbes’ a göre böyle bir ortamda güç ve zekâ olarak herkes eşittir. Eşitlikten güvensizlik, güvensizlikten de kavga ortamı doğduğundan doğa durumunda her zaman herkes savaş halindedir. İnsanları topyekün korku altında tutacak bir güç oluşmadıkça bu savaş ve kargaşa durumu devam edecektir (Hobbes, 1986: 184-188).

(Ülman, 2003; Yılmaz, 2004: 60). Bu arada, post-moderniteyle sürecin ideolojisi olan neo-liberalizm arasındaki uyumdan da bahsedilmelidir. Neo-liberal ilkelerin de modernite kurumlarını bütüncüllükten uzaklaştırarak çoğulculuk esasında değişime uğratması aralarındaki mantıki yakınlığın en net göstergesidir.

1.2. Küreselleşmeye İlişkin Farklı Yaklaşımlar ve Teorik Temelleri

Günümüzde giderek artan küreselleşmeyi anlamlandırma çabaları; “*Radikal*”, “*Şüpheli*” ve “*Dönüşümcü*” yaklaşımlar şeklinde üç başlık altında ele alınabilir. Radikal ve şüpheli yaklaşımların küreselleşmenin ne anlama geldiğine cevap ararken küreselleşme süreçlerine karşı sergiledikleri “siyasal-kuramsal-ideolojik” tavır sebebiyle entelektüel izahların, küreselleşmeyi olumlu bularak desteklemek (radikal) ya da emperyalizmin diğer adı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmak (şüpheli) gibi bir görünüme sahip olduğu, hegemonya mücadelesini andıran bir entelektüel sürecin yaşandığı söylenebilir (Keyman, 2004: 37). Bu durum, sosyal bilimler alanında asırlardır var olan süreç analizlerindeki derin ideolojik ayrımın -tarihin ve ideolojilerin sonu iddialarının aksine- günümüzde de sürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

“*Radikaller*” küreselleşmeyi; toplumları refaha, zenginliğe ve özgürlüğe taşıyan, insanlığı ulus esaslı kurumlaşmayı aşarak küresel bir uygarlığa götürme ihtimali yüksek bir süreç olarak görmekte ve daha çok neo-liberal ön kabullerle hareket etmektedirler. Kapitalizmi; süreci yeni bir sömürgecilığe dönüştürmekle itham eden, küresel toplumsal ve siyasi oluşumlar öngörülerini hayal olarak gören “*Şüpheli*” analizlerin ise ağırlıklı olarak Marksist kuram ve yaklaşımlardan hareket ettikleri söylenebilir. Dünya çapında yaşanan ekonomik gelişmelerin, küreselleşmeyi bu denli zıt açıklayan her iki görüşe de, iddialarını mantıksal temellere oturtma hususunda yeterince malzeme sunduğu belirtilmelidir (Coşkun, 2001: 55). Küreselleşme tartışmalarında yeni yeni kendini göstermeye başlayan “*Dönüşümcüler*” ise, süreci bir realite olarak kabul etmekle birlikte, siyasi anlamda radikal değişikliklere yol açtığı iddialarını ve küresel bir uygarlığa gidildiği yönündeki öngörülerini paylaşmayan bir ekoldür (Bozkurt, 2003). Ayrıca dönüşümcüler, radikal ve şüpheli çevreleri küreselleşme konusunda kamplaşma ve gerginlik yaratarak, süreç hakkında duru bir kanaate sahip olmayı zorlaştırmakla da itham etmektedirler.

Tablo 1. Ulus Devlet-Küreselleşme Etkileşimine İlişkin Literatür Özeti / **Radikaller**

Radikaller: Küreselleşmeyi destekleyen tüm insanlığa yararlı bir süreç olduğunu savunan tavrıdır. Gelişmeler ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak görülmektedir. Küreselleşmeyle yeni toplumsal örgütlenme şekilleri belirirken, küresel piyasa politikasının, dünya toplumu ise ulus-devletin önüne geçmektedir. Radikallerin geneli küreselleşmiş ekonomik ve sosyal süreçler karşısında ulusun ve ulus-devletin arka planda kalacağını düşünürken birçoğunun da ulus devletinin yaşama şansı olmadığını ifade ettiği görülmektedir.	
Appadurai (1996)	Yaşananlar ulus-devlet için sonun başlangıcıdır. Ön plana çıkan sorun, talep ve aktörler ulus-devletin ötesinde toplumsal biçimlenmeye işaret etmektedir.
Buzan ve Segal (1998)	Teknolojik ve ekonomik gelişmelere bakılarak Batı medeniyetinin alternatifsiz olarak dünyaya hâkim olacağı söylenebilir. Tüm kültürlerin karışacağı, medeniyetlerin tek bir medeniyet (Batı Medeniyeti) altında bulaşacağı bir süreç başlamıştır.
Drucker (1995), (1997)	Dünya sistemi ulus-devlet sisteminden çoğulcu sisteme geçmekte, milli egemenlik alanı diye bir şey kalmamaktadır. Siyasal yapıdaki bu değişim “egemen devlet ötesi” çağa geçiş olarak ifade edilebilir. Transnasyonallık, bölgecilik ve aşiretçilik ulus-devleti sıkıştırılmaktadır. Paranın transnasyonal hale gelişi milli ekonomiyi, enformasyonun transnasyonal oluşu da “milli” ve “kültürel” kimliği yok etme yolundadır. Tüm bunlara bakarak küresel medeniyetin artık ütopya olmaktan çıktığı, ufukta görüldüğü söylenebilir.
Fukuyama (1999) (2000)	Küresel gelişme farklı kültürlerin yok olması anlamına gelmemekle birlikte, küresel piyasa Batı medeniyeti ekseninde tek bir küresel medeniyeti işaret etmektedir. Bu süreç ulusal kurum ve sirtüşmelerin giderek önem kaybedeceği bir süreçtir.
Guehenno (1998)	Mekânın öneminin kalmaması ulus esaslı toplumsal hayatın sonunu getirebilir.
Hardt ve Negri (2001)	Emperyal yönü ağır basan bir süreç olmakla birlikte küreselleşme, siyasi sınırların olmadığı, küresel bir hükümet ve evrensel vatandaşlığın merkezde olacağı bir sisteme insanlığı sürüklemektedir. Oluşan sıkıntı ve artan sorunlar eşitlik amaçlı böyle bir düzeni zorunlu kılacaktır.
Hobsbawm (1995)	İnsanlık ulus devletlerin rollerini uluslar üstü yapılara terk edeceği ulus ve milliyetçiliğin rolünün ise giderek minimalleşeceği bir sürece girmiştir.
Ohmae (1990), (1995)	Ulus-devlet modelinin artık sonu gelmiştir. Ekonomik faaliyet veya istihdam seviyesinde dahi belirleyiciliğin milli hükümetlerden uluslararası sermayeye geçtiği, dünya pazar güçlerinin en güçlü devletten daha güçlü olduğu küresel bir ekonominin oluştuğu şartlarda ulus-devlet modelinin varlığını sürdürmesi mümkün değildir.
Robertson (1999)	Ulus devleti dayalı toplum tasarımının çökmekte olduğu bir dönem yaşanmaktadır.
Wriston (1994)	Milli egemenliğin ve milli ekonominin olmadığı yeni bir dünya sistemi oluşmaktadır. Bu yeni sistemin başlıca güçleri; küresel piyasa kurumları ve ulusötesi şirketlerdir. Hiçbir kamu kuruluşunun bu güçlerin ölçeğini yakalaması mümkün değildir.

“*Radikal Yaklaşım*”, küreselleşmeyi iyimser bir tavırla bütün insanlığa refah ve mutluluk getirecek bir süreç olarak ele almaktadır (Koray, 2004). Dünyanın büyük bir değişim sürecinden geçtiğine inanan radikaller, etkisini genişleteceğini tahmin ettikleri bu sürece yönelik radikal denilebilecek politik ve toplumsal öngörülerin sahibidirler. Artan ekonomik bağımlılık etrafında yeni bir dünya düzeninin doğmakta oluşu, küresel kurumlar yükselirken ulus-devletlerin güç kaybetmesi, küresel yönetişimin gelişmesi,

kültürel benzeşmelerdeki artış, kutuplaşmış blokların çözülüşü gibi gelişmeler onlara göre köklü değişikliklerdir ve pekâlâ küresel bir uygarlığa gidişin göstergeleri olarak değerlendirilebilirler.

Radikallerin temel öngörülere; evrensel değer ve kurumların giderek yerleşeceği ve nihayetinde küresel bir medeniyetin doğacağıdır. Onlara göre serbest piyasa mekanizması, hızlanan değişim sürecinden kaynaklanan sorunları mümkün mertebe çözebilecek en iyi mekanizmadır. Bu mekanizmanın, hükümet tedbirlerinden daha rasyonel olduğu küreselleşme derinleştikçe daha iyi anlaşılacaktır. Eşanlı olarak milli sınırlar da giderek anlamsızlaşacağından ulus-devletlerin siyasi güçleri giderek azalacak, hükümetler zamanla ikinci plana gerilerken küresel piyasa temelinde bütünleşme ve uygarlık gerçekleşecektir (Fox, 2002: 35).

Radikaller arasında bu öngörüye ulus-devletlerin tarihe karışacağını ekleyenlerin küçümsenmeyecek sayıda olduğu ifade edilmelidir. Kenichi Ohmae ve Arjun Appadurai başta olmak üzere Walter Wriston, Jean Marie Guehenno, Michael Hardt ve Antonio Negri gibi düşünürlerin eserleri; ulusal egemenliklerin ortadan kalkacağı, ulus yapılanmasının giderek çözüleceği, ulus-devletten daha küçük etnik, ekonomik, dinsel ve politik birimlerin oluşacağı, bunların daha çok küresel bir uygarlığın ortak ilkeleriyle işleyeceği bir dünya düzenini işaret etmektedir. Bu teorisyenlere göre, günümüzde uluslararası toplumunun birçok alanda ulus-devletin yetkilerini almaya başlamış olması bu sürecin başladığının önemli bir işaretidir (Karpat, 2005b; Bozkurt, 2003). Tüm bunlardan radikal yorumların, neo-liberalizmin piyasa esasından ve post-modern toplum teorilerinden esinlenmekte olduğu sonucu çıkarılabilir. Nitekim radikal görüşler daha ziyade neo-liberal ve post-modern çevrelerce ortaya atılmaktadır.³⁷ Bu arada bugüne kadar sosyalist düşünce ve hareketlerle anılagelmiş olan siyasi anlamda radikal yaklaşımların günümüzde neo-liberal çevrelerde yer bulmakta oluşu küreselleşmenin tüm kalıpları ters yüz eden karakterinin ilginç bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Giddens, 2002: 28; Coşkun, 2004: 246).

Radikal analizlerde sıklıkla karşılaşılan; benzeşme, blokların çözülmesi ve küresel bir medeniyete gidiş gibi temalar bu ekolde neo-liberalizm ve post-modernizm kadar

---

³⁷ Giddens, eskinin radikal ve devrimcilikle özdeşleşmiş sosyalistlerinin mevcut kurumları muhafaza etmekte muhafazakârlara göre daha fazla istekli oluşlarını ilginç bulmaktadır (Giddens, 2002: 28).

“*Yakınsama Kuramları*”nın da etkili olduğunu göstermektedir. Bu teorinin sahibi Jan Tinbergen batının kapitalist demokrasileri ile Doğu Bloğu’ndaki komünist ülkeler arasındaki farkların endüstriyel toplumun doğası gereği giderek eriyeceği ve ortak bir merkezde buluşacağı iddiasıyla ortaya çıkmıştır (Tinbergen, 1961’den Shariff, 1998). Altmışlı yıllardan beri sosyolojik çözümlenelerde kullanılan yakınsayıcı yaklaşıma göre bilimsel ve teknolojik gelişmelerin toplumlar arasında benzeştirici etkileri olmaktadır. Bu sebeple; baş döndürücü bir hız kazanan teknolojik gelişmelerin, zamanla tüm toplumları ortak ilkeler ve kurumlar etrafında örgütlemesi (siyasi ve ekonomik benzeşme) muhtemel bir gelişme olarak görülmektedir (Coşkun, 2001: 54). İlk yakınsamacılar, II. Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalist ülkelerin planlı birer sosyal devlet formuna bürünmelerinden hareketle, komünist toplumların da bilimsel gelişmelerin etkisiyle rasyonelleşerek piyasa ekonomisine yakınlaşacağı iddiasındaydılar.³⁸ Dikkat edilirse, bugün radikal çevrelerce sıklıkla dile getirilen; neo-liberalizmin hâkimiyeti, tarihin sonu gibi iddialarla küresel medeniyet gibi öngörüler, benzeşme ve bütünleşmenin neo-liberalizm çatısı altında gerçekleşeceğini kasteden yeni bir yakınsama yaklaşımıdır.

Yaşanan büyük değişim ve dönüşüm evreleri aynı zamanda sancılı birer geçiş dönemidir. Bu dönemlerde yeni açılım fırsatları ve imkânları kadar sıkıntılar, sorunlar ve yeni ihtiyaçlar da baş gösterir. Genellikle de bu sıkıntıları en çok hisseden kesimler imkânları kısıtlı olan toplum tabakaları ile gelişmemiş ülkeler olmaktadır. Dolayısıyla sıkıntıların geniş kitlelerce paylaşıldığı söylenebilir. İşte “*Şüpheli Yaklaşım*”; konuya küreselleşmenin doğurduğu sorunlar perspektifinden yaklaşan; sürecin insanlığın ezici çoğunluğunu sıkıntılara soktuğuna inanan bir bakış açısıdır. Şüpheliler, keskin bir tavırla radikal iddiaların iyimserliğini aldatmaca, öngörülerini ütopya olarak değerlendirmekte, yaşanan sorun ve sıkıntıları bir geçiş döneminin tabi sonuçları olmaktan ziyade gelişmiş kapitalist çevrelerin çıkar amaçlı politikalarının neticesi olarak görmektedirler. Onlara göre küreselleşme; emperyalizme dönüşen kapitalist bir süreçtir. Küreselleşme taraftarlığı ise refah devletini tasfiye etmek, piyasa ekonomisini

---

³⁸ İlk zamanlarda, toplumlar arasında son derece kapsamlı bir benzeşmeden bahsettiği görülen yakınsama yaklaşımları yetmişli yıllarda ekonomik sistem ve çalışma hayatında benzeşme olabileceği fakat siyasi ve kültürel sahalarda toplumsal farklılıkların süreceği şeklinde kendini revize etmiştir (Yıldırım, 2000: 72).

evrenselleştirmek gibi esaslara sahip ideolojik bir tutumdan başka bir şey değildir (Keyman, 2000: 18,19; Bozkurt, 2003).

Tablo 2. Ulus Devlet-Küreselleşme Etkileşimine İlişkin Literatür Özeti / Şüpheciler

Şüpheciler: Küreselleşme, büyük kapitalist devletler ile büyük sermayenin merkez-çevre bağımlılık ilişkisini pekiştirerek, hâkimiyetlerini sürdürmek için kullandığı bir ideolojik tutum olmuştur. Dünya tek bir medeniyete değil hızla kutuplaşmaya doğru gitmektedir. Ulus-devletin yönetim imkânları birçok bakımdan zayıflamakla birlikte milli çıkar anlayışı varlığını sürdürecektir, ulus-devlet önemini muhafaza edecektir. Ulus-devletin önemsizleşeceği iddiaları bilinçli ve ulus ile devlet arasındaki ilişkiyi sadece ekonomiye indirgediği için eksik bir yaklaşımdır.	
Amin (1985), (1991), (1999), (2001), (2004)	Güney ülkelerinin taşeron haline getirildiği bir emperyalizm süreci yaşanmakta, kuzey ülkelerinin tekeline geçen sahalar genişlemektedir. Bu tekellerin başında teknoloji tekeli, finans tekeli, doğal kaynaklar tekeli gelmektedir. Eşitsizliğin derinleşmesi kutuplaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Ulus-devletin de etkinliği aşınmaktadır ama küreselleşmeye karşı ulusal tepkilerdeki artış ulusun ve ulus-devletin önemsizleşmediğinin göstergesidir. Ayrıca, ulus-devlete kapitalistlerin de ihtiyacı vardır.
Chomsky (2001), (2003) Fox (2002)	Küreselleşme büyük kapitalist güçlerin ekonomik çıkarları için yeni açılımlar kazandığı, eşitsizliğin derinleştiği, demokrasi ve özgürlüklerin krize girdiği bir emperyalizm sürecidir.
Falk (2002)	Ne dünya devleti ne de bölgesel devlet ihtimal dâhilinde değildir. Ulus-devlet siyasi kimliğin başlıca kaynağı olmaya devam edecektir. Devletin değiştiği, rolünün zayıfladığı ortadadır. Uluslararası kuruluşlar ve ulus ötesi kuruluşların gerisinde kalmasının ise bilinçli bir çabaya dayanan boyutu da söz konusudur.
Gerbier (1999)	Savaşçı olmayan, ekonomik karakterde bir emperyalizm dönemi yaşanmaktadır.
Huntington (1993a), (1993b), (1997)	Batı kültürünün ve medeniyetinin evrenselleşmesi hayaldir. Tersine dünya giderek daha az batılı olma yolundadır. Ulus-devlet en güçlü aktör olarak önemini ve varlığını muhafaza edecektir.
Martin ve Schuman (1997)	Küreselleşme acımasız bir kapitalist sürece dönüşerek, demokrasi ve refaha saldırı haline gelmiştir. Politikanın ekonominin emrine girmiş olması ve devletin ikinci plana geçişine bu açıdan da bakmak gereklidir.
Wallerstein (1998) (1999), (2001a), (2001c), (2002), (2003a), (2004a)	Merkez çevre çekişmesi şiddetlenmekte dünya muazzam bir düzensizlik ve kargaşa ortamına sürüklenmektedir. Büyük kapitalist ülkeler ve çevrelerce zekice yönlendirilen, belirsizliğin had safhada olduğu kaotik bir geçiş döneminden bahsedilebilir. Özgürlükler ve demokrasi tehlike altına girmiş durumdadır. Ulus-devlet düzeyinin artık sınırlı bir yarar sağlayacağı ortada olmakla birlikte belirsizlik ortamında ulus-devlet önemini ve varlığını muhafaza edecek başlıca kurum görünümündedir.
Tabb (2002)	Kapitalizmin ahlaki olmayan yönünün kaçınılmaz olarak devreye girmesiyle çevre ülkeler bağımlı hale getirilmekte ve sömürgecilik uygulanmaktadır. Başta DTÖ olmak üzere küresel ekonomik kurumların antidemokratik işleyişiyle büyük şirketlerin kar ve rekabet felsefesi özgürlükleri kısıtlamaktadır. Küresel ekonomi içinde ulus-devletleri güçsüz ve arka planda görmek büyük bir hatadır. Sanıldığı aksine devletler piyasaların ve siyasetin gerçek hâkimidir. Küreselleşmenin alacağı biçimi Güneyin ekonomik ve kültürel tepkisi belirleyecektir.

Asıl olarak yoksulluğun küreselleştiği, gelişmekte olan ülkelerin milli egemenlik ve bağımsızlıklarının hiç olmadığı ölçüde tehdit altına girdiği şüphecilerin sıklıkla dile getirdiği iddialardır. Bilhassa; serbest ticaretin bayraktarı olan gelişmiş ülkelerin, kendi

sanayi ve ticaretlerini koruma noktasında bu ilkeleri kolaylıkla göz ardı ederken, güney ülkelerine serbest ticareti dayatan tavırları şüphecilere göre emperyalizmin küreselleşme sürecinde de başrolde olduğunu göstermektedir (Giddens, 2000a: 20; Fox, 2002: 6, 30). Açıkçası, günümüzde ABD, Kanada, Avustralya ve AB ülkelerinin, tarım sübvansiyonlarını, anti-damping uygulamalarını, gümrük tarifeleri ve kotalarını en çok kullanan ülkelerin başında gelerek serbest piyasa söylemleriyle çelişki içinde olmalarının şüpheli yaklaşımın giderek popülerleşmesinde etkisi oldukça büyüktür (Orhan, 2003: 21).

Tüm bunlardan, şüpheli yaklaşımın önemli bir vasfının da tam bir neo-liberalizm eleştirisi olduğu sonucu çıkarılabilir. Zaten, Immanuel Wallerstein, Noam Chomsky, Samir Amin, Richard Falk ve William K. Tabb gibi şüpheciler neo-liberal politika ve uygulamaların iddia edildiği gibi milli ya da evrensel düzeyde refah artışı sağlamadığını, tam tersine ekonomik dengesizliği körükleyerek uluslararası sistemde güneyin kuzeye bağımlılığının artmasına, milli düzeyde de gelir adaletsizliğinin derinleşmesine yol açtığına ısrarcıdır.³⁹ Neo-liberal teorideki kamusal iyilik için piyasanın kendiliğinden ahlaklı davranacağı kabulünü de şüphecilerin iyi niyetli bulmadıkları belirtilmelidir (Güler, 2002: 17). Neo-liberalizmin bu gibi menfi sonuçlara adeta gözlerini kapatmış bir tavır içinde olması da şüphecilerce sorgulanmaktadır. Onlara göre devletin yerine bu konularda devreye girecek bir mekanizma ikame edilmemiş olması ve tüm umutların piyasaların son derece ahlaki davranarak toplumsal dengeyi sağlmasına bağlanması önemli bir eksiklik (Giddens, 2001: 30-34). Şüpheli yaklaşımda küreselleşmeyi kültürel bir emperyalizm olarak değerlendiren görüşler, “medeniyetçi” ve “bölgesel” söylemler de yaygındır (Keyman, 2000: 19). Bu görüştekiler, derinleşen eşitsizliğe duyulan tepkinin kutuplaşma yarattığı (Wallerstein, 2001b), kutuplaşmanın medeniyetleri ve bölgeselleşmeleri gündeme

---

³⁹ Zenginliğin dağılımının son zamanlarda olağandışı bir gelişme göstermesinin bu eleştirilere zemin hazırladığı söylenebilir. BM'nin 1996 yılı “Kalkınma Programı” raporuna göre, dünyanın en zengin 358 kişinin toplam mal varlıkları değeri dünya nüfusunun % 48'inin toplam gelirini aşmış durumdadır (Fox, 2002: 58). Bu tür eleştiriler son zamanlarda değişik kesimlerden destek bulmaktadır. Söz gelimi küresel ekonomik kurumlarda uzun yıllar yöneticilik yapmış Stiglitz, küreselleşmenin açlık sınırındaki milyarlarca insan hayatını iyileştirebilme noktasında bir şans olmakla beraber kuzey ülkelerinin politik ve ideolojik tutumu sebebiyle çok tehlikeli bir gidişata dönüştüğüne katılmaktadır (Stiglitz, 2002: 9, 11, 13).

getirdiği (Wallerstein, 2001c), yerleşme güçlenirken ulus-devletlerin daha da önem kazandığı görüşündedir (Huntington, 1997: 117).

Şüpheciler, küreselleşmeye yönelik radikal yaklaşımları da abartılı ve yönlendirici bulmaktadırlar (Fox, 2002: 31). Onlara göre, yaşananlar geçmişten çok farklı değildir ve dünyadaki değişim süreci radikal çevrelerce büyütülmektedir. Moderniteyi aşan yeni bir uygarlıktan söz eden çevrelerin bu iddialarını dayandırdıkları küresel bir ekonomi ve piyasa söz konusu dahi değildir. Ticaret ve yatırımların büyük oranda gelişmiş ülkeler arasında cereyan ettiği⁴⁰, ulusötesi şirketlerin yerel bağlarını koruduğu⁴¹ ve neo-liberal prensiplerin gelişmiş kapitalist ülkelerce çoğu zaman terk edildiği bir ortamda küresel bir serbest pazar öngörüsünü çok ütöpik bulmaktadırlar (Coşkun, 2002: 28). Zaten, gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi çıkarları için küreselleşme şartlarını emperyalizme çevirmiş olmaları küresel bir uygarlık öngörüsünü geçersiz kılmaktadır. Dolayısıyla (şüphecilere göre), yaşananları çok farklı yeni bir siyasi ve toplumsal düzenin habercisi olarak görmek yerine milli yapılanma ve çıkarların yeniden değerlendirilmek durumunda olduğu bir süreç olarak algılanması daha doğru olacaktır.

Marx ve ardından Lenin tarafından ortaya konulan “Emperyalizm Kuramları”, küreselleşme kavramı her ne kadar telaffuz edilmemişse de, günümüz şüpheci yaklaşımlarının teorik alt yapısında önemli bir yer tutmaktadır.⁴² Bilhassa, bu kuramların bir uzantısı olan “Bağımlılık Yaklaşımları”nın şüpheci analizlere zemin teşkil ettiği söylenebilir.

---

⁴⁰ Bu görüştekiler, iddialarına ispat olarak; dünyada üretilen mal/hizmetlerin %88 inin ülke içinde tüketiliyor olmasını ve de uluslararası nitelikteki ticaretin, özellikle de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının giderek artan bir oranda Kuzey Amerika (NAFTA), Avrupa Birliği (AB) ve Asya Pasifik (APEC) üçgeninde seyretmesini göstermektedirler (Kepenek, 1999: 318; Orhan, 2003: 18).

⁴¹ Sözelimi genel merkez, araştırma ve geliştirme merkezlerinin ana ülkede tutulması, üst düzey yöneticilerin çoğunlukla ana ülke vatandaşları oluşu gibi.

⁴² XIX. yüzyılda evrensel sonuçlara işaret eden, küreselleşmenin öncü izahları denilebilecek teoriler söz konusudur. Bu şekildeki ilk yaklaşımlara liberal ekonomik kuramlar içinde rastlanmaktadır. Mesela, Yayla'nın tabiriyle (Yayla, 2002: 103, 104); “*tam bir “laissez faire” ci ve evrimci*” olan Herbert Spencer’a (1820-1902) göre, devletler yaşama ve hürriyet haklarını koruma dışında bir fonksiyon üstlenmedikleri, bireylerin hayatına müdahale etmedikleri takdirde görünmez el ve rekabet ilkeleri eninde sonunda tüm dünyada birim maliyetleri eşitleyecek ve üretim süreçleri (karar alma ve politikalar) giderek benzeşecektir (Coşkun, 2001: 53). Bu arada Adam Smith’in daha 1776’da şunları dile getirdiğinden de söz etmek gerekir: “*Bir toprak parçasının sahibi, mülkünün bulunduğu ülkenin yurttaşı olmak durumundayken sermaye sahibi dünya vatandaşıdır ve belli bir ülkeye bağlı olmak zorunda değildir.*” (Huntington, 2004: 267).

19. yüzyılın ikinci yarısındaki entelektüel tartışmaların önemli bir boyutu artan uluslararası ekonomik ilişkilerin analizi üzerinedir. Bu sıralarda hızla popülerleşen sosyalist düşünce kapsamında ortaya atılan bazı teoriler, günümüz ekonomik küreselleşme analizlerinde de etkili olmaktadır. Bunların başında olan Marx'ın emperyalizm kuramında; kar peşinde koşan kapitalizmin üretimi dünya sathına yaymak isteyeceği ve kültürel olarak da dünyayı birleştirme çabası içine girebileceğinden bahsedilmektedir. Serbest piyasa sisteminin yayılmasıyla sermayenin gelişmiş kapitalist ülkelere (merkeze) akmaması için hiçbir engel kalmayacağını belirten Marx, gelişmiş kapitalist ekonomilerin çevrenin işgücü ve tabii kaynaklarını kullanarak sonu gelmez bir sömürü düzeni kurabileceklerine dikkat çekmektedir (Marx, 1986: 122, 123; Coşkun, 2004: 240). Kapitalist üretim biçimini emperyalizmin ulaşabileceği en ileri aşama olarak nitelendiren Lenin'de, kapitalistlerin büyük güç avantajlarını kullanarak serbest piyasa ve kapitalist üretim biçimini dünyaya yayacaklarını, tek yanlı bağımlılık içeren ve normal yollarla kırılması imkânsız görülen bir sömürü düzeni kurabileceklerini dile getirmiştir (Coşkun, 2001: 53).

1960'lardan bu yana süreç analizlerinde etkisi hissedilen “*Bağımlılık Kuramı*” ise; serbest piyasa neticesinde dünya ekonomik sisteminin merkez ve çevre olarak kurumsallaşacağını ve bu yapı içinde çevrenin bağımlı ve pazar pozisyonunda kalacağını iddia etmektedir (Amin, 1991: 180). Buna göre; merkez üstün maddi ve teknolojik gücü sayesinde çevreyi ekonomik olarak kendisine bağımlı kılmakta, çevre ülkelerde sosyal ve siyasi yapılanmalar merkezin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmektedir. Kuramın öncüleri olan Osvolda Sunkel, Paul Baran, Paul Sweezy ve Peter Evans gibi düşünürler, liberalizmin görünmez el ve denge mekanizmalarının bu yapı sebebiyle işlemediğini, serbest piyasanın bu döngüsü değişmedikçe liberalizmin temel argümanı olan dengenin bir türlü sağlanamayacağını ve zengin-fakir ülke uçurumunun devam etmesinin altında da esasta bu durumun yattığı görüşündedirler (Baran ve Sweezy, 1966; Sunkel, 1972).

Son olarak, şüpheli bir tavırla küreselleşme karşıtı ifade ve endişeleri dile getirenlerin ekserisinin siyasi yelpazenin solunda yer alan entelektüeller olduğu belirtilmelidir. Son zamanlarda görülen ulus-devletin egemenlik haklarına yönelik tehditler, yeni ve çok güçlü bir emperyalizmin belirdiğine dair işaretler, milli kültürlerin küreselleşme

sürecinde erozyona uğraması gibi gelişmeler milliyetçi entelektüellerin de bu bakış etrafında toplanmaya başlamasına neden olmuştur (Coşkun, 2001: 71). İlginç olan ise marksist akımların güçlü olmadığı veya siyasi yelpazenin sol tarafının nispeten zayıf olduğu Güney ülkelerinde geniş halk kitlelerinde küreselleşme algılamasının bu şekilde gelişmeye başlamasıdır (The Economist, 2001). Bu durum, mevcut küreselleşmenin sağladığı imkânlardan yararlanamayan, ceremesini çeken guruplarda - ki bu kümeye gelişmiş ülkelerdeki orta ve alt sınıflar da dâhildir- bu yaklaşımın gün geçtikçe popülerleştiği şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca milliyetçilerle sosyalistlerin bu konudaki beklenmedik koalisyonu tıpkı sol ve sağ kavramların içerik değiştirmesi, siyasi radikalizmin neo-liberal ve post-modern çevrelerce dile getirilişinde olduğu gibi küreselleşmenin belirsiz ve çelişkili yapısını ortaya koymakta, konunun teorik zemine oturtulmasının zorluğunu belgeleyen yeni bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Dönüşümcüler hakkında ilk ifade edilmesi gereken, küreselleşmeye soğukkanlı olarak artı ve eksileriyle yaklaşmak istemeleridir. Dönüşümcüler, sürecin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendirecek ölçüde sosyal, siyasal ve ekonomik etkilere sahip olduğunu kabul etmektedirler (Esgin, 2001). Ekonomik ilişkiler ve iletişim teknolojilerinin ulaştığı düzeye bakarak toplumlar arasında bilgi, finans ve ticari entegrasyonun durdurulamaz olduğu dolayısıyla küreselleşmenin dönüşü olmadığı fikrindedirler (Coşkun, 2004: 247). Buna ilaveten; büyük sosyo-ekonomik çalkantıların kaçınılmazlığı, sıkıntı ve sorunların hiçbir ülkenin tek başına üstesinden gelemeyecek niteliğe ulaşması, en önemlisi de sürecin insanlık için önemli imkânları da içermesi küreselleşmeye kontrollü ve soğukkanlı bir yaklaşımı gerektiren hususlardır.⁴³

---

⁴³ Arrighi'nin bazı görüşlerinden hareketle dönüşümcü fikirler somutlaştırılabilir: Bilginin, finansın ve ticaretin entegrasyonu kaçınılmaz ve durdurulamaz hale gelmiştir. O halde durdurulamayan küreselleşme karşısında yapılacak iki şey vardır: “*Daha hızlı ya da daha yavaş gidebiliriz*”, “*Az ya da çok onun negatif etkilerine tampon yapabiliriz.*” Çare olarak değişikliğin hız ve kapsamında yavaşlama önerildiği görülmektedir. Kendi kendine ayarlanmış küresel pazar fikrini saf bir ütopya olarak reddeden Arrighi, bazı düzenlemeler ile serbest pazarların olumsuz etkisini azaltarak toplumların pazar sistemine karşı isyan etmelerinin önlenebileceğini belirtir. Ona göre savaş olmayan dönemlerde dünya pazar sisteminin birleşmesi için tek alternatif milli egemenlik sınırını aşan uluslar arası bir gücün kurulmasının sağlanması ve dünyada savaş çıkmamasının teminidir (Arrighi, 1999: 57-58).

Tablo 3. Ulus Devlet-Küreselleşme Etkileşimine İlişkin Literatür Özeti: **Dönüşümcüler**

Dönüşümcüler: Küreselleşme, geçmişten çok farklı geri dönüşü mümkün olmayan bir olgudur. Küresel pazar ve medeniyet beklentisi ise bir ütopyadır. Bu süreçte, ulus-devlet önemli denilecek boyutta değişim yaşamaktadır. Milli ekonomi ve politika eskisi kadar etkili olmamakta, devletler milli özgünlüğü ve kültürel homojenliği sürdürmekte daha az muktendir durumdadır. Ancak, ulus devlet otorite ve güçlerini yeniden yapılandırarak temel siyasi aktör olmaya devam etmektedir.	
Friedman (2002)	Küresel ölçekte bütünleşmiş serbest piyasanın faydalı olabilmesi için yeniden yapılanmayla “sosyal güvenlikçi” ulus-devletlerin varlığı ve tesisi gereklidir. Eğitim, finans ve siyaset sahalarında demokratikleşmiş devletlere daha çok ihtiyaç olacaktır. Kısacası ulus-devlet fonksiyonları değişmekle birlikte varlığını sürdüreceği yeni işlevler kazanmaktadır.
Giddens (2000a), (2000b), (2001)	Ulus-devlet uluslararası sahnenin en önemli oyuncusu olmaya devam etmekle birlikte, bir yeniden şekillenme sürecini de yaşamaktadır. Küreselleşmeyle milli egemenlik ve milli kimliğin yeniden düşünülmesi zorunda bırakan, bu unsurları köklü bir şekilde yeniden şekillendiren şartlar oluşmuştur.
Habermas (2002a), (2002b)	Ulus-devlet ötesi bir bütünleşme çok zor görünmektedir. Net olarak görülen ise küreselleşme sürecinin ulus-devleti dönüştürücü baskılarıdır.
Hirst ve Thompson (2001), (2003)	Ulus-devletin başlıca siyasi aktör olarak varlığını devam ettireceği söylenebilir. Küreselleşmeyle birlikte ulus-üstü ve ulus-altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarının tanımlanmasında ve meşruiyet kazanmalarındaki alternatifsizliği ulus-devletin önemini arttırmaktadır. Uluslararası düzeyde yönetim uygulamalarında önemli role sahip olmaları da muhtemeldir. Hiçbir kuruluşun ulus-devlet ölçüsünde uluslararası bir meşruiyetin de sahibi olamayacağı göz ardı edilmemelidir.
Jessop (2001), (2005)	Milliğin ekonomik ve politik alanda birincilliğini kaybetmiş olması, ekonomik ve siyasi alanlarda oluşan küresel ya da yerel diğer organizasyonların benzer bir önceliğe sahip olarak onun yerini alması anlamına gelmemektedir. Yeni dünya sisteminde tek eklem noktası ulus-devlettir ve yönetişime gidiş devleti önemli bir role kavuşturmuştur.
Kennedy (1993)	Hemen her alanda gelişen ulus aşırı trendler ulus-devletin artık olayların merkezinde olmadığını göstermektedir. Ulus-devletin otoritesi dağılmakta, bir dönüşüm yaşamaktadır. Gelişmeleri ulusun ve ulus-devletin sonu olarak algılamak ise yanlıştır. Devletin ve ulusun yerine konabilecek ikame unsurları henüz ortaya çıkmadığı gibi milli güvenlik düşüncesi ve milli çıkar mücadelesi her zaman var olacaktır.
Pierson (2000)	Ulus-devletin son demlerine değil eski güçlerinin yeni biçimlere dönüşmesine tanıklık edilmektedir.
Smith (2002b)	Değişen şartlarda milliyetçiliğin yok olacağını, ulusun aşılabileceğini düşünmek yanlıştır. Çünkü küresel kültürün bireylere kolektif inanç, itibar ve umut sağlaması mümkün değildir. Asıl bunun için ulus-devlet başlıca siyasi aktör olmaya devam edecektir.

Dönüşümcülere göre; yaşananları tarihsel bir dönüm noktası haline getiren gelişmeler; ekonomilerde hizmet sektörünün giderek ön plana çıkması ve kitle iletişimi alanında sağlanan büyük ilerlemedir. Özellikle iletişim ve ulaşım alanında sağlanan devrim niteliğindeki gelişmelerle toplumsal anlamda değişim ve etkileşim son derece hızlanmıştır. Tüm bu yaklaşımlar dönüşümcüleri, şüphecilerden ziyade radikallere yakın gibi göstermektedir. Hatta küreselleşme sürecini dönüşü olmayan, kaçınılmaz bir durum olarak ele alışlarına bakarak neo-liberal serbest pazar söylemini ve minimal

devlet yaklaşımını dolaylı ya da dolaysız bir şekilde destekledikleri anlamı da çıkartılabilir (Keyman, 2000: 20). Ancak dönüşümcülerin, gelinen noktayı, moderniteden tamamen farklı olarak algılamamaları onları radikallerden ayıran ince noktadır. Dönüşümcülere göre; insanlığın geldiği bu aşama yepyeni olmayan ancak modernitenin devamı denilebilecek bir geçiş dönemidir ve “yüksek modernite” olarak ifade edilebilir (Kellner, 1994: 256).

Yine, radikallerin “kendi kendine ayarlanmış küresel pazar” fikri de dönüşümcülerce gerçekçi bulunmamaktadır. Dolayısıyla dönüşümcüler gidişatın küresel bir uygarlığa doğru olduğu öngörüsüne de katılmamaktadırlar. Ulus-devletin geleceği konusu da radikallerden farklı düşündükleri bir diğer husustur. Onlara göre hemen her şey gibi ulus-devlet de yeniden yapılanma içindedir ve kendini yenileyerek temel aktör olmaya devam edecektir. Ulusun hala tek meşruiyet kaynağı olarak rakipsiz olması, yerel aidiyetlerin silinmeyeceğinin küreselleşme çağında hız kazanan etnik canlanmayla iyice anlaşılması bu tespitlerinin gerekçeleri olarak sunulmaktadır. Dönüşümcülere göre; ulus-devletleri yeniden yapılanmaya iten gelişmelerin başında (Giddens, 2000a: 29; Bozkurt, 2003);

- egemenlik anlayışındaki değişim (mutlaklıktan kayıtlı egemenliğe geçiş),
- eskisi kadar bağımsız ve etkili milli ekonomi politikalarının uygulanamaması,
- jeopolitikteki gelişmeler (mesela yoğun göç) sebebiyle milli kimlik politikalarına yeni bir form kazandırılması gereği gelmektedir.

1.3. Küreselleşmenin Temel Süreçleri ve Yaşanan Tartışmalar

1.3.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Dijital ortamda hızla akan sermaye, sarsıcı sıcak para krizleri, dünya ekonomisine yön veren uluslararası kurumlar, birçok ülkede iş yapan firmalar, kapitalizmin derinleşmesi, emperyalizm iddiaları ve kültürün dahi endüstriyel hale geldiği bir dünya. Dikkat edilirse, küreselleşmenin yaptığı çağrışımlar daha çok ekonomik hayata ait figürlerdir ve küreselleşmenin ekonomik bir imaja sahip olması temelsiz değildir. Çünkü küreselleşmenin siyasi ve kültürel süreçlerini hızlandıran, ortaya çıkan yeni toplumsal değişme ve sorunların kaynağında yer alan gelişmeler, esas olarak ekonomik

küreselleşme kapsamında cereyan etmektedir (Robertson, 1999: 279; Giddens, 2001: 60). Bu eğilim, son yirmi yıl içinde ulaştırma ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve soğuk savaşın bitmesiyle beraber Neo-liberal pazar anlayışının egemen hale gelmesiyle hızlanmıştır.

Ekonomik küreselleşme eğilimini, teknolojinin getirdiği imkanlar ve serbest ticaret anlayışının yeryüzü ölçeğinde yaygınlık kazanmasıyla dünyanın giderek tek bir pazar konumuna sürüklenmesi şeklinde ifade etmek mümkündür (Karluk, 1996: 210-211). Aşağıdaki tablolardan da görüleceği gibi; küreselleşmeyle birlikte dünya ticaret hacmi sürekli artmakta, ekonomik anlamda bağımlılık ve bütünleşme getiren doğrudan ve kısa vadeli sermaye hareketleri yoğunlaşmaktadır. XXI. yüzyılın ilk çeyreğine yönelik tahminler bu artışların devam edeceği, ülkelerin ekonomik bağımlılığının daha da artacağı yönündedir (WB, 2002).

Tablo 4. Dünya Ticaret Hacmindeki Artış (milyar/dolar)

1990-2000 ortalama yıllık artış oranı (%)	2001	2002
6,5	7.442	7.780

Kaynak: WIR, (2003)

Tablo 5. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri (milyar/dolar)

1991	1995	2000	2002
1.967,26	2.938,32	3.474,93	2.242,92

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/yabser/ti15.htm> (10.04.2004)

Ekonomik küreselleşmeyi gündeme taşıyan başlıca gelişmeler olarak; artan uluslararası ticaret, hızlanan yabancı sermaye (doğrudan ve dolaylı) hareketleri gösterilebilir (Sundaram, 2002). Özellikle doğrudan yabancı yatırımlardaki artış ülkeler arasında bağımlılık ve bütünleşmeyi tesis eden asıl gelişmedir ve bu alanda seksenli yılların ortalarından itibaren önemli bir sıçrama söz konusudur. 1983-1990 aralığında, doğrudan yabancı yatırımların artış haddi ortalama yılda % 29 olup, bu oran dünya ihracat artış haddinin üç, dünya üretim artış haddinin ise dört katıdır (Cicioğlu,

2001: 34). Tablo 1.5 den de takip edilebileceği gibi bu tarz yatırımlardaki artış 2002 yılına kadar devamlılık arz etmiştir.

Tablo 6. Dünyada Kısa Vadeli Yabancı Sermaye Hareketleri (milyar/dolar)

1997	1998	1999	2000	2001
273.763.346	395.887.764	671.077.690	1.186.813.074	1.427.685.289

Kaynak: http://www.treasury.gov.tr/stat/finans/sermaye_ihraci.htm (10.04.2004)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının neredeyse tamamı “ulusötesi şirketlerce”⁴⁴ (UÖŞ) gerçekleştirilmektedir. UÖŞ’lerin üretim politika ve stratejileri zamanla bir uluslararası üretim ağı oluşturmuştur ki, bu durum dünya tarihinde görülmemiş düzeye ulaşan ülkeler arasındaki bağımlılığın dolayısıyla da ekonomik küreselleşmenin esas dinamiğidir (Gözen, 1997: 78). Bugün dünya ölçeğinde, yaratılan toplam katma değer, gerçekleştirilen ihracat, istihdam, buluş ve yeniliklerin büyük bir kısmı bu şirketlerce gerçekleştirilmektedir (Coşkun, 2002: 69).

II. Dünya savaşı sonrasında yabancı ülkelerde yatırıma yönelen “Ford”, “ITT”, “Good Year” gibi Amerikan firmaları ulusötesi şirketlerin ilk örnekleridir. Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulmasıyla Batı Avrupa’nın ekonomik anlamda bir cazibe merkezi haline gelmesi bu tarz şirketlerin sayısında artışa yol açmış, altmışlı yıllarda birçok yabancı firma AET bölgesinde yatırıma girişmiştir (Cicioğlu, 2001: 32). Ulusötesi şirketlerin asıl yaygınlaşması ise; yetmişli yıllarda yaşanan büyük ekonomik

⁴⁴ Birden çok ülkede iş yapan şirketlerin “çok uluslu” ya da “ulusötesi” olarak adlandırıldığı görülmektedir. BM ulusötesi (transnational) kavramını kullanmaktadır. BM’nin ilk zamanlarda kullandığı çok uluslu tabirini terk ederek ulusötesi kavramını tercih etmesi Güvenlik Konseyi’nce kabul edilen söz konusu firmaların tek ulusa ait olduğu ancak birden çok ülkede faaliyette bulunduğu şeklindeki önergeye dayanır. Bu önergede, bu tür firmaların hemen hepsinde yönetim merkezinin tek bir ülkede oluşuna dikkat çekilmekte; merkez ülkeyle köklü bağların devam ettiğine işaret edilmektedir. Mal varlığı, yönetim kurulları ve ar-geler gibi stratejik birimler merkezdedir ve çok uluslu değildir. Dolayısıyla faaliyet alanı itibarıyla çok uluslu olarak nitelendirmek daha doğrudur ki bunu en güzel ifade eden kavram da ulusötesi ibaresidir (Jenkins, 1987). Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde BM’nin yaklaşımı benimsenerek bu tarz şirketler “çok uluslu” değil de “ulusötesi” tabiriyle ifade edilecektir. İleride değinileceği gibi karar mekanizmaları, genel merkez yöneticileri merkez ülke vatandaşlarıdır ve gelirler merkez ülkede toplanmaktadır. Gray’in araştırmasına göre, bu tarz firmaların sadece 20 tanesinin üretim araçlarının yarısı ana ülke dışındadır. Bu açılarından bakıldığında küresel şirketler de uluslararası ölçekte işleyen ulusal şirket olarak değerlendirilebilir (Gray, 2002). Konuyu somutlaştırmak gerekirse Toyota hangi ülkelerin firması şeklinde bir soru anlamsızdır. Toyota bir Japon firmasıdır.

bunalımın sonuçları arasındadır. Bu kriz esnasında gelişmiş ülkelerdeki sermaye için, iç piyasanın tıkanmasıyla girilen sıkıntılı durumdan çıkmanın önemli bir adımı dışa açılma stratejisi olmuş, ulusötesi şirketlerin sayısı hızla arttığı gibi, bu şirketlerin daha gelişmiş bir formu olan “küresel şirketler” de sahneye çıkmıştır. Kar amacıyla, sermaye ve teknolojilerini dünya üzerinde en uygun gördükleri bölgeye aktaran bu firmalar, bugün dünyanın dört bir yanında üretici olarak faaliyet göstermekte ve giderek yaygınlaşmaktadır⁴⁵ (Jameson, 2000: 42).

Ekonomik küreselleşme eğiliminin en ileri safhada olduğu boyut ise dünya para ve finans piyasalarıdır (Drucker, 1999; Giddens, 2001: 60-63). Günümüzde, teknolojik gelişmeler ile finansal alanda kurumsallaşan serbestlik sayesinde bu piyasaların küreselleştiği söylenebilir. Dijital teknolojinin imkânlarıyla, birbirine bağlanan finans piyasalarında, yirmi dört saat işlem yapılabilen, elektronik ortamda, kısa vadeli (akışkan) sermaye, bir yerden bir yere anında ulaşabilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki finans kurumlarının ülke içinde yeterli müşteri bulamama sebebiyle dış dünyaya açılması, yine bu ülkelerdeki spekülasyon yatırımcıların geliştirmekte olan ülke menkul kıymet borsalarına girebilme imkanlarının artması finansal küreselleşmeye büyük hız katmıştır. Açıkçası, ekonominin diğer sahalarında görülen ilişkilerin, küresel bir bağımlılık ve bütünleşmeyi şu an itibarıyla ifade ettiğini söylemek zordur. Buna mukabil, dünya para ve finans piyasaları için küresel sıfatı çekinmeden kullanılabilir. Nitekim ekonomik küreselleşmeye yönelik tüm tanımlarda ve çalışmalarda; teknoloji ve serbest ticaret anlayışıyla birlikte, somut gösterge olarak finansal küreselleşmeye vurgu söz konusudur⁴⁶ (Kazgan, 1997: 10; Gözen, 1997: 78).

---

⁴⁵ Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarından biri ulusötesi şirketlerin artışıdır. Bugün itibarıyla, sınır ötesi faaliyette bulunan kırk bin dolayında şirket, bunlara bağlı olarak dünya geneline yayılmış iki yüz elli bin “yavru firma” söz konusudur. Bunlardan, küresel olarak nitelendirilen, ilk iki yüz firmanın ekonomileri birçok ülkenin ekonomisinden daha büyüktür. Mesela, “General Motors” ve “Ford Motor Company”, GSMH ölçü alındığında; Danimarka, Polonya, Norveç gibi batılı ülkeleri dahi geride bırakan ekonomik büyüklüğe sahiptirler. Bu arada, bu ilk iki yüz firmanın, toplam satışları, dünyanın ilk dokuz ekonomisi hariç, diğer 182 ülkenin toplam ekonomilerinden daha büyüktür. ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Brezilya, Kanada ve Çin dışında kalan 182 ülkenin toplam GSMH’ları 6,9 trilyon dolardır. Buna karşılık ilk 200 şirketin toplam satışları 7,1 trilyon dolardır (Coşkun, 2002: 70-72).

⁴⁶ Genel kabul gören IMF’nin ekonomik küreselleşme tanımı: “Teknolojideki inanılmaz gelişmeler sayesinde, büyük bir hızla ve çok geniş coğrafi alanları kapsayacak şekilde gerçekleşen uluslararası para hareketi ve sınırlar arasında hizmet ve ürün açısından giderek artan ticaret hacmi sonucunda, ülkeler arasında çıkan ekonomik bağımlılık” şeklindedir (Kavi, 2003). Görüldüğü gibi tanım, ekonomik

Sınır aşan ekonomik ilişkilerin dünya ekonomisini bir bütünleşmeye sürüklediği ortadadır. Teknolojinin ve neo-liberal politikaların alt yapısını oluşturduğu bir ortamda, uluslararası ticari faaliyetler, finansal işlemler ve ulusötesi şirket yatırımları giderek artmakta, uluslararası ticarete bir yoğunluk yaşanmaktadır.

Asıl önemli olan ise ekonomik küreselleşmeyle toplumsal ve siyasi kurumlarda değişikliklerin yaşanmasıdır. Sınırların engel olmaktan çıktığı ekonomik düzen, toplumsal hayatı da derinden etkilemekte klasik siyasi yapı ve kurumları değişime zorlamaktadır. Sözcüleri, ekonomi sahasındaki etkili devlet kontrolü ve müdahalesi zayıflarken, -radikal öngörülerini desteklercesine- piyasa esaslı bir yapı giderek egemen olmaktadır.

Finans alanında sınırların devre dışı kalması gibi ulusötesi şirketlerin oluşturduğu sosyo-politik etkiler de önemli değişimlere yol açmaktadır. İlk olarak, yabancı yatırım olarak açıklarını kapatmak isteyen ülkelerin liberal ekonomiye geçişlerinin siyasal anlamda da liberalleşmenin önünü açtığı, siyasi hayatın daha rekabetçi ve şeffaf olmaya zorlandığı belirtilmelidir. Ulusötesi şirketler teknolojileri, enformatik altyapıları, -küresel kitle kültürünün bir parçası olan- serbestlik esaslı üretim ve tüketim kültürleriyle yatırım yaptıkları ülkelerde şeffaflığın ve rekabetin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu şirketlerin teknolojik gelişme, rekabet ve kalite arttırımına odaklı örgütlenme tarzları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu etkiler, ekonomik sürecin klasik egemenlik anlayışında yarattığı aşınma, küresel ekonomik kurumların yükselişi gibi gelişmelerle birleştirildiğinde ekonomik küreselleşme için; değişmekte olan siyasi düzenin önemli bir faktörü değerlendirilmesi yapılabilir (Robertson, 1999: 27).

Ekonomik küreselleşmeden kaynaklanan başlıca siyasi gelişme olarak ise egemenlik anlayışında yaşanan değişimin hızlanması gösterilebilir. Serbestçe gerçekleştirilen sınır ötesi ekonomik faaliyetler, uluslararası ekonomik ve mali kurumların yetki alanının genişlemesi, uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığının artması, kurumların yanı sıra çok uluslu şirketlerin ve uluslararası piyasaların dikkate alınması gibi gelişmeler siyasetin ulus-ötesi boyutunu ön plana çıkartırken, devletin özelleştirmeler yoluyla

---

küreselleşmede üç saç ayağına işaret etmektedir. Bunlar; teknolojik gelişme, buna bağlı gelişen uluslararası finans hareketleri ve serbest ticaret rejimlerinin uygulanmasıdır.

ekonomik alandan çekilmesi klasik egemenliğin mutlak yapısını ortadan kaldıran başlıca etken durumundadır (Coşkun, 2004; Yılmaz, 2004: 124, 143, 144).

Ekonomik küreselleşmenin yol açtığı bir diğer siyasi gelişme ise üretim süreçleri ve pazarlardaki bütünleşmenin ülkelerin siyasi bağımlılığını da görülmemiş bir düzeye ulaştırmasıdır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler için ekonomik olduğu kadar siyaseten de kazançlı bir sürecin yaşandığı ifade edilmelidir (Yılmaz, 2004: 126). Bu gelişme dünya siyasi sistemi açısından ise kuzey ülkelerinin zaten güçlü olan konumlarının daha da pekişmesi olarak nitelenebilir. Zenginlerin zenginleşme hızının fakirlerin zenginleşme hızından oldukça yüksek seyretmesi eşitsiz ve dengesiz bir gelişme yaratmakta, sonuçta bağımlılık tek yanlı olarak kurumsallaşmaktadır. Ekonomik farkın giderek açılmakta oluşunun kuzey ve güney şeklinde yeni bir kutuplaşmadan bahsedilmesinde temel rol oynadığı da belirtilmelidir (Timur, 1996: 382).

Zaten, ekonomik küreselleşme bağlamında yaşanan tartışmalar da bir emperyalizm yaşanıp yaşanmadığı noktasında odaklanmış haldedir. Küreselleşmenin eşitsiz ve dengesiz bir ekonomik gelişmeyi de beraberinde getirmesinden hareketle, dünya üzerinde belli bir iktidar geometrisinin kurulduğu ve bunun kalıcılaştırılmak istendiği önemli bir iddiadır (Özkan, 2004: 67). Küresel bağımlılığa dayanan küresel bir politika stratejisinin takip edilmekte olduğu, eşitsiz ve dengesiz ekonomik gelişmenin bu stratejinin önemli bir parçası olduğu sıklıkla duyulan değerlendirmeler arasındadır (Aydın, 2002: 15; Yılmaz, 2004: 141). Küreselleşme kapitalist sermaye birikimi süreciyle ilişkilendirilmekte, bu çerçevede kazananları ve kaybedenleri olan siyasal bir süreç olarak da tanımlanabilmektedir (Özkan, 2004: 67).

Bu yaklaşımlara göre, mali ve teknolojik gücü olan çevreler, bu güçlerini kullanarak, milli veya ticari amaçlarla ekonomik gelişmeleri yönlendirmekte, bundan da en büyük zararı “Güney Ülkeleri” görmektedir. Bu görüştekiler, büyük güç dengesizliklerinin olduğu bir küresel veya ulusal ortamda piyasaların her türlü toplumsal sorunu kendi kendine çözeceğine inanmayı çok saf bir düşünce olarak görürken, uluslararası finans kaynaklarını kontrol eden, teknolojiye hükmeden çevrelerin bu süreci kendi çıkarlarına

göre yönlendirebilecek konumda olduklarına dikkat çekmektedirler⁴⁷ (Pieterse, 2000: 390-392; Stiglitz, 2002: 10-11). Tek yanlı ekonomik bağımlılığın her geçen gün güçlenmesi, küresel ekonomik kurumların önerdiği politikalar ile güneyin bağımlılığı üzerine kurulan finansal ilişki tarzı bunun açık göstergeleri olarak lanse edilmektedir (Gözen, 1997: 78, 79; Kazgan, 1997: 39-40, 43, 45).

Ekonomik küreselleşmeyle ilgili gündemden düşmeyen bir diğer eleştiri ise, gerçek anlamda bir refah artışı sağlanmadığı şeklindedir⁴⁸ (Özkan, 2004: 67-72). Radikaller dünya çapında bir refah artışından bahsederken, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda gerçek anlamda bir refah artışının olmadığı ve yoksulluğun dünya genelinde arttığı oldukça yaygın bir görüştür. Bu görüşün kaynağında, gelir dağılımında küresel, bölgesel ve toplumsal düzeyde eşitsizliğin artmakta oluşunun yattığı söylenebilir (Özkan, 2004: 70).

Şüpheler, -genel bir küreselleşme eleştirisi olan- sürecin abartıldığı ve manipüle edildiği yaklaşımından hareketle, eleştirilerini sermaye ve yatırımların Çin hariç emek gücünün ucuz olduğu ülkelere pek uğramadan, zengin ülke ve bloklar (merkez ya da kuzey ülkeleri)⁴⁹ arasında dolaştığı aslında ekonomik küreselleşme diye bir şey

---

⁴⁷ Foreign Affairs'te, Joseph Nye bu durumu şu şekilde ifade ediyor: “*Hakikatte, yirminci yüzyıl değil, yirmi birinci yüzyıl Amerikan yüzyılı olacaktır. Enformasyon uluslar arası sahanın yeni geçer akçesidir ve ABD enformasyon yoluyla sert ve yumuşak güç kaynaklarının nüfuzunu kat kat artırma konusunda başka herhangi bir ülkeden çok daha iyi durumdadır*” (Nye, 1996’dan Falk, 2002: 50).

⁴⁸ Ekonomik küreselleşmenin zengin çevrelerin hedefleri doğrultusunda gelişen bir süreç olduğu sıklıkla dile getirilen bir iddiadır. 100 ulusötesi şirketin yönetim kurulu başkanınca organize edilen Davos Ekonomi Forumu, bu kesimlerce sürecin nasıl devam etmesi gerektiği konusunda görüş alış-verişinde buldukları her sene yaptıkları gözden geçirme toplantısı olarak ifade edilmektedir. 100 en büyük medya gurubunun temsilcisinin yanı sıra dünyanın yerel ve uluslararası düzeyde en etkili politikacıları ile parlak akademisyenlerinin davet edilmesi bu örgüte alınma ve destek vaad etme olarak değerlendiriliyor. Çoğu araştırmacı Davos için sıkı kabul şartları olan bir sınıf örgütü değerlendirmesi yapmaktadır. Bu kesimin yerel üyeleri olarak, ulusötesi şirketlerin yerel temsilcileri, küreselleşmeci devlet bürokratları, kapitalizmi benimsemiş neo-liberal politikacılar ve bürokratlar, tüketmecilik ideolojisini yayan elitler (tüccarlar ve medya mensupları) gösterilmektedir. Genel meselelere yerelden ziyade küresel perspektifle bakma, kendilerini dünya vatandaşı olarak tanımlama ve hayat tarzlarının lüks mal, hizmet ve tüketim kalıplarına dayanması tüm bu kesimlerin benzer yönleridir (Kozanoğlu, 2002: 55, 61).

⁴⁹ Dünya ekonomisine ilişkin kararlarda etkili olan, dünya ekonomisinin gidişatına yön verebilen gelişmiş ülkeler, bir bütün olarak, “merkez” ya da “kuzey ülkeleri” olarak, kararları ve şartları etkileme gücü olmayıp, boyun eğme daha doğrusu merkezin belirlediği şartlara kendini uyarlamak durumunda olan ülkeler de “çevre” ya da “güney ülkeleri” şeklinde adlandırılmaktadır. Bugün için merkezin; ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada ve İtalya gibi ülkelerle, Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB), Milletlerarası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD) gibi merkezin güdümünde kararlar alan, uygulayan ve denetleyen kurumlardan oluştuğu söylenmektedir (Kazgan, 1997: 12, 24, 26). Bu çalışmanın, bundan sonraki bölümlerinde,

olmadığı noktasına kadar götürmektedir. Dünyada üretilen mal/hizmetlerin %88 inin ülke içinde tüketiliyor olması ve de uluslararası nitelikteki ticaretin, özellikle de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının giderek artan bir oranda Kuzey Amerika (NAFTA), Avrupa Birliği (AB) ve Asya Pasifik (APEC) üçgeninde seyretmesi bu görüştekilerin en önemli argümanlarıdır (Kepenek, 1999: 318; Orhan, 2003: 18). Yine bu görüştekilere göre; küresel sıfatını hak ettiği ileri sürülen finansman alanı ise sanal kayıtlarla katma değeri artan bir portföy ekonomisi olduğundan küresel bir ekonomi iddialarına dayanak olması pek sağlıklı değildir (Coşkun, 2001: 55; Sundaram, 2002).

İstatistiklere göre, dünya nüfusunun en yoksul beşte biri ile en zengin beşte biri arasında 1960'da 30 kat olan fark 2004 yılı itibarıyla 82 kata çıkmış (Yılmaz, 2004: 111), dünya nüfusunun en yoksul beşte birinin küresel gelirdeki payı 1989-1998 aralığında % 2.3'ten % 1.4 e düşmüştür (Giddens, 2000a: 27). Dünya Bankası rakamlarına göre; 1978'de gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir ortalaması 8 bin 500 – 9 bin dolar civarında iken 1990'larda 23 bin doları geçmiş, gelişmekte olan ülkelerde ise ortalama 2 bin 500 dolar düzeyinde kalmış durumdadır (Şaylan, 1997: 13). Rakamlar, bir gelir adaletsizliği sorunu olduğunu, fakir ile zengin arasındaki uçurumu derinleştiren bir küreselleşme yaşandığını ortaya koymaktadır. Yine küreselleşmeyle üretim, ticaret ve sermaye akışlarında artış gerçekleşmesine rağmen işsizliğin tüm dünyanın önemli bir sorunu olarak devam ettiği görülmektedir. İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) verilerine göre; dünyadaki çalışabilir nüfus 2.8 milyar kişidir (İLO, 2004-05) ve işsizlerin sayısı bir önceki yıla göre 2.2 milyon artarak 191.8 milyona yükselmiştir (İLO, 2006). Çalışan nüfusun da 1,4 milyon kadarı (yaklaşık % 50'si) yoksulluk sınırı altında yani kendi kendine geçinemeyen bir şekilde yaşarken, 520 milyon çalışan ise aşırı yoksulluk sınırı altında (günde 1 doların altında kazanç) hayatını sürdürmektedir (İLO, 2006).

Bu olumsuz veriler, -çoğunda mütevazı de olsa- hemen her ülkede gerçekleşen ekonomik gelişmeyi gölgelememelidir.⁵⁰ Son çeyrek yüzyılda dünya nüfusunun en

---

merkezde yer alarak küresel kararların alınmasında etkili olabilen ülkeler; "Kuzey Ülkeleri", diğerleri de; "Güney Ülkeleri" olarak ifade edilecektir.

⁵⁰ DB verilerine göre, son on yıl içerisinde 89 ülkenin yoksullaşmış olmasına rağmen, son 30 yıl baz alındığında yoksullaşan ülke sayısı 20 adettir ve bunların neredeyse tamamı Sahra Çölü'nün güneyindeki verimsiz alanlarda yer alan Afrika ülkeleridir (Norberg, 2003: 63). Serbest Pazar sistemine geçen ülkelerde kişi başına milli gelir 1990'lar boyunca yılda ortalama %5 artmıştır (Alkin, 2006).

yoksul beşte biri ile en zengin beşte biri arasındaki makas açılmakla birlikte, insanlığın en fakir beşte birinin ortalama gelirinin 551 dolardan 1137 dolara çıkmış olması altı çizilmesi gereken bir sonuçtur. Yine, BM Kalkınma Programı verilerine göre 1970 yılında gelişmekte olan ülkelerde 960 milyon kişi açlık sınırındayken nüfus artışına rağmen 1996'da bu sayının 790 milyona düşmüş olması bir refah göstergesidir (Norberg, 2003: 37). Ayrıca, birer refah göstergesi olan bireysel özgürlükler, hukuk devleti ve demokrasi gibi alanlarda da küreselleşmeyle birlikte ciddi ilerlemeler söz konusudur. Tüm bunlara teknolojiadaki ilerleme sayesinde büyümenin hayat standartlarına etkisinin eskiden olduğu gibi bir iki nesil sonra değil de anında yansımaları eklendiğinde (The Economist, 1999: 62) refah konusunda küreselleşmeye yöneltilen olumsuz eleştirilerin acımasız olduğu, gelişmelerin en azından serbest ekonomi modelinin en iyi sonuçları veren sistem olduğunu ortaya koyduğu ifade edilebilir. Nitekim dünya genelinde yoksullukta az da olsa bir gerileme görülmektedir (Alkin, 2006). Ancak, en çok gelir elde eden kesimlerle en az elde edenler arasındaki farkın açılışı manasında (görelî yoksulluk) bir yoksulluk artışından bahsedilebilir (Güneş, 2006).

Küreselleşmenin ekonomik refah noktasında değerlendirilmesi çok farklı bakış açıları ve istatistiklerle yapılabilir. Bu noktada olgusal manada üzerinde durulması gereken husus küresel ekonomik ve siyasi kurumlara bir tepkinin gelişmesi ve geniş kitlelerde küreselleşmenin pejoratif bir anlam kazanmakta oluşudur. Küreselleşmenin fakirliği, ezilmişliği yaygınlaştıran bir süreç olduğu ve yönlendirildiği güney ülkelerinde yaygın bir kanıdır ve bu görüşler her geçen gün gelişmiş ülkelerde de önemli oranda destek bulmaktadır.⁵¹ Nitekim, yapılan kamuoyu yoklamaları hayat standartlarındaki artışa

---

⁵¹ 11-18 Ekim 2003 tarihleri arasında Malezya'nın idari başkenti Putrajaya'da düzenlenen, İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) Onuncu Zirvesi'nde, Malezya Başbakanı Mahathir Muhammed'in, son zamanlarda gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı ekonomik krizlerin planlı olarak çıkartıldığını ifade ederek, kendi tabiriyle "Yahudileri" ve "Amerikalı Hıristiyan Sağcılar", sahip oldukları uluslararası sermaye ve siyasi gücü dünyayı sömürmek için kullanmakla suçlaması bu bakış açısının en somut göstergesidir (<http://www.tumgazeteler.com/fc/ln.cgi?cat=33&a=192930>) Bir başka önemli gösterge de, her sene Davos'ta, neo-liberalizme ve çarpık küreselleşmeye tepki niteliğinde yapılan gösterilerin, *Dünya Toplumsal Forumu* adı altında, çok geniş katılımı ve organize bir şekilde yapılmaya başlanmış olmasıdır. "Adaletli Bir Dünya" sloganı ile, Seattle ve Prag'da DTÖ'ne yapılan umulmadık protestoların yankıları dinmeden, Brezilya'nın küçük ve yoksul bir kasabası olan Porto Alegre de, Davosla eş zamanlı olarak düzenlenen *Dünya Toplumsal Forumu' na*, dünyanın çeşitli ülkelerinden, on bin delege katılmıştır. Ana temanın, neo-liberal politikalarından duyulan memnuniyetsizlik ve gelişmiş ülkelerin tutumlarından kaynaklanan rahatsızlık olduğu forumda kullanılan; "*Davos Geçmiştir, Porto Alegre İse Gelecek*" sloganı, küreselleşmenin ekonomik boyutuna, sosyal ve kültürel anlamda ciddi bir karşı çıkış,

rağmen bugün DTÖ, IMF ve Dünya Bankası (WB) gibi küresel kurumlar ve finansal reyting ajanslarına, itimat edilemeyen kuruluşlar olarak bakıldığını, sosyal maliyetleri gözardı eden politikadaki ısrarları sebebiyle, demokrasi ve özgürlükleri dahi tehdit eden kuruluşlar olarak nitelendirildiklerini göstermektedir⁵² (The Economist, 2001: 115, 142; Watkins, 2002: 85).

Bu durumun temel etkeni olarak ekonomik büyümeye, hayat standartlarında az veya çok iyileşmeye rağmen gelişmekte olan ülkelerde orta ve alt, gelişmiş ülkelerde de alt sınıfların ekonomik küreselleşmeden ve büyüdüğü iddia edilen refahtan pek faydalanamaması gösterilebilir⁵³ (Fox, 2002; Yılmaz, 2004: 125, 142). Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve işsizlik sorunlarında küresel düzeyde iyileşme sağlanamadığı takdirde, ekonomik küreselleşmenin siyasal anlamda kutuplaşma ve kargaşa getirme ihtimalinin kuvvetli olduğu söylenebilir.

1.3.2. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Kültür toplumların kendine has hayat tarzlarını meydana getiren inanç, tutum ve değerlerin ifadesi olarak tanımlanabilir. Kaçınılmaz bir olgu olan kültürler arası etkileşimin küreselleşmeyle birlikte yoğunlaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin kültürel ayağında görülen en dikkat çekici gelişme bu etkileşimin bir kültürün (Anglo-

---

bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Özellikle, kültürel küreselleşmeye karşı aldığı önlemler son yıllarda dikkat çeken, ABD ile yarışmayı bir toplum felsefesi, bir yaşama savaşına dönüştürdüğü en çok hissedilen ülke olan Fransa'nın, bu organizasyona iki bakanla katılması, katılımcılar arasında entelektüellerin fazlalığı bu toplantının önemli ayrıntıları arasındadır (Kongar, 2003b).

⁵² Mesela, Rus ekonomist G. Arbatov, IMF Dünya Bankası gibi kuruluşları "*başka halkların paralarını çalmaktan hoşlanan, onlara ekonomik özgürlüğü boğucu ve antidemokratik siyasal ve iktisadi davranış kuralları empoze eden yeni bolşevikler*" olarak görmektedir (Timur, 1996: 343). Dünya Bankası baş ekonomistliğini yapmış Joseph E. Stiglitz, Temmuz 1997'de Tayland para birimi "Baht"ın hiç beklenmedik bir şekilde aniden değer kaybetmesiyle başlayan Doğu Asya krizini, bu ülkelere ABD ve DTÖ'nce dayatılan politikalara bağlamaktadır. Stiglitz'e göre; Doğu Asya mucizesini Doğu Asya hayal kırıklığına dönüştüren sürecin ilk adımı, sıcak paradan çekinen bu ülkelerin, ABD'nin zorlamasıyla, sermaye ve para piyasalarını liberalleştirmeleriyle atılmış, sıcak paranın aniden sisteme girmesiyle ekonomilerini kontrol edemez duruma düşen bu ülkeler, sıcak paranın birden çıkmasıyla kriz yaşamışlardır (Stiglitz, 2002: 111-120). Krizin ardından IMF'nin, kapalı müzakere yöntemini uygulayarak yardım şartlarını gizli tutmaya çalışmasının büyük tepkilere yol açtığı da belirtilmelidir. Müzakereler esnasında, IMF'nin, Tayland için yabancıların yerli banka ve finans kuruluşlarını devralma imkânına kavuşturulmasını, Güney Kore için yabancıların hisse senedi ve tahvil alımındaki sınırlamaların kaldırılması gibi şartlar öne sürmesi, Avrupa kamuoyunda görüşmelerin kaplan avı operasyonu olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Bayraktutan, 2000).

⁵³ Sözelimi ABD gibi süper güç bir ülkede dahi vatandaşların %12,5'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu da yaklaşık olarak 36 milyon ABD'linin yoksulluk sınırında olduğunu gösteriyor (Alkin, 2006).

Amerikan) dünyanın birçok bölgesini etki altına alması şeklinde yani tek yönlü olarak cereyan etmesidir. Eşanlı olarak toplumlar arasındaki farklılığı gündeme getiren yerelleşme dalgasının yaşanması dikkat çekicidir. Daha çok, türdeşleşmeye duyulan tepkinin etkisiyle batı tarzı hayata direniş olarak nitelendirilebilecek yerel değerlere daha sıkı sarılma eğilimi giderek güçlenmektedir. Kültürel sahada görülen birbirine tezat bu dünya çapındaki iki gelişme, küreselleşmenin çelişkili karakterini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Sarıbay, 2002: 48; Bolay, 2002: 67).

Küreselleşme iletişim teknolojilerinin büyük katkısıyla, kültürler arasında ortak paydaları çoğaltarak benzeşme etkisi yaratmaktadır. Bu ortak paydalar, daha çok Anglo-Amerikan kültürden kaynaklanan; giyim-kuşam, beslenme tarzı, eğlenme usulleri, davranış kalıpları, İngilizce'nin yaygınlığı ve Batı kaynaklı değerlerin (kadın hakları, çoğulculuk, serbest pazar anlayışı vb.) evrensel değerler haline gelmesi gibi hususlardır ki; tüm bunlar küresel kültür kodlarının doğuşu olarak değerlendirilmektedir (Sarıbay, 2002: 48; Bolay, 2002: 67). Anglo-Amerikan kültür kalıplarının dünya ölçeğinde bu şekilde yaygınlık kazanmasını *kültürel türdeşleşme* olarak ifade etmek mümkündür (Sarıbay, 2002: 48).

Dünya büyük bir hızla, aynı tatta içecekleri tüketen, aynı tür köfte yiyen, aynı şarkıları dinleyen, aynı marka ayakkabı giyen bir kültüre doğru yol almaktadır. Küresel bir kitle kültürünün oluşması olarak ifade edilen bu süreç, modernleşmeyle batılı kurumların tüm dünyada yerleşmesine müteakip, batılı hayat tarzının hiç olmadığı ölçüde yayılma imkânı bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Sarıbay, 2002: 48; Bolay, 2002: 67). Nitekim küreselleşmeye radikal bir şekilde yaklaşanlara (liberal bakış) göre; bu gelişme, küresel kozmopolit bir topluma gidişin başlangıcı olarak görülmekte, Batı dışı toplumların, bu sürecin önüne geçmesine ihtimal verilmemekte; bu toplumların popüler kültürün değerlerini yerel kültür öğeleri ile harmanlayarak yeni yaklaşımlar oluşturmaktan başka çareleri olmadığı ileri sürülmektedir⁵⁴ (Giddens, 2000a: 30).

---

⁵⁴ Bu görüştekilere göre, dünyanın bu gün geldiği noktada, hiçbir toplum bu etkileşim ortamının dışında kalamaz. Zira etno-mekân, tekno-mekân, finans-mekân ve medya-mekândan oluşan bir dünya arenası söz konusudur ve bu mekânlar hiç bir toplumun içinde yer almaktan kurtulamayacağı gibi Batı kültürüne ait değer ve tutumların biçimlendirdiği ortamlardır. Etno-mekân, turistlerden, mültecilerden ve göçmenlerden oluşan bir etkileşim mekânıdır. Tekno-mekân teknolojinin sınırları kaldırması ile oluşan mekân, finans-mekân, toplumları birbirine bağlayan çok hızlı ve hacimli para akışı ve piyasa

Aynı zamanda küreselleşmenin Amerikanlaşma olarak algılanmasına da yol açtığı söylenebilecek olan kültürel türdeşleşmenin başlıca dinamikleri şunlardır (Berger, 2003: 11-17; Kahraman, 2003: XII):

- Kitle iletişim araçları Anglo-Amerikan değerlerin yaygınlaşmasını sağlayan temel faktördür. Televizyon ve internet giyim, müzik, yemek gibi alışkanlıkların türdeşleşmesinde önemli rol oynamaktadır.
- Uluslararası alanda kullanılan İngilizce tüm ulusların ortak dili konumuna gelmektedir. Pratik nedenlerden ötürü dünyanın dört bir yanında milyonlarca insan İngilizce'yi ortak bir dil olarak kullanmakta, milyonlarca insan bu dili öğrenmeyi hedeflemektedir.
- Türdeşleşmede iki elitist kültürün etkisi göze çarpmaktadır. “Davos Kültürü” olarak kavramlaştırılan, iş ve siyaset dünyası seçkinlerinin taşıyıcısı oldukları; Amerikan İngilizce'sinin kusursuz konuşulması, Amerikan ekonomi ve siyasetine ait yönetim tarzı ve kavramların kullanılmasını içeren uluslararasılaşan bir kültür ile “Akademisyenler Kültürü” olarak ifade edilen, bilimsel etkinliklerin daha çok Amerikan kaynaklı düşünce ve öngörülerle sürdürülmesi türdeşleşmeyi arttırmaktadır.
- Son olarak kültürel türdeşleşmenin devamlılığını ve genişlemesini arzulayan bir kültür endüstrisinin varlığından söz etmek gerekir. Günümüzde giyimi, müziği, beslenmeyi hatta enformasyonu biçimlendiren ve dünya toplumunu pazar olarak gören güçlü bir sektör söz konusudur. Bu bağlamda, kültür endüstrisinin ekonomik küreselleşmenin önemli bir ayağını oluşturduğu söylenebilir. Marka cazibesi yaratarak, günlük tüketim alışkanlıklarını mümkün mertebe benzeştirerek tüm dünyayı benzer davranış kalıpları içine sokmaya yani tek boyutlu bir kültürel kimlik oluşturmaya çalışan dev bir endüstri söz konusudur.

Küreselleşme, kültürel benzeşme oluşturduğu gibi kültürler arası farklılaşmayı da hızlandırabilmektedir. Paradoksal bir biçimde, homojen küresel kültüre veya topluma gidiş belirtileri, otantik, yerel kültürel değerlere dönüşü yani yerelleşmeyi de

---

işlemlerinden oluşan mekân, medya-mekân ise kitle iletişim araçlarının sağladığı inanılmaz etkinlikteki fikri mekândır (Sarıbay, 2002: 51).

hızlandırmaktadır. Nitekim, günümüzde dünyanın dört bir tarafında görülen milliyetçilikte ve dini değerlere dönüşte yaşanan canlılığın başlıca sebebi olarak, türdeşleştirici kültürel baskılar gösterilmektedir (Gözen, 1997: 88-89). Küresel kültür oluşumuna yönelik tepkiler; batılı kültürel kodların reddedilişi, bunların yerli kültüre katılmasını engelleme ya da en azından yerli kültüre uyumlaştırma çabaları şeklinde görülmektedir. Bu uyumlaştırma, genellikle batılı kültürel kodların aslında yerel kültürde mevcut bir koda karşılık geldiği inancıyla gerçekleştirilmektedir.⁵⁵ Farklılaştırıcı etkide bulunan diğer gelişmeler olarak; küreselleşmenin ekonomik anlamda tek yanlı bağımlılığı kurumsallaştıran yapısının ekonomik, siyasi ve kültürel tepkilere yol açarak toplumlarda “biz” olarak kalmayı güçlendirici etkisi, yine toplumların kendilerine has özellikleri daha rahat fark edebilmeleri, hayatın giderek riskli hale gelmesi karşısında sığınılacak yer olarak yerli kültürlerin görülmesi gösterilebilir (Bozkurt, 1997: 75; Berger, 2003: 10, 18). Ayrıca, küreselleşmenin kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören anlayışı yaygınlaştırmasının da yerelleşmeyi güçlendiren önemli bir gelişme olduğu belirtilmelidir.

Kültürel küreselleşmenin gerek türdeşleşme gerekse farklılaşma boyutları önemli siyasi sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Milli kimlik ve kültürün bir yandan gelişen küresel türdeşleştirici kültürün diğer yandan da alt kimliklerde ortaya çıkan canlanmanın tehdidi altına girmesi ulus-devlet modelini etkilemektedir. Bilindiği gibi, toplumsal manada tek bir kimlik ve kültür yani milli kültür ve kimlik sahibi olma ulus-devletin temel özelliklerindedir (Keyder, 2000; Erözden, 1997: 106-111). Post-modernitenin siyasi anlamda farklılıkları homojenize etmeyi reddeden tutumu, yükselen mikro-milliyetçilikler de göz önüne alındığında bundan böyle ulus-devletlerin milli kültür ve kimlik oluşturmada son derece zorlanacağı bir dönemin

---

⁵⁵ Bu tarz uyumlaştırmalar, modernleşme süreçlerinden bu yana zaten söz konusudur. Batıdan birtakım kurumlar alınırken yerel bir forma oturtulmaya çalışılmakta, yerel değerlerle yeniden tanımlanmak istenmektedir. Genellikle batılı kültürel kodlar aslında yerel kültürde mevcut olan bir kodla aynı olduğu gerekçesiyle bilinçli bir sentez çabasına tabi tutularak milli bünyeye aktarılmıştır (Dursun, 1999: 188-191; Sarıbay, 2002: 50-52). Bu tutumun küresel kitle kültürü karşısındaki güzel bir örneği hızlı yemek sektöründe yaşananlardır. Amerika’da ortaya çıkan “McDonald’s kültürü” müşterilerin hızlı bir şekilde yemeklerini yemesi ve çıkması şeklindedir. Bu durumu müşteriler temiz ve ucuz yiyecek sunmanın bir yolu olarak algılamakta firma da hizmetin devamı için müşterilerden hızlı davranmasını beklemeyi kendisinde bir hak olarak görmektedir. Asya ve Ortadoğu’da ise hızlı yemek kültürü böyle bir anlaşma olmadan yerleşebilmiştir. Adı “hızlı yemek” olan lokantalarda insanlar uzun süre oturup sohbet etmektedir (Berger, 2003: 19).

yaşanacağı söylenebilir. Tarihsel sürecin bir anında belirmiş olan tekçi milli kimlik anlayışı modernitenin aşıldığı yeni şartlarda yeniden tanımlanma ihtiyacıyla başbaşa kalmış görünmektedir.

Türdeşleşmenin küresel toplum ve kültüre gidişin başlangıcı, ulus anlayışının sona erdiği olarak görülmesi modeli tartışma konusu haline getiren önemli bir öngörüdür (Giddens, 2000a: 30; Aydın, 2002: 21). Gerçekten de, küresel kültürel kodların giderek gelişmesi halinde, her geçen gün milli kültür öğelerinin günlük hayatın dışında kalması ihtimal dâhilindedir. Bu durumda, toplumlar milli kültürü aktarıp yeniden üretememe sorunuyla karşılaşabilir ve gelecek nesiller bambaşka bir kültürün insanı olabilirler (Aydın, 1999: 110; Sarıbay, 2000a: 14). Ayrıca, küreselleşmenin yerelliği güçlendirici etkileri, milli kimlik ve kültürlerin muhafazasına katkıda bulunduğu kadar, hemen her ülkede, modernite doğrultusunda eritilmek istenen alt kültürlerle de canlılık kazandırmakta; bu durum mikro milliyetçilik akımlarına ve bölgesel oluşumlara yol açabilmektedir (Sarıbay, 2002: 49).

Alt kimliklerde etnik canlanma, bölgeselliklerin güçlenmesi gibi hususlar ulus-devlet siyasi yapılanma biçimini form değişikliğine itecek sonuçlar doğurabilir (Keyder, 2000). Gelişen mikro milliyetçilik akımları ve artan göçler klasik kimlik politikalarını işlevsizleştirmektedir. Etnisiteye dayalı talepler, çok kültürlülüğü toplumsal ve siyasal yapının bir parçası olarak gören, bireyin tutum ve davranışlarına daha az müdahale edilmesini, bireysel özgürlükler alanının ise daha geniş çerçeveye oturtulmasını benimseyen bir kültürel anlayışı giderek popülerleştirmektedir (Kongar, 2003a). Yine, küreselleşmeyle birlikte, milli sınırlar içinde ekonomik ve kültürel bölgelerin giderek artması (“Hong Kong”, “Kuzey İtalya”, Kaliforniya’daki “Slicon Vadisi” gibi) hem türdeşleşmeye hem de yerelleşmeye bağlanabilecek gelişmelerdir (Giddens, 2000a: 25; Sarıbay, 2002: 49).

Tüm bunlar, sadakat noktalarının giderek ulus aşırı ya da ulus altı kolektif kimlikler olacağı imalarını içeren, dolayısıyla kültürel gelişmelerin ulus eksenli dünya düzenini değişime zorladığı iddialarına kaynaklık eden gelişmelerdir. Bugün, milli düzeyde olan kültürel belirlenmenin ortadan kalkmakta olduğu kültürel küreselleşmeden kaynaklanan önemli bir öngörüdür. Ulus fikrinin ulus-üstü ve ulus-altı düzeyde sıkışmasından hareketle ulus-devlet modelinin ortadan kalkma ihtimalinden dahi

bahsedilebilmektedir (Drucker, 1997: 215; Erözden, 1998: 6, 7). Ancak kültürel küreselleşmenin ulus-devletler için fırsat olarak algılanmasını sağlayacak yönleri de söz konusudur. Süreç ulus-devletlere kültürel açılım imkânları sağlamaktadır. Her şeyden önce durağan bir form olmayan milli kültürlerin küresel kültürle yüz yüze gelmesi yeniden üretilme için fırsat olmakta, yerel kültür öğeleri etkin toplumların kültür öğeleri ile etkileşime girerek yeni kültürel pratik ve anlayışlara ulaşabilmektedir (Sarıbay, 2002: 50). Ayrıca, yerelleşme kapsamındaki milliyetçilik ya da dini değerlere dönüş hareketlerinin, aynı zamanda milli kimliklerin korunmasına ya da güçlenmesine de katkıda bulunduğu açıktır. Yine küreselleşmenin en etkin unsuru olan teknoloji, milli kültürün kendini ifade etme, tanıtma ve yayılma yollarını daha da açabilmektedir (Sarıbay, 2002: 50). Nitekim birçok toplum alternatif küreselleşmeler olarak nitelenen “*Batı dünyasının dışından kaynaklanan ve hatta onu etkileyen küresel uzantılı kültürel hareketler*” geliştirmeyi başarmıştır⁵⁶ (Berger, 2003: 21).

Küreselleşme sürecinin kültürel sonuçları üzerine yapılan yorumlara bakıldığında küresel kültürün uluslararası barış ve işbirliğini destekleyen olumlu bir gelişme olarak da, ulusları milli kimliklerinden koparacak tehlikeli bir gelişme olarak da değerlendirilebildiği göze çarpmaktadır (Özkan, 2004: 62). Ayrıca, küreselleşmeyi olumlu bulan çevrelerin Anglo-Amerikan temelli bir türdeşleşme süreci karşısında sessiz kalmakla suçlanması da söz konusudur. Buna göre, postmodern çoğulcu yaklaşıma sahip olup, belli bir kültür tüm dünya üzerinde yayılıp ve diğer farklı kültürler bu baskın kültüre entegre olurken bu durumu olumlu bir gelişme olarak değerlendirebilmek bir tezatı ifade etmektedir.

---

⁵⁶ İspanya’da ortaya çıkarak tüm Katolik dünyasını etki altına alan “Opus Dei” hareketi buna güzel bir örnektir. Katoliklik ile kapitalizmi bağdaştırmaya çalışan bu hareketin Amerikanlaşmaya karşı bilinçli bir çaba olduğu söylenebilir. Opus Dei’ de Katolikleri Protestan etkiye daha doğrusu kültürel türdeşleşme ve evangelik harekete karşı donanımlı hale getirmenin önemli bir amaç olduğu göze çarpmaktadır. Hindistan’dan yayılan “Budacı Felsefe”, “Sai Baba” ve “Hare Krişna” gibi hareketler de dünyanın dört bir yanına ulaşabilen kültürel akımlardan bazılarıdır. “New Age”adı ile ifade edilen Batıda hızla yaygınlık kazanan meditasyon, yoga, inançla tedavi gibi usuller davranış ve düşünce açısından Doğu’ya yönelmedir. Bunlardan Hindistan kökenli “Sai Baba” hareketinin dünyanın 137 ülkesinde 2 bin merkez ve en az 20 milyon izleyiciye sahip olduğu tahmin edilmektedir (Berger, 2003: 21-23; Srinivas, 2003: 99, 111). Japon sanayi politikası ve yönetim tekniklerinin Batılı iş çevrelerinde kullanılması, kalite kontrolü konusunda Japon kavram ve yöntemlerinin öncülük etmesi de küreselleşmenin milli kültür ve değerlerin yayılabileceği bir ortam olduğunun diğer göstergelerindedir. Japonların uzun süreli istihdam ve kıdeme bağlı terfi sistemi bugün birçok ülke tarafından kullanılmaktadır (Aoki, 2003: 90).

Şüpheli yaklaşımlar bu tezati sorgulamakta; küreselleşme sürecinde, ekonomisi, siyaseti güçlü kültürlerle böyle bir çevreden beslenmeyen kültürlerin baş başa kalabilmesinden hareketle, böyle bir ortamda kültürel çoğulculuktan bahsetmenin güçlü kültürün ekmeğine yağ sürmek olacağını belirterek, dünya kültürlerinin değil de ekonomik anlamda güçlü kültürlerin küreselleşebileceği, bununsa post-modernizme uygun olmadığına dikkat çekmektedirler. Anlaşılacağı gibi, şüpheli yaklaşım küreselleşmenin getirdiği imkânların, popüler Amerikan kültürü çerçevesinde bir kültür emperyalizmi için kullanıldığı imasındadır. Buna göre; küresel bir kültür amacıyla bilinçli bir empoze söz konusudur ve küreselleşme sürecinde teknolojiyi üreten ve kontrol edebilenlerin kendi değerler dünyasını başkalarına empoze etme imkanı giderek artmaktadır ⁵⁷ (Dursun, 1999: 193; Aydın, 2002: 21-22).

Bu eleştiri karşısında radikaller, küreselleşmenin kültürel asimilasyon değil tersine, farklı kültürlerin birlikte yaşamalarını sağlayan bir süreç olduğunda ısrarcıdır. Küreselleşme kültürlerin birbirini daha iyi tanıma ve birlikte varolmanın yollarını bulabilecekleri bir süreç olarak değerlendirilmekte, küreselleşmenin ortak küresel sorunlar, artan ilişkiler kadar farklı kültürlerin bir arada olduğu bir dünyalılığa boyutuna da sahip olduğu, küreselleşme kapsamında gelişen yeni toplumsal hareketlerin farklılıklara saygı ve tanıma şeklinde gelişmekte olduğunun altı çizilmektedir. Buna göre, tüm dünyada bir kültürel entegrasyon yaşanırken çoğulculuğun günümüz dünyasının en önemli özelliklerinden biri haline geldiği unutulmamalıdır. Ulusal veya uluslararası düzeyde şimdiye kadar seslerini duyuramamış ve temsil edilmemiş olan özneler de ilk defa seslerini duyurma imkânı bulmakta çok boyutlu kültürel bir yapı ortaya çıkmaktadır (Özkan, 2004: 63). Kısacası benzeşme, benimseme, hatta kimi zaman dayatmalar da görülse bir kültürel karışım sürecinden geçilmekte dünyanın, ortak bir küresel kültürün var olduğu tek bir mekâna dönüşmesi çoğulcu bir ortamda gerçekleşmektedir (Arslanoğlu, 2000: 337, 343; Bozkurt, 2003).

---

⁵⁷ Nitekim Anglosakson karakterdeki kültürel türdeşleşmeye paralel bir şekilde, yine bu kültürün dinamiklerinden kaynaklanan ve türdeşleşmeyi daha sağlam köklere kavuşturmak, derinleştirmek amacıyla yapıldığı söylenebilecek olan bilinçlilik düzeyi yüksek çalışmalarda son zamanlarda artış dikkat çekmektedir. Bu gelişmenin en güzel örneği olarak faaliyetlerini giderek arttıran protestan etiğine dayalı bir dini anlayış olan Evanjelik Protestan hareketi gösterilebilir. Bu hareket eşitlik, bireycilik gibi temaları ön plana çıkaran gönüllü dernekler yoluyla dünyanın dört bir yanında bireylere ulaşma gayreti içindedir (Berger, 2003: 17).

Radikallerin bu iyimser tezlerine karşılık, küreselleşme sürecinde kültürel değerlerini yayma ve benimsetme imkânı olan güçlü bir ekonomiye, siyasete ve teknolojiye sahip ülkelerin bunu bir endüstri haline getirdikleri düşünüldüğünde, yaşananlar karşısında ekonomik küreselleşme konusunda duyulan endişelerin benzerlerine kapılmamanın mümkün olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca çarpık küresel ekonomik gelişimin bir sonucu olarak güney ülkelerinde devamlı bir meşruiyet aşınması ve dışarıdan medet umma psikolojisinin de geliştiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla belli kültürlerin küreselleşme şansı olduğu diğerlerinin etki altında kalmaya adeta mahkûm olduğu şartlardan bahsedilebilir. Böyle bir ortamda kültürel çoğulculuktan çok kültürel bir hegemonyanın bir kültür emperyalizminin ortaya çıkması muhtemeldir ve post-modernizmin eleştirdiği modern süreçten daha istenmedik sonuçlarla karşılaşılabilir. Şu anda büyük bölümü cahil ve fakir olan dünya nüfusunun yaklaşık %75’lik kesimine, batının kendisini istediği gibi tanıtılabildiği ve tüm bu bölgeleri kültür endüstrisinin pazarı haline getirecek teknolojik ve siyasi güce sahip olduğu göz ardı edilmemelidir (Mander, 2004: 6).

1.3.3. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

Dünya üzerindeki hızlı değişim siyasetin yerleşik çerçevesini de etkilemektedir. Bugün, ulus-devlet biçiminin temel unsurları olan; milli egemenlik ve milli kimlik, yapılanmasına damga vuran bütüncül mantık tartışılmakta, ulus-devlet modeli işlevsel açıdan yetersizlikle eleştirilmektedir (Jameson, 2000: 39). Siyaset alanında bir başka gündem maddesi de demokrasi açısından yaşananlardır. Görüldüğü kadarıyla küreselleşme bir yandan dünyayı “radikal demokrasiye” taşırken, diğer yandan demokrasi krizi ya da açıklarına yol açan bir seyir izlemektedir (Habermas, 2002a: 27-29, 69).

Küreselleşmenin siyasi alanda ve daha çok ulus-devlet modeline yönelik etkileri egemenlik, iktidar gücü ve demokrasi başlıkları altında ele alınabilir.

1.3.3.1. Egemenlik Anlayışında Değişim

Siyasal alanda küreselleşmenin doğurduğu en önemli sonuç; klasik egemenlik esaslarında görülen aşınma ile buna bağlı olarak egemenlik anlayışında meydana gelen değişimdir. Ulus-devlet egemenlik yapılanması vestfalyan egemenlik çerçevesinde

milli egemenlik anlayışıyla tesis edilen bir devlet modelidir. Gerek vestfalyan gerekse milli egemenlik esasları iç hukukta bağımsız olma (dış otoritelerin dışarıda tutulması) amacına matuf oluşturulmuşlardır. Vestfalyan egemenliğin başlıca ilkeleri; iç işlerine karışmama ve dış otoritelerin dışarıda tutulması ilkeleridir. Ulus-devlet modeline şekil veren “milli egemenlik” ilkesi ise; devlet egemenliğini, herhangi bir üst otoriteye bağlı olmaksızın kurallar koyabilme, kararlar alabilme ve bu kural ve kararları uygulayabilme gücü şeklinde dizayn etmektedir (Gürsel, 2002: 34).

Oysa, günümüzdeki devlet egemenliği mutlak olarak ifade edilebilecek bu niteliklerini yitirmiş durumdadır (Erözden, 1998: 9). II. Dünya savaşından bu yana uluslararası kuruluşların milletlerarası arenada aktif rol oynamalarına paralel olarak, devletin iktidar alanında ve gücünde gözlenen gerileme, uluslararası alanda artan bağımlılık ve küresel düzenlemelerdeki artışla en ileri safhaya ulaşmış durumdadır. Küreselleşmeyle birlikte hızla gelişen yeni ekonomik ilişkiler, çevresel faktörler ve birey (insan) hakları alanlarındaki gelişmeler sorunları küresel arenaya taşımaya başlamış, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler antlaşmalarının esas ilkelerinden biri olan devletlerin iç hukuklarına dokunulamayacağı ilkesi varlığını korumasına rağmen, özellikle gelişmekte olan ülkeler iç hukuk ile ilgili düzenlemelerini uluslararası topluluk kararlarına göre yapmaya başlamışlar, politikalarını bu gelişme doğrultusunda biçimlendirmeye yönelmişlerdir (Zararsız, 1998: 26; Erdoğan, 2002: 32-33).

Vestfalyen egemenliğin esasını teşkil eden dış otoritelerin dışarıda tutulması kuralının hukuken artık sadece sözde kalıyor olması; *mutlak egemenlikten kayıtlı egemenliğe geçiş yaşandığı* şeklinde değerlendirmelere yol açmaktadır (Dursun, 2002: 106; Gürsel, 2002: 35). Buna göre; on dokuzuncu asrın getirdiği ve hâkim olan milli egemenlik anlayışı önemini korumakla birlikte artık marjinalleşmekte ve uluslararası alanda artan karşılıklı bağımlılığa paralel olarak giderek aşınmaktadır (Gürses, 1998: 36; Dursun, 2003). Kayıtlı egemenlik anlayışının, bir devletin kendi başına varlığından ziyade dünya sistemine üyeliğinin ön planda olduğu bir yaklaşıma dayandığı söylenebilir (Zararsız, 1998: 23; Gürsel, 2002: 35).

En üstün iktidar amacı ve siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı olarak halkı esas alan yapısına (Kapani, 1992: 58, 59) bakılarak klasik egemenlik anlayışının siyaseten; içte bağımsız politika geliştirebilme, etkili devlet kontrolü sağlayabilme ve halk egemenliği

ilkesinin uygulanmasını içerdiği söylenebilir. Küreselleşme sürecinde her üç unsurun da hukuki ve fiili aşınmalara maruz kaldığı görülmektedir. Özellikle bağımsız politika geliştirebilme ve demokratik meşruiyetin sağlanması noktasındaki aşınmaların hukuki olmaktan daha çok fiili bir durum olduğu ve daha çok güney ülkelerinde söz konusu olduğu belirtilmelidir.

Bağımsız politika geliştirebilme ilkesinin temelde iki açıdan aşındığı söylenebilir. Birincisi, gelişen uluslararası hukukun klasik egemenlik anlayışının mutlaklığını zedeleyen bir faktör olarak kendini göstermesiyle alakalıdır. Devletlerin özellikle milli sınırları aşarak evrensel boyutlar kazanan insan hakları konusunda egemenlik ve iç işlerine karışmama gibi kavramları ileri sürmeleri giderek güçleşmektedir (Kapani, 1992: 62). Uluslararası toplumun BM aracılığıyla ulus devletlerin iç işlerine özellikle de “insani amaçlarla” müdahale edebileceğinin kabul edilmiş olması, uluslararası toplumun insani müdahale hususunda her hangi bir davet olmadan harekete geçebilmesi milletlerarası sistemin geleneksel temeli olan “iç işlerine karışmama” ilkesinin değerini zaten öteden beri azaltmaktadır (Gürsel, 2002: 35).

Küreselleşmeyle devletlerin bağımsız politika geliştirebilme güçlerinde zaafiyet oluşturan bir diğer durum ise, küresel finans ve sermaye odaklarını daha çok dikkate almaya başlamalarıdır. Biilhassa gelişmekte olan ülkelerin, artan ekonomik bağımlılık ortamında politika oluştururken dış borç ve yabancı sermaye ihtiyaçları sebebiyle bağımsız politika geliştirememektedir. Özellikle, devletlerin kontrol gücündeki zayıflamaya paralel olarak, kısa vadeli yabancı sermayenin hızla ülkeyi terk etme imkânına sahip olması -ki bu durum bir ülkeyi makro anlamda çok zor durumlara düşürebilme riskini artırmakta ve sadece ekonomik alanda değil her açıdan bağımsız politika geliştirebilme gücünü azaltmaktadır- güney ülkelerinin ekonomik bağımsızlık düzeyini düşürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin para ve maliye politikaları, milletlerarası finans piyasalarından ve bu tarz hareketlerden etkilenmeye son derece müsaittir.⁵⁸ Yaşanan kötü örneklerin günümüzde gelişmiş kuzey ülkelerini dahi finans piyasalarına kaygıyla yaklaşıma ittiği belirtilmelidir (Helleiner, 1999: 139-151).

---

⁵⁸ Küresel finans piyasaları, gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik kriz riskini arttırmıştır. Buna yol açan temel faktör, kısa vadeli yabancı sermayenin (sıcak para) hızla ülkeyi terk etme şansının olması ve bu gelişmenin söz konusu ülkenin makro-ekonomik politikalarını derinden etkileyebilmesidir

Günümüzde, uluslararası ticareti serbestleştiren çok sayıda anlaşmanın kabulü, internet ve uydu teknolojilerinin devreye girişi klasik egemenliğin bir başka ögesi olan *etkili devlet kontrolünü de zayıflatmış* durumdadır (Krasner, 1999: 37; Tuna, 2001: 16). Etkili devlet kontrolü, esasta piyasayı devletin denetleyebilmesi bilgiyi de kontrol altında tutabilmesi ile sağlanmaktadır (Dursun, 1999: 179). Bugün, finansal küreselleşmenin bir getirisi olan kısa vadeli borsa yahut faizci sermaye hareketleri sınır mefhumuna takılmamaktadır. DTÖ ve IMF'nin neo-liberal ideoloji doğrultusundaki telkin ve uygulamaları, kısa vadeli de olsa sermayeye ihtiyacı bulunan gelişmekte olan ülkeleri ve bunların büyük bir baskı altında olan hükümetlerine bu alanlarda kontrol artırıcı düzenleme yapma imkânı tanımamaktadır. Günümüzde, gelişmekte olan bir çok ülkede hükümetler, finansal krizle karşılaşma korkusu içinde olmalarına rağmen bu alanda tedbir alamamaktadır. Bu durum birazdan da ifade edileceği gibi bir demokrasi açığı oluşma riskini de beraberinde getirmektedir (Aydoğuş, 2000: 43-46).

Egemenliğin bir başka unsuru olan *meşruiyet*, esas olarak ülke içinde demokratik karar alma sürecinin işlenmesi ile sağlanmaktadır. Bu, devletin önemli fonksiyonlarından biri olduğu kadar sağlam bir egemenliğin de ilk şartıdır (Krasner, 1999: 35). Bu konuda, güney ülkelerinde bağımlı ekonomik yapının tesiriyle dış faktörlerin politika ve otoritelerin oluşumuna etkisinin küreselleşmeyle daha da artması fiili anlamda milli egemenlikte ciddi aşınmalara sebebiyet vermektedir. Küreselleşmenin demokrasi açısından analizinde değinileceği gibi uluslararası kurumların güç kazanması, bunlara yapılan egemenlik devirleri ve ülkelerin iç siyasetinde etkili olabilecek konuma gelebilmeleri meşruiyet krizi tartışmalarını beraberinde getirmektedir.

1.3.3.2. İktidar Gücünde Erime

Küreselleşmeyle ulus-devletin *iktidar gücündeki erimenin hızlanması*, siyasal anlamda görülen bir diğer değişikliktir. Bu erime; merkezi idarenin bazı yetkileri ulus-üstü

(Kazgan, 1997: 44-45). Son on yıl içinde bu şekilde doğan ekonomik krizler, ani sermaye transferleriyle bir ülkenin bir anda yoksullaşabileceğini, yüksek faizli borç sarmallarının içinde kalabileceğini göstermiştir. Bu durumun egemenlik kadar demokrasi açısından da riskler yarattığı belirtilmelidir. Zira bu krizlerin siyasi iktidar değişimine gidecek kadar toplumsal çalkantılara sebep olduğu görülmüştür. Bu ihtimaller, göz önüne alınarak gelişmekte olan ülkelerin finans piyasalarına ilişkin kararlar alırken acele etmemeleri, gerekli hukuki, ekonomik ve teknolojik altyapıyı oluşturmaları, özellikle de krizlerle doğrudan ilişkisi olan kısa vadeli sermayeyi ayrı bir düzenlemeye tabi tutmaları önerilmektedir (Aydoğuş, 2000: 43, 44).

birimlere bazılarını yerel idarelere devretmesi ve devleti küçültücü politikaların tercih edilmesiyle alakalı bir gelişmedir. Piyasaların serbestleştirilmesi, sınır aşan ekonomik ilişkilerdeki artış, bireyin özgürlük alanını genişleten politikalar, hukuk devleti ilkesinin önem kazanması gibi gelişmeler iktidar paylaşılmasına ve sınırlanmasına yol açmaktadır.

Ekonomik ve siyasi anlamda ulus-üstü aktörlere yapılan egemenlik devirleri iktidar erimesinin önemli bir dinamiğidir. İktidar gücünde erime yaratan asıl gelişmelerin ise neo-liberalizmin kamu gücünü asgariye indirme prensibinden kaynaklanan uygulamaların hayata geçirilmesiyle alakalı olduğu söylenebilir. Bu kapsamdaki; devleti küçültme, yerel yönetimlere yetki aktarımı, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının da yer alması (yönetişim) ve devletin bireysel alana müdahalesinin mümkün mertebe azaltılması gibi politikalar iktidar gücünün hem paylaşılması hem de sınırlanması sonucunu doğurmaktadır (Erdoğan, 2002: 32; Güler, 2002: 19).

Günümüzde devletin temel işlevleri dışındaki bütün yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi hem işlevsellik açısından hem de günümüz demokrasi anlayışının bir gereği olarak giderek yaygınlaşmaktadır (Çavuşoğlu, 2002: 2). Buna bağlı olarak gerek yerel gerekse merkezi nitelikte olsun her türlü kamusal sorunun çözümünde halkın katılımı, çoğulculuk ve açık toplum ilkeleri önemli değerler haline gelmiş durumdadır. Oysa; klasik ulus devlet yapılanmasını biçimlendiren on dokuzuncu yüzyıl şartlarında, toplumların siyasi iktidar eliyle dönüştürülmesi amaçlandığından güçlü bir merkezi yönetim, her şeyin merkezden kontrolü, yerel inisiyatiflere özerklik alanı bırakmamak gibi uygulamalar tercih konusudur.

1.3.3.3. Demokrasi Bağlamında Katkı ve Risk

Küreselleşme demokrasi bakımından da çelişkili sonuçlar doğurmaktadır. Bir yandan açık toplum ve çoğulculuğu kucaklayan liberal karakteriyle siyasi otorite ve kurumları daha demokratik olmaya zorlamakta, diğer yandan ulusal ve uluslararası sistem açısından demokrasi açığı yaratan ve çoğu çevrelerce demokrasi krizi olarak ifade edilen gelişmelere uygun bir zemin olabilmektedir (Yılmaz, 1996: 151; Somer, 2004: 229).

Küreselleşmenin iyice hissedildiği XX. yüzyılın son çeyreğinde otoriter sistemlerde çökme ve demokrasiye geçişler yaşanırken, demokratik ülkelerde de demokrasinin daha da pekişmesi söz konusudur. 1974-1990 arasında otuzun üstünde ülkede demokratik sisteme geçilirken SSCB'nin dağılışıyla birlikte (1991 Aralık) demokrasi dünya genelinde uygulanan bir rejim haline gelmiştir (Huntington, 2002: 18). Bu durum sürecin demokratik değerlerin güçlenerek kurumsallaşmasını sağlayan bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir. Gerçekten de küreselleşmenin dinamikleri, öne çıkardığı değerler ve sebep olduğu süreçler ülkelerin demokrasiye geçiş süreçlerinde veya demokrasinin gelişmesine uygun şartlar hazırlayıp, kurumsallaşma için gerekli olan faktörleri güçlendirecek niteliktedir.

Küreselleşmenin demokrasiye katkıda bulunan başlıca niteliği uluslararası toplumun temel değer olarak demokrasiyi benimsemiş olması daha doğrusu neo-liberal ilkelerle kurumsallaşmasıdır (Çağlar, 1999: 30). Her şeyden önce liberalizm ile demokrasi arasındaki yakın ilişkiden bahsetmek gerekir. Ekonomik liberalizmin mülkiyet hakkı, özelleştirme ve serbest piyasa gibi ilkeleri demokrasiyi güçlendirmekte,⁵⁹ siyasi liberalizmin bireye değer verme, siyasi gücün sınırlarını net olarak belirleyerek onu bu sınırlar içinde tutma, hukuk devleti, anayasal devlet ve minimal devlet yaklaşımları sivil toplumu destekleyen, demokrasinin kalıcılığı ve istikrarı açısından önemli olan değer ve uygulamalardır (Çaha, 1999: 51-53; Yayla, 1999: 126).

Bilindiği gibi demokrasiye geçiş süreçlerinde uluslararası ortam önemli bir faktör olmaktadır. Bu ortamın etkisiyle demokratik reform ve neo-liberal politikalara yönelme olmakta, küreselleşmeyle etki alanı ve kapasitesi güçlenen uluslararası kurumların demokrasiden yana tavır almaları, bu kurumlarla yakın ilişkiye geçmesi kaçınılmaz olan ülkeleri demokrasiye geçişe ya da pekiştirici demokratik reformlar yapmaya zorlamaktadır⁶⁰ (Özbudun, 1993: 9-15). Yine serbest piyasa uygulamaları ile neo-liberal ideoloji sayesinde demokrasiye geçiş veya pekişme açısından gerekli olan

---

⁵⁹ Avrupa ülkelerinde liberal politikaların demokrasiyi pekiştirici etkileri ve sol partilerin dahi neo-liberal ilkeleri benimsemeleri hakkında bkz: (Çağlar, 1999: 24).

⁶⁰ Bugün itibarıyla genel oy hakkının tanındığı çok partili sistemin işlediği ülke sayısı 120 dir. Bu 120 ülkede dünya nüfusunun yaklaşık olarak %60'ına tekabül eden 3,5 milyar insan yaşamaktadır. Bu ülkelerin 86 tanesi (2,5 milyar kişi) hukuk devletini garanti eden, sınırlı iktidarın olduğu serbest tartışma ve alternatif muhalefete izin verme, sivil hakların sağlanması gibi demokratik standartlara sahiptir. 1973 de ise bu demokrasi düzeyinde sadece 20 ülke vardır (Norberg, 2003: 45, 46).

iç faktörler oluşabilmektedir. Çünkü ekonomik liberalleşmeyle sonuçta özgürlük alanı genişlemekte, bilginin önemi artmakta siyasal hayata katılacak yeni güç odakları doğmakta ve bu gelişmeler er ya da geç yeni siyasi ve ekonomik haklar şeklinde siyasi hayata yansımaktadır. Kısaca, serbest piyasa ekonomisi ile demokratikleşme hareketleri arasında genelde doğru orantılı bir ilişki den bahsedilebilir (Özbudun, 1993: 36; Timur, 1996: 357).

Küreselleşme sürecinde bireysel özgürlüklere önem veren çoğulcu sivil toplum yaklaşımının güçlenmesi, vatandaşların devlet yönetimine katılma ve siyasi kararları etkileme imkânlarında görülen artış siyasal iktidarı daha sınırlı hale getiren ve daha demokratik yönetimlere zemin hazırlayan gelişmelerdir. Bilhassa sivil toplum örgütlerinin yönetim uygulamalarıyla karar alma süreçlerinin bir parçası haline gelmeleri, eskiden hükümetlerin elinde olan alanlarda hizmet üstlenmeleri ve de özel sektörün faaliyetlerinde daha duyarlı olması noktasında devreye girebilmeleri demokrasi açısından olumlu gelişmelerdir (Yılmaz, 2004: 261-264).

Özgürlük ve demokrasi kavramlarının günümüz küreselleşmesinin ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir. Demokrasinin, güvenlik ve barış gibi küresel bir yaklaşıma konu olduğu, uluslararası alanın başlıca gündemleri arasına girdiği uluslararası toplumun bir parçası olmanın şartı haline geldiği söylenebilir. Bilhassa insan haklarına saygı hususunun “devletlerin egemenlik hakkını ulusal ve uluslar arası düzeyde sınırlayan ahlaki, siyasi ve hukuki bir boyut” kazanmasının demokrasinin gelişmesi açısından önemli bir dinamik olduğu belirtilmelidir. Uluslararası örgütlerden de insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine dayalı demokrasi anlayışını evrenselleştirecek kararlar alınması ve uygulanması beklenmektedir (Özkan, 2004: 65).

Demokrasilerde siyasi kurumların ve iktidarın kaynağı olarak halk kabul edilir (Kapani, 1992: 80). Karar alma organlarının oluşumunda ve politik kararların alınmasında halkın talep ve isteklerinin esas alınması amaçlanır. Küreselleşme ortamında uluslararası kurumların yetki alanlarının giderek genişlemesi; halka dayalı meşruiyet esaslarının devre dışı kaldığı bir egemenlik kullanımına sebebiyet vermektedir. Ama asıl önemlisi demokrasilerde halkın gerçek anlamda sahneye çıktığı

seçim süreçleri de dâhil, iç siyasetin dış faktörlerin etkisine daha açık hale gelmesiyle demokrasi açığı ihtimallerinin belirmiş olmasıdır.⁶¹

Bu açık ya da zaafiyetler daha az demokratik bir dünya olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak, milli egemenlikteki aşınmayla alakalı olarak demokrasi zaafı oluşturabilecek şartların ortaya çıkmakta oluşu önemlidir. Demokrasinin özünde, bireylerin hayatları hakkında verilen kararlara mümkün olduğunca katılması düşüncesi yatmasına karşılık, küreselleşmeyle kollektif karar mekanizmalarının ulus devletten çıkması, eskisine nispetle insanların pek katılmadığı uluslararası teknokratik süreçlere dönüşmesi bu zaafiyet yaratan gelişmelerin başında gelmektedir.

Küreselleşmeye demokrasi noktasında; halk egemenliğinin hukuk devleti ve bireysel insan haklarının gölgesinde kaldığı, halk egemenliğinin tecellisine yönelik demokrasinin ruhuna zarar verecek risklerin pek gündeme getirilmediği gibi eleştiriler de yöneltilmektedir. Bununla bağlantılı olarak çarpık küresel ekonomik gidişatın, güney ülkelerini dış etkiye daha müsait hale getirmek için bilinçli bir çabanın eseri olduğu, kitle iletişim araçları ve çoğulculuğun siyasal süreçlere dış müdahale aracı olarak kullanılabilirdiği günümüzde sık duyulan iddialar arasındadır (Yılmaz, 2004: 395-398; Coşkun, 2004: 244, 245).

Küreselleşmeyle görülen ve demokrasi açıkları olarak ifade edilebilecek gelişmeleri, küreselleşmenin doğası gereği ortaya çıkan ve çözüm aranan somut açıklar ile küreselleşmenin getirdiği imkânların uluslararası güç mücadelelerine araç kılınarak reel egemenliği arttırmak için kullanılmasıyla ortaya çıkan açıklar şeklinde ele almak mümkündür.

---

⁶¹ Bu durum küreselleşmeyi risk toplumu olarak gören değerlendirme çerçevesinde ele alınabilir. Günümüzde, “risk analizi”, “risk yönetimi” “risk iletişimi” gibi kavramlarla, oldukça sık karşılaşılmaya başlanmıştır. Risk toplumu kavramı, ekolojik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılarıdaki ihtimal dahilinde olan tehlikeleri işaret etmekte, çağımızın en önemli sorunu olarak da; tehditlerin kontrol edilmesinin güçlüğü göstermektedir (Bayhan, 2002: 189-194; Giray, 2002: 47, 48). Son zamanlarda, küreselleşmeyi “*risk toplumu*” olarak nitelendiren yaklaşımlar, teknolojinin damgasını vurduğu günümüz dünyasında, “bilgi ve bilgi teknolojilerinin” tehlike kaynağı da olabildiğinden hareket etmektedir. Bunun sebebi ise, teknolojinin insani amaçlardan daha çok kar ve güç için kullanılmasıdır (Fox, 2002: 48). Bu bağlamda, asırlardır dış faktörlerin etkisini güçlü bir şekilde hisseden Güney ülkeleri açısından, dış faktörlerin etkinleşmesi demokrasi açığı yaratabilecek bir risk unsuru olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşmenin doğası gereği görülen zaafiyetin başında *ulus-üstü kurumlara yapılan egemenlik devirleri sonucunda ortaya çıkan meşruiyet açıkları gelmektedir*. Küreselleşmeyle birlikte ulus-üstü kurumların, başta ekonomi hususunda olmak üzere milli kararları yönlendirme güç ve yetkisindeki artış, en önemlisi de bu tarz kuruluşlarda çoğu zaman ülkelere danışılmadan, geniş halk kitlelerinin bilgisi dışında kararlar alınıyor olması nihayetinde bir temsil ve hesap verme eksikliğini ortaya çıkarmakta ve giderek milli egemenliği içi boş bir kavram haline getirmektedir (Manent, 2001: 61; Yılmaz, 2004: 226).

Hükümetlerin bağımsız davranabilme kapasitelerinin giderek azalmasıyla orantılı olarak seçilmiş hükümetlerin seçmenlerinin tercihlerine göre politikalar oluşturmada zorlanmaları da bu kapsamda bir demokrasi açığı olarak görülebilir. Ancak, bu husus daha ziyade güney ülkelerini ilgilendiren fiili bir durumdur. Güney ülkelerinde hükümetlerin kararlarında uluslararası kurumların ve çok uluslu şirketlerin her geçen gün daha da etkili olduğu söylenebilir.

Uluslararasılaşmayla meşruiyet açığı olduğu eleştirilerinin genel kabul görerek küresel bir sorun biçiminde algılandığı belirtilmelidir. Ayrıca, ABD başta olmak üzere Kuzey ülkelerinin ayrıcalıklı konumlarından ötürü uluslararası kurumların demokratik işlemediği görüşü de fazla bir itirazla karşılaşmamaktadır (Hirst ve Thompson, 2003: 219). Ancak, kuzey ülkeleri küresel kurumların demokratikleştirilmesi talepleri karşısında isteksiz bir tavır sergilemektedir ki bu tavır zengin ülkelerin çıkarları doğrultusunda süreci yönlendirdiği şeklindeki şüpheli iddialara güç kazandırmaktadır.⁶²

---

⁶² Bu konuda yıllardır bir sonuç çıkmayan Birleşmiş Milletler'deki reform çabaları güzel bir örnektir. BM'nin karar süreçlerinin daha demokratik olması gayesiyle; en azından dünyadaki her bölgenin bir tane daimi üyeye sahip olması, veto hakkının kısıtlanması veya ortadan kaldırılması şeklindeki öneriler kuzey ülkeleri tarafından dikkate alınmamaktadır. Bu ülkeler, reform olarak veto hakkını kullanacak ülke sayısında (yani yeni daimi üye) artışa gitmeyi yeterli görmekte, bu artışı da BM'ye en çok katkıda bulunan iki üyeye sınırlamayı uygun bulmaktadır. Veto hakkının maddi ve operasyonel katkıda bulunmaya bağlanması ekonomik kalkınmada hızla batıya bağımlı hale gelen ve aradaki gelişmişlik makası devamlı açılan güney ülkelerinin hiçbir zaman daimi üye olamaması ve isim zikredilmemekle beraber sadece Almanya ve Japonya'nın veto hakkına kavuşabileceği anlamlarına gelmektedir (Falk, 2002: 152-154).

Dış aktörlerin giderek artan etkinliği⁶³ demokrasiye olumlu yönde katkılarının yanı sıra özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasi açığına yol açabilen gelişmelere de açık kapı olabilmektedir (Somer, 2004: 229). Bu ihtimal, küreselleşmenin getirdiği imkânların kaçınılmaz olarak uluslararası politikanın aracı haline getirilmesi ve reel egemenliğin arttırılması için kullanılmasıyla alakalıdır. Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarının, sivil toplum örgütlerinin ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin reel egemenliği güçlendirici politik araçlar olarak da kullanıldığı önemli bir iddiadır. Sınırların engel olmaktan çıktığı bir ortamda küresel anlamda güçlü ve imkanı olan çevrelerin özellikle güney ülkelerinde siyasi iktidarların belirlenmesinde dahi etkili olabilecek pozisyonları daha çok bu üç sahada elde ettikleri etki ve yönlendirme gücüne (medya ve finans kozu) bağlanmaktadır (Habermas, 2002a: 23-37; Aydın, 2002: 18-19).

Kontrol gücü bakımından egemenlikte yaşanan gelişmelere bağlı olarak, ekonomik krizler sebebiyle siyasi iktidarların kaderini belirlemede dış faktörlerin daha da etkin hale gelebileceğine daha önce değinilmişti. Gelişmekte olan ülkelerde siyasal süreçte dış faktörlerin giderek artan etkinliğiyle alakalı demokrasi açığına yol açabilecek bir başka örnek ise şudur: Normal şartlarda iktidarın sınırlanmasına katkıda bulunarak demokratik anlamda bir ileriye gidiş sayılan, “çoğulculuk ve sivil toplum” konusu dahi, güney ülkelerinde finansal serbestliğin katkısıyla, yine kontrol gücünde ortaya çıkan zayıflamaya paralel olarak demokrasi krizi yaratacak bir ortam haline gelebilmektedir.

Bir ülkede, siyasal süreçleri etkileyen eksenlerden biri de dış konjonktürdür. Bu eksen, dış dünyanın doğrudan doğruya o ülkedeki ilişkileri, lobileri vb. unsurları yoluyla siyasal hayat üzerine dolaylı ve doğrudan etkileri, toplumun dış dünya ile ilişkilerde ortaya çıkan gelişmeleri nasıl algıladığı ve onlara karşı hangi tepkileri

---

⁶³ Mesela son yıllarda, hemen hemen bütün ülkelerde görülen, seçimlere katılma düzeyindeki düşüşün sebepleri arasında; ülke içi siyasal süreçte dış faktörlerin giderek etkin hale gelmesi de gösterilmektedir. Buna göre; gittikçe daha çok insan, seçilmiş hükümetler yerine, çok uluslu şirketlerin, uluslararası finans çevrelerinin ve bu kurumlarda ağırlığı olan ülkelerin politikalarda etkin olduğuna inanmaktadır. Bu eğilimin, devletin giderek küçülmesi sürecinin de etkisiyle, genel seçimlerin ilgi odağı olmaktan çıkmasında etkili olduğu iddia edilmektedir (Gosoviç, 2001: 155; The Economist, 2001: 139-147). Siyasete karşı olan bu ilgisizliğin karizmatik liderlerin boşluğu doldurmasına ve demokrasi krizinin tamamen derinleşmesine yol açabileceği önemli bir öngörüdür. Gelişmeler ve öngörüler, geçmişte kadro partilerinden kitle partilerine doğru yaşanan sürecin, tersine dönmekte olduğu izlenimini yaratmaktadır (Yılmaz, 1996: 146, 148).

vereceği belirlemektedir (Yağmur, 2003). Politika yapıcılarının sadece partiler olmaktan çıktığı; dernekler, sendikalar, sermaye guruplarından oluşan sivil toplum örgütlerinin yeni politik aktörler olarak her geçen gün önem kazandığı günümüz ortamında dışarının iç siyasal sürece dolaylı veya doğrudan etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uluslar arası düzeyde örgütlenmiş sivil toplum kuruluşlarının rollerinin artmasıyla ayrı bir veçheye ulaşabilmektedir. Bu kuruluşların, küresel aktörlerin küresel politikalarında kullanacakları birer araç haline dönüşme riskleri, demokrasi anlamında olumsuz bir etki yaratabilir (Yağmur, 2003). Nitekim mali anlamda güçlü ve etkin sivil kuruluşların, son zamanlarda bilhassa dünyanın güç mücadelesinin kızıştığı bölgelerinde yapılan seçimlere doğrudan veya dolaylı müdahalede bulunduğu iddiaları günümüzde yoğunlaşmıştır.⁶⁴

Gelişmiş batılı demokrasilerde son derece normal olan, seçim sürecinde sivil toplum kuruluşlarının kampanyalarla ya da bağışlarla bir siyasi partiyi desteklemesi, fakir ve kargaşa içindeki ülkelerde, merkezi dışarıda olan sivil toplum örgütlerinin seçimlerde taraf olmalarıyla başka bir anlam kazanabilmektedir. Bu durum, her zaman etkili olan dış faktörlerin, yoksulluğun hâkim olduğu, varoşlarda güvensizlik ve belirsizlik içinde yaşayan geniş halk kitlelerinin olduğu ülkelerde daha da etkili olmalarını sağlayan yeni bir avantaj olarak ifade edilebilir. Demokrasi açısından üzerinde uzunca düşünülmesi gereken bu durum, halk iradesinin sandığa yansımından, ülke hükümetlerinin halkın sesini dinleyecek politikalar üretememesine kadar siyasal sürecin tüm aşamalarında dış faktörlerin etki alanını genişletebileceği anlamındadır (Held, 1999; Kavi, 2003).

---

⁶⁴ Son zamanlarda *Sırbistan Karadağ'da*, *Gürcistan'da* ve *Ukrayna'da* yapılan seçimlerde kaybeden taraflar, galiplerin başarısını fakir bir ülkede milyonlarca dolar dış destekle seçim kampanyası yürütmelerine bağlayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Sırbistan-Karadağ'da 2001 Ekim ayında yapılan seçimlerden sonra Slobodan Miloşeviç, 2004 Ocak ayında Gürcistan'da yapılan seçimlerden sonra Eduard Şevardnadze ve 2004 Aralık ayında Ukrayna'da Viktor Yanukovich ABD'nin, merkezi ülke dışında olan sivil toplum örgütlerinin katkısıyla seçimleri yönlendirdiğini, ekonomik sıkıntı içindeki seçmenlerin etki altına alındığını iddia etmişlerdir. Her iki ülkede de en çok suçlanan sivil toplum kuruluşu uluslararası yatırımcı George Soros tarafından kurulan ve desteklenen "Açık Toplum Enstitüsü (OSI)"dir. Amacını demokrasiyi güçlendirmek olarak ilan eden bu enstitüler, 1993 yılından bu yana, Afrika, Orta Asya, Kafkaslar, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Haiti, Moğolistan, Türkiye, Balkanlar ve Doğu Avrupa'yı kapsayan bir coğrafyada 50'den fazla ülkede faaliyette bulunmaktadır. Bu arada, "Soros Vakfı'nın Moskova ofisi ve Açık Toplum Enstitüsü binasının Rus Hükümeti'nce ülkedeki siyasal sürece müdahale etmekle suçlanarak Kasım 2004'de kapatılması da ilginç bir ayrıntıdır (Kömürcü, 2003; Sağır, 2004). Bu konuda daha fazla bilgi için ayrıca bkz: (<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/12/11/gundem/gundem1.html>).

Küreselleşmenin siyasal anlamda ne gibi gelişmelere sebep olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla tasarlanmış olan bu bölümde, elde edilen sonuçlar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Küreselleşmenin temel boyutlarından kaynaklanan gelişmelerin siyaset alanına yansımalarına bakıldığında sürecin birçok alanda görülen dönüştürücü ve yeniden örgütleyici etkisinin ulus-devleti de etki altına aldığı görülmektedir. Genel olarak küreselleşmeyle birlikte siyaset alanına egemen olan tüm değer, ilke ve eğilimler sözgelimi birey-devlet ilişkisinde bireyden yana tavır alınması, devletin küçültülmesi, merkeziliğin zayıflaması ve çok kültürlülük gibi uygulamalar son iki asrın siyasi esas ve kurumlarını değiştirmektedir. Ancak, küreselleşmeyle ortaya çıkan en önemli siyasi değişiklik, sınırların giderek önemsizleşmesi ve bağımlılığın artmasıyla egemenliğin klasik tanım ve örgütlenmesinde ciddi bir dönüşüm yaşanıyor olmasıdır. Bu doğrultuda devletlerin egemenlik alanlarında görülen daralma, yetki kullanımlarının yeni usullere bağlanması 1648 yılından beri süregelen uluslararası sistemin de değişmesi anlamındadır. Günümüzde çoğu konuda en önemli kararların çoğu ulus-üstü düzeyde alınmakta ve milli hükümetlerin etkisi giderek zayıflamaktadır (Dursun, 2002: 134, 136; Fox, 2002: 23).

2. Ulusal ve uluslararası düzeydeki klasik yapılanmayı değiştiren tüm bu gelişmeler esasta yeni bir toplumsal yapının belirmesiyle alakalıdır. İnsanlığın ulaştığı her yeni teknoloji ve değişen üretim ilişkileri yeni bir toplumsal ve siyasi yapılanmayı da beraberinde getirmektedir. Günümüzde bilgi devrimi modernite kaynaklı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapıları değiştirmekte üretim yapısı ve ilişkilerinde esaslı değişikliklere yol açan teknolojinin etkisiyle farklı bir toplumsal yapıya doğru evrim yaşanmaktadır. Burada temel sorun değişimin radikallerce ifade edildiği gibi siyasetin ve toplumsal hayatın ulusal esaslı düşünülmesi ve kurumsallaşması açısından sonun başlangıcı mı olduğu yoksa dönüşümcülerin iddia ettiği gibi ulus esaslı ve ulus-devlet merkezli yapılanmada form değişikliğine mi gidildiğidir. Siyasal yapılanma biçimindeki değişimin düzeyi siyasal ve toplumsal örgütlenmeye yönelik öngörülerini değerlendirebilmek için önemli bir gösterge olacaktır. Bu bakımdan modelin temel unsurları ve yapısal özellikleriyle ortaya konularak yapılacak bir analiz değişimin insanlığı nereye götürdüğü noktasında aydınlatıcı olabilir.

3. Küreselleşmenin siyasal anlamda sevimli ve yırtıcı yönleri sahip olduğu söylenebilir. Demokrasi, insan hakları, bireyin önem kazanması, çoğulculuk ve sivil toplumun gelişmesi gibi sevimli gelişmelerin yanı sıra demokrasi açıkları, siyasete güvensizlik doğurabilecek riskler⁶⁵, kutuplaşmalar da sürecin kapsamındadır. Hatta sürecin ön plana çıkmaya başlayan özelliğinin yırtıcı karakterdeki ihtimallerin artmakta oluşu olduğu söylenebilir. Hegemonik güçlerin birçok ülkede siyasal yarışlara kadar iç işlerine müdahale imkânına kavuşmuş olması, ekonomik bağımlılığın oluşması, siyasal iktidarların tüm başarısızlıklarında faturanın hegemonik güçlere kesilmesine yol açabilir. Fiili egemenlik aşınmalarının ekonomik çarpıklığın kaynaklık ettiği tepkilere eklenerek güney tarafından yüksek sesle dile getirilmesi muhtemel bir siyasi gelişmedir. Unutulmamalıdır ki, tıpkı bireysel eşitsizlikler de olduğu gibi büyük güç eşitsizlikleri de zorbalığa ve çatışmalara yol açabilir (Fox, 2002: 56). Nitekim son beş sene zarfında dünyanın girdiği trend bu ihtimali güçlendirmektedir.

4. Siyasal anlamda dikkat çeken bir diğer nokta da, küreselleşmenin siyasal boyutundan kaynaklanan tehdit niteliğindeki gelişmelerin, daha çok güney ülkelerinde hissediliyor olmasıdır. Kuzey ülkelerinde milli egemenlikte fiili aşınmanın pek olmaması, mensubiyet ve kimlik krizlerini derinleştirmemektedir. Bu durum güç ve meşruiyet gibi temel egemenlik öğelerinin küreselleşme şartlarında daha da önem kazandığını, güçlü zengin ve sağlam meşruiyete sahip demokratik siyasi kültürün yerleştiği devletlerin etkinliklerini daha da artırma şanslarının yükseldiğini göstermektedir. Geçmişten bugüne kadar her dönemde dünya liderliğinde rol oynayan askeri-siyasal güç ve ekonomik üstünlük faktörlerinin önemi artarak devam etmektedir (Koray, 2004). Bir diğer etki ise sahip oldukları, ekonomik, askeri ve teknolojik güç sayesinde dünyayı kontrol altında tutan devletlerin mevcut konumlarını ve hegemonik

---

⁶⁵ Küreselleşmeyle birlikte siyasete karşı bir ilgisizlik ve güvensizlik dünyanın her tarafında kendisini göstermektedir. En son 2 Ekim – 8 Kasım 2004 tarihleri arasında 30 Avrupa ülkesinde 25 bin kişiyle görüşülerek yapılan Eurobarometre anketine göre AB ülkelerinde en güvenilir kurum olarak (% 69) ordu çıkmıştır. Hükümet ise güvenilirlikte %34 ile ikinci sıradadır. 2004 İlkbaharında yapılan Eurobarometer kamuoyu araştırmasında da bu oran %63 ile polisin (% 65) hemen arkasındaydı (M.Ü, 2005). Şaşırtıcı olan bu sonuç, raporu değerlendiren AB yetkililerince, halkın siyasete olan ilgisizliğine ve güvensizliğine bağlanmıştır. Bu durum siyasete karşı ilgisizliğin sanıldığı gibi sadece Güney ülkelerine mahsus olmadığını, risk toplumu şartlarının gelişmiş ülkelerde dahi tedirginliği her geçen gün arttırdığının güzel bir örneğidir. Ayrıca geleceğe iyimser bakma oranının diğer tüm AB üye ve aday ülkelerinde Türkiye'nin dahi (% 43) gerisinde oluşu ilginçtir (<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~4@nvid~544566,00.asp>).

statülerini güçlendirmek için lehlerine oluşumların doğmuş olmasıdır. Dolayısıyla bunların dünyayı kontrol etme kabiliyet ve güçleri bu sayede daha da artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Bu gelişme, çarpık ekonomik küreselleşme devam ettiği takdirde küresel bir toplum ve kültür yerine yeni bölünme, parçalanma ve kargaşalara meydan verme ihtimalini sürekli yükseltmektedir⁶⁶ (Karpat, 2005a).

---

⁶⁶ Nitekim Hindistan, İslam Dünyası, Çin ve Latin Amerika ülkeleri batıya karşı bölgesel direnç odakları olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bugün Batılı entellektüellerce sıklıkla işlenen İslam Dünyası ve Çin tehdidinin bu gelişmenin yarattığı bir söylem olduğu ileri sürülebilir. Özellikle Çin ve Hindistan'da güçlenen ekonomiye paralel olarak görülen kitlelerin siyaseten de bilinçlenmesi ve kendi kültürlerini bir alternatif küreselleşme olarak yüceltme çabaları önemlidir. Diğer tüm güney ülkeleri ise sosyo-ekonomik sıkıntılarını küreselleşmeci anlayışın ekonomik sömürüsüne ve dünya sisteminin hegamonik güçlerinin bölgelerine fiilen askeri ya da diğer araçlarla müdahalelerinin bir sonucu olarak görmeye başlamaktadır (Karpat, 2005a; Özdağ, 2005).

BÖLÜM 2: BİR SİYASİ ÖRGÜTLENME MODELİ OLARAK “ULUS-DEVLET”

“Milliyetçiliğin gücü, her şeyden önce bir kimlik duygusu yaratma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Kuşku ile dolu bir dünyada, parçalanmışlık içinde ve bireyler için hayatı anlamlı kılacak ideolojilerin yokluğunda milliyetçilik en etkin güç haline gelir...”

Montserrat Guibernau

Ulus-devlet, modern devlet yapılanmasına milli unsurların eklenmesi ile vücut bulmuş bir siyasi yapılanma modelidir. Toplumsal ve siyasi yapının “ulus” üzerine bina edilmiş olması, egemenliğin ulusa aitliği, yine ulus esaslı olarak toplumsal bütünlüğün hedeflenmesi ve son olarak ülke sınırlarının ulusun yaşadığı alana göre tayini gibi prensipler bu milli unsurların başlıcalarıdır. Bu esaslara bakılarak, modelin on dokuzuncu yüzyılın popüler akımları olan milliyetçilik ve demokratik düşüncenin yeni yeni kurumsallaşan modern devlet üzerinde oluşturduğu etkiyle biçimlendiği söylenebilir.

Ulusun, devletin hem sınırlarını hem de meşruiyet kaynağını oluşturduğu bu model, ilk olarak on sekizinci yüzyıl sonlarında Fransa’da görülmüş, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel ölçekte yaygınlığa ulaşmıştır. Yaklaşık iki asırdır, varolan devletlerin giderek ulus-devlet formatına yerleştiği, siyasi bağımsızlık güden tüm milliyetçi hareketlerin de bir ulus-devlet kurma peşinde koştuğu söylenebilir (Erözden, 1998: 2; Robertson,1999: 98, 99).

Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının hızla toprak kaybettiği 1848-1914 aralığında, ulus-devlet formuna ulaşmış olan Fransa, İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda gibi ülkelere Çek, Hırvat, Alman, İtalyan, Macar, Leh, Bulgar, Romen ve Arnavutların milliyetçi mücadeleler sonucu kurdukları ulus esaslı devletlerin eklenmesiyle ilk olarak XIX. Yüzyıl’ın ikici yarısından itibaren Avrupa kıtası ulus-devletlerden müteşekkil bir yapıya bürünmüştür. Avrupa’yla yakın bağları olan Kuzey Amerika’da bu dalgadan etkilenirken Doğu’da Japonlar’da ulus-devlet formuna geçişin alt yapısını içeren reformları hayata geçirmektedir (Hobsbawm, 2003a: 97-99).

II. Dünya Savaşı sonrası sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla dünyanın dört bir yanında ulus-devletlerin kurulması modeli egemen devlet biçimi haline getirmiştir (Santamaria, 1998: 22-30; Habermas, 2001: 79).

Ulus devletin serüveninde “modernleşme”, “milliyetçilik” ve “ulus” gibi kavramların ayrı bir yeri vardır. Zira “milliyetçilik”, bir ideoloji ve hareket olarak çekirdek etnileri⁶⁷ ulus yapan, milletle devleti bir birine bağlayan, kaynaştıran bağ; “ulus-devlet” modelini şümüle erdiren tarihi gelişmedir (Delannoi, 1998: 32; Armağan, 2001: 7). Ulus ise, bir yandan modelin meşruiyet noktasında boy göstermesi, diğer yandan da mahiyetindeki temel unsurların (dil, soy, kültür ve tarih, vatandaşlık ve egemenlik vb.) ulus-devletin biçimlenmesinde başlıca amiller olarak ön plana çıkmasıyla büyük önem arz etmektedir (De Wenden, 1998: 38-40). Modernleşme ise, tüm bu kavramların; ulusun, ulus-devletin ve milliyetçiliğin ön plana çıkmasına sebep olan büyük toplumsal değişimdir. Her ne kadar, ulus ve milliyetçilik kapsamındaki birçok figür -en azından his olarak- çok eski devirlerden beri var olsa da, modernleşme olarak ifade edilen dönüşüm sonunda ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlar, sosyal ve siyasi alanda bu kavramları ön plana çıkarmıştır (Smith, 2001: 46, 47).

2.1. Gelenekselden Moderne Devlet Biçimleri

Ulus-devlet, asıl olarak modern dönemin daha doğrusu sanayi devrimiyle başlayan bir sürecin ürünü olsa da, geleneksel dönemin toplumsal kurumları modern devletin ve onun egemen formu olan ulus-devletin alt yapısını hazırlayarak tarihteki yerlerini almışlardır (Balibar ve Wallerstein, 1995: 111). Bu bakımdan, Yeniçağdan itibaren siyasi yapılanma alanında Avrupa’da yaşanan evrime göz atmak modelin kavranabilmesi açısından önemlidir. Feodalitenin çözülmesi, kapitalizmin gelişmesi,

---

⁶⁷ Tüm ülkelerde, ulus oluşturma politikaları “çekirdek etni” ye dayalı olarak yürütülmüştür. Genelde toplumlarda, nüfus tabakalarının içine sızmış, demografik olarak baskın, ülke coğrafyasının hemen tamamında görülebilen geçmişten bugüne merkezi siyasal eliti içinden çıkaran ve kurucu unsur pozisyonunda olan tek bir topluluk (etno-merkez) söz konusudur. Milliyetçilik çağına gelinceye kadar hemen hemen her ülkede egemen devlet kültürü bu çekirdek etninin kültürü (sosyolojik tabirle büyük toplum ya da egemen kültür) ile biçimlenmiş durumdadır. Çekirdek etninin, ülke içi etnik kültürleri birbirine bağlama ve standardize etme ihtiyacı baş gösterdiğinde -ki bu ihtiyaç hem sanayileşmeyle gerekecek kırsal iş gücünü temin etme ve toplumsal bütünlüğü sağlama açısından, hem de milli kurtuluş savaşı verilmişse sonrası oluşturulacak ulus esash örgütlenmenin sağlamlığı açısından belirlemektedir- kendiliğinden ön plana çıktığı söylenebilir (Jaffrelot, 1998: 59; Smith, 2002a: 183). Böyle bir ortamda, çekirdek etniye ait tarihsel anılar ve soy mitleri canlandırılır. Ortak dil, yoğun edebiyat çalışmalarının temel konusu haline gelir. Eşsiz ve muhteşem kılınan geçmiş, tarih çalışmaları ile devamlı gündemde tutulur (Hobsbawm, 1995: 117).

“Sanayi Devrimi” ve “Fransız İhtilali” gibi geleneksel yapı ve kurumları derinden sarsan geniş kapsamlı olgular siyasal sistemlerde de önemli değişiklikler yaratmış, ulus-devletin son halkasını teşkil ettiği yaklaşık beş asırlık siyasal bir evrimin kilometre taşları olmuşlardır.

Devlet şeklinde bir organizasyonda var olması gereken, hatta bir tanesinin dahi olmaması durumunda siyasi yapılanmanın devlet olma vasfını kaybedeceği ileri sürülebilecek bazı unsurlar söz konusudur: “Topluluk”, “Ülke” ve “Egemenlik” ten müteşekkil olan bu unsurları “devletin varlık şartları” olarak da ifade etmek mümkündür. Bir devletin siyasi ve idari yapılanması esas olarak bu üç alana yönelik hâkim anlayışların eseri olmakta; idari ve siyasi otoriteler, meşruiyet, sosyo-kültürel yapı bu anlayışların ürünü olarak biçimlenmektedir. Zaten, siyasi organizasyonların, farklı devlet biçimleri olarak değerlendirilmesinde; -sözgelimi bir siyasi yapılanmayı feodal olarak nitelendirmede merkezi bir egemenlikten ve toplumsal homojenlikten yoksun oluşunun belirleyiciliği gibi- devletin varlık şartlarının görünümü, idari ve siyasi kurumların yapısal nitelikleri başlıca ölçüt olmaktadır (Gözübüyük, 1989: 13; Nalbant, 1997: 25). Nitekim sanayi devrimi öncesi ve sonrasında devletin temel unsurlarında görülen büyük anlayış ve yapısal farklılıklardan hareketle devletleri; geleneksel dönem-modern dönem şeklinde sınıflandırmak oldukça yaygın bir metottur. Varlık şartları ve sanayi devrimi ayrımı esas alınarak, tarihsel metotla Avrupa da ulus-devlet biçimine giden süreç ele alınarak ülke, topluluk ve egemenliğin modernite öncesi ve sonrası görünümünün yardımıyla hem ulus-devleti doğuran şartlar hem de bu devlet biçimini daha önceki siyasi yapılamalardan ayıran farklar ortaya konulabilir.

2.1.1. Geleneksel Devletler

“Geleneksel Dönem” tabiriyle, tarım toplumu özelliklerinin hâkim olduğu bütün devirler kast edilse de özellikle konu Avrupa olunca gelenekselliği ortaçağ şartları ile ifade etmek yaygın bir yaklaşımdır. Ortaçağ Avrupa’sına göz atıldığında imparatorluk, krallık ya da küçük bir beylik düzeyindeki tüm siyasi birimlerin *feodal bir karaktere* sahip olduğu görülmektedir. Ancak, toplumsal değişimin hızlandığı ve geç feodalite dönemi olarak nitelenen XVI. yüzyılla birlikte, siyasi yapılanmaların yavaş yavaş feodal karakterden sıyrılarak, daha merkezîyetçi, daha egemen bir hale gelmeye

başlayışı söz konusudur ki; bu dönemdeki devletleri feodal devlet olarak değil de “*mutlak devlet*” olarak değerlendirmek yaygın bir yaklaşımdır (Pierson, 2000: 70, 71).

2.1.1.1. Feodal Devlet

Feodalizm kavramı, Avrupa’ da M.S. VIII. yüzyıl ile XVI. yüzyıl arasında hâkim olan toplumsal yapıyı ifade eder. Bu yapının en belirgin özelliği; birden çok egemenin ve otoritenin aynı coğrafyada, aynı anda hâkim olmasından kaynaklanan kargaşa ve düzensizlik ortamıdır. Feodal toplum yapısında göze çarpan başlıca hususlar; iç içe geçmiş birden çok egemenlik, tarıma dayalı kapalı bir ekonomi, sınıflı bir toplum yapısı ve tüm bunların neticesinde devamlılık arz eden yoksulluk, istikrarsızlık ve düzensizliktir⁶⁸ (Oppenheimer, 1997: 150,151).

Devletin varlık şartları çerçevesinden feodal devlete bakıldığında, ülkesel anlamda ilk göze çarpan, krallığa ait gözüken coğrafyada, bütünlük ve türdeşliğin olmayışıdır (Oppenheimer, 1997: 138-140). Feodal devletin ülkesi, çok sayıda bağımsız bölgenin bir arada bulunduğu; sınırları belirsiz, değişken bir coğrafyadır ve böyle bir yapıda doğal olarak homojenlikten uzak hatta belirsiz bir “topluluk” göze çarpılmaktadır. Bu bakımlardan ortaçağ krallıklarının, her biri çeşitli dillere, geleneklere sahip topluluklardan oluşan ve dağınık bölgeleri kapsayan devletler olduğu söylenebilir. Sözelimi krallığa ait toprakların bir bölümü Fransa’da, bir bölümü de İngiltere ya da İspanya’ da olması son derece olağandır (Parkinson, 1984: 66).

Böyle bir ortamda, merkezi egemenlik ve tüm ülkede geçerli standart yetki ve kurallardan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü her şeyden önce, feodal devlette, iç içe geçmiş birçok otorite söz konusudur ve sözde en üstün olan merkezi otorite de, yerel soylulara ve kiliseye ait olan egemenlik ve otoriteleri tanımaktadır (Santamaria, 1998: 21; Pierson, 2000: 73).

---

⁶⁸ Aslında, Feodalizmin Avrupa’da ne zaman ve nerede ortaya çıktığı hususunda, tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Ama sona ermesinin yeri ve zamanı hususunda bir ortak yaklaşımın olduğu söylenebilir. Buna göre; feodalizm, Avrupa’da M.S. VIII. yüzyılda doğmuş, en son feodal siyasi yapılanma olarak kabul edilen Burgundy Düklüğü’nün 1477 yılında yıkılmasıyla siyasi manada son bulmuştur (Pierson, 2000: 73).

2.1.1.2. Mutlak Devlet

On altıncı yüzyılda, geç feodal şartlarda ortaya çıkmış olan “mutlak devlet”; modern devlete ait birçok özelliğin ilk defa belirlediği devlet biçimidir⁶⁹ (Santamaria, 1998: 21, 22). Avrupa’nın “Feodalite” olarak kavramlaştırılan sosyo-politik yapısında, on altıncı yüzyılla beraber ciddi değişiklikler söz konusudur. Bu değişikliklerin esas dinamikleri olarak; kapitalizmin gelişmesine paralel para ekonomisinin yaygınlaşması, “burjuva” olarak isimlendirilen yeni bir toplumsal sınıfın (kentli tüccar sınıf) ortaya çıkması gösterilebilir (Arıboğan, 1996: 64). Mutlakiyet devri olarak adlandırılan ve geç feodal döneme işaret eden bu yeni ortamda, gelişen para ekonomisi sayesinde, merkezi iktidar sürekli bir ordu ve bürokrasiye sahip olurken, burjuvanın da oluşmakta olan güçlü merkezi yapıya destek verdiği görülmektedir. Bu arada, baruta dayalı yeni savaş teknolojilerine paraya sahip olan merkezi idarenin sahip olması da feodaliteyi geriletken bir başka faktör olmuştur (Oppenheimer, 1997: 178-180; Pierson, 2000: 28-29).

“Ülke” açısından ticaretin gelişmesine paralel olarak, feodal devletteki bölünmüş küçük coğrafyaların ortadan kalkmaya başlaması dikkat çekicidir. Topluluk açısından ise, feodal devletten en önemli farklılık; gerek Avrupa’da dini alanda yaşanan millileşme hareketleri⁷⁰ gerekse kralın kutsal şahsına olan bağlılığın artmasına paralel olarak, daha geniş düzeyde birlik bilincinin gelişmeye başlamasıdır. Bu bağlamda, ticaretin getirdiği refah artışının, insanları yerelden ziyade krallığa ait tüm coğrafyaya sahip çıkmaya ittiği de gözden kaçırılmaması gereken bir husustur (Arıboğan, 1996: 64; Coşkun, 1997: 150-152). Tüm bu yaşananların, güçlenen merkezi otoritenin egemenliğini hissettirmesine de vesile olduğu belirtilmelidir. Mutlak devletle birlikte,

---

⁶⁹ Akademik çevrelerde, mutlak devleti, modern devletin ilk örneği olarak görenler kadar, geleneksel olduğunda ısrar eden yaklaşımlar da söz konusudur (Giddens, 1985: 93; Poggi, 1990: 42). Bu konuda, mutlak devleti bir geçiş dönemi olarak görmekle birlikte, geleneksel dönem içinde ele almanın en gerçekçi yaklaşım olduğu söylenebilir. Çünkü mutlak yönetimler, nihayetinde ortaçağ kurum ve ilişkileri temelinde ortaya çıkan, meşruiyetlerini ortaçağ hukukundan alan siyasi yapılanmalardır (Coşkun, 1997: 158; Pierson, 2000: 76).

⁷⁰ Bu sıralarda ortaçağın tek kültür dili olan Latince’nin yanında milli dillerin de kültür dili olarak kullanılmaya başlaması son derece önemli bir gelişmedir ve dikkat edilirse bu durum ulusa geçiş sürecinin de önemli bir aşamasıdır

tam anlamıyla olmasa da, kilise ve yerel otoriteler krallığın otoritesini hissetmeye başlamıştır⁷¹ (Wallerstein, 1999: 23).

2.1.2. Modern Dönem ve Devletleri

Batı Avrupa’da yaşanan sanayi devrimi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişe ya da başka bir ifadeyle geleneksel toplum yapısının değişerek modern toplum yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Toplumsal yapı ve zihniyetteki değişme doğal olarak siyasi alanda da etkisini göstermiş, modern toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeni siyasi kurumlar ve ideolojik yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. İşte, “Modern Devlet” ve onun egemen formu olan “Ulus-Devlet” modern toplumun ihtiyaçlarına ve eğilimlerine göre oluşmuş siyasi yapılanma biçimleridir (Coşkun, 1997: 175; Giddens ve Pierson, 2001: 83). Dolayısıyla ulus-devletin kavranabilmesi, modernleşme olgusunun toplumsal hayatta ne gibi etkiler yarattığı ve bu etkilerin hangi ihtiyaçlara ve dönüşümlere yol açtığıyla yakından alakalıdır (Yılmaz, 1996: 22; Smith, 2002a: 172,173).

2.1.2.1. Modernleşme

Tarihsel açıdan modernleşme, XV-XIX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan, geleneksel toplum yapısının ortadan kalkmasıyla sonuçlanan bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu değişim sürecinin ortaya çıkmasında kapitalizm, hızlanmasında ise “Sanayi Devrimi” başrolde olmuştur.

Modern kavramı, hem yeni bir toplumsal yapıyı hem de endüstriyel uygarlığı içermektedir. Buradan hareketle, modern toplumu karakterize eden gelişmeler olarak; toplumsal hayatta bilginin rolünün artması, geniş bir coğrafyada ekonomik bütünleşmenin görülmesi, kentleşmenin ortaya çıkması ve tüm bunların kültürel ve demografik yapıyı değiştirmesi gösterilebilir. Toplumsal yapı ve ilişkilerde görülen bu tarz büyük dönüşümler, -en azından yeni bir toplumsal örgütlenme tesis edilene kadar-

---

⁷¹ Mutlak devlet biçiminde, merkezi bir bürokrasi ve ordu gözükmekteyse de, bunların kurumsallaştığından bahsetmek için henüz çok erkendir. Gerçekten de, merkezi idarenin, maaşlı memurlar yoluyla çalışmaya başlaması, devletin sürekliliğini sağlayarak merkezin daha etkin hale gelmesine katkıda bulunan önemli bir gelişmedir. Egemenliğin uygulanabilme kapasitesinin, feodal devlete oranla son derece arttığı gözlenmekle birlikte, bürokratik mevkilerin hala alınıp satılarak miras bırakılabildiği, vergilerin ara sıra ve daha çok savaş dönemlerinde toplandığı en önemlisi de, merkezileşen ordunun henüz zorunlu askerliğe dayanmadığı göz ardı edilmemesi gereken hususlardır (Pierson, 2000: 79-85).

istikrarsızlığı da beraberinde getirebilmektedir. Bu açıdan modernleşme, mevcut toplumsal yapı ve değerlerin sarsıldığı, sosyal ve siyasi yeniden yapılanmayı gerektiren bir takım ihtiyaçların doğduğu süreç olarak da ele alınabilir (Giddens ve Pierson, 2001: 83-86; Yılmaz, 1996: 81).

Bu ihtiyaçların başında, toplumda süregelen bütünlüğün bozulup, parçalanmasıyla su yüzüne çıkan “*bütünleşme ihtiyacı*” gelmektedir. Yerel ve geleneksel ortamlarından kopan insanların farklı mekânlarda bambaşka bir hayat tarzıyla yaşam mücadelesine girişmesi, kentleşmenin etkisiyle geleneksel grup aidiyetlerinin ve mevcut bütünleştirici değerlerin yavaş yavaş silinmesi gibi gelişmeler, toplumsal anlamda bütünleşme krizine yol açmakta, yeni bir kimliğe, yeni bütünleştirici duygulara olan ihtiyacı beraberinde getirmektedir (Hekimoğlu, 1989: 136; Eraydın, 1998: 264).

Modernleşmeyle ortaya çıkan istikrarsızlığın önemli bir sebebi de; yaşanan hızlı değişim karşısında, mevcut siyasi ve idari yapılanmanın yetersiz kalmasıdır. Özellikle, daha geniş pazarların gündeme gelmesi, giderek genişleyen bu pazarların kontrolü, üretim ilişkilerinde ortaya çıkan değişiklikler ve eskisine oranla farklılaşmanın daha çok olduğu yeni toplumsal yapı, iyi organize olmuş, *otoritesi tartışılmayan merkezi bir hükümeti ihtiyaç haline getirmiştir*⁷² (Hekimoğlu, 1989: 133,137).

Modernleşmeyle birlikte, geleneksel dönemde normal karşılanan toplumsal eşitsizliklerin, artık ortadan kaldırılması gereken bir mesele haline geldiği de görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak, başta burjuvazi olmak üzere, maddi anlamda giderek daha iyi imkânlara kavuşan ve o güne kadar yönetim sürecine katılamamış olan toplumsal kesimlerin, iktidarda söz sahibi olmak istemeleri yeni bir kurumsallaşma ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Okuryazarlıkta, sanayileşmede, kitle iletişim araçlarında ve refahta görülen artış daha önceden siyaset dışında kalmış olan toplumsal kesimlerin siyasal sisteme girme ve daha nitelikli kamu hizmeti

---

⁷² Bu noktada ulus-devletin doğuşu ve yükselişinde kapitalizmin rolünden bahsedilebilir. Ticaret yoluyla zenginleşen, giderek ekonomik üstünlüğü ele geçiren burjuvazinin ulusal ölçekte yapılandırılmış güvenli bir pazar ihtiyacının ulus-devlet açısından itici güç olduğu söylenebilir (Uygun, 2003). Sanayileşmeyle kendini gösteren; işgücü, düzen, büyük ve bütünleşmiş iç pazar, rahat ve güvenli ticaret gibi ihtiyaçlar merkezi bir güç ve homojenliği gerektirmiştir. Durum kapitalizme hız kazandıran toplumsal dönüşümlerin ulus-devleti de desteklemesi şeklinde de ifade edilebilir (Wood, 1999).

isteklerinde bir artışa yol açmaktadır (Huntington, 1966: 58). Dikkat edilirse, yeni katılım talepleri karşısında mevcut siyasi kurumların yetersiz kalışı ve sorun haline gelen toplumsal eşitsizlikler, eşanlı yaşanan; dini esasların toplumsal hayatta önem kaybetmesiyle yan yana geldiğinde siyasal sistemde önemli bir meşruiyet boşluğu doğmaktadır. Tüm bunlardan ötürü, modernleşen toplumlar için, bir “*demokratlaşma ve yeni meşruiyet kaynağı bulma ihtiyacı*” ile baş başa kaldıkları söylenebilir (Huntington, 1966: 57, 58; Habermas, 2002b: 19).

Modern toplum ve siyasetin oluşumunda rasyonalite esasında gelişen aydınlanma felsefesinin önemli rolü olmuştur. Hatta bu felsefenin düşünsel olarak modernleşmeyi biçimlendiren başlıca ekol olduğu söylenebilir.

Aydınlanma filozoflarına göre akıl insan olmanın, akılcılık da bireysel ve toplumsal manada ilerilemenin başlıca gereğidir.⁷³ Akılcılıktan hareketle bireylerin eşit ve özgür olmaları, mutlak yönetimlere karşı çıkma hakkı, halkı özgürlüğün ve bağımsızlığın dayanağı olarak görme gibi demokratik görüşler bu filozoflarca ileri sürülmüştür (Afşar, 2002: 270, 291, 296). Yine aydınlanmacılar bilimsel başarıların verdiği güven duygusunun tesiriyle (Russel, 2002: 76) akıl sayesinde topluma şekil verilebileceğini de düşünmektedir. Bu noktada XV. yüzyıldan itibaren bilimdeki yükselişin düşünce dünyasını da etkisi altına aldığı, bütünü esas alıp biçim kazandırma yaklaşımının bilime olduğu kadar felsefeye de hâkim olduğu belirtilmelidir (Russell, 2002: 61,74).

Aydınlanmanın, rasyonel toplum yaklaşımıyla insanlarla nesnelere yönetilebileceğini ileri sürmesi, modernleşmede insan müdahalesiyle şekil almaya açık bir dünya algılamasının gelişmesinde etkili olmuştur. Bu esasların modern dönemde toplumsal hayatta homojenlik, topluma nüfuz kabiliyeti yüksek merkezi bir devlet, evrensel akıla dayanarak kamusal alanda tarafsızlık sağlamak şeklinde siyasete yansıdığı görülmektedir (Çınar, 2000: 251). Modernitenin devlet biçimleri akılcılık ve dünyevileşmeye dayanarak toplumu şartlara en uygun şekilde dönüştürme amacını

---

⁷³ Aydınlanmanın en etkili düşünürü olarak ifade edilebilecek olan Jean Jacques Rousseau “Emile” adlı eserinde eğitimin evrelerinden bahsederken Tanrı’nın algılanmasını dahi “*Tanrı’nın insanlara aklın kavrayamayacağı doğruları gösterme inancı yoktur*” diyerek ve böyle bir şeyin zaten insan aklını hiç saymak olacağını belirterek anlatmaktadır (Afşar, 2002: 294). Immanuel Kant ise (1724–1804) akılcılığı inanç alanında da bir zorunluluk olarak ele almaktadır. Aklı düşüncenin ana unsuru haline getirme amacında olan Kant “*Akla yönelmek uygundur. Gizemli ve sözümona doğru duygusuyla ya da inanç diye nitelendirilen aşkın bir sezkiye yönelmek uygun değildir*” demektedir (Afşar, 2002: 323).

gütmüştür ki; tarihsel süreçte bu durum en net şekilde ulus kurma süreçlerinde görülmektedir (Giddens ve Pierson, 2001: 83; Touraine, 2004: 24).

Modernlik sıkı bir biçimde aydınlanmanın rasyonelleşme fikriyle alakalıdır. Modern toplumun ihtiyaç ve yönelimleri karşısında cemaatlere dayalı parçalı yapının kaldırılmasında rasyonelliğin etkisi büyüktür. Modernleşme bütünleşmenin sağlanması noktasında milliyetçiliğin, siyasal örgüt ve usullerin kurumsallaşmasında da demokrasinin devreye girmesiyle nihai sistem olarak ulus-devletin kendini gösterdiği bir tarihsel süreç olmuştur. Zamanla modernitenin devlet biçimi olarak kurumsallaşan ulus-devlet, modernitenin ihtiyaçları olan aidiyet, entegrasyon, müştereklik ve biz olmaya milliyetçiliğe dayalı güçlü bir motivasyonla cevap verebilirken, demokratlaşma ve yeni meşruiyet kaynağı bulma ihtiyacını da karar alma ve icra süreçlerinde halka yer vererek gidermeyi başarmıştır.

2.1.2.2. Modern Devlet

Hiç şüphesiz, ulus-devlete giden süreçte en önemli aşama “Modern Devlet” yapılanmasının ortaya çıkışıdır.⁷⁴ “Modern Devlet” yapılanmasının temel özellikleri olarak; içte ve dışta tam egemenlik, ülkesel ve siyasal bütünlük, güçlü merkezi idare gibi hususlar gösterilebilir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlayan modern devlet, ilk defa, sınırları belirgin bir toprak parçasına sahip,⁷⁵ kendi halkı üzerinde ara yöneticiler ve özerk kuruluşlar olmaksızın doğrudan egemenlik

---

⁷⁴ Bu noktada, akademik çevrelerde oldukça sık göze çarpan; modern devleti ulus devlete özdeş görme yaklaşımına ve bunun yarattığı kavram kargaşasına değinmekte fayda vardır. Çoğu araştırmada, modern devlet ile ulus-devlet özdeşleştirilmekte, hatta ulus-devletlerden modern devletler olarak bahsedilmektedir. Ancak, ulus-devletin her ne kadar modern devlet temelinde yükselse de, modern devletin milliyetçilik ideolojisi ve demokratik değerlerle biçimlendirilmiş bir hali olduğu söylenebilir. Modern devletin kalbine, aynı etno-kültürel cemaate mensubiyet şuuru ile oluşturulan toplumsal temel yani “ulus” yerleştirilmiş, devlete sadakat ve egemenliğin meşruiyeti bu kavram ile sağlanmıştır. Gerçi, modern devlette milli izler ve nitelikler taşımaktadır. Ancak, ulusun meşruiyet zemini oluşturması, vatandaşlık düşüncesinin ulus içinde formüle edilmesi, toplumsal bütünlüğün sağlanmasında ortak geçmiş ve gelecek gibi subjektif unsurların yanı sıra çekirdek etninin kültürünün esas alınması gibi devletle ulusu kaynaştıran hususlar, Fransız İhtilali’nden sonra yaşanan ve modern devleti ulus-devlet formuna getiren başlıca gelişmelerdir (Bedarida ve Rousselle, 2001: 324; Habermas, 2001: 80).

⁷⁵ Modern devlet öncesinde, güçlü ve nispeten merkezi imparatorluklar da dâhil, net ve belirli sınırlar söz konusu değildir. Ülkeler, bugünkü gibi sınırlarla değil; belirsiz cepheler ile birbirinden ayrılmaktadır. Modern devlet, kendinden önceki siyasal yapılanmalardan farklı olarak, kesin tanımlanmış bir toprağa sahiptir ve egemenlik alanı olan ülkenin bütünlüğüne, sınırlarına büyük önem atfetmektedir. Ülkelerin, üzerinde insan yaşamayan adalar için dahi savaşa girmekten tereddüt etmemesi, bu yaklaşımın günümüzde de çok canlı olduğunu göstermektedir (Pierson, 2000: 30).

kullanabilen, topraklarında yaşayan herkese aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri uygulayan devlet biçimi olmuştur (Hobsbawm, 1995: 103; Pierson, 2000: 28).

Modelin, teritoryal (ülkesel/toprağa bağlı) bir yaklaşım üzerine inşaa edildiği ve modernite şartlarında önemli bir ihtiyaç olarak beliren toplumsal bütünlüğün sağlanması noktasında; ülkeye bağlılık ve etnisiteye dayanmayan yurttaşlık düşüncesinin ön planda olduğu söylenebilir.⁷⁶ Modern devlet, meşruiyet krizini ise, milli egemenlik ilkesinin tesisi ile çözmüştür ki, ileride de görüleceği gibi, bu husus ulus-devlet formunun temel unsurlarından birini teşkil etmektedir (Guiomar, 1998: 144,145). Modern devletin zamanla demokratik cumhuriyet niteliğini kazanması “ulus” kavramının sisteme entegre edilmesi yahut bir nevi katalizatörlüğü ile olmuş bu gelişme aynı zamanda ulus-devleti de oluşturmuştur (Habermas, 2002b: 19).

2.1.2.3. Ulus-Devlet

Modernleşmenin siyasi anlamda getirdiği en büyük sonuç olarak ulus-devletin oluşması gösterilebilir (Yılmaz, 1996: 22, 135; Coşkun, 1997: 175). Milliyetçilik akımları ve demokratik düşüncedeki gelişmelerin tesiriyle, toplumun birleştirici kutsal ve sistemin meşruiyet kaynağı olarak ulusun, siyasi yapılanmalara damgasını vurması, teritoryal (ülkesel) bir yaklaşım üzerine inşaa edilen modern devletleri ulus-devlet formuna sokan başlıca gelişmedir (Durgun, 2000: 111- 113; Smith, 2002a: 186, 193).

Ulus-devlette, devletin egemenlik alanı olarak tanımlanabilecek ülke ile ulus arasında milliyetçi ideolojiden kaynaklanan moral ve siyasi nitelikte bağlar söz konusudur: Moral ağırlıklı bağ; ülkenin atalardan kalan, onların hatıraları ile dolu vatan olarak sisteme yerleştirilmesiyle sağlanmakta, bu şekilde ülke kutsal bir mahiyeti olan, önemli bir sadakat ögesi konumuna gelmektedir (Smith, 2002a: 193,194). Dolayısıyla, ulus-devlet yapılanmasında ülke unsurunun daha önceki devlet biçimleriyle kıyas edilemeyecek düzeyde manevi öneme sahip olduğu ileri sürülebilir. Modelde, ulus ile ülke arasında tesis edilen siyasi bağ ise; ülkenin ulusun kesin olarak tanımlanmış egemenlik alanını belirliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ulus-devletin

---

⁷⁶ Modernleşmenin ortaya çıkardığı bütünleşme ve meşruiyet ihtiyaçları, esas manada milliyetçi ideolojinin önerileri doğrultusunda çözümlenmiştir. Milliyetçilik, bütünleşme noktasında iki temel yaklaşım ortaya koymuştur. Bunlar; evrenselci izler taşıyan Fransız milliyetçiliğinin ortaya koyduğu *yurttaşlık* ile daha sonra gelişen etnik esaslı Alman milliyetçiliğinden kaynaklanan *milliyet* yaklaşımlarıdır (Jaffrelot, 1998: 54).

esas itibarıyla toplumsal ve siyasal anlamda farklılıkları yok etmeyi amaçlayan bir siyasi yapılanma oluşunun bir sonucu olarak, ülkesel bütünlüğe büyük önem verilmekte bölgeselleşmelere hoş bakılmamaktadır. Bu doğrultuda, ulus-devletlerde, bir sadakat sembolü haline getirilmiş olan ülke topraklarının kesin tanımlanmış bir alan olması ve bu alanda tek meşru otoritenin bulunması büyük önem taşımaktadır. Zaten, milliyetçi ideolojiye göre; ülkeye hâkim olup, milli ekonomik kaynaklara tam olarak sahip olma önemli bir ulus olma ölçütüdür (Pierson, 2000: 101).

Modele göre, topluluk artık “biz” duygusunun hâkim olduğu “ulustur”. Ulus, evvela homojen kültürel bir birim olarak ele alınmaktadır. Ulus aşamasında, topluluğun; aynı dili konuşan, aynı tarihi ve kültürel birikimi paylaşan, aynı soydan gelen, aynı dine inanan aynı düşmanlara sahip kısacası bütünleşmiş ve ortak bir kimliğe sahip olduğuna inanılır. Bu ulus, aynı zamanda egemenliğin kaynağı olarak, siyasal sistemin meşruiyet zeminini oluştururken, siyasi egemenliğin de tek sahibidir. Ulusun fertleri, *vatandaş statüsü* ile ulus-devletin siyasal yapısına dâhil olur ve egemenliklerini kullanırlar. Anlaşılacağı üzere, ulus-devletlerde ulusun kültürel bütünlüğünün yanı sıra siyasal bütünlüğü de büyük önem taşımaktadır (Erözden, 1997: 129; Habermas, 2001: 88).

Ulus-devlette, siyasal egemenliğin kaynağı ve sahibi ulustur. Bu özellik, devlet biçimleri içinde ilk defa ulus-devlet modelinde net bir şekilde kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla, model demokrasi ile yakından ilişkili olmakta adeta bütünlük arz etmektedir (Nodia, 1998: 106; Habermas, 2002a: 25).

2.2. Temel Unsurları ve Yapısal Özellikleri ile Ulus-Devlet Modeli

Günümüz dünyası farklı toplumsal ve siyasi süreçlerin sonunda kurulmuş⁷⁷ olan ulus-devlet formunda 191 adet devletten müteşekkildir (UN, 2005). Kurulma süreçleri farklı olmakla birlikte, toplumsal ve siyasi zemin olarak devlet yapılanmasının temelinde ulusun oluşu, uluslararası sistemin bu esasa işlemesi, çoğu alanda klasik ulus-devlet politikaları olarak nitelendirilen benzer uygulamaların hayata geçirilmesi standart denilebilecek bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Sözelimi, bir ulus inşa etme ve milli

---

⁷⁷ Kuruluşları açısından ulus-devletler üç ayrı kategoride ele alınmaktadır. Avrupa kıtasında olduğu gibi değişen sosyo ekonomik yapının sonucunda ortaya çıkan ulus-devletler, daha çok Amerika kıtasında görüldüğü gibi göç ve yerli halka soykırım yapılması sonucu oluşan ulus-devletler ve sömürgecilikten kurtulma amacıyla verilen bir kurtuluş mücadelesinin ardından kurulan ulus-devletler (Erözden, 1997: 8,9; Habermas, 2002b: 14).

kimlik oluşturma süreci bütün ulus-devletlerde yaşanmaktadır. Yine i ve dış egemenliğe büyük önem verilmekte cumhuriyetçi/parlamenter bir yapı tesis edilmektedir. Üniter bir mantık, en azından teritoryal ve dilsel esaslarda kurumsallaştırılmak istenen tek biçimlilik modelin zaruri gereği olarak her yerde kendini göstermektedir (Zengin, 1999). Öyle ki yapısal anlamda üniterlik taşımayan örnekleri de dâhil bütün ulus-devletlerde ulus olmanın gereği olarak ortak tarih, kimlik, paylaşılan değerler ve üst kimlik kesinlikle vardır ve sonuçta merkezi bir siyasi çatı mutlaka tesis edilmektedir. Yaklaşık iki asırdır tüm ulus-devletlerde görülen bu özellikler üniter, entegre ve milli egemenlik esaslarına sahip siyasi bir düzeni ulus-devletle adeta özdeşleştirmiştir (Merih, 2001; Hobsbawm, 2003a: 104).

Bir siyasi yapılanma biçimi olarak ulus-devlet modelinin; milli egemenlik ve milli kimlik “**temel unsurları**” ile; ülkesel bütünlük, siyasi bütünlük ve idari bütünlük “**yapısal özelliklerinden**” müteşekkil olduğu söylenebilir. Temel zellikler ve yapısal unsurlar dikkatlice incelendiğinde, tamamının milliyetçi ideolojinin siyasi yapılanmaya yansımaları olduğu fark edilecektir. Buradan hareketle, milliyetçilik için; ulus-devletin ideolojisi, ulus-devlet için de; bu ideolojinin devlet şeklinde kristalize olmasıdır demek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır (Giddens, 1985: 116; Erözden, 1997: 106).

2.2.1. Ulus Devletin İdeolojisi Olarak Milliyetçilik veya Milliyetçiliğin Devletleşme Formatı Olarak Ulus-Devlet

Modern dönem toplumlarının ulus temelinde örgütlenmesini sağlayan ana güç milliyetçilik ideolojisi olmuştur (Erözden, 1997: 79-104; şengül: 2001: 2). Milliyetçilik, milli hisse dayalı duygular, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilse de; bir ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur (ğn, 2003: 57). Bu manada milliyetçilik, hem uluslaşma süreçlerinde hem de ulus temelli toplumsal yapılanmanın siyasi boyutunu oluşturan ulus-devlet modelinin biçimlenmesinde temel rol oynamıştır. Nitekim milli egemenlik, milli kimlik, ülkesel, siyasi ve idari bütünlük gibi modelin tüm köşe taşları milliyetçi ideolojiden kaynaklanan uygulamalardır.

İdeoloji olarak milliyetçiliğin, dolayısıyla ulus-devletin düşünsel manada ilk izlerini, aydınlanmanın halkla daha iç içe bir yorumu olarak nitelendirilen Neo-Klasizmde

görmek mümkündür.⁷⁸ Neo-Klasizmin, aydınlanma düşüncesinin temeli olan iyi tabiat ve iyi insan yaklaşımlarını halka dönük bir şekilde yeniden yorumlayan bir düşünce akımı olduğu söylenebilir. Bu akıma göre saf, temiz ve tabii olan insan doğası ancak politik eşitliğin sağlandığı bir sistem içinde ortaya çıkar ve mutluluk yakalanabilir. Bunun için de toplumun ayrıcalıklarla biçimlendirilmiş olan sınıflı yapısı ortadan kaldırılmalı ve halk iradesi yeni yapılanmanın temeli olmalıdır.

On sekizinci yüzyıl ortalarında Fransa’da ortaya çıkarak yayılan bu düşünce akımında; “yurt” kavramının ön plana çıkarılışı, yurtda yaşayan topluluğun üyeleri arasında “politik eşitlik” düşüncesi, egemenliğin kaynağı olarak “halk” ın işaret edilmesi, ülkesel bütünlüğe verilen önem ve bu bütünlüğü sağlayacak *güçlü ve etkin bir devlet fikri* ana öğeler olarak göze çarpmaktadır. Fransız ihtilalinin düşünsel manada hazırlayıcısı olan Neo-Klasizmde, sıklıkla karşılaşılan figürlerin başında ise; Eski Yunan’da yurtlarına bağlılıkları ve yurtlarını kutsallaştırmaları ile tanınan İspartalılar gelmekte, gerçek mutluluğun politik eşitlikle özdeşleştirilmesi, yurdu kuşatarak politik eşitliği gerçekleştirecek güçlü bir devlet fikrinin sıklıkla işlenmesi dikkat çekmektedir. Neo-klasiklere göre, devletin temel görevi, insanların gönlünde yurdu ve eşitliği yüceleştirip, bu kavramlara ve kendisine güçlü bir aidiyet bağı geliştirmesidir (Öğün, 2000: 3-5).

Hemen belirtmelidir ki, her ne kadar milliyetçi ideolojinin nüvelerini ilk defa içerse de Neo-Klasizm, evrenselci bir temele sahip dolayısıyla aydınlanma ile bağlarını tam olarak kopartmamış bir düşünce ekolüdür. Oysa, milliyetçiliğin aydınlanma düşüncesi ile daha doğrusu evrensellelikle bağların tam olarak kopartılmasıyla hız kazanabileceği ortadadır ve bunu gerçekleştiren düşünce akımı da on dokuzuncu yüzyılla birlikte gelişen “Romantizm” olmuştur. Akıldan ziyade vicdan ve özellikle de duyguları

---

⁷⁸ Aydınlanma iyimser bir düşünce ekolüdür. Aydınlanma filozoflarına göre, dünyayı anlamlandıracak temel formül: İyi Tanrı, İyi Tabiat ve İyi İnsandır. Bu iyimser yaklaşım çerçevesinde insanın mutluluğunun yolu da; gözlem, algı ve duyum güçlerini kısacası aklını kullanan insanın bir parçası olduğu tabiatı kavramasında görülmektedir. Bu doğrultuda milli egemenlik düşüncesinin ilk adımını oluşturan doğal haklar ve özgürlükler öğretisinin şekillenmesinde aydınlanma düşüncesinin katkıda bulunduğu söylenebilir. Hemen belirtmelidir ki, aydınlanma filozoflarının hemen hemen hepsi aristokrat ya da ruhban sınıf gibi toplumsal yapı içindeki ayrıcalıklı sınıflara üye kimselerdir ve hepsinde de milliyetçi düşüncelerden ziyade evrensellelik ya da başka bir ifade ile önce insanlık söz konusudur. Bunun tabii bir sonucu olarak, aydınlanma kültürü halk tabakalarıyla fazla bütünleşmemiş, orta sınıflarda dahi takipçileri son derece sınırlı olmuştur. Aydınlanma felsefesinin bir ürünü olan doğal haklar öğretisinin orta sınıflar ve halk kavramı ön plana çıkarılarak yeniden yorumlanması Neo-Klasik akımda sağlanmıştır (Öğün, 2000: 3, 4).

önemseyen bir entelektüel yaklaşım olan romantizmde aydınlanmanın yücelttiği akıl, önceliğini duyguya bırakmıştır (Timur, 2002: 77, 78). Romantizmin iddiası en net ifadeyle şudur: “İnsanı mutluluğa götürecektir gerçek yol, aklının öngördüklerini dikkate almayıp, özgür duygularına kulak vererek yaşamasıdır” (Öğün, 2000: 6-10).

Çerçevesini bu esasların çizdiği romantizm, evvela birey kapsamında dillendirilirken, zamanla gelişen kolektif yorumu⁷⁹ milliyetçi ideolojiye hız kazandıran öğeleri de beraberinde getirmiştir. Romantizmin kolektif yorumlanması, duygu yoğun içeriğiyle Neo-Klasizmdeki ana unsurları çekirdek etnilerin temel değerleri ile yoğurmaya başlamış, sözgelimi Neo-Klasizmdeki halk “ulusa”,⁸⁰ yurt “vatana”⁸¹ dönüşmüştür. Denilebilir ki, kolektif romantizm bireyin mutluluğunu milletle özdeşleşmesinde görmektedir (Öğün, 2000: 5, 28).

Bilimin baş döndürücü bir hızla geliştiği modern dönem Batı dünyasında, ruhban kesimin boşluğunu aydınların doldurduğu söylenebilir. Toplumsal hayatta ve bürokraside sayıları ve etkinlikleri giderek artan aydınlar, on dokuzuncu yüzyıl boyunca ağırlıklı olarak kolektif romantizmin ve milliyetçiliğin etkisindedir. Öyle ki; Avrupa ülkelerinde milliyetçiliğin kalbinin üniversitelerde atmış olması, başta tarihçiler olmak üzere antropolog ve edebiyatçıların milliyetçiliğin gelişmesinde ve ulus oluşumlarında baş rolde olmaları bu durumu teyit eder niteliktedir (Smith, 2002a: 205-208, 232; Anderson, 1995: 87-90). Romantizmin ve gelişen tarih çalışmalarının

---

⁷⁹ Bireyi ve bireyin duygularını esas alarak gelişen ilk romantik dalga oldukça taşkın hatta anarşist bir karakterdedir. Bu anarşist tarz, başta F. Schiller ve J. W. Goethe olmak üzere birçok düşünürün bu akımdan kopmasına sebep olmuştur. Daha sonraları J. G. Herder ve Fichte gibi filozofların öncülüğünde gelişen, duygu ve coşkunluğu toplumsal anlamda ele alarak, bireyselliği ikinci plana atan romantizmin kolektif yorumlanması, asıl manada romantik dalgayı oluşturur. İşte bu romantik dalga tüm Avrupa’da taraftar bulan, filizlenmeye başlayan milliyetçilik akımını da körükleyen ve giderek etnik esaslı bir rotaya sokan düşünsel gelişmedir (Öğün, 2000: 8). Romantiklere göre, bir toplumu millet yapan unsurlar; başta dil olmak üzere, ortak gelenek ve adetlerden kaynaklanan hayat tarzı ile ortak tarihtir. Buradan hareketle, romantikler daha çok, milletin özünü yansıttığına inandıkları; halk türkülerini, masallarını, efsanelerini yani milli ve folklorik olan kültür öğelerini gündeme taşımışlardır. Sözgelimi, romantik milliyetçiliğin beşiği olan Almanya’da, romantik milliyetçilerin gündeme taşıdığı ve çokça işledikleri “Niebelungen Destanı”, Alman milli eğitim müfredatına girmiş, zamanla Alman milli kimliğinin manevi köklerinden biri olmuştur (Timur, 2002: 79).

⁸⁰ Ulus, halktan farklıdır. Halk belirli bir anda, belli bir ülkede yaşayan insanların toplamı olduğu halde, ulus sadece halkla özdeşleştirilemeyen, milli topluluğun geçmişini ve geleceğini de içine alan manevi ve de tüzel kişiliktir (Özbudun, 1987: 20, 21; Kapani, 1992: 72).

⁸¹ XIX. yüzyılda milliyetçilikte görülen, teritoryallikten etnikliğe kayışta, romantizmin bir sonucu olan, milliyetçiliğe yönelik entelektüel ilginin etkisi büyüktür. Fransız ihtilalinin ortaya koyduğu yurttaşlık temelli politik yapının giderek çekirdek (egemen) etninin değerleri ile donatılan ulus temelli politik yapıya dönüşmesinde, çok önemli bir faktör; romantizmin ve gelişen tarih çalışmalarının beslediği milliyetçi bir entelijansiyanın Avrupa’da hâkim olmaya başlamasıdır (Timur, 2002: 80).

milliyetçiliğe yönelik entelektüel ilgiyi giderek arttırdığı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca, Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde entelektüel kesim; gelişmenin ve mutluluğun yolu olarak; tek, birleşmiş ve güçlü millet tezini gündemde tutmuşlar, toplumların milletler halinde yapılanmasının baskıcı yönetimlerin sonunu getireceği ve milletlerarası ilişkilerde istikrar sağlayacağını vurgulamışlardır. Bu sıralarda, kültürel hayatta, milli dillere verilen önem, halk şarkılarının popülarlığı, milletlerin geçmişine yönelik çalışmalar devamlı gündemdedir. Milli aristokrasi ve orta sınıflarda çok tutulan bu görüş ve çalışmaları halka ulaştırma düşüncesi halkçılık akımına yol açmış; bir çok ülkede halk okulları oluşturularak, milli efsaneler, destanlar ve şiirlerle dolu eğitim programları uygulanmıştır (Öğün, 2000: 32-33). Habermas, bu çalışmaları; aydınların romantik mitolojiler, tarihi ve edebi eserler ile milli bilinç ve kimlik oluşturma çabası olarak değerlendirmektedir (Habermas, 2001: 85).

Bu sıralarda, milliyetçi düşünceye hız kazandıran bir başka süreçte, Avrupa'da halk egemenliği düşüncesinin giderek güçlenmesi olmuştur. On sekizinci yüzyıldan itibaren her geçen gün popülerleşen; soyluların egemenliğine karşı çıkan yaklaşımlar milliyetçi akım ve düşüncede kendine önemli bir yer bulmuş, liberalizm ve milliyetçiliğin bu buluşması milliyetçi ideolojinin temel kriterlerinden olan milli egemenlik ilkesine kaynaklık etmiştir. Bu noktada, Avrupa'da, on dokuzuncu yüzyılda yoğunlaşan ve ilk milliyetçi hareketler olarak görülen; krallık ya da imparatorluklara karşı bağımsızlık amaçlı baş kaldırışlarda; en az milli his ve gurur kadar demokratik talep ve ideallerin de etkili olduğu belirtilmelidir. Ayrıca, milliyetçiliğin, başta ulus olmak üzere, demokrasinin siyasi birimlerini temin etmiş olan tarihsel güç oluşu da son derece önemlidir. Bu bakımlardan, liberal düşüncenin kaynaklık ettiği, egemenliğin militle buluşması sürecinde milliyetçiliğin etkinlik kazanması önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (Nodia, 1998: 105, 106; Anderson, 1995: 97-99).

Milliyetçi ideolojinin temel prensiplerini şu şekilde özetlemek mümkündür: İlk olarak, bu ideolojinin insanların ancak bir ulus içinde yaşayarak gerçek özgürlüğe ve mutluluğa ulaşacağına inandığını belirtmek gerekir (Smith, 2001: 57-58). Gerek milliyetçiliği insan tabiatına bağlayarak çok eski devirlere kadar götüren geleneksel, gerekse bir ideoloji olarak ele alan modern yorumları olsun, milliyetçiliğin mihenk noktasının "ulus" olduğu hususunda hemfikirdir. Modern milliyetçiliğin, modern

öncesi milliyetçiliklerden en bariz farkı olarak, bu mihenk noktasını sosyal ve siyasi örgütlenmenin kalbine yerleştirmesi gösterilebilir. Milliyetçi ideolojiye göre; ulus homojen, birbirleri ile ortak noktaları fazla olan ve bu sebeple dış dünyadan farklı bireylerden oluşan toplumsal bir yapılanma olduğundan, modern toplumların varlığı ve gelişmesi için büyük önem taşıyan gerek toplumsal homojenlik ve dolayısıyla bütünleşme, gerekse siyasal (politik ve yasal) bütünlük ancak ve ancak ulus temelli bir yapılanma ile sağlanır (Smith, 2002a: 174; Çeçen, 2003: 42). Ayrıca, mutluluğun anahtarları olarak görülen sağduyu ve hukukun bir birikim olarak sadece ulusta mevcut bulunması refah ve mutluluk çabaları için önemlidir. Tüm bunlardan hareketle milliyetçiler, evrensel manada düzen ve mutluluk için dünya sisteminin milletler ailesi şeklinde oluşması gerektiğini ifade ederler (Smith, 2002a: 174).

Bu ideolojide, siyasi manada iki nokta dikkat çekicidir: Birincisi, siyasi egemenliğin sahibi ve kaynağı olarak ulusun kabul edilmesi, ikincisi de; sınırlarını milletin yaşadığı coğrafyanın belirlediği, milli kimliğin biçimlendirdiği ve egemenliğin ulusta olduğu devlet (ulus-devlet) anlayışı. Esasen, bütün unsurlarıyla toplumsal sistemi ulus üzerine inşa eden bir ideolojinin siyasi ve idari yapıyı da buna göre dizayn etmesi son derece normaldir. Bu yaklaşıma göre; her ülkede tek bir ulus ve milli kimlik vardır. Bu ulus, egemenliğin tek sahibi ve kaynağıdır. Bunun içindir ki milletin egemenlik gücünü kullanan siyasi yapı, ülke sınırları dâhilinde tartışılmaz etkinlikte nihai tek bir otoriteden teşkil olmalıdır (İzzet, 1969: 30; Öğün, 2000: 18, 20).

İdeolojinin kültürel boyutu, daha çok “ulus” un kriterleri ile ilgilidir. Buna göre; toplumsal homojenlik ancak milletin ortak değerleri ile sağlanır. Bu ortak değer noktaları, daha ziyade çekirdek etninin dili⁸², tarihi ve kültüründen kaynaklanan

---

⁸² Genelde milliyetçi hareketlerin, dil hususundaki canlanış ve akademik araştırmalarla başladığı görülmektedir (Anderson, 1995: 83-99). Topluluğun türdeş ve dışa karşı farklı oluşunun, en rahat şekilde konuşulan ortak dil sayesinde somutlaştırılabilmesi bu durumun en büyük sebebi olarak gösterilebilir. Nitekim dil birliği başlıca ulus olma kriteri olduğu gibi, her hangi bir toplumda, bir millet düşüncesinin filizlenebilmesi için hiç olmazsa seçkin kitle tarafından konuşulan ortak bir dilin var olması gerektiği ileri sürülmektedir (Erözden, 1997: 106, 107; Hobsbawm, 1995: 79).

Milliyetçi ideolojinin önemli bir argümanı olan dil birliği düşüncesi, Fransız Devrimiyle ortaya çıkan ilk ulus anlayışından itibaren önemini hiç kaybetmemiştir. (İhtilal sonrasında, yurttaş olabilmenin ilk şartı olarak Fransızca bilmek getirilmişti). Dil birliğinin önemi, XIX. yüzyılın ortalarında Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini sağlamalarında zemini teşkil etmesiyle tartışmasız bir konuma gelmiştir (Erözden, 1997: 106-107). Dile verilen bu büyük önemde romantik akımın etkisi de unutulmamalıdır. Romantizm, dili, bir toplumun hatta bir coğrafyanın bütün özelliklerinin aynası olarak görmektedir. Milliyetçi ideolojinin kurucularından romantik düşünür Herder, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

objektif unsurlar olmakla birlikte, kader ve amaç birliği gibi subjektif unsurları da kapsar (Smith, 2002a: 275; Hocaoğlu, 2003: 48). Bu sebeple, milli kültür çalışmaları ve bir milli kimliğe ulaşma milliyetçi hareket ve politikaların önemli bir öğesini oluşturmaktadır. Milliyetçiliğe göre, milli kimlik, diğer kimliklerin temelini oluşturup onlardan daha üst bir kimliktir. Ulusun trdeşliğinin ülkenin trdeşliğinde de büyük rol oynaması bu önemi daha da arttıran uluslaştırmayı ön plana çıkaran bir faktördür. Uluslaştırmanın, türdeş olmayan bireyleri türdeş kılma ve türdeş bir bütün içinde olduklarına inandırma çabası olarak tanımlanabilir (Durgun, 2000: 114).

Ulus-devletler bu tarz politikaların en önemli araçları olarak; *okul, ordu ve seçim sandığını (siyasal hak ve ödevler) kullanmışlardır. Zorunlu eğitim sistemi içinde; milli dil, milli tarih ve milli coğrafya ders programlarının başlıca konusudur. Yine, zorunlu kılınan askerlik hizmeti sırasında, bireylerde vatan kavramını değer yüklü hale getirmek, milli dilin yaygınlaşmasını sağlamak yoğun bir şekilde gösterilmektedir. Ayrıca, başta siyasal katılmaya ilişkin haklar olmak üzere, vatandaşlık statüsü ile tanınan hak ve ödevlerin uluslaşmaya büyük katkısı olacağı düşünülmekte bu yüzden önemsenmektedir. İki asırdır yaşanan tecrübeler, bu uluslaştırma politikalarının, ülkelerin homojenlik düzeylerine göre farklı düzeylerde olmak kaydıyla ama mutlaka uygulandığını ortaya koymuştur (Erözden, 1997: 123, 124).*

İdeolojinin ekonomik boyutunda ise milli ekonomi düşüncesi dikkat çekmektedir. Buna göre; her şeyden önce kendi ekonomik kaynaklarına sahip olabilmek –ki bu dikkat edilirse coğrafı bütünlüğe ve ulusal egemenliği de işaret eder- önemli bir ulus olma kriteridir. Dolayısıyla, ideolojide ulusun ekonomik gelişmesini esas alan, milli kaynaklara ve pazara yn verebilen bir devlet anlayışı ne çıkmaktadır ki bu durum devletin egemenliğini koruma veya arttırmayla da alakalı bir gelişmedir (ğn, 2000: 43-46; Hobsbawm, 1995: 41-49).

XIX. yüzyıl Avrupa’sında yerleşmiş olan serbest ticaret anlayışından saparak, devlet ve ekonomiyi birbirine bağlı gören yaklaşımın gelişmesi milliyetçilikle beraber olmuştur. Bu ekonomik yaklaşıma göre; milli kaynaklara tam olarak hâkim olma, bunları en verimli şekilde kullanma, milli rekabet gücünü arttıracak politikaları

“ *Bir milletin atalarının dilinden daha sevgili neyi vardır? Dilde bütün düşünceleri, geleneği, dini ve hayatının temeli, bütün kalbi ve ruhu gizlidir... Bir halkın kalbini dil oluşturur..*” (Eraydın, 1998: 265).

geliştirme sadece devletin yapabileceği işlerdir. Yine milliyetçiliğe göre, bu tarz ekonomik politikaların, milli bütünlüğün sağlanmasına da önemli katkısı olacaktır (Öğün, 2000: 43-46; Yetkin, 2003: 45).

2.2.2. Ulus-Devletin Toplumsal ve Siyasi Meşruiyet Zemini Olarak “Ulus”

Milliyetçi ideolojinin bu temel esasları, devlet yapılanmasına sosyo-politik bütünlük ve türdeşlik sağlamak şeklinde yansımış, ulus-devletler toplumsal ve siyasi anlamda ulus esaslı bir bütünlüğün ifadesi olarak kurumsallaşmıştır.

Modele göre; toplum bir ve bütün olan ulustur. Ulusun sahibi ve kaynağı olduğu en yüksek otoriteyi içeren egemenlik de bölünmez bir bütün olarak formüle edilmiştir. (Pierson, 2000: 113). Bu ilkelerin büyük etkisiyle siyasal otoritelerin, ülkelerinde adeta ulus merkezli bir dünya yaratma politikalarına yönelmesiyle; siyasi sınırlar “*sadece bir devletin egemenliğinin bittiği ve diğerinin egemenliğinin başladığı bir çizgi değil, aynı zamanda ulusa bağlı olarak vücut bulan değerlerin, kültürün, sosyal anlayış ve davranış kalıplarının siyasal ve diğer telakkilerin de son bulduğu hatlar*” (Dursun, 1999: 201) haline gelmiş, insanlık için bir ülkeden diğerine geçmenin adeta başka bir dünyaya geçmeyi ifade ettiği bir dönem başlamıştır.

Ulus, geniş bir literatüre sahip, hakkında birçok teorinin geliştirildiği dolayısıyla tanımlanması zor bir kavramdır.⁸³ Nitekim, genel kabul gören bir ulus tanımı bulunmamaktadır. Bu durumun başlıca iki sebebinden bahsedilebilir: Birincisi, kavramın birçok sosyal bilim disiplininin inceleme alanında olmasıdır (Jaffrelot, 1998: 54). İkincisi, sosyolojik teorilerle ulusal aidiyet bağları ya da işaretleri olarak ortaya koyulan kavram ya da değerlerden hiç birinin, tek başına şu ya da bu ulusun oluşumunu açıklama da yeterli olmamasıdır. Sözelimi, dil, ortak geçmiş, düşmanlar ya da ülkeden hiç biri tek başına bir ulusun özünü teşkil edememekte, bazen hepsi bazen sadece biri bir ulus tanımı içinde yer alabilmektedir (Leca, 1998: 12-14; Santamaria, 1998: 24). Ayrıca, ulusun modern mi yoksa tarih dışı mı olduğu

---

⁸³ Benedict Anderson’un milliyetçilik üzerine İngilizce’deki en kapsamlı eserin sahibi olarak gösterdiği Hugh Seton Watson, ulusun bir olgu olarak var olduğunu ve var olmaya devam edeceğini, ancak ulus için her hangi bir “bilimsel tanım” yapmanın mümkün olmadığını görüşündedir (Anderson, 1995: 17).

noktasında sürüp giden anlaşmazlığın da söz konusu tanım zorluğunu arttırdığı söylenebilir.⁸⁴

Ulus izaha yönelik farklı parametrelere dayanan yaklaşım ve teorilerin bulunduğu ortak nokta ise, modern anlamıyla ulusun, kültürel ve siyasi boyuta sahip bir olgu olduğudur. Buna göre ulus; ulus-devlet modelinde, bir yandan homojen kültürel birim olarak toplumsal yapının; öte yandan da egemenliğin kaynağı ve sahibi olarak siyasi sistemin temelinde yer almaktadır. Bu husus modern manada ulus fikrinin doğmasıyla modern devletin “ulus-devlet” şekline büründüğünü göstermektedir (Habermas, 2001: 80, 81).

Ulus-devletin toplumsal zemini olarak ulus olgusunun ayrıntılarına inildiğinde, toplumun siyasal otorite tarafından, başta ortak dil olmak üzere kültür, tarih ve köken gibi öğeler kullanılarak bütünleştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir (Habermas, 2002: 16; Leca, 1998: 13). Bu bağlamda ulus, aynı dili konuşan, aynı tarihi ve kültürel birikimi paylaşan, aynı düşmanlara sahip, aynı soydan gelen ve aynı dine⁸⁵ inanan

---

⁸⁴ Tıpkı milliyetçilik gibi ulus bahsinde de zaman mevzuu tartışmalıdır. “Uluslar ne zamandan beri vardır?” sorusuna farklı cevaplar verilmektedir. Bu noktada; uluslar, insanlığın var olduğu andan itibaren vardır diyenler, ortaçağa kadar geri gidenler, sanayi devrimi ve moderniteyle ulusun varlık ve anlam kazandığını ileri sürenler olmak üzere başlıca üç yaklaşımdan bahsedilebilir (Bedarida ve Roussellie, 2001: 317-321; Santamaria, 1998: 21).

Ulusun moderniteden önce de olduğu noktasında; XII. yüzyıldan bu yana milletlerin ve milliyetçiliğin Avrupa’da sürekli bir tarihe sahip olduğunu iddia edenlerle, ulusun hatırlanamayacak kadar eski bir olgu olduğu ve milliyetçiliğin “uyuyan güzeli” (ulusu) uyandırarak yeni toplumsal yapılanmanın mihenk noktası yaptığı şeklinde iki yaklaşım göze çarpmaktadır (Smith, 1999: 76). Genel ve hâkim olan yaklaşım ise, milletlerin çoğu insanın algıladığı gibi çok eski olmadığına dayanır. Buna göre, ulus, sanayi devriminin bir ürünü ve “*milli egemenliğe dayalı bir devlet teşkiline muktedir olan*” topluluktur (İzzet, 1969: 16; Hobsbawm, 1995: 17).

Bu manada ulusun modern bir olgu olduğuna katılmamak mümkün değildir. Ancak bu yaklaşım, ulusun çok eski köklere sahip olduğunu göz ardı etmek anlamına gelmemelidir. Buna göre, ulus, pek çok yanı sıra (kimliğin, aidiyet bağlarının millileşmesi, siyasal sistemin temelinde yer alması gibi.) çok genç bir kavram olmakla birlikte, kökleri tarihin derinliklerinde olan bir olgudur. Habermas’ın da ifade ettiği gibi; bir siyasi devlet biçiminde bütünleşmemiş olmakla beraber, “*aynı soydan gelen halk toplulukları şeklinde uluslar*” çok eski devirlerden beri söz konusudur. Yani topluluklar; yerleşim, ortak dil, töre ve gelenekler sayesinde birlikte yaşama şuuruna çok eski devirlerde de erişebilmekteydiler (Habermas, 2001: 81). Habermas’ın “*halk toplulukları olan uluslar*” şeklindeki ifadesi, etnisite olarak nitelendirilebilir ve bu tespit Anthony Smith’in modern manadaki her ulusun bir çekirdek etni üzerinde yükseldiği görüşünü destekler niteliktedir (Smith, 1999: 77-86).

⁸⁵ Aslında, din kurumu ile ulus kavramının bağdaşmasını mümkün kılmayan birçok husus söz konusudur. Çünkü tarihsel süreç içerisinde, ulus dini nitelikli topluluğa alternatif olarak gelişen, modernite şartlarında ortaya çıkan bir kavramdır ve dinamiklerin başında; laikleşme ya da dünyevileşme gelmektedir. Ayrıca ulus tikel bir kavram din ise evrenselci bir kurumdur (Erözden, 1997: 112-113). Ancak, birçok uluslaşma sürecinde türdeşliğin sağlanması amacıyla, din unsuruna da başvurulduğu, hatta kimi zaman uluslararası belgelerde de ulus tarifi yapılırken, din unsurundan faydalandığı görülmektedir. Milli kimliklerinde din unsurunun etkili olduğu toplumların başında Slav kökenli halklar

kısacası bütünleşmiş ve ortak bir kimliğe sahip topluluk olarak tahayyül edilerek bu tahayyül doğrultusunda bilinçli çabalar sarf edilir (Leca, 1998: 13). En azından aynı dili konuşan, aynı tarihi ve kültürel birikimi paylaşan siyasi bir topluluk oluşturmanın bütün ulus-devletlerin başlıca amacı olduğu söylenebilir (Habermas, 2002b: 16).

Modele yansıyan bütüncül yaklaşım milliyetçiliğin ve ulus-devletin, ülkedeki etnik, coğrafi ayrılıkları, oluşmuş veya oluşmaya müsait ekonomik veya tarihi kaynaklı bölgeselleşmeleri ortadan kaldırma, homojenize etmek amacının bir sonucudur. Hedeflenen coğrafi, kültürel ve siyasi anlamda türdeş bir yapı oluşturmaktır. Bu doğrultuda, çekirdek etninin kültürel değerlerinin uluslaşma sürecinde ön plana çıkarılarak tüm topluma ve ülkeye ortak bir kimlik kazandırma amacı büyük önem kazanmaktadır. Zira amaçlanan homojenliğin başarısı, toplumdaki bireylerin kendisini ulusun parçası olarak görmeye başlamasıyla doğru orantılıdır. Bu durum, yani toplumu mümkün mertebe homojenize etme çabası modelin yapısal unsurlarının oluşumuna da etki etmektedir: Mesela, modelin önemli bir yapısal özelliği olan; merkezi yönetime dayalı, imkân, kapasite ve etki alanı geniş idari yapılanma tarzının (idari bütünlük) dahi temelinde bu ihtiyaç yatmaktadır.

Bu bağlamda, ulus-devlette ulus oluşturma politikalarının önemli bir yer tuttuğu, toplumu dönüştürme politikalarının modelin önemli bir klasiğini oluşturduğu söylenebilir (Durgun, 2000:114; Leca, 1998: 14). Ulusun siyasal sistemin meşruiyet zeminini teşkil etmesi ve buna yönelik siyasal haklar nihayetinde yasal düzenleme ve uygulamalarla hayata geçirilip kurumsallaşabilecek uygulamalardır. Ancak, ulusun

---

gelmektedir. Mesela, Leh ulusunun temel unsuru Katolikliktir. Aynı dili konuşan ve aynı etnik kökenden gelen Sırp, Hırvat ve Boşnakları farklı uluslar şeklinde birbirinden ayıran en önemli ölçüt ise mensup oldukları dinler olmuştur. Yine Pakistan'da İslamiyet, Hindistan'da Hinduizmin kültürel türdeşlik zemin teşkil ettiği görülmektedir (Smith, 1999: 177). 1960 Anayasasıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, Rum ve Türk toplumları tanımlanırken din ölçütüne de başvurulması bu durumun bir başka örneğidir.

Türk uluslaşma sürecinde de, dinin objektif bir unsur olarak kendini hissettirdiği söylenebilir. Dini inanç değer ve temalar, uluslaşma sürecinin siyasi kanadını oluşturan devlet eliyle inşaa politikalarında pek yer bulmamakla birlikte, sürecin entelektüel (sivil) boyutunda, milli edebiyat akımından itibaren oldukça sık kullanılan öğeler olarak göze çarpmaktadır (Erözden, 1997: 114; Şengül, 2001:7). Bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim, kültür politikalarında soy ve dil gibi unsurlar ön planda tutularak, din unsuruna pek rağbet edilmemesine rağmen, 80 yıllık süreçte izlenen göç politikaları, ulusun objektif unsurları arasında yer alan din birliğinin de, Türk uluslaşma sürecinde etkili olduğunun bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir. Takip edilen göç politikalarına bakıldığında; akraba Müslüman toplulukların ülkeye her daim göç etmelerine izin verilmesi, başta din olmak üzere, tarih ve ülkü birliği gibi subjektif unsurların da Türk uluslaşma sürecinde etkili olduğuna işaret etmektedir (Gözler, 2001: 115-118).

kültürel boyutunun teşkili için gereken, topluluğun bir ve bütün olarak sadakat içinde kaynaşmasının temini süreklilik arz etmesi gereken milliyetçi politikaları (ulus oluşturma çabalarını) gerektirmiştir. Hemen belirtilmelidir ki, uluslaşma aslında geniş kapsamlı bir süreç olmakla birlikte, toplulukların modern milletlere dönüşmesinde bilinçli siyasi çabalar (ulus-inşa politikaları) önemli bir yer tutmaktadır (Nodia, 1998: 106). Nitekim son iki asırda, homojenlik düzeyi ne olursa olsun bütün ülkelerde, farklı yoğunluk ve metotlarla olmakla birlikte ulus-inşa politikaları devletler tarafından uygulanmıştır (Şengül, 2001: 2; Gündoğan, 2003: 185).

Ulus oluşumunda, milli bilincin oluşumuna bilerek ya da bilmeyerek katkıda bulunan tüm süreçlerin (savaşlar, felaketler, zaferler, inanç ve değerler, siyasal yapılar vb.) katkısı olmakla birlikte, ulus-devletin kuruluşuna müteakip bilinçli devlet politikalarıyla milliyetçilerin sosyal ve kültürel faaliyetlerinin ayrı bir yeri olmaktadır (Hobsbawm, 1995: 117). Genelde bu durumun, uluslaşma süreçlerinin tamamıyla siyasi iradenin tasarrufunda yürütülen bir olgu, ulusların da yoktan var edilen inşaaalar olarak algılanmasını da yol açtığı belirtilmelidir. Oysa ki, ulus inşası uluslaşma kapsamındaki bir süreci; modernleşen tüm toplumlarda görülen fertlerin bağlılığının yerel veya bölgesellikten giderek milli kimliğe dayandırılması, alt kimliklerin ulusal kimlikle bütünleştirilmesi amacıyla devletin milliyetçi ideoloji doğrultusunda yapılandırılması ve izlediği politikaları ifade etmektedir (Alkan, 2000: 289; Bal, 2001: 25-33).

Aslında, milliyetçiliğin değişen şartlara rağmen iki asırdır kaybetmediği popülerlik, ulusun yapay bir oluşum olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, ulusun modernite öncesi güçlü köklerin devamı olduğunu göz ardı etmek, uluslaşma sürecini, siyasal otoritenin alt kimlikleri milli kimlikle bütünleştirme çabaları ile özdeşleştirmek eksik bir değerlendirmedir (Smith, 2001: 49-57; Jaffrelot, 1998: 57-59). Bu hususta, uluslaşma sürecinin tarihin herhangi bir dönemindeki bir topluluğun tarihsel bir güç olduğunun fertlerce hissedilmesiyle başlatmak, kolektif bellekte yer edinen acı tatlı anları bu sürecin önemli aşamaları olarak görmek, on dokuzuncu yüzyılda görülmeye başlayan sistemli ulus inşa politikalarını ise sürecin dönüm noktası olarak değerlendirmek yerinde olacaktır (Şengül, 2001: 2). Dolayısıyla, günümüz uluslarını ne tamamen tarihsel veya antropolojik manada doğal bir veri, ne de tamamen inşa

edilmiş birer hayali cemaat olarak kabul etmek doğru değildir. Bütün uluslar tarihsel bir arka plana sahiptirler ve tüm ulus-devletler ülkesel veya etnik esaslı ulus inşa politikalarını, topluma mal edilebilen kültürel ve tarihi kurguları bu tarihsel arka plandaki, tarihi, coğrafi ve kültürel değerlerden faydalanarak geliştirmişlerdir (Öğün, 2003: 57; Coşkun, 2004: 248).

Her ülkenin kendine has ortamı içinde ağır ağır biçimlenen ulus oluşumlarının, tarihsel süreç içerisinde esasta iki şekilde; teritoryal ve etnik olarak ilerlediği belirtilmelidir (Jaffrelot, 1998: 54). Teritoryal süreç zaman içinde etnisitenin etkisinde kalırken çoğu etnik temelli ulus oluşturma politikası da teritoryal yaklaşımlara bünyesinde yer vermiştir. Bu arada, ister teritoryal olsun isterse etnik; ulus oluşturma çabası nihayetinde bir toplumsal biçim değiştirme olayıdır ve son derece zordur. Bu noktada son zamanlara kadar ülkeleri başarıya götüren hususun, moderniteyle ortaya çıkan karmaşa ve milliyetçi ideolojinin geçmişle geleceği kucaklayan yapısı olduğu söylenebilir.

Batıda, ulus kavramı ilk olarak toprağa bağlı bir anlamla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, görülen ilk ulus oluşturma çabaları da ülkesel (teritoryal) esastır. Bu yaklaşım, coğrafyanın hatırası ve katılımcı vatandaşlık haklarının biçimlendirdiği bir milliyetçilikle, toprak (yurt) ile halkı bütünleştirmenin, ülkeye aidiyet sağlamanın ve de toplumsal bütünlüğü tesis etmenin mümkün olduğuna dayanmaktadır. Bu bakımdan, teritoryal ulus oluşturmaya benimseyen iktidarlar, inşa politikalarını tarihsel coğrafya ve vatandaşlık üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu çerçevede, ülke topraklarını, ortak hatıra ve kaderin kaynağı olarak kutsal bir obje haline getirmek önemli bir hedefdir. Buna ilaveten, yasaların ve vatandaşlığın sağladığı eşitliğe ve haklara vurgu yapılmakta, siyasal hak ve ödevlere önem atfedilmektedir. Buradaki amaç, farklılıklardan oluşan bir toplumu duyguda, sadakatte, birleştirmek yani bir milli kimlik yaratmaktır. Bu şekilde sınırlar içindeki herkesin devletleriyle özdeşleşen iyi birer “vatandaş” haline geleceği umulmaktadır.

Tarihsel sürece bakılarak sanayileşmenin etkilerini ilk hisseden İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya gibi ülkelerde, teritoryal bir ulus formunun kendiliğinden oluştuğu söylenebilir. Bu ülkelerde Ernest Renan, Denis Fustel de Coulanges gibi düşünürlerce sistemleştirilen ülkesel (teritoryal) ulus ve milliyetçilik yaklaşımı

bütünleşme noktasındaki politikaları biçimlendirmiştir. Buna göre; ulus tanımı bir etnisitiye dayandırılmadan, eşit vatandaşlık ilkesi doğrultusunda “toplulukta ortak hayata devam etme hususunda dile getirilen rıza ve istek” esas alınarak yapılmaktadır (Smith, 2001: 36). Subjektif millet anlayışı olarak da isimlendirilen bu yaklaşıma göre; ortak mazi, hatıralar, amaç birliği gibi subjektif bağlar sayesinde yurttaşlık bilinci gelişecek, fertlerin ülkesel bağlılıkları artacaktır (Gözler, 2001: 114).

Modern devletin ilk kurumlaştığı dönemde hakim olan ve ilk ulus-devletlerde de uygulanan ülkesel milliyetçilik yaklaşımı, benimseyen ülkelerin zamanla daha kuvvetli bir ulusal bütünleşme yolu arayarak, entegrasyon için etnik modelden (objektif unsurlardan) de faydalanmaya yönelmeleriyle değişime uğramıştır. XIX. yüzyılda bütün Avrupa’da Fransız ihtilalinin ortaya koyduğu ve ülkesel milliyetçilikten beslenen yurttaşlık temelli politik yapıdan hâkim etninin değerleri ile donatılan milliyet esaslı politik yapıya geçiş yaşanmıştır. Bu durum, teritoryal esaslı bir bütünlük için dahi, etnik bir çekirdek gerektiğinin anlaşılması şeklinde yorumlanabilir.⁸⁶ Esasen, tüm uluslaşma süreçlerinde, milli dilin, topluma işlenecek olan kahramanların, topluma mal edilecek geleneksel sanatların, tarihsel hatıraların ortaya konulması gündeme gelmekte ve her ülkede mevcut olan çekirdek etniler⁸⁷ kaçınılmaz bir şekilde devreye girmektedir. Çekirdek etnilerin kültürel özellikleri ve tarihsel birikimleri, teritoryal ulus politikalarında karşılaşılan sorunlara karşı en cazip yol olarak görülmüştür. Anlaşılacağı üzere, coğrafi keşifler ile sanayi devrimini yaşayarak kendi iç dinamikleri

---

⁸⁶ Etnik milliyetçilik zamanla Avrupa’nın teritoryal milliyetçilik görülen Batı bölgelerini de etki altına almış, teritoryal ulus oluşumlarında etnik vurgular giderek artmıştır. Teritoryal ulus anlayışının kaynağı olan Batı Avrupa’da, toplumsal bütünleşme ve anavatanı meşrulaştırma gayesiyle (milliyetçi ideolojide anavatan ögesi önemli bir unsurdur ve de anavatan düşüncesi, milletin yaşam alanı olması açısından milliyetçi ideolojinin ekonomi-politik yönüyle de ilgilidir) soy mitlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Çünkü ortak soy düşüncesinin hem toplumsal dayanışmayı hem de teritoryal kökleşmeyi en sağlıklı şekilde gerçekleştireceği düşünülmektedir (Smith, 2002a: 193). Batı Avrupa’da yaşanan bu değişikliğe örnek olarak; İngiltere deki soy mitinin, Britanyalıktan, Cermen esaslı Anglo-sakson’luğa dönüşmesi önemli bir örnektir (Smith, 1999: 96).

⁸⁷ Çekirdek olmayan etnilerin de ulus inşa etme taleplerinin meşru olup olmadığı özellikle on dokuzuncu yüzyıl da milliyetçi ve liberal çevrelerde önemli bir tartışma konusudur. Bu durum, ulus-devletin bir açmazı olarak gündemde yer bulmuş, tartışmalara “*eşik ilkesi prensibi*” ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Buna göre, millet olma iddiasındaki her topluluğa bu hak tanınmamalıdır. Eşik ilkesini belirleyen, ulusun varlığına dair kanıtlardan ziyade siyasal güçtür. Siyasal güç ölçütü olarak da, nüfusun büyüklüğü ve kaynakların yer aldığı geniş bir toprak parçası iki temel kriter olarak ön plana çıkmaktadır. Mesela on dokuzuncu yüzyılda nüfus ve toprak açısından çok küçük bulunduğu için Belçika ve Portekiz’in bağımsız bir devlet olma iddiaları çok yersiz bulunmuştur. Anlaşılmaktadır ki, eşik ilkesinin esası, sadece yaşama şansı olan milletlerin kendi kaderini çizme hakkına sahip olmalarıdır. Bu ilke I. Dünya Savaşı sonrasında gündemden düşmüş, kendini millet sayan her toplumun devlete sahip olması anlayışı gelişmeye başlamıştır (Hobsbawm, 1995: 45-49; Bostancı, 2003: 30-32).

sayesinde ulus-devlet sürecine giren ülkelerde, milliyetçilik ulus inşa etmemiş; tam aksine kendiliğinden gelişen süreç daha sonra milliyetçi akımların etkisine maruz kalmıştır (Smith, 2002a: 172, 173, 182).

Orta ve Doğu Avrupa’da ulus oluşturmada takip edilen yol ise; etnik ağırlıklı ulus oluşturma politikaları olmuştur. Romantik Alman filozoflar, Johan Herder ve Johan Fichte’nin önderliğinde gelişen, etnik milliyetçilik ve ulus yaklaşımından (objektif millet anlayışı) kaynaklanan etnik ulus modelinde, başlangıçtan itibaren entegrasyon amacı ile; soya dayalı yaklaşım takip edilmiş, topluluğu birbirine bağlayan bağlar olarak; devamlı canlı tutulmaya çalışılan soy ve kahramanlık mitleri, çekirdek kültüre ait dil, din, gelenek ve kurumların yüceltilmesi, eşsiz kolektif geçmişe vurgu ön plana çıkarılmıştır (Smith, 2002a: 190; Uzun, 2003: 134). Buna göre, bir topluluk dil birliği ve aynı soydan gelme gibi objektif faktörler sayesinde millet olma şuuruna erişebilir (Gözler, 2001: 109-112).

1789 sonrası Avrupa kıtasında görülen bütün milliyetçilik hareketlerinde objektif ve sübjektif faktörlerin etnik tonlar ağırlıklı olarak bir potada eridiği, sonuç itibarıyla XX. yüzyılın son çeyreğine kadar etnisite ağırlıklı ulus oluşturma politikalarının tercih edildiği görülmektedir (Jaffrelot, 1998: 55; De Wenden, 1998: 41, 42). Burada önemli olan, tüm ulus oluşumlarının kaçınılmaz bir biçimde etnik ve teritoryal öğeleri içinde barındırmasıdır (Hobsbawm, 1995: 117). Bu ikiliğin, ulus olma fikrinin zaten siyasi bir fikir oluşu ve kaçınılmaz olarak etnik öğelerin bu projede yer almasıyla adeta ulus kavramının kaderi olduğu söylenebilir. Soy mitiyle atalardan gelen etnik gurur, anavatan miti, şanlı bir tarih, şöhretli gelenekler, ortak hak ve ödevleri içeren vatandaşlık uygulaması olmaksızın bir ulus inşa politikası sürdürmenin mümkün olmadığı belirtilmelidir (Nodia, 1998: 112). Gerçekten de bütün milliyetçiliklerde ve ulus oluşturma politikalarında etnik unsurlar ağır basmakla beraber teritoryal yaklaşımlar her zaman mevcuttur. Teritoryal ulus şeklinde belirerek ilk ulus-devlet örnekleri olan İngiltere ve Fransa’nın, zaman içerisinde içte bölünme dışta da (milliyetçi başkaldırımlar ve ekonomik rekabet) zorlamalarla karşılaşınca etnik unsurları kültür politikalarına dahil etmeleri, etnik ulus oluşturma politikaları izleyen bir çok ulusun da, mesela pan-Türkist eğilimleri resmi milliyetçilik anlayışına

yansıtmamaya özen gösteren Türkiye⁸⁸ ve altı etnik toplumu bir arada tutan Tito dönemi Yugoslavya'sı, teritoryal bir milliyetçiliği etnik milliyetçilikle harmanlamaya yönelik örneklerdir (Smith, 2002a: 194-195).

Modern ulus kurgusu sayesinde devletlerin modernleşmeden kaynaklanan sorunlara en iyi çözümleri geliştirdiği ortadadır. Ulus sayesinde, yeni bir sosyal bütünleşme formu gerçekleştirildiği gibi; buna dayanarak demokratik bir meşruiyet tarzı da tesis edilmiştir. Her şeyden önce ulus sayesinde, tanrısallık ve soyluluğun ortadan kalkmasıyla doğan egemenlik sorununa karşı yeni bir meşruiyet zemini kazanılmıştır. Ayrıca, modernleşmenin ilerlemesiyle artış gösteren siyasi hayata katılma ve siyasetin yürütülmesinde ortaklık taleplerine milli egemenlik ilkesi ve parlamento müessesesi ile cevap verilmiş gelişen milliyetçilik ve demokrasi bu sürecin temel dinamikleri olmuştur (Coşkun, 1997: 163).

Aydınlanma ile başlayan ve özellikle dinin toplumsal hayatta gerilemesi ile ortaya çıkan bütünleşme boşluğu da yeni bir sadakat odağı olarak ulus sayesinde doldurulmuştur (Anderson, 1995: 25-26; Habermas, 2001:83). Modernleşmenin gerektirdiği bütünleşme “Ülkesel Kimlik” ten başlayıp “Milli Kimlik” ile nihayetlenen bir süreç sonunda çözülmüş, iyi organize olmuş otoritesi tartışılmayan bir devlet ihtiyacı da, güçlü egemenliğe sahip merkeziliğe dayanan siyasi ve idari yapılanma ile karşılanmıştır (Durgun, 2000:112).

Tüm bunlar, milliyetçi ideolojinin ve dolayısıyla ulus-devletin modern toplumlara has ihtiyaçlara sıkı sıkıya bağlı kavramlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ulus-devletin, modernliğin ortaya çıkardığı ihtiyaç ve sorunlara cevap verebilmesinde, özellikle de bütünleşme krizinin aşılmasında en büyük yardımcısının, milliyetçiliğin bir ideoloji olarak kitlelerle bütünleşebilen, coşkulu ve duygusal bir yapıya sahip oluşu gösterilebilir (Leca, 1998: 11). Ayrıca milliyetçiliğin bütünleşme ve meşruiyet krizlerine çözüm bulurken yurtseverlik, yurttaşlık, halkçılık gibi yaklaşımları da

---

⁸⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk tarihi, Türk dili ve Türk mimarisi alanlarında başlayan ulus inşaa politikalarının, Anadolu ögesine yapılan vurgularla daha doğrusu Anadolu uygarlıklarını da sahiplenme çabasıyla giderek etno-teritoryal bir yapıya büründüğü görülmektedir (Bilgin, 2004). Yine, Türkiye’de ulus oluşumunda, cumhuriyetin ilk yıllarında ırk ve dil unsurları ön plana çıkarılıp, Orta Asya (Eski Türk Dönemi) vurgusu yapılırken; zamanla, amaç ve kader birliği, hissetme (“Ne mutlu Türküm diyene” sloganı) gibi subjektif unsurlar da bu politikaların önemli öğeleri haline gelmiştir (Gözler, 2001: 115-118).

dışlamadan ulus sisteminin içine yerleştirilişi de önemli bir artışı olarak değerlendirilebilir. Nitekim modern toplumun tutkusu olan eşitlik düşüncesi de tüm on dokuzuncu yüzyıl boyunca kendisini en rahat ifade edebilecek alan olarak milli eşit vatandaşlık formülüyle milliyetçilik kulvarını gösterebilmesi bu özelliğin başka bir örneğidir (Kerestecioğlu, 2001).

2.2.3. Ulus-Devletin Temel Unsurları

Temel unsurlarla, bir siyasi örgütlenmeye ulus-devlet formu kazandıran asıl öğeler kastedilmektedir. Ulus-devlet şeklinde bir siyasi yapılanmada, toplumsal ve siyasi meşruiyet zemininin ulus olmasından hareketle, temel unsurlar olarak milli egemenlik ilkesiyle milli kimlik gösterilebilir. Bu noktada şöyle bir önermede bulunmak mümkündür: Bir siyasi yapılanma, federal, üniter ya da son zamanlarda gündemde yer tutmaya başlayan bölge⁸⁹ devlet sistemlerinden hangisiyle örgütlenirse örgütlenişin tek bir milli kimlik içeriyor ve egemenliğin kaynağı ve sahibi olarak ulusu kabul ediyorsa ulus-devlet formundadır.

2.2.3.1. Milli Egemenlik

Milli egemenliğin ulus-devletin en fazla vurgu yapılan niteliği olduğu söylenebilir. Ulus-devletin temel unsuru olarak kabul edilen milli egemenlik anlayışının temelleri XVI. yüzyıl Avrupa'sında atılmıştır. Kilise, kral ve feodal beyler arasındaki güç mücadelesi yapısal değişime yol açmış; merkezi kurumsallaşmaya geçilmesi güçlü bir egemenlik anlayışı sayesinde olmuştur.

---

⁸⁹ Günümüzde, bazı üniter devletlerde, (İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere gibi) etnik, dilsel, dinsel, ekonomik veya tarihsel özellikleri nedeniyle farklılaşan bölgelerin, değişik ölçülerde özerklikten yararlandırıldıkları görülmektedir. Bölgelerin özerk statülerinin anayasal güvenceye kavuşturulmasıyla uygulanan, bölgeye dayalı yönetimlerin önemli yetkilere sahip olduğu bu sistem *bölge devlet* kavramı ile ifade edilmektedir. Bu yapılanmadaki orijinal husus, söz konusu yönetimlerin yasama yetkisi ile donatılmalarının bir sonucu olarak, siyasal karar merkezleri haline gelmiş olmalarıdır. Özerkliğin anayasayla güvence altına alınmakla birlikte, merkezi yönetimin özerk yönetimlerin kuruluş ve işleyişine müdahale imkânlarının açık tutulması bölge devletinin federal devletten en önemli farklılığıdır. Mesela federal devlette, federe birimler kendi anayasalarını, federal yönetimin hiç bir müdahalesi olmaksızın, kendileri hazırlayıp yürürlüğe sokarlarken bölge devlette ulusal parlamentonun bir yasayla bu kuruluş yasasını uygun bulması şartı uygulanmaktadır. Yine merkezi yönetim, özerk yönetimlerin işleyişine müdahale edici mekanizmalara da sahiptir. Kısacası, bölge devlette söz konusu olan, üniter siyasal sistem içinde, sınırlı veya geniş bir özerklik uygulamasıdır (Uygun, 2004).

Ulus-devlet egemenliğinin iki esas üzerinde yükseldiği söylenebilir. Bunların ilki siyasal otoritenin kendi yetkilerini ve temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilme hak ve yeteneğidir. İkincisi ise egemenliğin kaynağı olarak ulusun kabul edilmesiyle devletin halk egemenliği esasına dayandırılmasıdır. Ulus-devlet modeliyle birlikte, teokratik ya da aristokratik unsurlar siyasal anlamda meşruiyet zemini olma vasfını tamamen kaybetmiş; siyasi iktidarın kaynağı olarak ulus, en yüce egemenlik olarak da milli egemenlik benimsenmiştir (Gündoğan, 2003: 184). Tüm ulus-devletlerde, parlamentolar anayasalarca en üst kurum olarak kabul edilmekte, demokratik işleyişle farklılıklar olmakla beraber, siyasi sistem milli egemenlik ilkesine göre yapılandırılmaktadır (Erözden, 1997: 79; Habermas, 2002a: 25). Devlet biçimleri içinde sadece ulus-devlete özgü olan bu gelişme, ulus-devletle özdeşleşen en temel vasfını da oluşturmaktadır. Nitekim bir devletin milli egemenlik ilkesine dayanması, ulus-devlet olarak nitelendirilmesi için yeterli görülmektedir⁹⁰(Özkul, 1999: 247).

Modern devletin egemenliği Westphalia ve Utrecht Antlaşmaları'na dayanmakta; devletlerin egemenliği üzerinde hiçbir güç olamayacağının kabulü ile şekillenmekteydi. Ulus-devlet aşamasında ise buna ilave olarak; insanların kendi kaderlerini millî politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirlemesini sağlayan ulusal egemenlik anlayışının da devreye girdiği görülmektedir. Ulusun bu denli yüceltilmesi ve egemenliğin sahibi olarak görülmesi, iç (en üstün olma) ve dış egemenlik (bağımsızlık) hususlarını ulus-devlet için son derece önemli hale getirmektedir. Bu durumun, uygulamada egemenliğin kontrol yönüne de büyük önem verilmesini beraberinde getirdiği XX. asırda görülen güçlü ve büyük idari örgütlenmeler için uygun bir siyasi zemin ve anlayış teşkil ettiği söylenebilir (Kapani, 1992: 57-58; İskenderoğlu, 2001).

2.2.3.2. Milli Kimlik

Milli kimlikten kasıt herkesin ortak, tek bir üst kimliğe sahip olması, benimsenmiş bir üst-kültür ve yerleşmiş milli bilincin sağlanmasıdır. Ulus-devlet, geleneksel grup aidiyetlerinin yavaş yavaş silinmesiyle ortaya çıkan kimlik ve bütünleşme krizine milli

---

⁹⁰ Smith'in ulus-devlet tanımı bu yaklaşımı çok güzel yansıtıyor. Smith'e göre, "*ulus-devlet, coğrafi olarak aynı yer veya zamanda var olan devletle mutlak iktidarı elinde bulunduran ulusun bir arada olmasının ifadesidir.*"(Gürses, 1998: 27).

kimlik formülasyonu ile cevap vermiştir. Ulus-devlette, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temeline ulusun yerleştirilmiş olması; fertleri, ortak üst kimlik yoluyla birleştirmeyi, tarihi ve geleceği olan ulusa bağlamayı daha da önemli hale getirmektedir (Eraydın, 1998: 264).

Ulus-devlet kavramlaştırmasındaki birinci bileşen olan “ulus” un siyasi bir inşa sürecini gerektirmesi, milli kimlik ve kültürün önemini model açısından bir hayli arttırmaktadır. Çünkü bu modeli tercih eden bir ülkede milli kimlik ne kadar sağlam tesis edilirse uluslaşma sağlanabilecek, siyasi ve toplumsal sistem sorunsuz işleyebilecektir⁹¹ (Habermas, 2001: 88). Bu sebeple uluslaşma politikaları ile, etnik, dini, bölgesel alt kimlikleri milli kültür potasında eriterek, tek bağlılık odağı olarak ulusun görülmesini sağlamak ulus-devletler açısından önemlidir. Vatandaşların kendilerini milletle özdeşleştirme seviyesini arttırmak için milli marşlar, başkentler, anıtlar, bayraklar, armalar, milli bayramlar, tarihteki zaferler ve kahramanlar, tabiat güzellikleri hatta hükümet binaları dahi birer milli sembolizm değerleri olarak kimlik politikalarında kullanılmaktadır (Csepeli ve Örkeny: 2002: 83). Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere milli kimliğin oluşturulmasında, temel öğeler ise; ulus olma kriterlerinden dil ile ortak tarih ve kültür birikimidir (Gürses, 1998: 29; Durgun, 2000: 114).

Milliyetçi ideolojinin ulus olma kriterleri içinde en ön sıraya yerleştirdiği dil, milli kimliğin de en belirgin ögesi konumundadır (Kösoğlu, 2001: 43). *Dil birliğinin* bir insan topluluğunun, ulus olarak nitelendirilebilmesinin ilk şartı olduğu hususunda genel bir kabul söz konusudur. Çünkü aynı dili konuşma toplumdaki fertler arasında “biz” duygusunu yaratan en etkili faktör, dış dünyadan farklı bir topluluk oluşu en çok hissettiren unsurdur. Bu yüzden, ulus-devletlerde genelde tek bir resmi dil (daha çok çekirdek etninin dili) söz konusudur ve resmi dili ülkenin her yerinde hakim kılma ulus-devletler için önemli bir amaçtır⁹² (Hobsbawm, 1995: 117-119; Erözden, 1997: 106).

---

⁹¹ Bu durumu Seton Watson şu şekilde ifade etmektedir “*Bir toplulukta önemli sayıda insan bir millet oluşturduğunu düşünüyor ya da öyle davranıyorsa orada millet vardır*” (Seton Watson, 1977: 5’ den aktaran: Eraydın, 1998: 265).

⁹² Dilin milli kimliği oluşturmasındaki rolüne ilişkin aşağıdaki istatistikler ilginçtir: İtalyan devleti kurulduğunda, bugün İtalyanca olarak adlandırılan Toskana diyalektiğini tüm nüfusun ancak % 2,5’u

Tek bir milli kimlik amacıyla alt kimlik ve aidiyet bağlarını mümkün mertebe eritmek isteyen ulus-devlet, bu amaca ulaşmakta dil birliği kadar, ortak tarihsel birikimden kaynaklanan kültürel kodları, bu kodlardan kaynaklanan simgeleri, törenleri, mitleri, olaylar ve şahsiyetleri kültür ve eğitim politikası çerçevesinde devamlı kullanır (Kalafat, 2000; Anderson, 2001: 17-18). Bilhassa tarih yazılması ve öğretilmesinin milli bilinç oluşturma amacıyla kullanıldığı belirtilmelidir (Ersanlı, 2003: 15). Ulus devletler bu çabalarında; ülkedeki büyük çoğunluğu teşkil edişi, ülke sınırları içinde yaşayan tüm insanları kültürel bakımdan tesiri altına almış oluşu, genelde o coğrafyada asırlardır yönetici elitin ve devlet geleneğinin bir parçası oluşundan ötürü genellikle çekirdek etnin (büyük ya da standart toplum) kültürel ve tarihsel değerlerini kullanırlar (Smith, 2002b: 126, 127).

Bir ulusu, diğerlerinden ayıran ana tema, milli kimlik ve kültürüdür. Ayrıca kimliğin farkına varılması ve güçlendirilmesi yönündeki politikalar, ulus olmanın devamlı yenilenmesi, gelişmesi olarak görülmekte ve önemsenmektedir. Tüm bunlardan ötürü, milli kimlik ögesi ulus-devlet modelinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ulus-devletlerde tarih ve dil çalışmalarına verilen büyük önem ve bunların milli eğitim politikalarına yansımaları bu önemin göstergeleridir (Kösoğlu, 2001: 43). Ayrıca, ulus-devletlerin kurulduktan sonra da bir milli kültür hareketi olarak devam etmeye adeta mecbur oluşu artık kültürel kimliğin antropolojinin yanı sıra siyasi bir anlam kazandığını da göstermektedir.

2.2.4. Ulus-Devletin Yapısal Özellikleri

Ulus-devletin yapısal özellikleri olarak; ülkesel, siyasi ve idari bütünlük gösterilebilir. Bunlar, her ülkenin kendi tarihsel gelişim çizgisine, toplumsal ve ekonomik şartlarına bağlı olarak siyasi yapılanma içinde farklı şekillerde dizayn edilebilmektedir. Yapısal

---

konusmaktadır ve bir “İtalyan kimliği” henüz ortada yoktur. Bu lehçenin tüm İtalya’da yaygınlaşarak milli dil haline gelmesinin “İtalyan Kimliği” nin oluşmasında büyük katkısı olmuştur. Yine, bu doğrultuda, 1794 de nüfusunun sadece % 20 si tarafından Fransızca konuşulan Fransa’da, büyük çaba ve politikalar sonucunda 1920 lerde Fransızca’nın tüm Fransa ölçeğinde konuşabilen dil haline gelmesi “İle de France” yani Paris etrafında oluşan bölge halkına ait dilin Fransanın batısında bulunan Britanyalı’lar ve Güneyinde yaşayan Oksitanlar tarafından da kullanılır hale getirilmesiyle sağlanmıştır (Karpat, 2005b). Yunanca, Fince ve İbranice ise, ulus-devlet kurulduktan sonra milli kimlik sağlama gayesiyle, büyük çabalarla yapay bir şekilde oluşturulan dillere örnek gösterilebilir (Erözden, 1997: 109). Bu arada çok kültürlülüğün revaçta olduğu günümüzde bu politikaları uygulayan çok etnili ve kültürlerin olduğu ulus-devletlerin hemen hepsinin tek bir resmi dilden taviz vermeyen tavrı aynı dili konuşmanın ulus-devletler açısından taşıdığı önemi gösteren bir başka örnektir (Ercilasun, 1999: 24).

özelliklerin kurumsallaşmasında farklılıklar olabilmekle beraber, sonuçta, tüm ulus-devletlerin, bir üniterlik içerdikleri, bu durumun idari ve siyasi yapılanmalara bir şekilde yansıdığı görülmektedir (Gündoğan, 2003: 186).

2.2.4.1. Ülkesel Bütünlük

Kavram olarak “ülke”; bir devletin egemenliğine tabi kılınmış olan yeryüzünün belirli kesimini, bir başka deyişle devlet egemenliğinin sınırlarını ifade etmektedir (Nalbant, 1997: 26-27). Ulus-devletlerde ulus gibi ülkenin de bölünmezliği esastır. Yapısal bir özellik olarak ülkesel bütünlüğün ortaya çıkışı her şeyden önce, modern devlet aşamasıyla hiç olmadığı kadar netleşmiş olan ülke topraklarının milliyetçiliğin tesiriyle değer yüklü bir kavram haline getirilerek adeta kutsallaştırılmış olmasına bağlanabilir. Aynı şekilde sınır kavramının içeriğinde de bu yönde bir değişiklik olmuş, kutsallık ve dokunulmazlık sınırlar açısından da belirleyici hale gelmiştir. Ulus-devlette, kutsal içerikler taşıyan vatan ve sınır kavramlarının bütünleşerek, özel bir anlam ifade etmeye başladığı (Erözden, 1997:116-117; Giddens, 1985: 116) “sınırların çevrelediği toprak parçasının türdeş bir bütün oluşturduğu düşüncesinin” giderek yerleştiği görülmektedir (Şen, 2004: 54).

Bu esasın, modelin toplumsal ve siyasal anlamda farklılıkları yok etmeyi amaçlayan, homojenleştirici yapısıyla bağlantısından da bahsedilebilir. Yani, ulus-devletlerde ulusun bütünlüğü açısından da ülke bütünlüğüne önem atfedilir ve ülke sınırları içinde merkezi siyasal otoriteden ayrı ve eşit egemenlik adacıklarına sıcak bakılmaz. Dikkat edilirse ülkesel bütünlük ilkesinde milli egemenliğin ve milli kimlik temel unsurlarının güçlü bir tesiri sezilmektedir. Sonuç itibarıyla ulus-devletlerde, ülke toprakları; kesin tanımlanmış, kutsal bir mahiyet taşıyan, sadakat ögesi vasfına sahip ve üzerinde tek bir meşru otoritenin bulunduğu bir alanı ifade etmektedir (Coşkun, 1997:156; Pierson, 2000: 100-102).

2.2.4.2. Siyasal Bütünlük

Ulus-devletin her bakımdan birleşmiş ve bütünleşmiş bir topluluk oluşturma amacı, kültürel bütünlük kadar siyasal bütünlüğü de gerektirmektedir (Bilgin, 2001: 44). Bu doğrultuda, ulus-devletler, toplumu ortak bir “siyasal kültür” etrafında bütünleştirme,

bir “siyasi topluluk” haline getirme amacını da güderler.⁹³ Bu husus, ulus-devlet modeline yapısal bir özellik olarak, siyasal bütünlük şeklinde yansımıştır. Siyasal bütünlük, ülkede tek siyasi otoritenin varlığı, siyasi erkin bir merkezde toplanmış veya bu merkezden dağıtılarak kullanılması, her yerde aynı yasaların geçerliliği ve eşitliğin olması gibi nitelikleri içerir.

Siyasal bütünlük, esas olarak vatandaşlık bağı denilen, bireyle devlet arasındaki hukuki bağ ile sağlanmaktadır. Birey, bu bağ sayesinde vatandaş sıfatıyla ulusa dâhil olmakta; bireysel, sosyal ve siyasi haklardan oluşan vatandaşlık hakları demeti ile siyasal yapılanmasının parçası haline gelmektedir (Smith, 1999: 125; Erözden, 1997: 129).

Bireylerin birtakım hak ve yükümlülüklerle sorumluluklara sahip olmasını kapsayan “*vatandaşlık*”; toplumun siyasi ve hukuki bütünlüğünü sağlamakta, eşitliği ve katılımı içermesiyle de milli egemenlik ilkesine işlerlik kazandırmaktadır. Tüm bunlardan ötürü, ulus sisteminin siyasi manada en önemli ögesi olarak *vatandaşlık* gösterilebilir (İskenderoğlu, 2001). Milliyetçi ideolojiye göre, ulusun siyasal yönünü oluşturan başlıca öğeler; milli egemenlik ilkesinin uygulanması, vatandaşlık bağının tesisi ve siyasal katılmanın sağlanmasıdır (Durgun, 2000: 114; Anderson, 2001: 26).

Vatandaşlığı önemli kılan bir başka işlev de ulus-devletin temel özelliklerinden olan; milli kimlik ile kültürel bütünlüğe olan katkısı olmaktadır. Vatandaşlık, bir yandan milli kültür ve dil gibi, ulusa aidiyet bağı kurarken özellikle eşitlikçi yapısıyla kültürel farklılıkları görmezden gelerek moderniteye has toplumsal farklılıkları bastırmaya çalışan siyasal tutumun en önemli kaynağı haline gelmektedir. Yine, ulusun tüm bireylerinin eşit olması, aynı hak ve yükümlülüklerle donatılmaları milli dayanışmanın sağlanmasına da katkıda bulunan bir unsurdur. Gerçekten de, milli aidiyet duygularının gelişmesinde; vatandaş statüsünde, başta oy hakkı olmak üzere siyasi hakları

---

⁹³ Bu amaç, sanayi toplumunun yükselen dinamikleriyle iyice netleşen, Hegel, Rousseau ve Kant’ın fikirleriyle entelektüel temellerini bulmuş olan XIX. yüzyılın bütünleştirici ya da ideolojik kamusalılık anlayışının bir sonucudur. Bu kamusalılık anlayışının en önemli vasfı, özel alandaki farklı temayülleri bastırmaya çalışan homojen yapısıdır (Çaha, 1998: 73, 74). Bu kapsamda, kamusalığa özgürlük ve eşitlik temelinde yaklaşan bir bakıma Lock ile Hegel’in sentezi olan bir çizgiyi geliştiren Kant’ın fikirlerinin ulusun siyasi topluluk olarak biçimlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim özgürlük ve eşitlik, kamusal hukukla her türlü toplumsal özgürlüğün teminat altına alınması, devlet yöneticilerinin bir kısım bireylerin veya grupların kısmi çıkarlarına göre değil, genel iradenin kararlarına göre karar alması ulus-devletlerde ortak siyasi kültürün ve siyasi topluluğun temel ilkeleri olmuştur (Çaha, 1998: 77).

kullanabilmek etkili bir faktördür (Erözden, 1997: 118). Özellikle, demokratik hakların icrasının sosyal bütünleşmeye önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmekte, bu bağlamda siyasal katılma hakkı önemli bir uluslaşma aracı olarak kabul edilmektedir (Balibar ve Wallerstein, 1995: 122). Bu şekliyle, aslında hukuki bir bağ olan vatandaşlık, toplumun fertleri arasında sosyal bir bağ da kurmakta, fertlere tanınan hak ve ödevler milli kimliğin de bir parçasını teşkil etmektedir. (Gündoğan, 2003: 184; Şen, 2004: 55,56).

2.2.4.3. İdari Bütünlük

Ulus-devletler üzerinde yükseldikleri bütüncül mantık ve temel unsurlarından milli egemenliğin tesiriyle bir merkezi siyasal otorite etrafında teşkilatlanan idari ve siyasi birimlere sahiptirler. Milli egemenlikten kaynaklanan tek bir otoritenin varlığı, bu otoriteden kaynaklanan türdeş, güçlü ve etkin bir idari yapılanmanın ülke çapında var olması önemli bir uluslaşma aracı olarak görülmektedir (Santamaria, 1998: 20-24).

Bu bakımlardan, ülke içinde tüm halkın yetki vermesi ile oluşmuş kontrol ve denetim imkânları yüksek, nihai otoriteye sahip tek bir hükümet yapılanması tercih edilmekte, kamu hizmetlerinin merkez ve merkezin hiyerarşisi içinde yürütülmesi önemli bir idari prensip olarak uygulanmaktadır. Burada önemli olan ulus-devlet modelinde idarenin sonuçta tek bir otoriteden kaynaklanıyor olmasıdır.⁹⁴ Bu genel görünümünden dolayı, tarihsel süreç içerisinde, ulus-devlet idari bütünlük yaklaşımı ile özdeşleşen bir devlet biçimi olmuştur (Giddens, 1985: 116; Kemilainen, 1993; 47'den Erözden, 1997: 128).

---

⁹⁴ Üniter devlet yapılanması, ulus-devlet siyasi yapılanma biçiminin egemen formu olmakla birlikte, federal devlet yapılanmaları da bir ulus-devlet biçimidir. En popüler örnekleri ABD, Almanya, Kanada, Avustralya ve İsviçre olan federal devlet yapılanmaları, iki farklı yönetim alanından oluşur. "Genel Yönetim", ya da "Ulusal Yönetim" olarak adlandırılan *Federal Yönetimin* faaliyette bulunduğu birinci yönetim alanı milli ölçekte ve ulus-devlet modelinin temel unsur ve yapısal özelliklerini içerir. Buna göre, federal yönetim ülke çapında yetkili tek siyasi iktidardır. Birliği oluşturan her bir devletten ayrı merkezi bir tüzel kişilik, merkezi bir anayasa ve birleşen ülke halklarının oluşturduğu tek bir ulus (federal ya da bölgesel yönetimlerin anayasalarında asıl ulusa atıf bulunur) federal yönetim alanındaki kurumlardır. İkinci yönetim alanı ise, "Eyalet Yönetimleri" veya "Bölgesel Yönetimler" olarak adlandırılan ulus-altı ölçekte teşkilatlanan *Federe Yönetimlerdir*. Federal devletlerde, federe devletlerin uluslararası ilişki kurma hakları yoktur. Yetkilerini de milli egemenlik ilkesinden kaynaklanan Federal Anayasadan almakta ve milli kimliğin şemsiyesi altında yer almaktadırlar (Nalbant, 1997: 18,28,29; Uygun, 2002: 23, 27-29).

Sonuç olarak, bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devletin, homojen bir toplum yapısına sahip olma⁹⁵ ve ulus egemenliği üzerine kurulma gibi başlıca iki özelliğinden bahsedilebilir. Toplumsal ve siyasi meşruiyet zemininin ulus olarak kabul edilmesi, milli egemenlik ilkesiyle milli kimlik unsurunu devletin temel taşları haline getirmekte, bir siyasi yapılanmayı ulus-devlet formuna sokan asıl öğeler olarak ön plana çıkarmaktadır.

XIX. yüzyılda yayılan tarihsel ve sosyolojik bir olgu olan ulus-devletin, insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizma ve kurumlar çerçevesinde belirleme fikrine ve yeteneğine dayandığı, tarihsel süreçte sosyolojik bir olgu olarak merkezîyetçi özellikleri ağır basan bir siyasi düzene geçişi temsil ettiği, aynı dili konuşan, aynı soydan gelen aynı dine mensup, aynı tarihi geçmişi paylaşan ortak düşman veya düşmanları bulunan bir topluluk olarak ulusun siyasi ve toplumsal örgütlenmesi şeklinde kurumsallaştığı söylenebilir. Bu özelliklerinden hareketle ulus devleti; sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde güç kullanma tekeli elinde bulunduran, yönetimi altındaki halkı ortak dil, kültür, mitler ve değerler yaratarak birleştirmeyi amaçlayan, siyasal ve toplumsal manada ulus üzerine tesis edilmiş bir devlet biçimi olarak tanımlamak mümkündür.

---

⁹⁵ Homojen toplum yapısına sahip olma ulus-devleti, milli devletten ayıran temel vasıftır. Aralarındaki ortak noktaların çokluğundan olsa gerek milli devlet ile ulus (millet)- devlet sıklıkla karıştırılan kavramlardır. Milli devlette ulus-devlet gibi milli bir asabiyeye dayalı olarak kurulmakla beraber, toplumsal homojenliği bulunmayan veya zayıf olan, milliyetçiliğin ve milli egemenlik ilkesinin özdeşleşmesi gerekmeyen bir yapıdır. Somutlaştırmak gerekirse; Selçuklu ve Osmanlı imparatorlukları milli devlettir ama ulus-devlet değillerdir. Türkiye Cumhuriyeti ise bir ulus-devlettir (Hocaoğlu, 2003: 47).

BÖLÜM 3: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUS-DEVLET MODELİNİN ANALİZİ

“Egemenliğin günbatımını öne sürenler, günümüz dünyasında ulus devlet egemenliğinin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadırlar... Net bir cevabın yokluğunda ulus-devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl daha güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka seçeneğimiz bulunmamaktadır”

Francis Fukuyama

Küreselleşmenin karmaşık ikliminde kendini gösteren önemli değişikliklerin esasta toplumsal hayatta bilginin ön plana çıkmasına bağlı gelişmeler oldukları, bütünlükçü modernist yapılanmanın her açıdan zayıflamasıyla hız kazandıkları söylenebilir.

Serbest ekonominin yaygınlaşması, teknoloji ve liberalizmin milli sınırların klasik fonksiyonlarının bir kısmını ortadan kaldırması, klasik egemenlik unsurlarında (içte bağımsız politika geliştirebilme, etkili devlet kontrolü sağlama, dış otoriteleri dışarıda tutma gibi) görülen aşınmalar esasta bilgi devriminin rekabete dayalı bir toplumsal yapılanmaya yol açması ve iktidar dağılımını zaruri hale getirmesiyle ortaya çıkan gelişmelerdir. Çok kültürlülük, etno-kültürel canlanma, küresel kitle kültürü gibi milli kimlik politikalarını klasik haliyle sürdürmeyi zorlaştıran süreçlerin de bilgi devrimine paralel olarak çoğulcu ve bireyselliğe dayalı toplum ve siyaset anlayışının önem kazanmasının sonuçları arasında olduğu söylenebilir. Küreselleşme ise dinamikleri, düşünsel alt yapısı ve sonuçlarıyla moderniteden kaynaklanan bütünlükçü politikaları tehdit eden bir görünümde ve bilgi devriminin kaynaklık ettiği tüm bu süreçleri güçlendiren bir yapıya sahiptir.

Düşünsel temellerini moderniteden alan, milliyetçiliğin biçimlendirdiği temel unsurlar ve yapısal özelliklere sahip olan ulus devlet modelinin böyle bir ortamda ne olacağı gerçekten de merak konusudur. İnsanlık, sanayi devriminden sonra her şeyin değiştiği büyük bir dönüşüm evresine tekrar girmiştir ve yaklaşık iki asırdan bu yana devlet biçimine yönelik ciddi değişiklik emareleri ilk defa gözlenmektedir. Nitekim bugün, XIX. ve XX. yüzyıllarda uluslaşma ve ulus-devlet oluşturma süreçlerinde başı çeken entelektüel kesim başta olmak üzere hemen hemen herkes bilgi devrimiyle yeniden

biçimlenmekte olan toplumsal yapılanmanın nasıl bir siyasi dönüşüme yol açacağını, başka bir ifadeyle milliyetçi ve modern karakteriyle ulus-devletin ne olacağını tartışmaktadır.

Yeni bir siyasi yapılanma konusunda iki öngörünün ön planda olduğu görülmektedir. Son on yıla damgasını vurduğu söylenebilecek olan öngörü; insanlığın ekonomi gibi siyasetin de milli kalmasının imkânsızlaştığı bir sürece girdiği ve ulus-devlet modelinin ortadan kalkacağı şeklindedir. Bu görüştekilerin dayanak noktaları, ulus-devletin işlevselliğini ve rakipsizliğini yitirmesine sebep olduğunu düşündükleri; toplumların başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel, siyasi ve hukuki bakımlardan küresel sisteme entegre olmaya başlamaları, ulusal egemenliğin uluslararası kurum ve kuruluşlarla paylaşımının kaçınılmazlığı, yerelleşme taleplerinin artmasıyla yerel otoritelere yetki devrinde görülen artış, etnik bilinçteki canlanmayla çok kültürlülüğün yükselmesi gibi gelişmelerdir (Ohmae, 1995; Appadurai, 1996).

Diğer öngörü ise ulus-devleti tarihin sonu olarak ilan eden Hegel'i hatırlatırcasına, yapısal anlamda bazı değişiklikler olabileceği ancak ulus-devletin varlığını sürdüreceği şeklindedir (Giddens, 2001; Hirst ve Thompson, 2001). Bu görüşe göre, hem ulus ve milliyetçilik silinemeyecek olgulardır hem de küresel bilincin milli bilincin önüne geçmesi imkânsızdır (Huntington, 1997; Smith, 2002b). Ayrıca, küreselleşme teknolojik ve ekonomik gücü olan, rasyonel davranabilen tüm toplumlara, milli çıkarlarını daha rahat gerçekleştirme ve ulus-devlet modelini daha işlevsel kılma yönünde imkânlar sunmaktadır (Coşkun, 2001: 66, 67).

Dünya genelinde yaşanan milliyetçi yükselişin son zamanlarda ABD ve AB ülkelerinde de kendini göstermesi, milliyetçi tutumların bu ülkelerin dış politikalarına yansımaya başlaması bu öngörüğü güçlendirmektedir. Bu görüştekilerin en önemli dayanak noktaları; hâlihazırda ulusun yerine bir meşruiyet temelini belirmemesi, ülkelerin milli çıkar eksenli politikaları bırakmalarını gerektirecek süreç ya da dinamiklerin söz konusu dahi olmaması, her ülkede halkın ezici çoğunluğunun kendi ülkesinin önceliklerini düşünmeye devam edişi gibi hususlardır (Öksüz, 1999: 187).

Küreselleşmenin belirsiz ve karmaşık ortamında her iki yaklaşımı da haklı çıkaracak bir şeyler bulmak mümkündür. Bu hengâmede tartışmasız olan ise bilgi devrimi ve

Üretim biçimindeki değişiklik nedeniyle siyasi yapılanma biçiminin mevcut haliyle devamının imkânsız oluşudur. Değişim dinamiklerinin ve yeni ihtiyaçların nasıl bir devlet yapılanması oluşturacağını tahmin edebilmek için ilk olarak bir durum tespitiyle ulus-devletin temel unsurları ve yapısal özelliklerine yönelik tehdit niteliğindeki eğilim ve gelişmeler belirlenmelidir. Bu tehditler küreselleşmenin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarında öne çıkan gelişmelerle, modelin temel unsurları yan yana getirilerek elde edilebilir.

Küreselleşme sürecinde, aşınma ve değişimin en çok görüldüğü ulus-devlet ögesi olarak egemenlik ön plana çıkmaktadır. Zaten, milli sınırların bazı alanlarda sembolikleşmesi, küreselleşmenin iktidar erimesini hızlandırışı ve değişen egemenlik anlayışı ulus-devleti tartışma konusu haline getiren başlıca gelişmelerdir. Bu sebeple, klasik egemenlik anlayışında küreselleşme süreci ile artan değişiklik ve aşınma ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Milli egemenlikte fiilen ve hukuken gelinen nokta, egemenlik açısından yeni bir meşruiyet zemininin gelişip gelişmediğı dolayısıyla ulus-devletin yerine yeni bir modelin alıp almayacağı hakkında bir fikir verecektir.

Günümüzde, on dokuzuncu ve yirincinci yüzyılda olduğu gibi etkin, geniş ve kontrol gücü yüksek egemenlik uygulamaları artık söz konusu değildir. Ayrıca ulusun kendi kaderini kendisinin tayin etmesi de ağırlık kazanan dış faktörler ve artan ülkeler arası bağımlılık yüzünden her geçen gün giderek daha da zorlaşmaktadır. Küreselleşme kapsamında klasik egemenlik anlayışı ve kurumlarını değişime zorlayan birçok süreç söz konusudur. Bu süreçler egemenlik açısından zaten yaşanmakta olan aşınmayı hızlandırmış ve genişletmişlerdir.

Küreselleşme sürecinde, ulus-devlette yaşanan değişikliğin net olarak görüldüğü bir diğer alan ise idari yapılanmadır. İdari bütünlük anlayışı devam etmekle birlikte küreselleşmenin getirdiğı yeni şartlarda, işlevsiz bir konuma düşmeme, refah ve hayat kalitesi yaratma yeteneğini artırma gayretleriyle devletlerin idari anlamda yeniden yapılandığı göze çarpmaktadır. Bu kapsamdaki özelleştirmeler, yönetim uygulamaları, üst kurullar şeklinde özerk idari adacıkların tesisi, yerel idarelere güç ve yetki aktarımı gibi uygulamalar iktidar gücünde dağılma ve egemenlikte bir daralmaya

yol açtıklarından iç egemenlikteki değişimin önemli bir boyutu olarak ele alınabilirler (Erdoğan, 2002: 32).

Ulus-devletin temel unsurlarından olan milli kimliğin ise, şu an itibarıyla, milli egemenlik kadar aşınmaya maruz kalmadığı görülmektedir. Ancak kültürel küreselleşmeden kaynaklanan gelişmelerin ekserisi ulus-devlet modelini tehdit edici karakterdedir. Günümüzde ulus-devletlerin hem küresel kitle kültürünün hem de, yerelleşmenin (*glokalizm süreci*) tehdidi altında olduğu görülmektedir (Sarıbay, 2000b: 213-214). Bilhassa küreselleşmenin yerelliği güçlendirici etkileri, milli kimlik ve kültürlerin muhafazasına katkıda bulunduğu kadar, hemen her ülkede, modernite doğrultusunda eritilmek istenen alt kültürlerle de canlılık kazandırmaktadır. Bu ise mikro milliyetçilik akımlarına ve bölgesel oluşumlara yol açabilmektedir (Sarıbay, 2002: 49). Kendi ulus-devletini kurma amacını mutlaka taşıyacak olan etnik canlanmanın ya da bölgesel niteliklerdeki hareketlenmenin ulus-devlet siyasi yapılanma biçimini form değişikliğine iterek, siyasal, ülkesel ve idari yapılanmada farklı seçenekleri gündeme getirmesi mümkündür (Robertson, 1999: 54). Nitekim küreselleşmeyle birlikte, milli sınırlar içinde ekonomik ve kültürel bölgeler giderek artmaktadır. “Hong Kong” bölgesi, “Kuzey İtalya”, Kaliforniya’daki “Silicon Vadisi” bu eğilime örnek olarak gösterilebilir (Giddens, 2000a: 25; Sarıbay, 2002: 49).

Bu bakımdan, ulus-devletlerde, bireyle devlet arasındaki temel aidiyet bağına temin etmekte olan milli kültür ve kimliğin dolayısıyla da milliyetçiliğin büyüteç altına alınması gereklidir (Bilgin, 2003: 51; Öz, 2003: 52). Analiz sonucunda, homojen bir küresel kimlik oluşabileceği, milli kimlik ve kültür politikalarını yürütme şansının kalmadığı ya da vazgeçilmekte olduğu gibi bulgulara ulaşılması, ulus-devletin de artık sona ermekte olduğu ön görüşüne hak vermeyi gerektirecektir (Giddens, 2000a: 20-22; Öksüz, 1999: 187).

Ulus-devletlerde siyasal bütünlüğü sağlayan temel bağ olduğu kadar, milli kimliğin de ayrılmaz bir ögesini teşkil eden vatandaşlık olgusu da küreselleşme sürecinde millilik vasfını yitirebileceği iddiaları ile karşı karşıyadır. Klasik ulus-devlet yapılanmasında milli toplum düşüncesinin önemli bir parçası olan vatandaşlık anlayışına göre; hak ve yükümlülükler ulusal sınırlar içinde geçerlidir. Günümüzde, bu durumun değişmekte olduğu, evrensel ya da bölgesel hak ve ödevlerin doğduğu, bu durumun klasik ulus-

devlet yapılanmasının form değiştirmesine hatta ortadan kalkmasına yol açabileceği Şeklindeki iddialar söz konusudur (Urry, 2001: 88-90).

Hak ve ödevlerin kaynağında yeni ulus-üstü meşruiyet birimlerinin yer alacağı düşünüldüğünde, böyle bir gelişmenin milli egemenlik ilkesinde önemli değişikliklere sebep olabileceği ortadadır (Delanty, 1996; Bilgin, 2001: 45-47). Bunun dışında, gelişen çoğulculuk ve çok kültürlülük anlayışının da milli vatandaşlık yaklaşımını tehdit eder mahiyette oluşu dikkat çekicidir. Siyasi sürece yönelik çoğulculuk anlayışının, çok kültürlülüğün etkisiyle, kanaatler oğulculuğundan etnik çoğulculuğa kayması durumunda sivil farklılıkların ifadesi, kamusal alana da taşınabilir. Son zamanlarda dile getirilmeye başlayan; “*imtiyazlı vatandaşlık*” ya da “*radikal demokratik vatandaşlık*” gibi yaklaşımlar, bu tarz farklılaşmış vatandaşlık biçimlerinin talebine dayanmaktadır (Mouffe, 1992; Young, 2000). Oysaki ulus-devlete mahsus, klasik (milli) vatandaşlık anlayışı, temelde eşitliğe dayandığı için toplum içinde hiçbir guruba ayrıcalıklı statü sunmamaktadır (Ateş, 2001: 55).

Görüldüğü gibi, temel analiz noktaları olarak; ulus-devletin temel unsurlarından milli egemenlik ve milli kimlik ile siyasal bütünlük kapsamında yer alan ve milli kimliğin de önemli bir parçası olan vatandaşlık uygulaması ön plana çıkmaktadır. Ulus-devletin küreselleşme sürecinde en çok etkiye maruz kalacağı ve radikallerce ulus paradigmasında kırılma yarattığı iddia edilen gelişmeler de bunlardır. İlke olarak, ülkesel ve idari bütünlük özelliklerinin varlıklarına yönelik bir gelişme söz konusu değildir. Vatandaşlık konusunun ise, ortak bir politik kültür oluşturma ve aidiyet anlamında ulus-üstü ve altı düzeyde taleplerle karşılaşması nedeniyle milli kimlik açısından ele alınması doğru bir yaklaşım olacaktır.

Ulus-devletin geleceği konusunda öngörülerde bulunabilmek için yukarıda ele alınan öğeler üzerinde yapılacak analizler faydalı olabilir. Sözü edilen öğelerin, küreselleşmenin yarattığı tehditler ve fırsatlar çerçevesinde analiz edilerek, bunlara etki eden gelişmelerin, gerçekten de ulus-devletlerin giderek ortadan kalkmasına yol açacak düzeyde olup olmadığının ya da ulus-devletlerin bu tehditlere cevap verme potansiyelinin ne olduğunun ortaya konulabilmesi, her Şeyden önce günümüzün temel meşruiyet birimi olan ulusun bu konumunu devam ettirip ettiremeyeceği konusunda önemli ipuçları sağlayabilecektir.

3.1. Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik

3.1.1. Ulus-Devlet Modelinde Egemenlik Yapılanması: Teori, Esaslar ve Boyutlar

Ulus-devlet, hem egemenliğin milli egemenlik anlayışıyla inşa edildiği bir siyasi yapılanma hem de, yine bu yaklaşımla dizayn edilmiş uluslararası sistemin meşruluk odağıdır (Gürsel, 2002: 34). Ulus-devletten bahsedilirken milli egemenliğe göndermeler yapılması ve model izaha çalışılırken milli egemenliğe göre örgütlenen devlet tanımıyla sıklıkla karşılaşılmaması bu yüzden. Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un düşünceleriyle yükselen klasik egemenlik kuramı, bu kuramı uluslararası sistemin kaynakları arasına sokan Vestfalya Barışı (1648) ve XIX. yüzyılda klasik egemenlik anlayışının ulusun egemenliği formülasyonu ile daha demokratik bir içerik kazanması milli egemenlik anlayışının kilometre taşlarıdır. Klasik egemenlik anlayışında XIX. yüzyılda yaşanan ulus esaslı kırılmanın, modern devleti ulus-devlet formuna yerleştiren esas gelişme olduğu belirtilmelidir.

Egemenlik kavramının batı dillerindeki karşılığı olan “*sovereignty*”, Latince kökenden gelen “üstün güç” anlamında bir kelimedir (Gürsel, 2002: 34). Kavramın düşünce hayatına girişi Fransız hukukçu Jean Bodin'in (1530-1596) 1577 yılında yayımlanan eseri “*De la Republique*” ile olmuştur. Bu eserinde, siyasi ve hukuki manada egemenliğin tanımını yapan Bodin, bir ülkede gerçek anlamda siyasi otoritenin oluşmasını; mutlak, bölünemez, sürekli, sınırsız, tüm yetkilerin kaynağı olan tek egemenlik anlayışına dayalı bir iktidar yapılanmasına bağlamaktadır (Bodin, 1986: 163, 164). Bodin'in bu fikirleri, XVI. asırda feodalizme karşı merkezi devleti savunan çevrelerde büyük ilgiyle karşılanmıştır.

Avrupa'da XVI. ve XVII. yüzyıllar, bürokratik ve askeri yetersizliklerine rağmen merkezi güçlerin feodalite, papalık ve imparatorluk yanlılarıyla egemenlik mücadelesine giriştikleri ancak sonuç almada zorlandıkları dönemlerdir. Devam etmekte olan mezhep çatışmalarının da etkisiyle kalıcı bir kargaşa ve düzensizlik ortamından bahsedilebilir (Wallerstein, 1999: 23). Bodin tarafından, özgürlükler açısından endişe verici, siyasal otoritenin benimsenme yönünü ihmal eden böyle bir egemenlik yaklaşımının sistemleştirilmesi ve hızla taraftar bulması Avrupa'nın içinde olduğu bu kaos ortamına bağlanabilir.

Kronikleşen kargaşa ortamı Bodin'den sonra gelen çoğu düşünürün de sınırsız ve mutlak egemenlik yaklaşımına dayalı görüşler ileri sürmesinin başlıca faktörüdür. Bunlardan İngiliz filozof Thomas Hobbes (1588-1679), siyaset felsefesi alanında İngiltere'de ortaya konulan ilk büyük eser olan “*Leviathan*” (Dev) (1651) adlı kitabında, egemenin tamamen sorumsuz olmasını savunarak Bodin'den daha mutlak bir yaklaşım sergilemiştir (Krasner, 2001b). Hobbes, insanların egemen bir güç oluşturma yoluna gitmelerini, gerektiğinde egemenin sınırsız güç kullanmasını kabul edecekleri şeklinde yorumlamaktadır. Hobbes'a göre, toplumsal bir sözleşmeyle egemen güç tesis edilişi, aslında egemenin tüm eylemleri için bir rıza beyanıdır (Hobbes, 1986: 204-212).

Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un fikirlerinin büyük etkisiyle, yakınçağ arifesinde Avrupa'ya hâkim olan siyasi yaklaşımın; bir devlette egemenliği mutlak, sürekli, bölünemez ve sınırlanamaz şekilde bir kişi veya organda toplama yönünde olduğu görülmektedir. Klasik egemenlik kuramı olarak ifadesini bulan bu yaklaşıma göre; devlet içinde birden çok egemen güç varsa siyasal sistemin işlemesi imkânsızdır ve karmaşa yaşanması kaçınılmazdır. Sınırsızlık ve mutlaklık klasik egemenliğe otokratik ve mutlakiyetçi bir görünüm kazandırsa da, modernitenin gerektirdiği bütünleşme, otoritesi tartışılmayan merkezi hükümet gibi ihtiyaçların ancak bu tarz bir egemenlik anlayışıyla giderileceği ortadadır (Gündüz, 1989: 21; Uygun, 1999: 389).

Klasik egemenlik anlayışının uluslararası sistem şeklinde kurumsallaşması, Avrupa'da kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na karşı yürütülen otuz yıl savaşlarını sona erdiren Westfalya Barış Anlaşması (1648) ile olmuştur (Uygun, 2004). Bu anlaşma ile uluslararası bir hukuk düzeninin ilk adımlarının klasik egemenlik anlayışından hareketle atıldığı görülmektedir. Ülkeler ilk defa eşit ya da muadil hale getirilirken karşılıklı tanınma gereği benimsenmiş, kabul edilen “eşitlik” ve “iç işlerine karışmama” prensipleri sayesinde özerk devletler sistemine (Westfalyen düzen) geçilmiştir (Gürsel, 2002: 34). Klasik egemenliğin temel esasları ve Westfalya'nın getirdiği uluslararası prensiplere bakarak on yedinci yüzyılda ortaya çıkan klasik egemenlik anlayışına dayalı yeni dünya düzeninin siyasi anlamda şu özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür:

- Dünya egemen ve eşit devletlerden oluşmaktadır.
- Merkezi siyasal otoriteler için, ülke içinde kendilerine denk ya da üstün, ülke dışında ise daha üst bir güç söz konusu değildir. Feodalitenin yanı sıra papalık (Katolik Kilisesi), Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu gibi devlet üstü otoritelerin de rol ve meşruiyetleri son bulmaktadır. Bu durum klasik egemenlik anlayışının esası olan kesin ve denetim kabul etmeyen bir iktidar isteğinin kurumsallaşmasıdır.
- Kabul edilen “eşitlik” ve “iç işlerine karışmama ilkesi” sayesinde özerk devletler sistemi ortaya çıkmıştır. Devletler birbirlerinden özerk ve bağımsızdır. Hiçbir devletin bir diğersinin iç işlerine karışma yetkisi yoktur.

Vestfalyan düzenin, siyasal açıdan modernleşme süreçlerine katkıda bulunan önemli bir dış faktör olduğu da belirtilmelidir. Bu anlaşma neticesinde birçok Avrupa ülkesinde egemenliğin kralların şahsında merkezileşmesi mutlak ve ardından modern devlete geçilmesinde önemli bir aşama olmuştur. Yaygın bir şekilde modern devletin ortaya çıkışı olarak Westfalya Barışı'nın ele alınışı bu sebeptendir (Kapani, 1992: 57; Davutoğlu, 2003).

Merkezi otorite, ulusal sınır-otorite ilişkisi, karşılıklı eşitlik ve karşılıklı tanınma gibi esaslarla uluslararası bir düzen haline gelen klasik egemenlik anlayışının, XIX. yüzyılda demokrasi ve milliyetçiliğin yükselişe geçmesiyle beraber ulus eksenli teorik bir zemin ve sistematik bütünlüğe büründüğü görülmektedir. Bu gelişme dünyaya yeni bir çehre kazandırmaya başlayan ulus fikrinin egemenlik anlayışına da damgasını vurması olarak ifade edilebilir. Artık, kralların iradesinin yerini genel irade (milli irade) almakta, monarşik makamlardan boşalan yerlere de ulus adına temsilciler geçmektedir⁹⁶ (Ağaoğulları, 1991: 23). Bu gelişmenin uluslararası sistemde gerekli

---

⁹⁶ Bu değişimin arka planındaki başlıca düşünür Jean Jacques Rousseau'dur (1712-1778). Fransa'da, ihtilalin ardından egemenliğin kaynağı olarak “ulus” un kabul edilmesinde, genel irade yaklaşımı ile egemenliğin sahibi olarak halkı ilk defa gündeme getirmiş olan Rousseau'nun büyük etkisi olmuştur. Rousseau, egemenliği genel irade kullanılarak yasa çıkarılması olarak görmektedir ve bu yaklaşım ihtilali gerçekleştirenlerin temel esin kaynağı olmuştur (Rousseau, 1986: 325). 1789 ihtilali sonrasında halk egemenliğinden ulusun egemenliğine geçişte ise Emanuel Joseph Sieyes'in (1748-1836) etkisi büyüktür. Sieyes, egemenliğin sahibi olarak birey iradelerinden farklı ve üstün bir varlık olarak ulusu görmektedir. Yine Sieyes, egemenliğin temsilciler aracılığıyla kullanılmasını gündeme getirerek, krala bağlı çalışan idari meclisler yerine sınırsız yetkilere haiz milli meclisleri önermiştir (Tunçay, 1986:

kıldığı ayarlama ise Westfalya'da toprağa yani ülkeye dayandırılan uluslararası meşruiyetin artık ulusa dayandırılması olmuştur (Türköne, 2003a: 631). Tüm bunlar klasik egemenlik anlayışının milli egemenlik olarak ifade edilmesinde etkili olan gelişmelerdir. Klasik egemenliğin zaten var olan milli boyutu milliyetçilik ve ulus egemenliği düşüncesinin devreye girmesiyle daha da ön plana çıkmıştır.

Nitekim, egemenlik anlayışında yaşanan değişimin başlıca sonucu olarak modern devletin ulus-devlet haline gelişi gösterilmektedir (Davutoğlu, 2003). XVI. yüzyılda klasik egemenlik meşru şiddet tekeline sahip olmayı devletin temel vasfı haline getiren gelişme olmuştur. Ardından siyasi yapının meşruiyet zemininin ulus olması egemenliğin bir diğer temel vasfı olmuş ve ulus- devlet ortaya çıkmıştır. Bu tabloya, uluslararası sistemin meşruiyet zemininin de artık ulus oluşu eklendiğinde standartlaşan bir ulus-devlet ve milli egemenlik anlayışından bahsedilebilir. Artık, meşru şiddet tekeline sahip, mutlak ve rakipsiz egemenliğin ulusa ait olduğu devletler, içişlerine karışmama ve dış otoriteleri dışarıda tutma gibi ana ilkelerle işleyen bir uluslararası sistem söz konusudur.

Klasik egemenlik anlayışında ulusun devreye girmesiyle beraber görülen bir diğer değişiklik egemenliğin bölünmezlik, mutlaklık gibi klasik niteliklerine halkın taleplerinin kamu politikalarına yansıtılması gereğinin de eklenmesi olmuştur. Artık, egemen güç halkın taleplerine ne oranda uygun davranıyorsa o kadar meşru olmaktadır (Kalaycıoğlu, 1989: 34; Davutoğlu, 2003).

Milli egemenlik bu demokratik niteliklerin yanı sıra, egemenlik unsurlarını kutsallaştırma, devletin kontrol gücünü yükseltme gibi sonuçlara da sebebiyet vermiştir⁹⁷ (Ülman, 1989: 17; Karakaş, 1993: 11). Milliyetçiliğin ulusa büyük değer

---

414). Milli egemenlik anlayışının on dokuzuncu yüzyılda felsefi ve teorik anlamda bütünlük kazanmasının ise W. Friedrich Hegel'le (1770-1831) birlikte olduğu söylenebilir. Hegel hukukun ve siyasi otoritelerin oluşmasından hükümet politikalarına kadar devlet yönetiminin her aşamasına ulusun isteklerinin yansıtılmasını gerekli görmekte ve bu sebeple de devletin amacı olarak ulusun bağımsızlığını korumayı en ön sıraya yerleştirmektedir (Hegel, 1986: 2, 20; Davutoğlu, 2003).

⁹⁷ Westfalya'da sınır-otorite ilişkisinin kurulması, bağımsızlık ve karşılıklılık gibi esaslara büyük önem atfedilmesi klasik egemenlik anlayışının da milli bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, milliyetçiliğin ve ulusun direk işin içine girmesiyle iç ve dış egemenliğe yönelik duygusal boyutun daha da güçlendiği bir gerçektir. On dokuzuncu yüzyılla birlikte egemenliğin hukuki tanımları, parlamentolar, ekonomik bağımsızlığı simgeleyen milli para, egemenliği yansıtan milli bayrak, marş gibi sembol ve seremonilerin toplumsal hayatta giderek önem kazanması bu durumun yansımalarıdır. Fransa eski cumhurbaşkanlarından Charles De Gaulle'ün 1960'ların başında ABD ile Fransa arasında yaşanan

atfederek bağımsızlığı yücelten yapısı vestfalyan düzenin bağımsız hareket edebilme, karşılıklılık gibi klasik unsurlarına işleyiş ve mana olarak daha da önem kazandırmıştır. Artık, dış otoriteleri dışarıda tutmak kralın veya ülkenin onuru için olduğu kadar demokrasinin ve milliyetçiliğin de bir gereğidir. Yeni yeni gelişmekte olan uluslararası hukukun vazgeçilmez haklara sahip ulus düşüncesi üzerinde yükselmesi de egemenliğin bu şekilde artan önemiyle alakalı bir durumdur (Anayurt, 2004: 58-62). Dış egemenlikte milli gururun bu denli ön plana çıkmasının uluslararası işbirliği çabalarını olumsuz yönde etkilediği de belirtilmelidir. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar uluslararası alanda ciddi bir işbirliğinin gerçekleşmeyişi, milli gurur ile egemenliğin özdeşleşmesiyle açıklanabilir (Hirst ve Thopson, 2003: 206).

Ulus-devletlerde egemenliğin hukuki metinler, sembol ve seremoniler, devletin gücü ve sistemin meşruiyeti aracılığıyla somutlaştığı görülmektedir (Davutoğlu, 2003): Egemenlik, başta anayasa olmak üzere mevzuattaki hukuki tanımlamalarla *formel*, milli para, milli bayrak, marşlar ve milli günlerdeki seremoniler aracılığıyla *sembolik* olarak ifade edilmektedir.

En önemlisi ise egemenliğin, *güç ve meşruiyet* olarak somutlaşmasıdır. Çünkü reel anlamda egemenliği bu iki unsur sağlamaktadır. Meşruiyet, egemenliğe değer boyutu katmaktadır. Bir egemenliğin kabul edilişi ancak meşruiyet boyutuyla gerçekleşebilir. Bireylerin siyasi otoriteye kendi rızalarıyla boyun eğmesi egemenliğin meşruiyeti ve devamı açısından gereklidir (Dursun, 2002: 98). Bu boyun eğişin egemenliğin benimsenmesi ve içselleştirilmesiyle olması önemlidir. Bu bakımdan demokrasilerde iktidarı elde etme ve iktidarı uygulama süreçlerinin rızaya ve kurallara uygun bir şekilde seyretmesi daha çok siyasi sistemin meşruluk öğelerinin değer haline getirilmesi ile alakalı bir durumdur (Giddens, 2000b: 361; Dursun, 2002: 107).

Güç ise devletin cebir kullanabilmesini, kanunları uygulamasını, kontroller yapmasını, uluslararası alanda bir aktör olarak varlığını hissettirmesini, politik yaklaşımlarının dikkate alınmasını sağlayan unsurdur. Bir devletin sahip olduğu güç, yurt içi ve dışında

---

Dolar/Frank tartışmasında sarf ettiği ve sembolleşen şu vecize ulus-devletin egemenlik alanının milli onur haline gelmesinin güzel bir örneğidir: “*Frankın değeri Fransa'nın namusudur*” (Karakaş, 2003: 44; Cranston, 1990: 42, Davutoğlu, 2003).

egemenliğinin etkinlik düzeyi ve alanının yani reel anlamdaki egemenliğinin başlıca belirleyicisidir.

Ulus-devletlerin egemenlik yapılanışı ise farklı boyutlarla ifade edilebilir. Günümüzde egemenliğin özerklik ve bağımsızlık ana temaları üzerine kurumsallaşmış olmasından hareketle iç ve dış egemenlik şeklinde konuya yaklaşmak yaygın bir yaklaşımdır. Böylece, Westfalya'yla oluşan özerk ve bağımsız devletler sistemindeki özerklik iç egemenlikle, bağımsızlık da dış egemenlikle özdeşleştirilmektedir (Dal, 1990: 17).

Milli egemenlik yaklaşımında iç egemenlik, hukuki bakımdan devletin ülke içi asli ve üstün yetkili güç olması ve hukuk düzenini belirleyen en yüksek iradeyi teşkil etmesi (Güran, 2005), siyaseten ise siyasal otoritenin diğer devlet ve uluslararası kurumların dahli olmadan politikalar geliştirip uygulayabilmesi, kendi inisiyatifiyle kurumsallaşması, etkin kontrol ve yönlendirme gücüne sahip olması anlamlarına gelmektedir (Krasner, 2001a: 170). Dış egemenlik ise hukuken devletin diğer devletlerle ilişkilerinde başka bir devlete bağımlı olmaması ve hukuksal eşitliği (Güran, 2005), siyaseten ise uluslararası alanda eşit ve bağımsız bir devlet olarak tanınma, kendisinden üstün bir güç tanımama ve her türlü dış otoriteyi dışarıda tutabilme gücüne sahip olmayı içermektedir (Wallerstein, 1999: 22; Dursun, 2002: 105).

Klasik tasnifi geliştirerek ulus-devletlerde egemenliğin; yerel egemenlik, sınır egemenliği, milletlerarası resmi egemenlik ve vestfalyen egemenlik şeklinde dört farklı boyutundan bahsetmek mümkündür. Geleneksel iç ve dış boyutlardan hareketle oluşturulan bu egemenlik boyutları bir bütünün (devlet egemenliğinin) parçaları olmakla birlikte mantıksal ve pratik olarak birbirinden farklıdır (Krasner, 1999: 34-36).

i) Yerel Egemenlik: Yerel egemenlik, bir devletin idari ve siyasi otorite yapılarını kendi başına tesis edebilmesi, bağımsız politika yürütebilmesi, toprakları üzerindeki tek denetim ve kontrol mercii olması şeklinde ifade edilebilir (Dal, 1990: 17; Krasner, 2001a: 170). Westfalya'dan bu yana uluslararası hukukun önemli bir ilkesi olan "iç işlerine karışmama" yerel egemenliğin esasını teşkil etmektedir ve bundan da anlaşılacağı gibi yerel egemenlik bir başka egemenlik boyutu olan vestfalyen egemenlikle (dış otoritelerin dışarıda tutma gücüyle) yakından alakalıdır.

Yerel egemenlik meşruiyetin ön planda olduğu bir egemenlik boyutudur. Çünkü ulusal karar organlarının milli iradeyle bağımsız bir şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu egemenlik boyutunun milli iradeyle özdeşleşip milli egemenlik olarak çağrışım yapması bu sebeptir (Krasner, 1999: 35). Günümüzde hukuki ve fiili (seçimler) anlamda millet iradesinin hem siyasi otorite yapılarının oluşmasında, hem de ülke politikalarının tespitinde yer alması egemenliğin varlığı ve gücü noktasında önemli bir göstergedir. Ayrıca güçlü bir yerel egemenlik amacının ulus devletleri büyük bir kamu yönetimiyle özdeşleştiren parametrelerden biri olduğu belirtilmelidir. Faaliyet alanı geniş, denetim ve kontrol gücü yüksek, gücün merkezde toplandığı bir kamu yönetimi bu güne kadar yerel egemenliğin önemli bir gereği olarak da algılanmış adeta ulus-devlet modeliyle özdeşleşmiştir.

ii) Sınır Egemenliği: İç egemenliğin önemli bir gereği siyasal otoritenin sınır aşan hareketleri kontrol edip denetleyebilmesidir (Davutoğlu, 2003). Ulus devletler mal, sermaye, insan geçişlerinin yanı sıra daha çok yakın zamanlara kadar fikirlerin geçişlerini de kontrol etmekteydiler. Anlaşılacağı gibi sınır egemenliği devletin kontrol gücünün ön plana çıktığı bir egemenlik boyutudur ve sınırlardaki kontroller önemli bir egemenlik göstergesi olarak kabul edilir (Krasner, 2001a: 170).

iii) Milletlerarası Resmi Egemenlik: Devletlerin uluslararası tanınmayla elde ettikleri egemenlik milletlerarası resmi egemenlik olarak ifade edilebilir (Krasner, 2001a: 172; Davutoğlu, 2003). Eşit ve bağımsız bir devlet olarak tanınma 1648 den beri egemenliğin başlıca şartıdır. Bir devlet ancak tanınmayla uluslararası alanda faaliyet gösterebilme, anlaşmalar yapma, bir devleti tanıma ya da tanımama hürriyetine sahip olabilir.⁹⁸ Bu egemenlik kapsamındaki diplomatik hak ve dokunulmazlıklar önemli birer bağımsızlık göstergesidir ve devletler diplomatik hakları hususunda oldukça duyarlıdır (Krasner, 1999: 35, Turhan, 2004).

iv) Vestfalyan Egemenlik: Milli egemenlik, dış otoritelerin hiçbir şekilde iç otoritenin yapılanma ve karar alma süreçlerine müdahale etmemesini, ülke içinde denetim

---

⁹⁸ Sözelimi hiçbir ülke tarafından tanınmadıkları için Tayvan (Milliyetçi Çin) ve KKTC'nin milletlerarası resmi egemenliği bulunmamaktadır.

haklarına sahip olmamasını gerektirmektedir⁹⁹ (Krasner, 2001a: 171; Davutoğlu, 2003). Bu egemenliğin, 1648 deki “Otuz Yıl Savaşları”na sona erdiren “Westfalya Barışı”yla ilişkilendirilmesi, otorite-sınır ilişkisi kurularak, iç işlerine karışmama ve dış otoriteleri dışarda tutma gibi esasların bu anlayışla uluslararası sistemin temel ilkeleri olmasındandır (Krasner, 1999 : 42).

Nasıl ki yerel egemenlik, milli egemenlik ve demokratik seçimlerle özdeşleşmişse vestfalyen egemenlik de bağımsızlıkla özdeşleşmiş bir egemenlik boyutudur. Devletin herhangi bir dış aktöre bağlı olması durumunda yerel egemenliğin de büyük darbe alacak olması bu özdeşleşmeye yol açmaktadır. Zaten, milli iradenin verdiği güç ve yetkinin hiçbir uluslararası güce devir ya da ortak edilemeyeceği milli egemenlik yaklaşımının temel esasları arasındadır (Ülman, 1989: 10; Krasner, 1999: 42).

3.1.2. Küreselleşme ve Egemenliğin Klasik Yapısındaki Aşınma

Küreselleşmenin milli egemenlik anlayışı ve yapılanmasında ne gibi değişiklikler yarattığı, bu değişmelerin ulus-devlet modeli açısından ne anlama geldiği egemenliğin dört boyutunda yaşanan gelişmeler ele alınarak analiz edilebilir.

Milli egemenlik, ulusal sınırlar içinde yetki ve güç sahibi olarak sadece milli hükümetleri kabul eden bir anlayıştır. Buna göre, parlamento ve hükümet halkın serbest iradesiyle oluşmalı, devletlerin yetkileri, hukuk kuralları, kamu otoriteleri ve hükümet politikaları hiçbir etki altında kalmadan kendilerince belirlenmeli, kamu otoriteleri mili sınırlar içinde etkin bir denetim ve kontrol gücü uygulayabilmelidir (Teziç, 1998: 118; Krasner, 1999).

Günümüz şartlarında herhangi bir devletin bu nitelikleriyle egemenliğe sahip olması adeta imkânsızdır. Çünkü hükümetlerin tek başına karar alıp düzenleme yapabilecekleri alan ve konular sürekli azalmaktadır. Bu gelişmeden hareketle, küreselleşmeyle yerel egemenlikte meydana gelen başlıca değişikliğin; bütün ülkelerin yerel egemenlik alanlarında görülen daralma olduğu söylenebilir. Daralmanın temel sebebi ise, küresel bir topluluğun ve uluslararası hukukun kurumsallaşmasıdır. Bu

---

⁹⁹ Tayvan, KKTC ve hatta dış dünyaya aşırı kapalı rejimiyle Kuzey Kore örnek gösterilebilir. Hiçbir uluslararası kuruluş bu ülkelerin iç işlerine müdahale edemez. Yani bu ülkelerin milletlerarası resmi egemenliği yoktur ama vestfalyan egemenlikleri vardır.

çerçevede, milletlerarası sözleşmelerle uluslararası resmi kuruluşlar (ulus-devletler aleyhine) yetki alanlarını hızla genişlemekte, uluslararası hukuk güçlenmekte¹⁰⁰ ve her ülkede birçok konuda düzenlemeler ve otoriteler uluslararası anlaşmalar çerçevesinde oluşturulmaktadır (Sancar, 2004).

Uluslararası hukukta görülen genişleme, uluslararası ilişkilerdeki yoğunlaşma, uluslararası örgütlerin sayısındaki artış ve kararların bağlayıcılık kazanması daha çok ekonomik küreselleşmeyle alakalıdır. Dolayısıyla yerel egemenlikteki daralma daha çok ekonomi bağlamında cereyan etmektedir. Bu noktada, güney ülkelerinin çarpık ekonomik küreselleşme dolayısıyla daha çok konuda ve edilgen bir şekilde uluslararası iş birliğine girdikleri düşünüldüğünde yerel egemenlik aşınmasının bu ülkelerde daha güçlü seyrettiği söylenebilir.

Daralmanın bir diğer sebebi olarak da iktidar erimesi gösterilebilir. Neo-liberal esaslar doğrultusunda devletin yeniden yapılanmakta oluşu iktidar erimesini hızlandırmış, yönetim düşüncesi ile iktidar gücündeki dağılma kurumsal bir çerçeve kazanmıştır. Son zamanların egemen politik yaklaşımı olan minimal devlet oluşturma; her şeye hâkim olup gelişmeleri kontrol etmek isteyen klasik egemenlik anlayışından oldukça farklı bir bakış açısının sonucudur (Hirst ve Thompson, 2003: 23).

Ulus-devlet güçlü bir merkezi egemenliğin gerektiği dönemlerin ürünü olan bir örgütlenmedir. Bu dönemlerde devletin siyasi ve toplumsal homojenliği sağlayabilmesi için tüm kaynaklara sahip ya da yönlendirici olması gerekli görülmüş ve klasik egemenlik anlayışı sayesinde buna uygun bir yapılanma sağlanmıştır. Oysaki serbest ekonomi, özelleştirme, yerel idarelere yetki aktarımı, üçüncü sektörün (gönüllülük/sivil toplum) gelişmesi ve demokratikleşme gibi faktörler, devletin görev ve fonksiyonlarını azaltarak yerel egemenlikte daralmaya ve iktidar erimesine sebep olmuştur. Bu kapsamda, devletin görev ve fonksiyonlarını mümkün mertebe piyasaya bırakması amacıyla sürdürülen özelleştirme politikalarının, iktidar erimesinde başlıca rolü oynadığı, yerel egemenliği klasik yapı ve anlamının dışına çıkardığı söylenebilir (Hirst ve Thompson, 2003: 203–209, Uygun, 2004).

---

¹⁰⁰ Sözelimi, insan hakları hukukunun gelişmesi. Ne kadar istese de hiçbir devlet, işkenceyi, korsanlığı, ırk ayrımını, köleliği yasal hale getirmeyi göze alamaz (Gündüz, 1989: 24).

Ayrıca, uluslararasılaşma ve karşılıklı ekonomik bağımlılıktaki artışın önemli bir yerel egemenlik ögesi olan bağımsız politika geliştirebilme gücünde de gerilemeye sebep olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2005). Ulus-devletlerin bağımsız politika geliştirebilme gücündeki gerilemenin en net görüldüğü alan ise ekonomidir (Aktan, 2003: 98). Milliyetçiliğin ekonomik bağımsızlığı bir ulus olma kriteri olarak gören yapısı, milli kaynaklara ve pazara yön verebilen bir devlet anlayışına sahip olması, ekonomik bağımsızlık olgusunu ulus-devletler için önemli bir amaç haline getirmiş, nihayetinde korumacılığa dayalı otarşik (kendi kendine yeten) devlet anlayışı ulus-devletle özdeşleşmiştir (Öğün, 2000: 43-46, Yetkin, 2003: 45).

Küreselleşmeyle otarşik ve korumacı devlet uygulamalarından vazgeçildiği gibi, bu mantığa ters bir biçimde dünya çapında bağımlı bir ekonomik düzenin ortaya çıktığı da görülmektedir (Aktan, 2003: 98). Artık ekonomik bağımlılığın giderek arttığı, koordinasyon, denetim ve kredi konularında uluslararası kurumların önemli rol oynadığı, finansal anlamda piyasaların adeta bütünleştiği bir ekonomik ortam söz konusudur ve böyle bir ortamda hiçbir ülkenin dilediğince ekonomi politikası uygulaması mümkün görünmemektedir.

Bu genel değerlendirme kapsamında, kuzey ve güney ülkelerini ayrı ayrı ele almak daha doğru olacaktır. Kuzey ülkelerinde dünyanın ekonomik anlamda yaşadığı dönüşümün bir gereği olarak uluslararası pazarlar ve finans piyasaları takip edilip, buralardaki gelişmelere göre pozisyon alınmaktadır ki bu durum bağımsız politika geliştirme gücünde ciddi bir aşınma anlamına gelmemektedir. Ayrıca bu ülkelerin uluslararası kurumlara fazla bir bağımlılıkları yoktur hatta bu kurumlarda karar alma organlarında etken konumdadırlar.

Güney ülkelerinin ise, ekonomik bağımlılığın kuzey lehine ve tek yönlü gelişmesinin büyük etkisiyle, ekonomilerindeki yönetim, düzenleme, denetim ve kontrol güçlerinin ciddi bir şekilde aşındığı görülmektedir. Bu kapsamda, küreselleşmeyle birçok sektörde oluşan dünya çapındaki üretim ve değişim ağının güney ülkelerinin tek yönlü bağımlılığını arttıracak şekilde işlediği ve sektörlerin en küçük değişiklikten bile etkilendiği belirtilmelidir. Güney ülkelerinde ekonominin hemen her sektöründe ve her seviyede uluslararası ekonomik gelişmeler dikkatle izlenmekte ve bu gelişmelere göre pozisyon alınmaktadır. Uluslararası ekonomik kurumların bu ülkeler üzerindeki

ağırlığı da göz önüne alındığında, bağımsız politika geliştirme gücünün çok düşük olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır (Newman, 2001: 81).

Yerel egemenlik hususunda kendini iyice hissettirmeye başlayan ve daha çok güney ülkeleriyle alakalı olan bir başka gelişme de; küreselleşen ortamda meşruiyeti aşındırıcı risklerin ortaya çıkmış oluşudur. Bu ülkelerde dışa bağımlılığın süreklilik kazanması, artan yoksulluk, milli hükümetlerin kendi başına politika geliştirememesi, en önemlisi de bağımlı ekonomik yapıların ani krizlere yol açabilmesi devlete bağlılığı ve sistemin inandırıcılığını zedelemektedir.

Bu bağlamdaki başlıca risk sıcak para olgusudur. Çünkü sıcak para krizleri meşruiyet aşınmasına yol açmanın ötesinde yerel egemenliğin tamamen kâğıt üstünde kalmasına sebep olacak sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu krizler sonucunda, uluslararası finans kuruluşları, IMF, DTÖ gibi kurumlar ve gelişmiş ülkeler iç siyasal süreçlerde daha etkili olabilecekleri bir zemin kazanabilmektedir. Genellikle sıcak para krizlerini siyasi bir kriz izlemektedir. Krizden çıkış yolu olarak daha fazla dış kaynağa başvurulmakta, iç siyasal süreçte dış güçlerin ağırlığı anormal şekilde artabilmektedir.¹⁰¹ Bu arada, büyük güçlerin, politikalarının desteklenmesi için sıcak paraya dayalı ekonomik kriz tehditleriyle dayatmalar yaptıkları,¹⁰² hatta IMF'nin bu maksatla kullanıldığı

---

¹⁰¹ Sıcak para krizlerinin ardından tam bir karamsarlık ve panik psikolojisinin (tekila etkisi) topluma hakim olduğu görülmektedir. Yaşanan krizin ardından ülkenin genel durumu bir kargaşa ortamını andırmaktadır. Zira bir anda işsiz kalan milyonlarca insan, batan bankalarda yok olan tasarruflar, sokaklara taşan protesto gösterileri, dış otoritelerin isteğine uygun şekilde yasalar çıkaran parlamentolar, dışarıdan gelen büyük firmalara yok pahasına satılan işletmeler ve kemer sıkma politikaları siyasi bir krizi kaçınılmaz hale getiren gelişmelerdir. Bu gelişmelerin, vatandaşların siyasal sisteme olan güvenlerini iyice azaltırken dış otoriteleri ise umut kaynağı haline getirdiği söylenebilir (Kozanoğlu, 1995). Oysaki bir siyasal sistem sağladığı güven ölçüsünde sağlam bir meşruiyete sahip olabilir (Gökırmak, 2002: 236).

¹⁰² Sıcak para sayesinde büyük iş ve siyaset çevrelerinin kendilerine taviz vermeye yanaşmayan ülkelerde iktidarları yıpratmak ya da kendilerine uyumlu davranacak kadrolara yol açmak için yeni bir silah kazandıkları önemli bir iddiadır. Bu iddiayı destekler açıklamaların, zaman zaman güney ülke liderlerince kamuoyuyla paylaşıldığı görülmektedir. Örnek olarak, 10-14 Eylül 2003 tarihleri arasında, Meksika'nın Cancun kentinde düzenlenen ve üye 146 ülkenin ticaret bakanlarının katıldığı, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) en üst düzey karar organı olan "*Bakanlar Konferansı*"nın beşincisinde, tarım sübvansiyonları konusunda başını Brezilya, Hindistan ve Çin'in çektiği gelişmekte olan ülkeler koalisyonunun (G21) sergilediği tavizsiz ve kararlı tutumun ardından yaşananlar gösterilebilir. Gelişmiş ülkelerin, tarımda yüksek sübvansiyona kendi içlerinde devam etme isteğine şiddetle karşı çıkarak, bunun tarımda liberalleşmeyle bağdaşmadığını ileri süren bu ülkeler, kuralların iki yanlı işlenmesinde ilk defa ısrarcı olmuş; eğer Güney, tarımda serbest ticaret için engelleri yok edecekse, Kuzeyinde aynı şeyi yapması gerektiği noktasında taviz vermemişlerdir (<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/DTO/CANCUNGELISME.htm>). Gergin ve sonuçsuz geçen konferansın ardından, bağlantısızlar hareketi dönem başkanı olan Malezya başbakanı Mahatir

iddialarının son zamanlarda sıklıkla gündeme geldiği belirtilmelidir (Wriston, 1994; Stiglitz, 2002).

Gelişmiş ülkelerin böyle bir güce sahip olduğu ve uluslararası ilişkilerde kullanabileceklerini kabul etmek gerekir. Faizlerdeki olası küçük bir indirimin dahi yurt dışına sermaye kaçışına sebep olduğu göz önüne alındığında, bir kredi anlaşmasının askıya alındığının duyulduğu anda bağımlı durumdaki ülkede piyasa faizlerinin değişmesi, ürkek sıcak paranın çıkış yapması büyük ihtimaldir. Zaten az gelişmiş bir ülke, özgün finans sektörünü sağlam bir şekilde yapılandırmadan dünya piyasalarıyla eklemlendiği takdirde dış ticaret açığı, cari işlemler açığı, bunların yarattığı güvensizlik ortamı gibi sıcak para krizinin yapısal şartlarına az veya çok her zaman sahip bir ekonomi görünümündedir (Yeldan, 2001). Güney ülkelerinin, uluslararası mali sermaye piyasalarının nasıl davranacağını bilemediklerinden yakınlıkla, kendilerini bu sahalarda tam bir serbestiye adeta mecbur bırakan DTÖ ve IMF'den tedbir ve düzenleme yapılmasını son zamanlarda ısrarla istemelerinin önemli bir sebebi de bu riskin varlığı gösterilmektedir (Stubbs, 1999: 242–243).

Bu krizlerin yerel egemenlik açısından başlıca anlamı; ekonomi sahası dışında da bağımsız politika geliştirebilme gücünün büyük ölçüde ortadan kalkmasıdır. Çünkü yaşanan kriz ancak dış kaynakla aşılabılır ve hiçbir ülke yeni bir ekonomik krize uğramak istemez. Açıkçası, inandırıcılığını kaybetmiş, ellerinde hiçbir imkân kalmamış siyasetçiler için uluslararası kurumlara, bankalara ve devletlere borç için başvurmadan başka çare kalmamaktadır (Gökırmak, 2002: 236).

Güney ülkelerinde demokrasi krizine yol açıp meşruiyet aşınmasına sebep olabilecek diğer bir gelişme ise, dış otoritelerin seçim süreçlerine eskiye oranla daha rahat ve etkili bir şekilde müdahale imkânlarına kavuşmuş olmalarıdır. Bu gelişme son zamanlarda uluslararası sivil toplum örgütlerinin dünyanın çeşitli yerlerinde seçim süreçlerinde boy göstermeye başlamalarıyla somut bir görünüm kazanmıştır. Ülkeler arasındaki zenginlik farkının giderek açılmasının esas faktör olduğu bu gelişmenin; uluslararası güç mücadelelerinde uygulanan yeni bir politika olduğu söylenebilir.

Muhammed'in, gelişmekte olan ülke hükümetlerini, bu gelişme sebebiyle, Batılı ülkelerce finansal alanda gözdağı veya ders verilebileceği yönünde tedbirli olmaya çağırması (ekonomik kriz uyarısı) dikkat çekicidir (Wallerstein, 2003b; Wallerstein, 2003c).

Ekonomik anlamda zayıf olan, işsizlik gibi sorunlar yaşayan ülkelerde, çoğulculuktan istifade edilerek sivil toplum örgütleri aracılığıyla siyasi kadrolar desteklenebilmekte ve sonuçta fiili olarak yerel egemenliğin içi tamamen boşalabilmektedir (Krasner, 2001b).

Kişi başına düşen milli gelirin 400 dolar civarında olduğu ve stratejik öneme sahip bir ülke olan Ukrayna'da 2005 yılı başında yaşanan "Turuncu Devrim"den hareketle bu gelişme somutlaştırılabilir. Ukrayna'daki son seçimler adeta dış güçlerin kapışması şeklinde geçmiş, kampanya boyunca iktidar Rusya'nın muhalefet ise ABD ve AB'nin desteğini ifade etmekten çekinmemiştir. Seçimlere muhalefetin adayı olarak giren Viktor Yuşçenko'nun zaferinde büyük pay sahibi olan ABD orijinli sivil toplum örgütlerinin¹⁰³ çalışmaları ise dünyanın gözü önünde olmuştur. Daha önceleri Sırbistan ve Gürcistan'da daha sonra Kırgızistan'da da görüldüğü gibi Açık Toplum Enstitüsü ve uzantıları, Freedom House, Amerikan Cumhuriyetçi Partiye yakınlığı ile tanınan IRI, ABD Demokrat Partinin bir yan kuruluşu olan AVDİ muhalefetin yanında yer alan yabancı sivil toplum örgütleridir (Başyurt, 2005). Viktor Yuşçenko adına düzenledikleri sokak gösterileri ve mitinglerle turuncu devrimle özdeşleşen gençlik örgütü "Pora"nın dünya medyasında sıklıkla yer bulan yöneticileri, bahsedilen sivil toplum örgütlerinin organizasyonu ile daha önce benzer süreçlerin yaşandığı Sırbistan ve Gürcistan'a giderek kitleleri harekete geçirme ve sempatican kazanma konusunda seminerler aldıklarını bir çok kez ifade etmişlerdir (Başyurt, 2005).

Yavaş yavaş bir küreselleşme klasiği haline geldiği görülen ve büyük devletlerin başrolde olduğu sivil darbeler, şu ana kadar bir demokrasi mücadelesi şeklinde

---

¹⁰³ ABD'nin yavaş yavaş uluslararası politikanın da bir aracı olmaya başlayan STÖ'ler konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. ABD'de 1,5 milyonun üzerinde ve kanunlarla maddi anlamda desteklenen güçlü bir üçüncü sektör bulunmaktadır. ABD yasalarına göre şirketler her yıl karlarının belli bir oranını dernek ya da vakıflara bağışlamak zorundadır. Bu bağışlar önemli vergi indirimleri ve muafiyetlerini de içermektedir (Göktürk, 2005). Son zamanlarda STÖ'lerin yozlaşma içine girdiğinden sıklıkla bahsedilmektedir. Kar amacı gütmeksizin insan hak ve hürriyetleri başta olmak üzere özgürlükleri savunmak ve gönüllülük yoluyla hizmetlerde bulunmak için oluşan üçüncü sektörde giderek özgürlüğü, çoğulculuğu, demokrasiyi ve katılımcılığı ikinci planda görmeye başladığı ifade edilmektedir. Bağış ve destek pastasından, fonlardan faydalanma çabalarının verimsizlikten öte bu kuruluşların bağımsızlıklarını tehlikeye attığı şirketler ve devletin güdümü altına girdiklerine işaret edilmektedir. Tüm bunlar STÖ lerin uluslararası açılımlarına ve yabancı ülkelerdeki faaliyetlerine şüpheyle bakılmasına sebep olmaktadır. Uluslararası alanda politikaların bir aracı olarak "sivil devlet kuruluşu" nitelendirmelerinin gündeme gelmesinde bu tarz ticari ilişkilerin de etkisinden bahsedilebilir (Yeniçeri, 2002c: 62). Amerikan sivil toplum kuruluşlarının kontrol ettiği paranın 125 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor (Göktürk, 2005).

seyretmiş ve daha demokratik yönetimlerin oluşmasına vesile olmuştur. İktidar değişikliklerinden önce Sırbistan, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan otoriter yönetimlerin iş başında olduğu, fikir ve ifade özgürlüğünün bulunmadığı, sosyal adaletsizliğin ileri safhada olduğu ülkelerdir. Bu noktadan hareketle, yaşananlarda küresel çağın dinamik ve değerlerine uygun davranmama, rasyonel olmayan bir tutumla eski sistemde ısrarcı olma gibi bir boyutun etkisinden de bahsetmek mümkündür.

Ancak tüm bunlar, Güney ülkelerinin yerel egemenlik açısından fiili anlamda büyük bir tehditle karşı karşıya olduğu gerçeğini gölgelememelidir. Bu ülkelerde büyük güçlere taviz vermeye yanaşmayan hükümetlere karşı da demokrasiyi kurallarına göre oynayarak ama ekonomik zayıflık ve liberal ortamın sunduğu özgürlüklerden istifade edilerek meşru olmayan bir şekilde müdahale edilmeyeceğinin bir garantisi bulunmamaktadır. Açıkçası, büyük güçlerin de devreye girmesiyle; daha fazla demokrasi, daha fazla insan hakları daha fazla sivilleşme gibi taleplerle kitlelerin harekete geçişinin petrol yatakları ve enerji koridorlarına yakın, kuzey ülkeleriyle yakın ilişki kurmayı reddeden ülkelerde yaşanması bu konudaki kaygıları arttırmaktadır. Demokrasi için harekete geçmenin günümüzün en geçerli dış politika gerekçelerinden biri olduğunu da gösteren bu durum, küreselleşmeyle uluslararası ilişkiler alanında büyük imkânlar elde eden çevrelerin, bu güçlerini daha çok demokratik bir kılıf altında operasyonel ve meşru hale getirmeye çalıştıklarını da göstermektedir.

Yerel egemenlikle alakalı hukuki ve fiili olarak yaşanan bu gelişmelerin milli egemenliğin ortadan kalkmakta olduğu anlamına gelmediği belirtilmelidir. Her şeyden önce milli parlamentoların tüm yetkilerin kaynağı ve nihai organ olarak rakipsizliği sürmektedir. Yine milli hükümetler meşru güç kullanma hakkına sahip tek otorite olarak varlıklarını korumaktadır. Egemenlik gücünün en çok aşınıp, daraldığı ekonomi sahasında da en güçlü otorite ya da en güçlü özerkliğe sahip kurumlar hükümetlerdir. Sözelimi ulus-devletler tarife engelleri getirebilmekte, kambiyo kontrolleri yapabilmekte, istedikleri takdirde sermaye akışını kontrol edebilecek tedbirlere yönelebilmektedir. Dış ekonomik gelişmeler ve otoritelerin dikkate alınması gerekse de makro ekonomik politikaları belirleme yetkisi hala milli hükümetlerdedir. Yeri

geldiğinde en zayıf ülkelerin dahi iç borç yükünü zamana yayma, dış borçları erteleme gibi kararlar alabildikleri, vergi ve harcama reformları yapabildikleri görülmektedir.

Yerel egemenlikteki daralmanın belirli alanlarda ve her ülkeye göre farklı düzeyde oluşu, bağımsız politika geliştirme gücündeki aşınmanın ve meşruiyet açıklarına yol açan demokrasi krizlerinin genel bir olgu olmaması yaşananları milli egemenliğin bitişi şeklinde görmenin doğru olmadığını gösteren diğer gelişmelerdir. Çünkü, kuzey ülkelerinin ekonomik güçleri ve sağlam meşruiyetleri sayesinde iç işlerine dışarıdan müdahale ihtimali oldukça düşüktür. Gelişmekte olan ülkelerin de sıcak paraya karşı tedbirli politikalar izleyerek aşınmanın önüne geçmeleri, bağımsız politika geliştirme güçlerini yükseltmeleri mümkündür¹⁰⁴ (Yeldan, 2001). Ekonomik anlamda daraltma ve iktidar erimesi yaratan devletin küçültülmesi ise; ulus-devletin sona ermesi olarak değil yerel egemenliğin mutlak vasfının ortadan kalkışı olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu politikaların temel amacı küçük ama daha etkin, daha iyi denetleyen ve yönlendiren, meşruiyet temelleri daha sağlam bir devlet teşkilatlanması için yapılmaktadır.

Yerel egemenlikle ilgili son söz olarak, J. Bodin'den bugüne değin siyaset teorisyenlerince bahsedilen en üstün ve mutlak iktidar anlamındaki egemenliğin tamamen ortadan kalktığı belirtilmelidir. Artık egemenlik konusunda hukukun üstünlüğü, gelişen evrensel normlar ve standartlar daha belirleyici olmaktadır. Bir yandan bütün ülkelerde ortak standartlar yerleşirken bir yandan da uluslararası kurumlara yetki aktarımı zorunluluk haline gelmektedir. Bu şekilde milli otoritelerin uluslararası kuruluşlara daha bağımlı hale gelmekte oluşu tam egemenlik anlayışından kayıtlı egemenliğe geçiştir (Erdoğan, 2005). Dolayısıyla yerel egemenlikle ilgili ortaya çıkan en önemli sonuç iç işlerine karışmama ilkesinin kayıtlı egemenlik anlayışı çerçevesinde hukuken ve siyaseten yeniden düzenlenmesi ve yorumlanması gereği olmaktadır.

Devletin kontrol gücünün en çok hissedildiği yerler ülke sınırlarıdır (Krasner, 1999: 35). İnsanların, malların ve sermayenin sınırlardan giriş çıkışları izinle olmakta,

---

¹⁰⁴ Bu konuda son zamanların popüler örnekleri Şili ve Malezya'dır. Her iki ülkede uluslar arası sermaye giriş ve çıkışlarını mümkün olduğunca uzun vadeye yayan, uluslararası sermayeyi sabit sermaye yatırımlarına yönlendiren politikalarla ekonomik anlamda dışa bağımlı olmaktan büyük ölçüde kurtulmayı başarmışlardır (Yeldan, 2001).

yapılan denetimler egemenliğin önemli bir gereği ve göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dikenli teller, mayınlı araziler, güçlü radar sistemleri ve sıkı kontroller son zamanlara kadar ulus-devlet imajının önemli bir parçası olmuştur. Ulus-devletlerin kendi dünyalarını yaratmak zorunda oluşları, coşkulu vatan anlayışının sınırlara kattığı anlam, egemenlik sahasını sınırların belirlemesi sınırlara önem kazandıran faktörlerin başlıcalarıdır (Löwy, 2002: 122). Ulusal sınırlar teori ve uygulamada egemenliğin önemli unsurlarından olmaya ve çoğu kimse için duygusal/romantik yerler olarak moral bir anlam içermeye devam etmektedir. Halen dünyanın birçok yerinde çatışma, gerginlik ve anlaşmazlıkların başlıca sebebinin sınır anlaşmazlıkları oluşu bu durumun göstergesidir.

Küreselleşme hızlanana kadar ulus-devletler güçlü sınır egemenliklerine sahiptiler ve geçişleri kontrol altında tutabiliyorlardı. Ancak küreselleşmeyle beraber insan (emek) geçişleri dışında sınır egemenliğinde zayıflama yaşanmaktadır. Neo-liberal uygulamaların ve teknolojik ilerlemenin etkisiyle mal, sermaye, fikir ve bilgi geçişlerinde sınırların pek bir fonksiyonunun kalmadığı söylenebilir (Krasner, 1999: 35). Ayrıca, mal ve sermaye giriş çıkışlarının eskisi gibi kontrol edilememesinin güney ülkelerinde yerel egemenlikte de aşınmalara sebep olduğu sıcak para krizleriyle somut bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Sınırlarda devletin kontrol gücünde görülen aşınmaların da ulus-devlet modeli açısından sonun başlangıcı şeklinde değerlendirildiği görülmektedir (Yılmaz, 1998: 36; Krasner, 1999: 35). Oysaki sınırlarda yaşananlar daha çok ekonomik tercihlerle alakalı olan ve asıl önemlisi iktidarların meşru statüsüyle ilgisi bulunmayan gelişmelerdir. Ortada bir iktidar ya da meşruiyet sorunu değil de kontrol sorunu olduğu açıktır (Bilgin, 2005: 28).

Esasen sınırlarda tam bir kontrol bu güne kadar görülmemiş bir durumdur. Ayrıca, resmi anlaşmalar haricinde sınırlarda kontrol kaybı ve bu durumun iç egemenlikte aşınma yaratacak sonuçlar doğurabilmesi genel olmaktan ziyade güney ülkelerine has bir durumdur (Hirst ve Thompson, 2003: 204). En önemlisi de devletlerin sınırlarında maddi ve maddi sayılamayacak hareketleri kontrolde zorlanmalarının konjonktürel bir durumu ifade etmesidir. Günümüzde, liberalizm tercihi sebebiyle finansal hareketler de dâhil birçok alanda etkili bir kontrol yapılmamaktadır. Ancak, devletler istedikleri

takdirde hiç olmadıkları kadar güçlü bir sınır egemenliği tesis edebilirler¹⁰⁵ (Helleiner, 1999: 142; Krasner, 2001b). Nitekim son zamanlarda sıcak para krizlerinin etkisiyle ekonomik anlamda sınırların kontrolü için bir çok ülkenin arayış içine girmesinin de gösterdiği gibi dünyanın yöneleceği konjonktürler ve gelişmişlik düzeyinin ülkelerin sınırlardaki kontrol gücünü tayin etmeye devam edeceği söylenebilir. Son olarak, sıcak para konusunda düzenleme taleplerinin artışına ilaveten emeğin dolaşımına getirilen sınırlamalara da bakarak sınır egemenliği konusunda bu günkünden daha negatif bir durumun beklenmemesi gerektiği belirtilmelidir.

Tanınma ve eşitlik anlamındaki “*milletlerarası resmi egemenlik*” ise, küreselleşme sürecinde ulus-devletin güçlenmekte olan egemenlik boyutudur (Krasner, 1999: 40). Bu egemenlik sayesinde yapılan uluslararası anlaşmalar aynı zamanda bu egemenliğin teyidi olmaktadır (Krasner, 1999: 48).

Küreselleşmenin karmaşık ve yeni sorunlarla dolu ikliminde, sorunlarla tek başına mücadele etmek çoğu zaman mümkün değildir. Devletler, işlevselliklerini devam ettirme, diğer egemenlik alanlarında oluşan açıkları telafi edip kontrolü tekrar sağlama gibi etkenlerle uluslararası anlaşmalara yönelmektedirler. Ayrıca, üçüncü dünya ülkelerinin borçları, eli kulağında olan ekolojik felaket tehdidi, mali spekülasyonların denetimi, vergi cennetlerinin ortadan kaldırılması, küresel ve yerel manada gelir adaletsizlikleri gibi çağımızın en acil sorunlarının uluslararası işbirliği gerektirdiği de bir gerçektir. Küreselleşen sorunlardaki artışa bakılarak bu egemenlik boyutunun giderek güçleneceği söylenebilir (Wriston, 1994: 125; Krasner, 1999: 35–48).

---

¹⁰⁵ Batılı ülkelere uluslararası finansal işleri düzenlemek için kurulan bir işbirliği olan BASEL ACCORD (1988) anlaşması devletlerin uluslararası finans hareketlerini isterlerse kontrol altına alabileceklerinin bir örneğidir. Bu anlaşma ile; uluslararası alanda faaliyette bulunabilmek için bankalara sermaye yeterliliği şartı getirilmiş, krediler konusunda derecelendirilme ve teminat sistemi oluşturulmuştur. 1999 yılında daha geniş kapsamlı düzenlemeler için alınan ve 2007 yılına kadar bütün maddeleriyle faaliyete geçmesi kararlaştırılan yeni düzenlemelerle kredi hareketleri hakkında sağlıklı ve zamanında veriler alınacaktır. Bir başka örnek olarak ise 1980’lerin sonlarından itibaren ABD Meksika ve Kanada arasında kara para aklanmasına tedbir olarak uygulamaya başlanan “Anti-Money-Laundering” düzenlemeleri gösterilebilir. Kurulan elektronik sistem sayesinde, belli bir miktarın üzerindeki dolar transferleri her üç ülkedeki ilgili kamu otoritelerinin bilgi ağına nakledilmektedir. Elektronik fon transferleri için verilen direktiflerin bu ağa yansmasıyla her ülke kendi ülkesinden çıkan ve anlaşma kapsamındaki ülkelere giren para hareketlerinden anında haberdar olabilmekte bu şekilde yurt içi finansal akışlar belli bir ölçüde gözetim ve denetim altında tutulabilmektedir (Helleiner, 1999: 140,143).

Milletlerarası resmi egemenlikteki güçlenme ulus-devletin kazanmakta olduğu yeni bir role de işaret etmektedir. Bu rol, ulus devletlerin egemenlik sunmak suretiyle yarattıkları uluslar-üstü yeni otoriteleri meşrulaştırmasıdır ve egemenlikte dönüşümün önemli bir unsuru olarak dikkat çekmektedir (Hirst ve Thompson, 2001). Ulus-devleti, küreselleşme şartlarında gerekli olan etkili uluslararası yönetim için lazım olan şartların sağlanması noktasında rakipsiz bir konuma kavuşturan bu gelişmeyle devletler bir yandan daha az egemen varlıklar olurken, daha çok uluslararası bir siyasanın tamamlayıcısı işlevi kazanmakta, uluslarüstü ve ulusaltı yönetim mekanizmaları için meşruluk ve sorumluluk sağlamayı fonksiyonları arasına katmaktadır.

İç ve dış bağımsızlık esas olarak dış otoritelerin hukuki ve fiili anlamda ülke dışında tutulmasına bağılı olduğundan ulus-devlet egemenliğinin en önemli boyutu olarak *vestfalyan egemenlik* gösterilebilir. Zayıf devletlerin tarihin her döneminde iç ve dış politikalarında güçlü devletlerin tesirinde kaldığı bir gerçektir. Günümüzde ise, fiili durumun ötesinde hukuki olarak da bağımsız iç ve dış politika izlemek çoğu ülke için hayal haline gelmiştir. Yapılan yetki devirleriyle gelişen uluslararası hukukun yanı sıra, çarpık ekonomik küreselleşme ve buna bağılı olarak kuzey ülkelerinin avantajlı durumu, güney ülkelerinin dış otoritelerin yoğun etkisinde kalmalarına dolayısıyla bağımsız iradeyle davranabilme özgürlüğünü ve hareket serbestisini giderek yitirmelerine sebep olmaktadır (Kapani, 1992: 57).

Uluslararası kuruluşların tasarruflarına bırakılan alan ve konulardaki genişleme küreselleşmenin çarpıcı özelliklerinden biridir. Bugün bir uluslararası kuruluşu üye olmayan ülke yoktur. Dış otoriteler bu yolla o ülkelerin milli egemenlik alanlarında faaliyet gösterebilmektedir. Bu durum, hukuki anlamda vestfalyan egemenliğin artık hiçbir ülke için söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir (Krasner, 1999: 97).

Vestfalyan egemenliklerin hukuken kâğıt üzerinde kalışı II. Dünya savaşı sonrasına kadar uzanır. Ülkeler bu tarihlerden itibaren toparlanma, barış ortamını devamlı kılma gibi hedeflerle egemenlik yetkilerini devretmeyi ciddi bir şekilde kabullenmişler ve dünya tarihinde ilk defa etkin uluslararası kuruluşlar oluşturmuşlardır. BM, Varşova Paktı, NATO gibi siyasi ve askeri uluslararası örgütler, IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar hep bu dönemin ürünleridir. Bu gelişmeleri Avrupa

Ekonomi ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi bölgesel bütünleşme hareketleri takip etmiştir.

Uluslararası kurumların sayısındaki artış ve faaliyet alanlarındaki genişleme asıl manada yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Hızlanan ve derinleşen küreselleşme uluslararası alanda işbirliğini adeta zorunlu kılmış, uluslararası koordinasyon ve düzenleme kurumlarının sayısının artmasına yol açmıştır. Küreselleşme sürecinde ulus-devletleri yoğun işbirliğine iten başlıca iki dinamikten bahsedilebilir. Bunlardan birincisi ekonomik bütünleşmeye doğru gidiştir. Uluslararası ekonominin getirdiği riskler (mesela sıcak para krizleri) bir koordinasyon ihtiyacını doğurmaktadır. İkincisi ise, küresel sorunlarla baş etme ve milli çıkarları koruma düşüncesidir. Zira bunu tek başına başarmak çoğu ülke için adeta imkânsız hale gelmiştir (Baharçipek, 1998: 368–372). Küreselleşme tek taraflı kontrolün çok zor olduğu, uluslararası işbirliği yapan ülkelerin az ya da çok karlı çıktığı bir ortam görünümündedir (Krasner, 1999: 48, 49).

Uluslararası ortam tek aktörün ulus-devlet olmadığı; BM, AB, NAFTA, AGİT, NATO, IMF ve DTÖ gibi konfederasyon niteliğinde teşkilatlanmaların önem kazandığı bir görünüm almıştır.¹⁰⁶ Dolayısıyla, hukuken ulus devletlerin yetki alanı daralmakta, birçok konuda uluslararası hukuk normları oluşmakta, uluslararası kurumlara müdahale ve denetim hakkı tanınmaktadır. Uluslararası anlaşmalara konu olmayan sahanın giderek daralmasının “hükümsüz yönetim” eleştirilerine de sebep olduğu belirtilmelidir (İnan, 1989: 19). Tüm bunlar artık dış otoritelerin hukuken içerde olma imkânına kavuştuğu bir dünyanın ortaya çıktığını göstermektedir ki bu gelişme, son üç asrın temel uluslararası ilişkiler ilkesi olan iç işlerine karışmama ilkesinin tarihe karıştığı anlamına gelmektedir¹⁰⁷ (Davutoğlu, 2003).

---

¹⁰⁶ Uluslararası teşkilatların toplam sayısı bini çoktan aşmıştır ve her devletin ortalama altmış uluslararası birliğe üye olduğu tahmin edilmektedir (Uygun, 2002).

¹⁰⁷Uluslararası ekonomiyle ilgilenen DTÖ, IMF ve DB, siyasi alanda BM ve başarılı bir bütünleşme hareketi olduğu söylenebilecek olan AB’ nin işleyiş sistemleri artık dış otoritelerin dışarıda olmadığını bariz örnekleridir (Okur, 2003: 667). İmzalanan her uluslararası anlaşmanın ulus-devlet vatandaşlarına (en üst yerel yargı organı olan Anayasa mahkemelerinin dahi denetiminde olmayan) yeni yükümlülükler getirmekte oluşu da bir başka örnektir. 2002 yılı verilerine göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına bu şekilde yükümlülükler getiren 6915 adet anlaşmaya imza atmış durumdadır (Akyol, 2002). Türkiye’nin ekonomik politikalarını bağımsız biçimde yürütme gücünün, 30 yılda imzalanan 18 IMF stand-by anlaşmasıyla, ciddi anlamda zedelendiği görülmektedir. Ayrıca AB uyum yasalarıyla Türkiye’de tepeden tırnağa yaşanan değişim de buna verilebilecek bir başka güzel örnektir.

Ulus-devletlerin dış otoritelere egemenlik devretmeleri ve bunların iç egemenlik sürecine dâhil olmaları vestfalyen egemenliğin hukuken ortadan kalktığını göstermektedir. Bu gelişme, uluslararası düzenin almış olduğu bu yeni dengeye uygun olarak milli egemenliğin de yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Çünkü hem sistemin önemli bir boyutu olan egemenlik asırlardır kendisine yüklenen anlamıyla ortadan kalkmaktadır, hem de bu gelişme iç egemenlik başta olmak üzere diğer egemenlik boyutlarını ve ilkelerini de etkilemektedir. Zincirleme bir şekilde ulus-devletlerin egemenlik açısından sahip oldukları yetki, özerklik ve hatta meşruiyet aşınmaya maruz kalmaktadır.

Vestfalyan egemenliğin ortadan kalkmakta oluşu da ulus-devletlerin sonunun geldiği iddialarının önemli bir dayanağıdır (Güvenç, 1998: 147; Davutoğlu, 2003). Kuşkusuz bu gelişme, ulus-devletlerin artık iddia edildiği kadar egemen olmadığının bir göstergesidir ancak ulus-devletin devam edeceğine işaret eden birçok noktayı da içermektedir (İskenderoğlu, 2001). Bunların başında, uluslararası kurumlara yapılan egemenlik devirlerinin feragat (transfer) değil devretme (delege etme) şeklinde olması gelmektedir.¹⁰⁸ BM, DTÖ, IMF ve DB gibi güçlü uluslararası kuruluşlar, çok sayıda olmadıkları gibi devletler üstü değil devletlerarası yapıdadırlar. Yani bu kuruluşlara egemenlik yetkileri anlaşmalarla belirlenen alanlarda ve belli bir süre zarfında devredilmektedir (Güran, 2005). Her ne kadar güney ülkeleri için pratikte pek geçerli olmasa da uluslararası hukuk; devletlere devredilen yetkileri geri alma, diledikleri zaman uluslararası örgütten ayrılma, üye oldukları bu tarz örgütlerde oy çokluğuyla kabul edilen ama kendilerinin katılmadıkları kararları uygulamama hakkını

---

¹⁰⁸ Egemenliğin devredildiği uluslararası kurumlar devletlerarası niteliktedir. Günümüzde devletlerarası olmayan tek uluslararası örgüt AB'dir. AB, üye devletlerin bazı alanlarda egemenlikten feragat ettikleri için devletlerarası değil "devletler üstü" niteliktedir. Devletlerarası örgütlerle devletlerüstü örgüt arasındaki fark, Polonya ile AB arasında müzakere sürecinde yaşanan yetki tartışmasından hareketle somutlaştırılabilir. Polonya, AB'ye bırakacağı egemenlik alanlarını kendi anayasasına yetkilerin başka bir birliğe devredilmesi şeklinde bir düzenleme ekleyerek meşrulaştırmak istemiş, AB ise buna karşı çıkarak yetkilerin transfer edilmesi şeklinde bir düzenlemenin anayasada yer almasını istemiştir. AB çevrelerine göre, yetki delege etme bir üst tarafından alta yapılabilecek bir işlemdir. Düzenleme bu haliyle Polonya anayasası ve devletin AB'den üstün olduğu şeklinde bir anlam içermektedir. Ayrıca, devredilen yetkinin delege eden tarafından geri alınma şansı vardır. Oysaki devletlerüstü kuruluşlarda böyle bir yetki kullanımı imkânsızdır. (Davutoğlu, 2003). Sonuç olarak eğer devletler üstü kuruluşların sayısı arttığı takdirde Vestfalyen egemenlik düzeninin tamamen değişeceği söylenebilir. Çünkü dış otoritelerin dışarıda tutulması ilkesi kadar uluslararası sistemdeki eşit egemenlik ilkesi de darbe almakta; devletlerin üstünde egemenliği olan yeni aktörler doğmaktadır. Bu kadar güçlü bir egemenlik devri uygulaması görülmediği ve AB ekseninde egemenlik anlayışında radikal bir değişim yaşandığı kabul edilmelidir.

vermektedir. Bu arada ortak askeri paktlara rağmen güvenlik ve savunma gibi konularda da devletlerin kendi yetkilerini devretmediği veya paylaşımına açmadığı da belirtilmelidir (The Economist, 2001: 148).

Ayrıca vestfalyan egemenliğin hukuken ortadan kalkması uluslararası sistemin bir aktörü olarak egemen ulus-devletin diğer aktörlere göre çok daha fazla özerk olan konumunda fazla bir değişiklik yaratmamaktadır. Yani uluslararası resmi örgütler ve diğer aktörler belirli konularda bağımsız veya özerk davranıp, genelde devletlerin müsaadesi oranında milli egemenlik alanı içinde yer alabilmektedir. Ulus-devletlerin diledikleri zaman bu otoritelere son verme yetkisi vardır ve kendilerine ait yetkileri kullanmakta hiçbir uluslararası örgütün izin veya yetkisine muhtaç durumda değildir (Güran, 2005). Sözelimi büyük ekonomik krizler, iç savaş vb. olağanüstü durumlar dışında hiçbir devlet hiçbir uluslararası kuruma kontrolü dışarıda olan, üyelerinin çoğunun dışarıdan atandığı otorite yapıları kurma şansı tanımaz. Yine her ülkede sınırlar içindeki meşru şiddet araçlarının tekeli ve zor kullanma hakkı sadece siyasi iktidarlara aittir. Sözelimi, üye devletin egemenlik yetkilerinin bir bölümünü süresiz olarak birlik kurumları lehine devrettiği veya icrasından vazgeçtiği AB hukuk düzeninde dahi birlik kurumlarına süresiz transfer edilen yetki sadece konu ile alakalı alanda ve belirli sınırlar içinde olmaktadır.

Uluslararası kuruluşlardaki organların ulus-devlet temsilcilerinden oluştuğu, bu kuruluşlarda görülen güç mücadeleleri ve etken durumda olan ülkelerin bu kuruluşlar sayesinde reel egemenliklerini arttırmaları gibi hususlar da göz önüne alındığında vestfalyan egemenlikteki değişimi ulus-devletlerin bitişi şeklinde ifade etmenin yanlış bir yaklaşım olduğu iyice anlaşılmaktadır.

3.1.3. Egemenlikteki Dönüşümün Güç ve Meşruiyet Açısından Analizi Yada Küreselleşmenin Çelişkili Doğasına Yeni Bir Gösterge:

Milli Egemenlikte Aşınma - Reel Egemenlikte Artış

Bugün gelinen nokta itibarıyla, küreselleşmenin milli egemenlikteki klasik ilkeleri hukuken ve fiilen aşındırdığı, egemenliğin yeni bir yapı kazanmakta olduğu söylenebilir.

Küreselleşmeyle dünyanın şartları ve uluslararası ilişkilerin şekli oldukça değişmiştir. Uluslararasılaşma ve yeni yönetim anlayışı iç egemenlikte daralma yaratmakta, daha çok neo-liberalizme bağlanabilecek kontrol eksikliği güney ülkelerinde tüm egemenliği anlamsız kılabilecek fiili gelişmelere sebebiyet verebilmektedir. Ortaya çıkan değişiklik iç egemenliğin varlığını ve önemini devam ettirmekle birlikte bu güne kadarkinden daha az mutlak hale geldiği şeklinde izah edilebilir (Zararsız, 1998: 23; Krasner, 2001b).

Egemenlikte görülen daralma, kontrol gücündeki zayıflama ve bu ikisinin büyük etkisiyle bağımsız politika geliştirme kabiliyetinde görülen düşümlere ve gerilemelere rağmen hiçbir ülkenin kendi sınırları içinde kendinden başka bir güç istemesi ya da iç egemenliğin yerini alacak yeni bir egemenlik biçiminin oluşması söz konusu değildir. Tüm bunlar, küreselleşmeyle devlet otoritesine değil, daha çok devletin kontrol gücüne yönelik bir meydan okumanın varlığını göstermektedir. Genel algılayışın aksine küreselleşme ortamında milli egemenlik sistemine değil egemenliğin önemli bir unsuru olan kontrol gücüne yönelik tehditler sözkonusudur. Yaşananlar enformasyon teknolojilerindeki ilerleme ve neo-liberal serbestliğin sınırlardaki maddi ve maddi sayılamayacak geçişlerin kontrolünde ortaya çıkardığı zayıflamayla alakalıdır (Krasner, 1999). Bu noktada paradoksal bir gelişmenin de altını çizmekte fayda vardır. İç egemenlikte daralma yaratan devleti küçültme politikaları ve devletlerin uluslararası ilişkilerindeki artışı, kaybedilen kontrol gücüne tekrar ulaşma düşüncesiyle ulus-devletlerce atılan adımlar olarak değerlendirmek mümkündür.

Dış egemenlik açısından ise iki değişiklik dikkat çekmektedir. Birincisi vestfalyan egemenliğin ortadan kalkmış olmasıdır. Artık dış otoritelerin mutlak manada dışarıda tutulmasından bahsedilmediği gibi bu otoritelerin milli egemenlik alanlarındaki yetkileri her geçen gün artmaktadır. Anayasalarda klasik egemenlik esasları varlığını korumakla birlikte, rızayla kabul edilen uluslararası hukuk kuralları; egemenliğin sınırlanabileceği şeklinde düzenlemelerin anayasalara eklenmesi sonucunu doğurmaktadır (İnan, 1989: 19). Diğer değişiklik ise; uluslararasılaşmanın milletlerarası resmi egemenliği güçlendirerek ulus-devlete yeni bir rol kazandırmasıdır. Uluslar arası kuruluşların çoğaldığı, ölçek olarak büyüdüğü ve önem kazandığı yeni dünya sisteminde ulus devletler kritik temsil mercii olarak meşruluk noktasında hayati

önem taşıyan bir mevki kazanmakadır (Hirst ve Thompson, 2001). Artan uluslararasılaşmanın klasik egemenliğin temel direklerinden birini (vestfalyen egemenlik) yıkarken bir diğerini (milletlerarası resmi egemenlik) güçlendirmesi küreselleşmeyi çelişkiler yumağı olarak nitelendirmeyi gerektirecek paradoksal bir durumdur (Kaleağası, 2002).

Dış egemenlikle ilgili fiili anlamda görülen dikkat çekici gelişme ise vestfalyen egemenliğin fiilen kuzey ülkelerinde devam etmekte oluşudur. Hukuken görülen aşınma fiili anlamda kuzey ülkelerini pek etkilememekte, dış otoriteler dışarıda tutularak iç işlerine pek karıştırılmamaktadır. Kuzey ülkelerinin, yetki devir veya transfer ettikleri uluslararası kurumlarda da kararların alınmasında söz sahibi oldukları düşünüldüğünde bu ülkelerin bağımsız politika geliştirme gücündeki aşınmanın güney ülkelere oranla çok daha az olması normal bir durumdur (Kapani, 1992: 57; Hirst ve Thompson, 2003: 203).

Egemenliğe ait tüm göstergeler göz önüne alınarak egemenlik konusunda gelinen nokta şu maddelerle ifade edilebilir:

- 1- Uluslararası hukukun gelişmesi ve karmaşıklaşması, iletişim devrimi, neo-liberalizmin hâkimiyeti, ulus-üstü ve altı yönetim birimlerinin yetki ve sorumluluklarındaki artış milli egemenlik sistemini dönüşüme sokmuştur. Gelinen nokta, klasik iç işlerine karışmama ve dış otoritelerin dışarıda tutulması ilkelerinin sözde kalmasıyla içerdeki mutlak yapının esnekleşmesi olarak özetlenebilir. Karşılaşılan yeni egemenlik formu eskiye oranla alanı oldukça daralmış, mutlak üstünlük, bölünmezlik, sınırsızlık ve devredilmezlik gibi klasik niteliklerin neredeyse devre dışı kaldığı bir yapılanmadır. Artık, devletlerin tamamen özerk olduğu, ekonomik ve sosyal süreçlerde münhasır kontrole sahip oldukları, siyasal iktidarın mutlak yapıda olduğu bir dünya çok gerilerdedir. Hızla çoğalan uluslararası ekonomik ve siyasi birlikler devletleri aşan güç ve egemenlikle donanmaktadır (Uygun, 2004). Devletin küçültülmesi, özelleştirme, merkeziyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi neo-liberal ideolojiye dayanan anlayış ve uygulamalar ulus-devletin klasik fonksiyonlarını önemli düzeyde azaltırken, katılımcı demokrasi ve hukuk devleti anlayışındaki gelişmeler de temel hak ve özgürlüklerin önem

kazanmasına ve sivil toplum alanının genişlemesini sağlamaktadır (Dursun, 2002: 106; Uygun, 2004). Son iki asırda giderek genişleyip güçlenmiş olan devlet egemenliği, küreselleşme ve yeni teknolojilerin etkisiyle hızlı bir gerileme trendi içine girmiş durumdadır ¹⁰⁹(Kapani, 1992: 57).

- 2- Bu değişimin milli egemenlik düşüncesi ve sisteminin sona ermesi anlamına gelmediği gayet açıktır. Her şeyden önce meşruiyet bakımından yeni bir sisteme yönelik köklü değişim belirtileri söz konusu değildir.¹¹⁰ Başka bir ifadeyle uluslararası kurumların ulus-devletler olmadan doğrudan kullanacakları bir meşruiyet odağı belirmemiştir. Ulus-devlet halen uluslararası sistemin en büyük aktörüdür ve sistem ulus-devlet merkezli olarak milli egemenlik anlayışına göre işlemektedir. Bütün ulus-üstü ve altı yapılanmaların sahip oldukları iktidarın hukuki meşruiyeti ulus-devletlerin yetki devri ile sağlanmaktadır (Newman, 2001: 79). Egemen ülkeler arasında eşitlik, toprak bütünlüğüne saygı, her devletin kendine ait yetki ve kontrolünün olması, ulus-üstü egemenliklerin olmaması gibi vestfalyen esaslarla dünya sistemi işlemektedir ve en önemlisi bu esaslara karşı çıkış söz konusu değildir (Gürsel, 2002: 36; Krasner, 2005: 179).

---

¹⁰⁹ Aslında egemenliğin ve ulus-devletin geldiği noktayı en iyi ekonomi alanında yaşanan değişim göstermektedir. Ulus-devlet milli ekonomi düşüncesiyle kurumsallaşmış bir modeldir (Kennedy, 1993: 160). Bu yapıda, “Merkez Bankası”, “Hazine” gibi mali birimler önemli kurumlar, yerli malı kullanmak ve yerli sanayii geliştirmek önemli stratejiler, bağımsız ekonomik politika takip etmek ise önemli bir egemenlik göstergesidir. Günümüzde, ulus-devletin milli makro ekonomi yönetimi açısından önemli derecede zayıfladığı görülmektedir. Zaten, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği, birçok ekonomik yetkinin uluslararası kurumlara devredildiği ve buralarda alınan kararlara uyulduğu bir ortamda bağımsız ekonomik politikadan bahsetmek mümkün değildir. Devletin ekonomiden çekilişi de hesaba katıldığında milli ekonomi düşüncesinin ve egemenliğin yeniden dizayn olduğu fark edilecektir (Boratav, 1999). Serbest piyasa ilkesi sonucunda bugün en güçlü devletler de dâhil olmak üzere hiçbir hükümet para politikalarını tamamen kendi istediği gibi yönetememekte yerli sektörleri koruma eskisi gibi mümkün olmamaktadır (Türkcan, 1999). Sözelimi hayvancılık sektörü dünyanın herhangi bir yerindeki biyoteknoloji metotlarının ortaya çıkışıyla alt üst olabilmekte veya yerli otomobil sanayi kendisinden daha verimli çalışan yabancı rakiplerinin iç pazarı ele geçirmesiyle silinebilmektedir.

¹¹⁰. Vestfalyan ilkelerin aksine ülkelerin egemenlik yetkilerini birlik kurumlarına süresiz olarak devretmelerinden hareketle AB'nin yeni bir uluslararası hukuk düzeni olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Ancak, bu yetkileri devralan AB kurumlarının meşruiyetini uluslardan aldıkları, egemenlik yetkilerini “anlaşmalarla vazettikleri normatif hukuk düzenini işletmek üzere” terk ettikleri hatırlanırsa egemenlik yapılanmasının yine milli egemenliğe dayandığı anlaşılacaktır. Ayrıca AB lokal bir örnektir. Örneğin NAFTA ya da MERCOSUR'de uluslar-üstü nitelikli hükümler yoktur. Daha geniş bir parasal ya da politik birliğe çevrilme işareti de taşımamaktadırlar (Krasner, 2001b; Güran, 2005).

3- Kısaca, ülke sınırları içerisinde yönetim ve kontrolü kimseye kaptırmamak olarak ifade edilebilecek egemenlik fiili olarak güney ülkelerinde ciddi anlamda aşınmaktadır (Hirst ve Thompson, 2003: 203). Kuzey ülkelerinde ise aşınmanın az oluşuna ilaveten uluslararası kurumların güç kazanmasına paralel buralarda etkin olan devletlerin reel egemenliğinin arttığı da göz önüne alındığında kuzey ülkelerinin geneli açısından e AB'nin yeni bir uluslararası hukuk düzeni olduğu sıklıkla ifade edilmektedir gemenliğin fiili anlamda daha da güçlendiği söylenebilir. Bu çarpık görüntü, küreselleşmeyle ulus-devletlerin egemenlik alanlarının daraldığını ve milli egemenliğin anlamsızlaştığını söylemeye de küreselleşmenin milli egemenliği güçlendirip etki düzeyini arttırma fırsatı sunduğunu iddia etmeye de açık kapı bırakmaktadır. Yine bu gelişmeden hareketle, egemenliklerin birbirine denk olmayışının iyice belirginleştiği bir ortamın oluşumundan bahsedilebilir. Artık sayıları sürekli artan, kendi iç işlerini idare etmekten yoksun hale gelen ülkelerle reel egemenliği hızla artan az sayıda devletin yan yana olduğu bir dünya söz konusudur (Krasner, 2005). Bu durum küreselleşme – egemenlik etkileşiminin asıl olarak hangi ulus-devlet sorusuyla birlikte çözümlenebileceğini, ulus-devletleri egemenlik açısından incelerken tek bir kategoride ele almanın yanlış olacağını da ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere, küreselleşmeyle ilgili tüm tartışmalarda kendini gösteren “Hangi ulus-devletler?” sorusuyla egemenlik bahsinde de karşılaşılmaktadır. Bir devletin egemenliği gerçek manada meşruiyet ve güç unsurlarına dayanır. Güçlü sloganlar, görkemli seremoni ve semboller, hukuki kayıtlar egemenliğin var olduğunu göstermez. Küreselleşmeyle egemenlikte güç ve meşruiyet ilişkisinin hiç olmadığı derecede önem kazandığı bir dönemin başladığı görülmektedir. Çünkü vestfalyan egemenliğin hukuken sona erdiği bir ortamda reel egemenliğin ön plana çıkmaya başlaması, güneyde görülen egemenlik aşınmalarının kuzey ülkelerinde özellikle fiili anlamda hemen hiç görülmemesi güç ve meşruiyete bağlı durumlardır (Newman, 2001: 80).

Klasik egemenliğin esasları ve ilkeleri IMF, DB gibi kuruluşlardan yardım alan, ulus-ötesi şirketler karşısında güçsüz durumda olan, sınırlarında ve ülke içi süreçlerde kontrol yeteneği kalmamış, bağımsız politika geliştirebilme gücü asgariye gerilemiş

olan edilgen durumdaki ülkeler için sadece kâğıt üstündedir (Gosoviç, 2001: 155). Bu ülkeler, uluslararası kuruluşlarda etken olmadıkları için denetlenen ve yerel egemenliği sürekli aşınan bir konumdadır ve ulus-devlet olarak güçleri devamlı azalmaktadır (Davutoğlu, 2003). Buna karşılık uluslararası kuruluşlarda katılımcı/etkin konumda olan, siyasal sistemin benimsendiği, meşruiyet zemininin güçlü olduğu, ekonomik, askeri ve teknoloji anlamında güçlü olan ülkelerde hukuken görülen zayıflamaya rağmen fiilen sürmekte olan bir milli egemenlik vardır. Üstelik bu ülkeler küreselleşmeyle reel egemenliklerini artırma yani uluslararası düzeyde kontrol ve yönlendirme gücünü geliştirme imkânını elde etmektedirler.

Bu ülkeler, uluslararası kurumlarda yönlendirici oldukları için, uluslararası hukuku üreten ve denetleyen ülke haline gelmektedir. Uluslararası örgütler, katılımın yanı sıra ciddi bir denetim mekanizmasını da işlerliğe sokmaktadır. Küreselleşme ortamında kuzey ülkeleri katılan ve denetleyen ülke oldukları için egemenlik alanları genişlemektedir. Katılım güçleri yüksek olmayan, böyle bir potansiyele sahip olmayan ülkeler ise katılım ile denetim arasında denge kuramadıkları için bu yeni süreçte egemenlik alanlarının daraldığını hissetmektedirler. Güney ülkeleri, uluslararası örgütlere maddi destek veremedikleri, yönlendirme güçleri olmadığı dolayısıyla sadece mütevazı birer üye olarak yer aldıkları için devamlı denetlenen durumda kalmakta ve bir egemenlik sorunuyla karşılaşmaktadırlar¹¹¹ (Davutoğlu, 2003).

Bu tablo, kuzey ülkelerinin egemenliğin iki temel unsuruna güçlü bir şekilde sahip olmasıyla açıklanabilir: Güç ve meşruiyet. Şatafatlı törenler, tarihsel semboller anayasa ve mevzuatta egemenlikle ilgili etkileyici ifadeler gerçek anlamda egemenlik göstergeleri değildir. Ulus-devletlerin egemenliği asıl olarak, meşruiyet zemininin sağlamlığına ve ülkenin sahip olduğu güce dayanır. Sürdürülebilir egemenlik için sağlam bir meşruiyet ve belli bir değer boyutuna sahip güç kullanımı gerekmektedir. Yaşanan dönüşüm sürecinde egemenliğe ilişkin formel ve hukuki tanımlamalarda,

---

¹¹¹ Akla ilk olarak IMF ile güney ülkeleri arasındaki ilişki gelmektedir. Bilindiği gibi IMF’den destek alan ülke stand-by anlaşması gereği sürekli denetlenen bir konumdadır. Yine Türkiye’nin Avrupa Birliği ile yaptığı “Gümrük Birliği” anlaşması ve yaşanmakta olan üyelik süreci de bu konuya verilecek güzel bir örnektir. Türkiye, katılım anlamında henüz içinde yer almadığı bir kuruluşça devamlı denetlenmektedir. Türkiye için ancak tam üye olduğu takdirde egemenlik ilişkisi açısından katılım denetim dengesinin sağlanabileceği bir dönem başlayabilir. Yani şu anda edilgen durumda olan Türkiye, hem etken hem de edilgen pozisyona ancak tam üyelikle geçebilecektir.

hatta sembol ve seremonilerde değişiklik olabilmekte ancak meşruiyet ve güç egemenliğin ana unsurları olarak varlığını her durumda devam ettirmektedir.¹¹² Bu bağlamda, küreselleşme ne kadar derinleşirse derinleşsin meşruiyet ve gücün egemenliğin temel unsurları olarak kalmaya devam edeceği rahatlıkla söylenebilir (Davutoğlu, 2003).

Sağlam bir egemenlik zemininin öncelikli şartı meşruiyettir. Sağlam meşruiyet vatandaşların siyasal sisteme güvendiği anlamına gelir ve ülkelerine karşı güçlü bir aidiyet bağının sağlanmasına yardımcı olur. Talep ve hassasiyetlerin mümkün mertebe kolektif politikalara yansıdığıın görölmesi, sorun çözen bir siyasal sistemin varlığı meşruiyeti sağlamlaştırarak siyasal otoriteye demokratik değer boyutu bulunan rızaya dayalı güç kazandırır. Bu şekildeki meşruiyet devletin iç egemenliğini (kanun yapma, politika geliştirme ve olası dayatmalara direnme) güçlendirmekte, dışarıdan gelecek baskı, talep ve yönlendirmelere karşı bir hassasiyet oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2003; Fukuyama, 2005: 19).

Refah düzeyi ve gelir dağılımındaki adaletsizlikle meşruiyet zedelenmesi arasında doğru orantılı bir ilişkiden bahsedilebilir. Güney ülkelerinde meşruiyet ekonomik sıkıntılar ve artan yoksulluk ortamında zayıflamakta, demokratik değer boyutu gelişmemekte dolayısıyla dışarıdan müdahalelere cesaret veren bir ortam söz konusu olmaktadır. Bu ülkelerde ekonomik sıkıntının yanı sıra hükümet politikalarının dış aktörlerin etkisinde gelişeceği inancı yaygın olduğundan seçimler dışında siyasete katılımın genelde düşük oduğu söylenebilir. Bu sebeplerle güç alanları da sınırlı olan güney ülkelerinde küreselleşme şartlarında egemenlik aşınmasının devam edeceği söylenebilir (Somer, 2004: 234).

Sağlam bir egemenlik zemininin ikinci önemli şartı ise güç temerküzüdür (Davutoğlu, 2003). Devletin güçlü olmasında ise; sahip olunan jeopolitikten, tarih, nüfus, kültür hatta -meşruiyet göz önüne alınarak- iyi işleyen demokrasi ve bu kapsamda toplumun

---

¹¹² Sözelimi Almanya sahip olduğü güç ve meşruiyet sayesinde milli parası, sembollerinin bir kısmı, seremonileri ve hatta hukuki mevzuatındaki güçlü egemenlik hükümlerinin değişmesine rağmen AB içinde egemen güç olarak etki alanını arttırmaktadır. Euro'nun aslında Alman merkez bankası Bundesbank'ın bir ürünü olduğü bugün herkes tarafından bilinmektedir. Yine AB uzmanlarının % 70 i Alman vatandaşıdır. Tüm bunlar, güç ve sağlam meşruiyet sayesinde ulusal egemenliklerin küreselleşme hangi aşamaya gelirse gelsin uluslararası kurumlara yansıtılabileceğinin göstergeleridir (Davutoğlu, 2003).

moraline kadar birçok unsurun etkisi olmaktadır (Arı, 1997: 248–253). Esas güç parametreleri olarak ise ekonomik, askeri ve teknolojik kapasite gösterilebilir (Newman, 2001: 79; Davutoğlu, 2001: 17–24).

Bir ülkenin güçlenmesi ekonomik, teknolojik ve askeri sahada elde edeceği ilerlemelere bağlıdır (Wallerstein, 1999: 23; Koçdemir, 2002: 71). Bir devletin uluslararası alanda ağırlığını hissettirebilmesi, uluslararası kurumlarda söz sahibi olması, dış politikada amaçladığı sonuçlara ulaşabilmesi güçlü olduğunun göstergeleridir (Wallerstein, 1999: 23; Arrighi, 1999: 66-68). Bugün gelişmiş devletler, güçleri sayesinde uluslararası organizasyonlarda katılımcı ülke olabilmekte, kültürel değerlerini uluslararası alana aktarabilmekte, ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşabilmektedirler. Bu arada küreselleşen dünyada kuşatıcı bir üst otoritenin yokluğu ve yaşanan kaos ortamının, devletleri, güven ve egemenliklerini sürdürmeleri açısından güçlerini arttırmaya zorlayan bir başka unsur olarak ifade edilebilir.

3.2.Küreselleşme Sürecinde Milli Kimlik

Günümüzde kimlik konusunda ortaya çıkan eğilim ve yaklaşımların da ulus-devletin durumu açısından tayin edici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Post-modernitenin kimlik ve kültür konusunu tartışmaya açması, liberal demokrasinin azınlık hakları ve kültürel haklar dâhil sivil ve siyasal hakları güvence altına alan yapısı, gelişen popüler kitle kültürü ve yerel kültürlerdeki canlanma son yıllarda dikkatleri küreselleşme-milli kimlik etkileşimine yönelten başlıca gelişmelerdir. Modelin sona erişine işaret olarak da görülen bu gelişmeler ulus-devletleri uygulaya geldikleri klasik milli kimlik politikalarının dışında arayışlara sokmaktadır. Netice itibarıyla milli kimlik politikalarının oluşan yeni şartlarda devam edip etmeyeceği veya nasıl olacağı hususundaki tartışmalar tıpkı egemenlik tartışmaları gibi bir küreselleşme klasiği olarak ifade edilebilir.

3.2.1. Ulus-Devletlerin Klasik Milli Kimlik Politikaları

Ulus-devletlerin bugüne kadar uyguladığı kimlik politikaları, toplumu diğer toplumlardan (ötekiler) farklı kılan özelliklere, başta eğitim ve kültür teşkilatları aracılığıyla vurgu yaparak büyük toplumun (çekirdek etninin) kültürünü standart kültür

haline getirme, resmi ideoloji ekseninde kimlik ve kültürel farklılıkları eriterek toplumun bütün üyelerine ortak bir sosyo-politik kültür kazandırma yönünde olmuştur.

Siyasal ve kültürel bütünlükle homojen bir ulus oluşturma gayesi güden ulus-devletler, kimlik politikalarını kültürel olarak çekirdek etnisiteye, siyaseten ise eşitlikçi ve milli vatandaşlık yaklaşımına dayandırmışlardır. Klasikleşen kimlik politikası, eşit vatandaşların bir takım ortak değerlerin de mirasçısı olmasını hedeflemektedir (Göka, 2003: 92; Bilgin, 2003: 112, 113).

Böyle bir kombinasyonun ortaya çıkmasında, teritoryal milliyetçiliğe dayalı ilk ulus-devletlerde (Fransa ve İngiltere) eşit vatandaşlık fikrinin bütünleşme ve ulus olma noktasında tek başına yeterli olmadığına anlaşılması etkili olmuştur. Milletlerarası yarışta ortaya çıkan sorunlar, ülke birliği ve milli rekabet için yeterli güdülenmenin ülkesel milliyetçilikle sağlanamamış olması kimlik verme gücü daha yüksek politik arayışlara yol açmıştır. Karar kılınan ve giderek ulus-devletlerle özdeşleşen politika, esasen siyasi-hukuki bir bağ olan vatandaşlığın bireyler arasında eşit hak sahipliğini getiren en adaletli sistem olarak kültürel eritme çabalarını desteklemesi yönünde olmuştur. Bu yaklaşımla ortak milli tarih ve kültür şuuruyla donatılan bireylerin, aynı zamanda eşit birer vatandaş olmalarıyla birbirlerine ve ülkelerine olan bağlılıklarının artacağı, meşruiyeti güçlü bir siyasi yapılanmanın kurulabileceği düşünülmektedir (Aksoy, 2003: 56).

Kimlik konusundaki bu yaklaşım ulus-devletlerde kamusal alan anlayışının da bir tahakküme dönüşmesine yol açmıştır. Modern devletle birlikte özel şahısların, ailenin ve ekonomik ilişkilerin yansıtılmadığı bu alana farklı sosyal ya da siyasi kimliklere sahip grupların da sokulmaması gelişen bu kimlik anlayışının bir sonucudur (Çaha, 1998: 76, 77; İnam, 1998: 181, 182). Bu yaklaşım ulus-devletleri kuruluş aşamalarında kamusal alan kadar özel alanı da biçimlendirmeye çalışan bir devlet konumuna sokmuştur (Keskin, 1998: 99).

Moderniteyle birlikte kamusal hayata damgasını vurmaya başlayan rasyonellik, sözleşme, genel irade ilkeleri ve milliyetçilik böyle bir kimlik ve kültür formülasyonunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada milliyetçiliğin tahayyülünde olan ve devlete önemli bir görev olarak yüklediği, etnik/kültürel vatandaşlık ekseninde

toparlanan özdeş bir halk yaratma düşüncesinin tesiriyle kültürel bütünlük esaslı olarak klasikleşen tek milli kimlik anlayışının yöntem olarak kültürel asimilasyonu doğurduğu söylenebilir (Bostancı, 2003: 29).

Buna göre, devlet merkezi bir güç olarak ortak bir dil ve ortak eğitimle homojen bir toplumsal ilişkiler iklimi oluşturmak zorundadır. Tüm ulusa ortak değerler verebilmek devletine bağlı iyi vatandaş yetiştirebilmek, milli kültürün korunması ve milli kimliklerin güçlendirilmesi devletin başlıca görevleri arasındadır (Vernet, 2001: 36; Güngör, 2002).

Bugüne kadar ki uygulamalara bakıldığında, ulus-devletlerde çekirdek etnik kimlikle ulusal kimliğin iç içeliğinden bahsedilebilir. Milli kimlik genelde çekirdek etnin kimliği esas alınarak oluşmaktadır. Kültürel politikaların, tüm bireylerin kendisini ulusun varlığı ile bütünleştirmesinde toplumun çoğunluğuna hitap eden çekirdek etnin değerlerinden hareketle geliştirilmesi söz konusudur (Göka, 2003: 88).

On dokuzuncu yüzyılda milliyetçiler kadar liberal ve sosyalistlerin de büyük uluslar-küçük milliyetler ayrımını (milliyetler ilkesi) benimsemiş olması, tekçi kimlik ve asimilasyonist tarza sağlam bir ideolojik zemin kazandırmıştır¹¹³(Kymlicka, 1998: 97, 121). Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken nokta toplumdaki bütün alt kimlik, cemaatler hatta bütün vatandaşların asimilasyonun kapsamında oluşudur. Burada dikkat edilmesi gereken çekirdek etniye mensup fertlerin de bağlılık ve aidiyet esaslı ortak bir siyasal kültür amacıyla asimile kapsamında oluşudur. Yani ulus-devletler sadece etnik çeşitliliğin olduğu ülkelerde değil modernleşmenin yıkıcı etkilerini ve

---

¹¹³ On dokuzuncu yüzyılda liberaller, milliyetçiler, sosyalist ve komünistler küçük milliyetlerin bağımsız olmaması ve her türlü azınlığa farklılıklarını sürdürme şansı verilmemesi konusunda hemfikirdir. Her üç ideoloji de alt kültürlerin bir büyük ulusun parçası olarak ortak bir milli kimlik altında eritilmesinden yanadır. Bu mantığa göre, sözgelimi Fransızlar, İngilizler, Almanlar, Lehler, Macarlar ve İspanyollar tarihsel gelişmenin lokomotif, uygarlığın taşıyıcısı olduklarından büyük uluslardır. İskoçlar, Sırlar, Bulgarlar, Çekler, Romenler, Hırvatlar vb. sosyal ve kültürel gelişme yeteneği olmayan, durağan ve geri olan küçük milliyetlerin uygarlaşmasının en iyi yolu büyük hâkim kültürlerin bünyesinde yer almalarıdır. Bu sebeple azınlık dillerini koruma gibi kültürel haklara dayalı politikalar gereksiz hatta hatalı bir yaklaşım olarak görülmektedir. Çünkü etnik ayrımları ve alt kültürleri desteklemek toplumsal dokuyu zayıflatıp karışıklıklara sebep olabilir ve küçük milliyetler gelişme ve refah ortamını bozabilirler. Kısacası Bretonlar Fransızca ve Fransız kültürü, Çekler Almanca ve Alman kültürü İskoç ve İrlandalılar ise İngilizce ve İngiliz kültürü sayesinde ilerleme imkânına sahip görünmektedirler (Kymlicka, 1998: 97, 121). J. S. Mill bu durumu şu şekilde ifade ediyor.” *Dünyaya ilgisiz kalıp daracık zihinsel yörelerde dönüp durarak, geçmiş zamanların yarı vahşi kalıntıları gibi kendi kayalıkları üzerinde somurtmak yerine bir İskoç için İngiltere’nin parçası olmak ya da bir Basklı için Fransa’nın parçası olmak çok daha iyidir.*” (Mill, 1972: 363, 364’den Kymlicka, 1998: 97).

geleneksel toplumun dar mensubiyet bağlarını da aşabilmek için standart kültür kapsamında tek kimlik ve kültürel asimilasyon politikası uygulamaktadırlar (Bostancı, 2003: 26).

Milli kimlik çalışmalarında çekirdek etni kaynaklı hâkim kültürün tercih edilmesinde işlevsel oluşunun da etkisinden bahsedilebilir. Bu sayede milli kimlik ve kültür çalışmalarının kolaylaştığı söylenebilir. Bu avantajın milliyetçiliğin egemen olduğu bir ortamda kolaylıkla gündeme geleceği açıktır. Aynı zamanda bu durum ulusların sadece devletin resmi politikalarının uygulanmasına bağlı bir olgu olmadığını da bir göstergesidir. Kamu politikaları ve kitle iletişim araçlarının yanı sıra hâkim kültürün gündelik hayatta ülkenin her yanında yaşaması; kolektif hafızada yer etmiş değer ve hatıraları içermesi milli kimliğin görerek ve yaşanarak devamlı tazelenmesini mümkün kılmaktadır. Yani milli kültürün halk temeli ya da ulusun geçmişten gelen figürleri zaten her an somut bir şekilde ortadadır.¹¹⁴ Bu arada milli kültür çabalarının o kültürdeki yerel figürlere, gündelik hayatın parçası olan yaygın değerlere dayalı yürütülmesi milliyetçiliğin ve ulus-devletin benimsenmesini de kolaylaştıran bir özelliktir.

Ulus-devletlerin klasikleşen milli kimlik politikaları aşama aşama olarak şu şekilde ifade edilebilir:

Milli kimlik oluşturma sürecinin ilk adımı üst kimliğin tespitidir. Genel olarak çekirdek etnilerin kültür ve tarihinden hareketle üst kimlik tanımlanmakta, ulusun adı konulmaktadır (Bostancı, 2003: 8-17; Habermas, 2002b: 39).

Dil, tarih ve kültür çalışmaları ile üst kimliğin üzerinde yükseltileceği mitler, önemli tarihsel olaylar, kişiler, tarihsel değer ve semboller belirlenir. Yerel otantik unsurların vatan bilinci oluşturacak şekilde kültürel değerler haline getirilmesi de bu çabaların bir parçasıdır. Bu kapsamda ülkedeki anıtlar, coğrafi güzellikler hatta önemli binalar dahi

---

¹¹⁴ Milli kültürün iki vechesinden bahsedilebilir: Resmi ideoloji ile oluşturulan milli kimlik öğeleri bir de dipten gelen ve asırlar boyunca o coğrafyada oluşmuş genelde çekirdek etniye mal edilen hayat pratikleri. Hayat pratiklerinin toplumu bir arada tutan, toplumsal hayatın mayası olarak ifade edilebilecek herkes tarafından paylaşılan ortak paydalar olduğu söylenebilir. Hayat pratikleri aynı zamanda milli kültürü diğer kültürlerden ayırt edicidir de. Kulağa ezan okuma, sünnet, üç aylar, bayrak ve vatan sevgisi, bayramlarda ev ve kabir ziyareti, asker uğurlama törenleri, evlere ayakkabı ile girilmemesi, misafirperverlik, tarihsel başarılar, türkü ve alaturka tercihi, geleneksel sporlar (güreş ve cirit gibi) kendi kültürümüzdeki hayat pratiklerinden bazılarıdır (Erkal, 1997: 402; Göka, 2003: 97).

milli yaşantının sembolleri haline getirilmeye çalışılır. Buradan hareketle vatandaşların her an farklı olduklarını hissedecek ve gururlandıracak bir ortam sağlamak önemli bir çabadır. Bu çabalar kültürel erime potasının oluşturulması olarak da ifade edilebilir. Ulus-devletlerin kuruluş dönemlerine damgasını vuran yoğun dil, tarih ve kültür çalışmaları bu sebeptir.¹¹⁵

Bu arada milli sembol ve değerlerle ortak hak ve ödevlerin kitlelere mal edilmesi amacıyla milli eğitim, milli kültür ve milli savunma politikaları devreye sokulur (Smith, 1999: 101, 112; Bilici, 2003: 96). Milli kimliğin tesisinde ve sürekliliğinin sağlanmasında eğitim sisteminin kitlesel, zorunlu ve standart hale gelişinin oldukça etkili olduğu belirtilmelidir.¹¹⁶ Bu adımda, ulusa ve vatana bağlılığın sağlanması için ortak geçmişteki kahramanlıklara, mitlere, sevinç ve üzüntülere yapılan vurgular eğitim politikalarının önemli bir parçasıdır (Bostancı, 2003: 8–17). Yeni kuşakların bu bilgileri alması uluslaşma süreci için gerekli görülmekte bilhassa tarih yazılması ve öğretilmesi bir ulus bilinci oluşturmak bakımından önemsenmekte, tarih “*bir toplumun zihniyet haritasının en önemli ve en kalıcı öğelerinden biri olarak*” görülmektedir¹¹⁷ (Ersanlı, 2003: 14, 15). Ulus-devletin, zamanla gelişen kitle iletişim araçlarını milli

---

¹¹⁵ Zaten ulus-devlet kurulmadan önceki devre kültürel mirasın bulgularla, derlendiği ve ondan gurur duyulduğu bir milli canlanma dönemidir (Hobsbawm, 2003a: 100). Hemen her ulus-devlet böyle bir zemin üzerinde kendi tarihini yeniden yazmış, anavatanı meşrulaştıran homojenliği içeren kültürel tezler ortaya atmıştır (Türküne, 2003b: 45-47). Bunlardan “Türk Tarih Tezi” ne göre Türkler Mısır, Anadolu, Ege ve Mezopotamya’da tarih öncesi devirlerden bu yana büyük uygarlıklar kuran bir ırka mensuptur (Ersanlı, 2003: 14). Bu tez kapsamındaki “Güneş Dil Teorisi” ne göre Türkçe dünyanın en eski dilidir ve tüm dillere kaynaklık etmiştir (Özden, 2005). Bir başka örnek olarak ise Meksika’da ortaya atılan ırkların erimesi tezi “Mestizaje” gösterilebilir. Bu tez, farklı kültürel mirasların Meksika devletinin himayesi altında birleşmesi fikri üzerine kuruluydu ve Meksika ulus devletinin soyu bin yıllık bir Meksika geçmişiyle sıkı sıkıya bağlanabilmekteydi (Smith, 2002b: 103, 104). Güncel bir örnek olarak ise Türkmenistan devlet başkanı tarafından yazılmış olan Ruhname’deki şu ifadeler milli kimlik noktasındaki devlet çabalarını ve rolünü somutlaştırıyor. “*Devlet milli ruhun özüdür. Bundan dolayı milli devlet, millete mahsus tüm manevi ve ahlaki değerlerin hayata geçirilmesi, siyasi iradeyle bir birlik oluşturmanın adıdır.*” (Türkmenbaşı, 2005: 263).

¹¹⁶ Ulus-devletler kurulduktan sonra ilk ve orta öğretim kurumlarının sayısında büyük bir artış görülmektedir. Çünkü yeni kurulmuş ulus-devletler için eğitim hayati öneme sahiptir. Her şeyden önce, milli dilin yaygınlaşması yazılı ve sözlü bir dil haline gelmesi okullar sayesinde olabilir. Temel eğitimin yanısıra müfredatta yer bulan ahlaki değerler, vatan ve millet sevgisi, vatandaşlık bilgileri kitlelerin toplumsallaşmasına millilik vasfı katan unsurlardır. 1840–1880 arasında Avrupa’nın nüfusu %33 artarken, okula giden çocukların sayısındaki % 145 artış dikkat çekicidir. Fransa’da orta öğretim görenlerin oranı 1842’de yaklaşık %3 iken 1864’te %5’e ulaşmıştır. Prusya’daki okullaşma oranı ise 1843-1871 yılları arasında %50 artmıştır (Hobsbawm, 2003a: 110,111).

¹¹⁷ Ulus-devletlerin kuruluş dönemleri siyasal iktidarla sınırlı ve yakın ilişkili bir tarih anlayışının en meşru olduğu dönemlerdir. Ülkemiz örneğinden hareketle Ersanlı bu durumu şu şekilde ifade ediyor (Ersanlı, 2003: 16): “*Tarihçiler Cumhuriyet’le birlikte ulus-devlet kurucuları olarak görülmüş, tarihçilerin siyasal misyonu bilimsel uğraşına daima üstün tutulmuştur.*”

kimliğin işlenmesi konusunda etkin biçimde kullanması, ayrıca kültür politikalarıyla sanatçı ve aydınlarını da bu yönde seferber etmeyi başarması (Kodaman, 2004: 29, 30) göçmenler ve yerleşik azınlıklar üzerinde dahi son derece etkili sonuçlar doğurmuştur (Smith, 2002b: 106).

Bu amaç ve politikalar sonucunda ortaya çıkan klasik kamusal alan anlayışı ise şu şekilde tasvir edilebilir: Ulus yaratmak gibi bir toplumsal tasarımın etkisiyle çoğul kimlikleri değil de tekil kimliği içeren bir vatandaşlık kültürü hedeflenmektedir. Ulus-devlette kültürel farklılıkların kamusal alana taşınmasına izin vermeyen, kamusal alan üzerinde hâkim kültür esaslı tahakkümün olduğu bir yapılanma söz konusu olmuştur. Ulus-devlet toplumsal yapının biçimlendirilebileceğini savunan aydınlanmacı felsefeye dayanmaktadır. Bir hayat tarzı tanımlayarak herkesi ona uydurmaya çalışması en çok kamusal alan anlayışı ile somutlaştırılabilir. Etnisite, din, inanç gibi kimlik unsurlarının özel alanda dahi çok sınırlı tutulmaya çalışılması belirlenen milli kimliğin içselleştirilebilmesinin bir diğer yolu olarak uygulanagelmektedir.

Ulus-devletler küreselleşme sürecine kadar, iktidarları ve topluma nüfuz güçleriyle kültürel alandaki silahlarını başarılı bir şekilde kullandılar ve kutsallaştırılan sınırlar içinde yaşayanları bütünleştirme ve birleştirme becerisini gösterdiler. Zorunlu ve standart eğitim-öğretim, kitle iletişim araçlarındaki devlet tekeli gibi faktörlerin hepsi bir yana, toplumu adeta yeniden yaratmada gösterilen başarıdaki en büyük payın, toplumsal alt kimliklerin devletin kültür politikalarında dikkate alınmamasında olduğu söylenebilir (Smith, 2002b:102,103).

Bugün, küreselleşme milli kimlik ve kültür politikalarının bu şekilde sürdürülmesini adeta imkânsız kılacak süreç ve yaklaşımları hızlandırmaktadır (Huntington, 2004: 13). Oluşan toplumsal değişmelere bakılarak kültür ve vatandaşlık hususlarındaki tekçi kurumsallaşmaya hatta ulusa dayalı toplumsal yapılanmaya bir meydan okumadan bahsedilebilir. Eşanlı olarak seyreden toplumların birbirine benzeme ve toplulukların kimlik ve farklılıklarını ifade etme ve tanımlama süreçlerinin modernite bağlamında ayrıcalıklı bir yere sahip olagelmiş “ulus-devlet”, “milli kimik” gibi kavramları bir krizle karşı karşıya bıraktığı bir gerçektir (Keyman ve Sarıbay, 2000: 2). Şu ana kadar ki yapısıyla küreselleşme; evrensel kültürel kodlar oluşturarak toplumların farklılıklarını azaltan, azınlık/kültürel hakları ön plana çıkararak ulus-devletlerin az

çok sağlamayı başardığı toplumsal yapıdaki homojenliği sarsan, kamusal alan anlayışında sivilleşmeye yol açan bir süreç görünümündedir (Çaha, 1998: 74; Somersan, 2001: 39). Özellikle post-modernite, liberal demokrasi ve çok kültürlülüğün kültürel haklara yeşil ışık yakışının milli kültür politikaları ile milli vatandaşlık sisteminin sorgulanmasına yol açtığı belirtilmelidir.

3.2.2. Klasik Milli Kimlik Politikalarını Etkileyen Gelişmeler

Günümüzde, azınlık kavram ve düşüncesindeki değişme, kolektif hakların gündeme gelişi, imtiyazlı vatandaşlık talepleri, artan uluslararasılaşmanın sonucu olan ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları gibi gelişmeler klasik kimlik politikalarının temel direkleri olan milli kültür ve eşit vatandaşlık esaslarını değiştirecek niteliktedir. Bu gelişmeler, toplumu bugüne kadarki yöntemlerle homojenize etmenin pek mümkün olmadığını ortaya çıkarmıştır. Klasikleşen yapı ve politikaları dönüşüme zorlayan başlıca gelişmeler olarak şunlar gösterilebilir:

Küresel kitle kültürünün (Popüler Kültür) ortaya çıkışı: Ulusun özgün bir kimliğe sahip olarak kalması, bu kimliği taşıyan ve geliştiren nesillerin devamı gibi esaslar açısından hızla yaygınlaşan ve etki düzeyi yükselen küresel kitle kültürü bir tehdit olarak ele alınabilir. Küresel kitle kültürüyle; dünya genelinde ortak davranış ve tüketim kalıplarının oluştuğu, standart bir iş ve yönetim kültürünün yerleştiği ve İngilizce'nin diğer dillere nüfuzunun arttığı göz önüne alınırsa, akıllara “biz” ve “farklılık” esaslarıyla kültürel politika izlemenin giderek zorlaşacağı gelmektedir. Bu durumda, milli kimliklerin yerini evrensel bir kültürün alacağını ileri süren çevrelerin ekonomik küreselleşmeyle birlikte önemli bir dayanağının küresel kitle kültürü olduğu ortadadır. Tek bir küresel kültüre gidişten bahseden radikaller, bu gelişmeyi giderek benzeşme ve yok olma sürecinin başlangıcı olarak görmektedirler.

Etnik Canlanma ve Mikro-milliyetçilikte artış: Ulus-devlet daha çok etnik, tarihi ve bölgesel farklılıkları yok etmek çabasıyla ön plana çıkan bir model görünümündedir. Oysaki küreselleşmenin imkân ve düşünce olarak farklılıkları teşvik eden genel yapısı içinde görülen; göçler ve göçmen taleplerindeki artış, etnisite ve azınlık milliyetçiliklerindeki canlanma, azınlıklarca kimlik talepleri ve kültürel farklılıklarına saygının her zamankinden güçlü ve değer haline gelmiş zeminler üzerinde dile

getirilmesi, artan etno-kültürel gerilimler yerel çizgileri ve mensubiyetleri törpülüyerek homojenleştirmenin artık zorlaştığını ortaya koyan, klasik milli kimlik ve kültür politikalarının açık bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu gösteren gelişmelerdir (Kymlicka, 1998: 37).

Çokkültürlülük: Günümüzde siyasi şiddetin başlıca kaynağının ve en yaygın türünün etno/kültürel gerilimler oluşu başta batılı demokrasiler olmak üzere birçok ülkeyi, ulus-devletle özdeşleşen monolitik kültür politikalarını gözden geçirmeye itmiş ve daha demokratik bir metot olan çok kültürlü politikalara geçmeye zorlamıştır. Çok kültürlülük uygulamaları ulus-devlet mantığında önemli bir değişim olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmeyi aynı zamanda bir kırılma noktası olarak gören ve ulus-devletin sona eriş iddialarına temel alan yaklaşımlar da söz konusudur (Kymlicka, 1998: 37; Huntington, 2004: 171). Ulus-devletin homojen bir toplum yapısına sahip olma amacına ciddi bir tehdit olarak görülen çok kültürlülük, vatandaşlık esaslı bir ulus anlayışına geri dönüş olarak yorumlanmakla beraber ulustan politik topluma geri dönüş olarak da değerlendirilebilmektedir (Öğün, 2003: 61). Ayrıca bu adım, başta vatandaşlık olmak üzere devlet yapısında önemli değişikliklere sebebiyet verebilir. Anlaşılacağı üzere, gerek mikro gerekse ulusal düzeyde yükselen milliyetçiliklerin dünyayı nereye götüreceği, buradan kaynaklanan gelişmelerin yeni bir siyasi yapılanma biçimi oluşturup oluşturmayacağı, çok kültürlülüğü dikkatle incelenmesi gereken bir konu haline getirmektedir.

Ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları ve imtiyazlı vatandaşlık talepleri: Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni konjonktürde artan toplumsal hareketlilik, liberal demokratik anlayış, sınırların birçok alanda anlamsızlaşması, ulusal ve etnik kimlikler yükselirken uluslararası göçün yeniden artışı ve çok kültürlülüğün hâkim kültürel gelişme oluşu vatandaşlık bağlamında ulus-devlet ile milli kimlik arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesine yol açabilecek uygulama ve taleplere uygun ortam hazırlamaktadır. Zira bu gelişmelerle bir yandan siyasetin bağlamı ulus-devleti aşmaya başlamakta diğer yandan da sistemin içinde meşruluk ve toplumsal adalet sorunu tekrar gündeme gelmektedir. Bu durum, bir kimlik konusu olarak vatandaşlığı toplumsal ve siyasi gündemin temel konuları arasına sokmaya başlamıştır (İçduygu ve Keyman, 2000: 173, 176, 178).

Ulus-üstü vatandaşlık uygulamaları göçler nedeniyle tüm dünyada (çoğul vatandaşlık şeklinde hemen hemen tüm ülkelerde) ve AB gibi siyasi birlik haline gelen ekonomik bölgeselleşme hareketlerinde de görülmektedir (Benhabib, 2004a: 129-171). Ayrıca, radikal öngörüler, küresel kitle kültürü, evrenselci yaklaşımlar ve uluslararası kurumların büyük güç kazanmasının etkisiyle “dünya vatandaşlığı olabilir mi ?” tartışmaları giderek yaygınlaşmaktadır. Gerçekten de, ulus-devletlerin siyasal bütünlük ilkesinin temeli olan vatandaşlık, AB oluşumunda görüldüğü gibi, ulus-üstü niteliğe dönüşme sinyalleri vermektedir. Böyle bir dönüşüm, daha büyük bir ulus-devlet yapılanmasının doğuşu olarak değerlendirilebileceği gibi, en azından klasik ulus-devleti temel özellikler ve yapısal unsurlar bakımından form değişikliğine itebilecek karakterdedir. Zira her şeyden önce, aidiyet bağı ve kimliğin tek bir ulusa dayanmaktan çıkması, bireylerin uluslar üstü yeni bir kimliğe bağlanması, daha üst ve yeni bir milliyetçiliğin doğması anlamlarını da içermektedir.

Çok kültürlülüğün politikalara girmesiyle gündemden düşmeyen meşruluk, adalet ve demokratik anayasa tartışmaları da vatandaşlık konusunu ön plana çıkarmaktadır. Son yıllarda dünya gündeminde demokratikleşmenin önemli bir yer edinmiş olması ve gelişen çok kültürlülük anayasal vatandaşlık ve azınlıkların farklılaştırılmış vatandaşlık taleplerini artırmıştır. Çoğulcu ve çok kültürlü vatandaşlık taleplerinin ulus-devletlere karşı en radikal duruş olduğu söylenebilir. Çünkü eşitlik üzerine kurumsallaşmış vatandaşlık hukuku karşısında farklı siyasi ve toplumsal kimliklerle farklı haklara sahip olmak istenmektedir.¹¹⁸

Vatandaşlık ulus-devlet içinde bireyin en temel siyasi kimliğini simgelemekte, siyasi bütünlük ilkesinin esasını teşkil etmektedir. Ulus-üstü vatandaşlık ve imtiyazlı vatandaşlık talepleri karşısında eşit ve milli vatandaşlığın konumu ulus-devletin küreselleşme karşısındaki durumu hakkında sağlam öngörülerde bulunmaya yardımcı olacaktır.

---

¹¹⁸ İris Mariyon Young, ulus-devletin, grup ve cinsiyet farklılıkları esas alınarak herkese farklı vatandaşlık hakları verilmesiyle siyasal anlamda geçek eşitlik sağlayarak kimlik krizini aşabileceğini düşünmektedir (Young, 2000). Kozmopolit bir çağın başladığını düşünen Seyla Benhabib’in, “kozmpolit demokratik yurttaşlık” önerisi grup haklarına dayalı vatandaşlığı da içermektedir. Bu vatandaşlık önerisi, self-determinasyon ve yerel özerkliğe dayalı ulus-üstü ve ulus-altı boyutlarda kozmopolitlik içeren bir modeldir (Benhabib, 2004b: 4, 5, 6). Chantal Mouffe’nin “radikal demokratik yurttaşlık” önerisi ise hiçbir kimliğin diğerine üstünlük sağlamadığı, yerel özerklik ve grup haklarına dayalı bir vatandaşlık anlayışına dayanmaktadır (Mouffe, 1992: 237).

3.2.2.1. Küreselleşen Kitle Kültürü (Popüler Kültür) Karşısında Milli Kimlik

Küresel kitle kültürü daha çok; film sanayi, medya, reklâm araçları, müzik klipleri gibi görüntüye dayalı sektörlerle gelişip, yaygınlaşan bir kültürdür. Anlaşılacağı gibi, bu kültür teknolojik olarak tüm yerküreyi kuşatma altına alabilme gücüne de sahiptir ve karşılaşmama ve etkilenmeme adeta imkânsızdır. Bu hissettirme ve benzetme gücünü arttıran faktörlerden biri de olayın bir endüstri haline gelmiş olmasıdır ki bu bir bakıma radikal tezleri (piyasanın kültürel sahada da ön plana çıktığı ve gerçekten de kültürel anlamda güçlü bir benzeşmeye destek oluşu) kısmen de olsa haklı çıkarır niteliktedir. Bugün için ABD'nin, kültürel alandaki uluslararası alana açılma tecrübesiyle hem son derece karlı bir ticaret yapıp hem de kendisine sempatiyle bakan kendisiyle ortak değerlere sahip bir dünya toplumu yaratma imkânına kimsenin olmadığı ölçüde sahip olduğu söylenebilir.

Bu nitelik ve avantajlar, dünyada görülen ortak davranış kalıpları, zevkler, tüketilen mal ve hizmetlerdeki aynılık milli kimlik ve kültürlerin giderek ikinci planda kalacağı ve kozmopolit bir dünya kültürü ve toplumu oluşacağı öngörülerini ciddi bir şekilde ele almayı gerektirmektedir. Küreselleşmenin tek bir küresel kültüre gidiş olarak da izah edilebilmesi (Keyman ve Sarıbay, 2000: 1) doğal olarak akıllara bu benzeşmenin nereye kadar gidebileceği, ulus-üstü sadakat ve kimliğin oluşup oluşmayacağı gibi soruları getirmekte ve ulus-devlet bu açıdan da sorgulanmaktadır (Smith, 2002b: 13, 14). Peki, tüm bu özellik ve etkileriyle küresel kitle kültürü milli kimlik unsurunu yeniden düşünmeyi gerektirecek kadar güçlü bir dalga mıdır? Gerçekten de gidişat evrensel bir kültüre doğru olabilir mi?

Milli kimlik politikaları esas olarak farklılık zemini üzerinde inşa edilir. Biz dünyadan farklıyız vurgusu bugüne kadar ulus-devletlerin üzerinde durduğu en önemli kültürel husus olmuştur. Küresel bir kitle kültürünün, milli kimlik ve kültürün temel vasfı olan farklı olmayı zedelediği, sınırların ötesini devamlı içeriye taşıdığı, milli kültürel değerlerde erozyona yol açtığı en önemlisi de evrensel kültürel kodlar oluşturduğu göz önüne alındığında milli kimliğin başkası olamamakla anlam kazanan yapısının küreselleşmeyle ciddi bir tehdite uğradığı söylenebilir (Somersan, 2001: 39; Göka, 2003: 88). II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Batı Avrupa başta olmak üzere dünyanın büyük bir bölümünün Amerikan sinema ve müzik endüstrisinin etkisi altına girdiği

görülmektedir. Bu gelişme, yirminci yüzyılın sonlarında ABD'yi küresel bir kültür endüstrisinin merkezi yapacak sürecin de başlangıcı olmuştur. 1950'li yıllar, birçok ülkede Amerikan filmlerini seyretmek isteyenlerin sinema salonlarını hınca hınç doldurduğu, Hollywood yıldızlarının milyonlarca insan için idolleştiği, yabancı basın yayım organlarında Amerikan kültür ve sanat hayatına dair haberlerin siyasi haberler kadar yer bulmaya başladığı yıllardır.

Batı bloğunun lideri olan ABD, lehine seyreden uluslararası konjonktürü iyi değerlendirmiş, kültürel alanda elde ettiği etkinliği teknolojik üstünlüğüyle birleştirmeyi başararak dünyayı kuşatan bir kültür endüstrisi meydana getirmiştir. Bu süreçte, 1960'lı yıllarda devreye giren televizyonların geniş kitlelerce tüketilen kültürel öğeleri (popüler kültür) oluşturma ve yaymadaki büyük etkisinin, Amerikan sinema sektörünün hâkimiyeti sebebiyle Anglo-sakson tutum ve davranışların dünyanın büyük bir bölümünde günlük hayatın birer parçası haline gelmesinde önemli rol oynadığı belirtilmelidir (Kırtunç, 2005). Bu şekilde başlayan milli kültürler ile bir başka milli kültürden kaynaklanan kitle kültürünün yan yanılığı insanlığın ilk defa karşılaştığı önemli bir değişimdir.

1980'li yıllarda görülen, kitle iletişimi alanındaki büyük ilerleme, Doğu Bloğu'nun yıkılması, Çin'in ekonomik anlamda liberalleşmesi gibi gelişmeler popüler kültürün etki sahasını giderek genişletmiş, Anglo-Amerikan tüketim, dil, beslenme ve giyim biçimleri hemen her kültüre yoğun ve sürekli bir şekilde yerleşmeye başlamıştır. Bu durumu, küresel bir kitle kültürünün doğması olarak ele almak yaygın bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımdan hareketle milli kültürlerin giderek benzeşeceğinden bahsedilmesi günümüzde kimlik konusunun tartışılıyor olmasının önemli bir sebebidir. Çünkü ulus-devlet ulusa dayanan bir sistemdir ve ulusun varlığını sürdürmesi devamlılık arz eden milli kültür politikalarını gerektirir (Poyraz, 1998: 80).

Küresel kitle kültürünün başlıca niteliği olarak tek kültür (Amerikan) ve tek dilin (İngilizce) baskın oluşu gösterilebilir (Hall, 1998: 49). ABD'nin akılcı bir stratejiyle, popüler kültürü ticari meta haline getirerek uluslararası pazarlara yaymasının küresel kitle kültürünün "Amerikan Görünümü" kazanmasında büyük payı olduğu söylenebilir. Bugün, Amerika'nın sinema, medya, müzik, roman, resimli öykü, yemek, spor, eğlence, moda vb sektörleri geniş kitlelerce tüketilen büyük pazara sahip

sektörlerdir.¹¹⁹ Bu ülkenin siyasi, entelektüel ve enformasyon alanlarında da merkezi konuma sahip oluşu kültürel hâkimiyetini her geçen gün perçinlemektedir. Günümüzde çeşitli platformlarda küreselleşmenin, dünyanın Amerikanlaşması olarak ifade edilmesi ABD'nin teknoloji ve ekonomiye ek olarak kültürel alanda yakaladığı bu müthiş ağırlığa bağlanabilir (Vernet, 2001: 36). Bu ağırlığın, küreselleşmenin kültürel boyutundaki tartışmalara sebebiyet veren başlıca husus olduğu da belirtilmelidir. Küresel kültür ve uygarlık doğacağı öngörülerine şüpheyle bakılmasında ve küreselleşmeye yönelik emperyalizm imasında küresel kitle kültürünün bu Amerikan görünümü önemli bir dayanak olmaktadır.¹²⁰

Aşağıdaki gelişmeler küresel kitle kültürünün milli kültürün farklılık niteliğini azaltabilecek dinamiklere sahip olduğunu göstermektedir. Son on yıl zarfında yoğunlaşan bu gelişmelerin evrensel kültüre gidiş iddialarını daha yüksek sesle dile getirilmesine vesile olduğu söylenebilir.

- i) Yaklaşık iki asırdır modernleşme çabalarıyla batı kültürüne ait toplumsal ve siyasi kurumlar hemen her tarafta yerleşmekte, idari ve siyasi otoriteler batı örnek alınarak tesis edilmektedir. Bugün yaşananlar ise, Anglo-Amerikan ağırlıklı olmak üzere batı hayat tarzının güçlü bir şekilde günlük hayatta bulunma imkânına kavuşmuş olmasıdır. Bu gelişme ülkeler arasındaki farklılıkların daha da azalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla popüler kültür ayrı uluslar şeklindeki bir dünya sistemini zayıflatan bir gelişme olarak görülebilir.

---

¹¹⁹ Her yıl dünyada gösterime giren filmlerin %80 i Hollywood yapımıdır. Amerikan eğlence ve alışveriş merkezleri tüm dünyayı sarmış, mimariden yönetim tarzına kadar ekol olmuş haldedir. Küresel şirketlerin büyük kısmının ABD menşeli oluşu Amerikan tipi yönetim tarzının yerleşmesine ve İngilizce'nin kitle iletişim dili olmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca ABD'nin entelektüel tartışmaların merkezi, akademik alanda da yönlendirici ülke olması küresel kitle kültüründeki etkisini sürekli kılan bir başka faktördür (Pells, 2001: 22-25).

¹²⁰ Aslına bakılırsa hemen her dönemde görülebilen ekonomik, siyasi ya da ahlaki hedefli evrenselci yaklaşımlar bugün en çok ABD'de dillendirilmektedir. ABD'nin soğuk savaşın bitimiyle iyice belirginleşen ekonomik, teknolojik ve kültürel egemenliğini kimseyle paylaşmadan kurumsallaştırmak isteyen politikalarına paralel olarak bu ülke kamuoyunda evrenselci yaklaşım ve söylemlerde bir artış görülmektedir. ABD'nin her bakımdan dünyanın merkezi olduğu, ekonomik alanda sınırların neredeyse ortadan kalktığı, Amerikan kültür değerlerinin yaygınlaştığı bir dünyada gelişmesi muhtemel evrensel bir üst kimliğin Amerikan görünümlü olması Amerikan liberalleri ve milliyetçileri arasında giderek taraftar bulan bir yaklaşımdır (Wallerstein, 2004b).

- ii) Küresel kitle kültürünün Anglo-Amerikan karakteri dış etkide homojenlik yaratmaktadır. Popüler kültürü tek bir kültürün biçimlendirmesi o kültürün başka ülke vatandaşlarını kendine benzetme şansını arttırmaktadır. Böyle bir ortamda hegamonik güçlerde her zaman olan kendine benzetme, sempati gurupları yaratarak kendisine bağlılık oluşturma gibi düşüncelerin daha da ciddiye alınması gereklidir. Bu etkiye sahip kültürün siyaseten ve iktisaden ümit bağlanan siyasal aktör konumuna gelmesi birçok ülkede milli kimlik açısından ciddi bir erozyon yaratabilir.
- iii) Yapılan araştırmalar küresel kitle kültürünün, daha çok gençlerle ekonomi, sanat, siyaset vb alanlardaki ulus ötesi bağları olan elit kesimleri etki altına aldığını göstermektedir (Pells, 2001: 21).

Günümüzde gençlerin hayatının önemli bir parçası küreselleşmiş olan medya dünyasıdır. Gençlerin vazgeçemediği müzik ve sinema gibi ilgi alanlarına son zamanlarda internet de eklenmiştir. Dikkat edilirse bu popüler ilgi alanları kültürel değerlerin değişmesinde, bilhassa yoksulluğun ve siyasi sisteme güvensizliğin giderek arttığı ortamlarda milli aidiyet ve sadakat bağlarının gevşemesinde etkili olabilecek sahalardır (Kuyaş, 2001: 98). Ancak, asıl önemli olan, milli kimlik açısından yaratıcı azınlık olarak ifade edilen aydınların, iş ve ticaret dünyasının küresel kitle kültürünün tesiri altına girmekte oluşudur (Huntington, 2004: 14, 15; Türkdoğan, 2004: 19). Kozmopolitlik ya da gayri millileşme iş dünyasında, entelektüel ve akademik alanda daha yaygındır. En çok da iş dünyasının hem hayat tarzı hem de iş sahası olarak popüler kültürün temsilcisi olduğu görülmektedir. Bu kesimin batılı sermayeyle bütünleşerek elde ettiği güç ve kazancın kendi ülkeleriyle bağlarının zayıflamasına sebep olması muhtemeldir. Nitekim son zamanlarda elit kesimlerin içyapısı ve kültürel dinamikleri önemli bir araştırma sahası haline gelmiştir (Türkdoğan, 2004: 19, 20). Bunun önemli bir sebebi de, güney ülkelerindeki genel yolsuzluk, bankalardaki yolsuzluklar, dışarıya servet aktarmalar, halktan kopuk sanat ve fikir

hayatıdır. Milli bağın ve sadakatin azalması da bu yolsuzluğun parametrelerinden biri olarak görülmektedir.¹²¹

- iv) Popüler kültürü ulus-devletler açısından tehdit haline getiren başka bir husus ise bu dalgadan korunmanın zor oluşu ve etkisinin devamlılık göstermesidir. Küresel kitle kültürü inanılmaz bir teknolojik destekle her yerdedir ve hiçbir kültür biçiminde olmayan endüstriyel bir boyut kazanmıştır. Küresel kültürün tasarlanan, biçimlendirilen ve dünyayı pazar olarak gören bir boyuta sahip oluşu bu kültüre karşı direnmeyi adeta imkânsız kılan asıl unsurdur. Ticaretin ve ekonominin serbestleştiği, sinema, reklam ve medya dünyasının bütünleştiği ve merkezinde ABD'nin olduğu bir ortamda küresel kitle kültürünün etki alanının gelişmesine dur demek imkansız gibi görünmektedir (Kahraman, 2003: 11-13).

Güney ülkelerinde yaygınlaşan vatandaşların kendi siyasi siteminden umut kesen tutumları küresel kitle kültürünün tehdit niteliğini arttırmaktadır. Gelişmeler zamanla hegamon güce karşı bağımlı olma duygusu ve kabullenme yaratabilir. Hegemonik küresel kültür dayatmalarının daha önce olmadığı kadar uygun zeminlerde yapıldığı bir gerçektir (Dursun, 1999b, 112).

Tüm bunlar bir araya getirildiğinde, ulus-devletin, farklılık üzerine politika yapma, milli kültürü yaşayan, taşıyan ve geliştiren nesilleri yetiştirme gibi amaçlarını zorlaştıracak bir sürecin yaşandığını kabul etmek gerekir. Zaten, bu yönde bir tehdit algılaması olduğu, en azından bir tedirginlik hissedildiği Anglo-saksonlar hariç tüm toplum ve ülkelerin (kuzey ülkeleri de dâhil) milli kültür politikalarına daha da önem vermeye başlamalarından anlaşılabilir.

İşte bu noktada bu yaşananların, (radikallerin iddia ettiği gibi) milli mensubiyeti azaltarak milli kültürlerin ortadan kalkmasına yol açabilecek güçte bir meydan okuma olup olmadığı irdelenmelidir. Burada yapılacak iş; ilk olarak milli kültürü mercek

---

¹²¹ Bu kesimler ülke meselelerine olan ilgisizlikleri sebebiyle ABD' de "ölü ruhlar" benzetmesi ile eleştirilmektedir (Wallerstein, 2004b; Huntington, 2004: 264).

altına alarak popüler kültür unsurlarının milli kültür içindeki konumunu belirlemek olmalıdır.

Bir kültürün esasını, din, dil, gelenek, adet ve değer hükümleri gibi iman yönü ağır basan duygusal öğeler teşkil eder. Bu öğeler, dış tesirlerden kolay kolay etkilenmedikleri gibi değişimleri de zordur. En önemlisi ise bir tepki merkezi olarak kültürel koruyucu rolünü de üstlenebilmeleridir. Bu bakımlardan dil, din, değer hükümleri ve gelenekleri “*Kültürün Çekirdeği*” veya kuvvetli (sert) yönü olarak ifade etmek mümkündür.

Toplumların ekonomik ve teknolojik gelişmelerin aksine toplumsal ilişkiler babında farklı kalışı, çevre ülkelerde batılı değerlerin oryantasyona tabi tutularak (Bozkurt, 1997: 74; Robertson, 1999: 27) daha çok da melezleştirilerek kabulü (Kovacs, 2003: 183), yabancı bir kültürün yoğunlaşan etkisi hissedildiğinde görülen yerel değerlerdeki canlanmalar herhangi bir kültürün etki imkânları ne kadar çoğalırca çoğalsın çekirdek kültürün milli kültürdeki değişimi kültürün zayıf yönlerinde tuttuğunu, sızan yabancı kültür unsurlarını milli bünyeye uyuma girmeye zorlayarak kültürel etkileşimin sınırlarını çizdiğini göstermektedir (Güngör, 2002; Aoki, 2003: 97). Homojenleştirme politikalarına karşı tüm ulus-devletlerin bünyesindeki yerleşik veya göçmen azınlıkların kültürel varlıklarını az çok muhafaza etmiş olmaları da çekirdek kültürün koruyuculuk işleviyle açıklanabilir. Yine milli kültür dışına çıkışın belli bir kesimde göze çarpması ve kriz anlarında bu kesimlerde milliyetçi tavırların gelişmesi çekirdek kültürün değişime direnen yapısına bağlanabilir ¹²² (Faist, 2001: 194).

Bugün küresel kitle kültürünün etkisi altında olduğu görülen kılık kıyafet, beslenme biçimi, güzel sanatlar, müzik gibi unsurlar kültürün yumuşak öğeleridir. Tarihin her döneminde bu unsurlarda dışardan etkilenme görüldüğünden bu gelişme normal karşılanmalıdır (Huntington, 1997: 117; Güngör, 2002). Dolayısıyla, küresel kitle kültürüyle batı dışı toplumlar kutsal olmayan bir kültürel tüketim yapmakta, gevşek kültürel unsurları almakta, inanç ve değerler üzerinde derin bir etki oluşmamaktadır. Bahsedilen kültürel türdeşliğin yüzeysel olduğu, bu kapsamda oluşan kültürel kodların insanların hayatını değiştirecek nitelikte olmadığı belirtilmelidir (Berger, 2003: 15).

---

¹²² Mesela, 11 Eylül sonrası ABD'nin elit kesimlerinde birden bire ortaya çıkan milliyetçi dalga çekirdek kültürün gücüyle açıklanabilir (Wallerstein, 2004b).

Bu tespitlerin yanı sıra küresel kitle kültürünün ayrılmaz parçası olan devasa reklâm sektörü de işin içine katıldığında küresel kültür kodlarının tüketim ağırlıklı ticari yönü ağır basan bir gelişme olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani milli aidiyet ve değerleri gölgede bırakması ihtimal dâhilinde olmayan yüzeysel bir gelişme söz konusudur. İnsanlar İngiliz devletine olan bağlılık ve hayranlıklarından ya da Shakspear'e olan sevgilerinden değil, iş bulmak veya kariyer edinmek için İngilizce öğrenmektedir. Yine, dar blue-jean giyip, Hollywood yapımı filmleri kaçırmayan gençlerin hamburgercide toplanarak Amerikan karşıtı gösteriler planlamaları dünyanın birçok bölgesinde yaşanan sıradan bir durumdur (Berger, 2003: 11; Kırtunç, 2005).

Çekirdek kültürün bir tepki merkezi olarak kültürel koruyuculağa soyunmasının en canlı örneği yerel değerlere sahip çıkışta ve milliyetçilikte görülen yükseliştir. (Vernet, 2001: 40). Belirsizliğin risk alanlarını arttırması, küreselleşmenin adaletsiz gidişatı ve Amerikan damgalı kültürel türdeşleşme yerel kültürü sınımlanacak başlıca alan haline getirmektedir. Özellikle Amerikan hegemonyasının din ya da milliyetçiliğe militan bir tutumla sığınmayı arttırdığı söylenebilir (Berger, 2003: 10, 18). Bu ortamda birçok ülkede batı karşıtı politik hareketlerin, milliyetçi ve dini akımların hızla popülerleştiği de görülmektedir. Son zamanlarda güney ülkelerinde dini söylemi ağır basan muhafazakâr partilerin iktidara gelişiyle, batılı ülkelerde de muhafazakâr partilerin güç kazanmakta oluşu bu trende bağlanabilir (Huntington, 1997: 117).

Popüler kültür unsurlarının çekirdek kültür karşısındaki etkisizliği, radikallerin milli kültürlerin silinerek ya da ikinci plana gerileyerek küresel bir kültür doğacağı iddialarının pek gerçekçi olmadığına işaret etmektedir. O halde, milli kültürlerin kitle kültürü temelinde Amerikanlaştığı bir süreç yaşanmakla birlikte küreselleşmenin her aşamasında görülen abartılmanın Amerikanlaşma hususunda da söz konusu olduğu söylenebilir (Huntington, 1997: 109).

Milli duyguların günümüzde hala çok güçlü oluşu, kendini kollektif bir kimlikle tanımlamanın insan doğasından kaynaklanan bir ihtiyaç olarak (etnosantrizm) varlığı,¹²³ popüler kültürün milli kültürlere açılım kazandırabilmesi gibi gelişmeler

---

¹²³ Günümüzde en kozmopolit kesimlerde dahi kendilerini bir kimlikle tanımlama ihtiyaç ve arzusu vardır. Bu kesimler de kendi varlıklarını mensup oldukları kollektif kimlikte ifade ederler (Bilgin, 1999:

küresel kitle kültürünün abartılmaması gereken bir tehdit olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada hep arka planda kalan popüler kültürün milli kültürleri güçlendirici etkisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Kültürlerin yaratıcılık gücü ve arka planı belirleyici olmakla birlikte, popüler kültürün etkisine giren hemen tüm kültürlerde popüler kültür öğelerinin yerel kültür unsurlarını canlandırarak açılımlar kazanmasına da imkân sağladığı görülmektedir¹²⁴ (Aoki, 2003: 96).

Tüm bu tespitlerin ortaya çıkardığı gerçek; küresel kitle kültürüne ait kültürel kodların gevşekliğidir. Gevşek, kültürün yumuşak alanlarında yer bulabilen ve sürekliliği melezleşmeyle olmakta olan kültürel öğeler söz konusudur. Görüldüğü gibi insanların milli bağ ve aidiyetlerinden vazgeçmesi ya da böyle bir evrim en azından bugünün şartlarında hayal gözükmektedir. Popüler kültür bu yapısıyla küresel kültür ve uygarlık öngörülerini destekler bir nitelikte değildir (Hanna, 2001: 245).

Günümüzde, milli kimlik ve kültür politikalarından vazgeçmek gibi bir eğilim hiçbir ülkede görülmediği gibi çekirdek kültürlerin devrede olduğu, milli kültür ve değerlerin korunması yönündeki çabaların arttığı bir dönem söz konusudur (Huntington, 2004). Dünyanın bir numaralı hegamonik gücü olan Amerika son yıllarda milli kültür ve kimlik vurgulu ciddi bir ulus-devlet atılımı içindedir. Fransa, Almanya, İngiltere, Rusya, İtalya gibi dünyanın önde gelen ülkelerinde de bu yönde çıkışlar görülmektedir. Üye ülkelerin milli kültür ve sembollerden taviz vermemesi uğruna AB büyük krizlerle karşılaşmaktadır. Tanıdıkça ve ilişki kurdukça farklılığı anlamak, adaletsizliği her an yaşama, küresel kader birliği mefhumunun olmadığını görme, ülkelerin küreselleşmenin sağladığı avantajları reel egemenlikleri yönünde acımasızca kullanmaya çalışması, artan güvensizliğe bağlı olarak tek sığınak olarak görülen milli ve manevi alanı yüceleştirme gibi gelişmeler insan ve toplum davranışlarında belirgin etkiler yaratmaktadır.

---

62).Dışarıda karşılaştıkları en küçük bir aksilikte kolektif kimliğe sarılmak, ülkeyi aramak bu kesimlerin tipik davranışlarıdır.

¹²⁴ Küreselleşen kitle kültürü karşısında milli kültürlerin önemli bir avantajı da yayılan kültürün endüstri haline gelmiş olması yani piyasada tutunmak için çabalamasıdır. Küresel kültür unsurlarının adeta yerel figürlerle kaynaşmak zorunda kalışına yol açan faktörlerden birisi de budur. Bu durum milli kültür unsurlarının kendini yeniden üretmesine katkı sağlayan bir gelişmedir. Konunun tipik örneği hızlı yemek (fast food) sektörüdür. Bu sektör Güney ülkelerinde geleneksel mutfığa dayalı yemek zincirlerinin gelişmesine, milli yemeklerin popülerleşmesine imkân sağlamıştır. Hatta birçok ülkede batılı işletmecilerin piyasadan çekilmek zorunda dahi kaldıkları olmuştur (Aoki, 2003: 96).

Son söz olarak, yaşananların milli aidiyet bağlarını sembolik kılacak bir küresel kültür öngörüsünü desteklemekten uzak olduğu ifade edilmelidir. Tüm göstergeler hiçbir toplumun kendine ait olmayan bir değerler dünyasının olamayacağı gerçeğinin değişmeyeceğini göstermekte, dünya yine farklılıklar üzerine kurulu olarak dönmektedir. Her toplum kendi kültürüne sahip olarak ama evrensel olanla daha sıkı bir alış veriş içinde varlığını devam ettirmektedir. Kültürel manada evrenselciliğin bu güne kadar olduğu gibi aynı değer ve normların farklı kültürler içinde yaşaması şeklinde devam edebileceği söylenebilir (Bilgin, 1999: 158).

Çelişkili görünmekle birlikte küresel kitle kültürü; ortak değer ve tutumlar oluşturduğu gibi milli kültür değer ve normlarını çeşitlendiren, yeniden oluşmasına yol açan ve milli kültürlerin bu etkileşim ortamından güçlenerek çıkabilme imkânlarına da kavuştuğu bir süreç görünümündedir. Kültürün milli olma düzeyinin bir ölçütü de yaygınlık kazanmasıdır. Bu bağlamda, kitle iletişimi alanındaki gelişmeler popüler kültüre tanıdığı kadar milli kültür politikaları için de avantaj sağlamaktadır. Çoğu ülke modern teknoloji sayesinde bu imkâna sahiptir (Huntington, 1997: 116). Ancak milli kültür açısından küreselleşme ortamını gerçek anlamda bir fırsata çevirebilmenin; güçlenme, canlanma ve yenilenme sağlamanın en önemlisi de küresel uzantılı kültürel hareketler geliştirebilmenin iletişimde, teknolojiye, sanatta, uluslararası ilişkilerde bir güç olmayla da yakından alakalı olduğu gözardı edilmemesi gereken bir husustur (Baydur, 1998: 15).

3.2.2.2. Etnik Canlanma ve Yükselen Mikro-Milliyetçilik Bağlamında Milli Kimlik

Ulus-devletlerin ulus inşası konusunda karşılaştığı meydan okumanın diğer boyutu; eritmek istediği alt kimliklerde küreselleşmeyle beraber görülen canlanmadır. Evrensel kültür tehdidi karşısında milli kimlik ve kültürlerle güç kazandıran bir etken konumundaki “yerelleşme dalgası”, aynı zamanda homojen kültür ve üst kimlik politikalarını da zorlaştıran bir husustur. Genellikle mikro-milliyetçi bir boyutu da sahip olan etnik canlanmalar, kültürel homojenlikten devletin sembollerine hatta ülkesel bütünlüğe kadar modeldeki birçok unsuru değişikliğe zorlayacak sonuçlar doğurabilir (Ateş, 2004: 56).

Hemen hemen bütün ulus-devletler, farklı alt kültürleri görmezden gelerek tek ulus varsayımıyla, hâkim (çekirdek) etnilerin toplumsal değeri ve siyasal kültürleri üzerine inşa edilmiştir (Habermas, 2002b: 50; Smith, 2002b: 65). Ulus oluşturma politikalarını vatandaşlık temelinde yürüten ulus-devletler de dâhil olmak üzere bir şekilde eritme (asimile) amacının olduğu, bugün dahi açıkça ifade edilmese de, ulusun tüm bireylerinin kendini soydaş olarak hissetmesinden ulus-devletlerin sadece memnuluk duyacakları söylenebilir (Göka, 2003: 88).

Tekil kimlik politikalarıyla bünyelerindeki etnisiteleri eritme (asimile) yolunu seçen ulus-devletlerin bu güne kadar nispeten başarılı oldukları söylenebilir (Baydur, 1999: 263; Bilgin, 2003: 109). Ancak küreselleşmeyle beraber mahalli kültürlere (cemaatlere), dini duygulara ve asıl olarak da etno/kültürel değerlere olan yönelme (Smith, 2002b: 91,109), büyük toplumla ne ölçüde bütünleşmiş olurlarsa olsun kültürel yaratıcılığı bir şekilde devam eden etnilerle anayurtlarıyla irtibatta olan göçmen topluluklarda canlanma yaratmış, ulus-devletler yeni kültürel ve siyasal taleplerle karşı karşıya kalmıştır.¹²⁵ Üstelik, bu yeni süreçte ulus-devletlerin milli kimlik çalışmalarında her zaman yanında bulunduğu; kitle iletişim araçları, temel hak ve hürriyetler, demokrasi gibi unsurlar daha ziyade alt kimlik ve kültürlerin tarafındadır ve onların etkili bir şekilde kullanılmasına müsait bir konjonktür¹²⁶ söz konusudur (Smith, 2002b: 106, 107; Huntington, 2004: 14, 15).

Ulus ve etnik topluluk siyasal anlamdaki kolektif kimlik biçimleridir. Ulusal azınlık ise bir ulusun başka bir ülkedeki bakiyesi olarak ifade edilebilir. Ulusal azınlıklar tarihsel

---

¹²⁵ Yıllar süren güçlü ve sistematik eritme politikalarına rağmen, görülen canlanmalar etnisiteye dayalı milliyetçiliğin gücünü gösterdiği kadar ulusu moderniteyle özdeşleştiren hayali cemaat tarzı yaklaşımların da eksikliğini ortaya koymaktadır (Smith, 2002b: 14, 53). Anı zamanda bu durum kültürel yaratıcılık azalsa bile çekirdek kültürün kültürel farklılığı zinde tuttuğunun da bir göstergesidir. Nitekim büyük toplumla bütünleşmesine rağmen kendi milli kişiliğini, milli duygularını yitiren ulusal azınlık ya da etnisite örneği son derece azdır. Kuzey Amerika’da yerliler ve Hispenikler, Avustralya’da yerliler, Avrupa’da Basklılar ve Korsikalılar, İran’daki Türkler eğitim, medya tekellerine yasaklanan dillerine rağmen güçlü bir şekilde varlıklarını sürdürmeleri çekirdek kültürün gücüyle alakalıdır. Bu hususta ABD gibi süper bir gücün egemenliğinde yaşamalarına rağmen Porto Rikoluların %91 oranında kendini Amerikan değil de Porto Rikolu olarak görmesi güzel bir örnek olabilir (Kymlicka, 1998: 278-281).

¹²⁶ Son zamanların popüler savlarından olan milliyetçiliğin yapay ve tarihe karışan bir ideoloji olduğu yaklaşımına karşılık milliyetçi bir yükselişin küreselleşmeye damgasını vurması küreselleşmenin karakteristiklerinden olan zıt ve çelişkili gelişmelerin iç içeliğinin bir başka göstergesidir. Zira yerleşme ya da mahalli kültüre dönüş hem milliyetçilikten, hem neo-liberalizmden hem de post-moderniteden güç alabilmektedir. Her üçü de hem milli kimlik ve kültürlerde hem de alt kimliklerde bir canlılık ve bağlılık yaratmakta ve yeni ulus-devletlere gidebilecek mikro-milliyetçilikleri doğurabilmektedir (Erkal, 1997: 396).

bir geçmişi olan haklara sahiptirler ve durumları bir takım anlaşmalarla belirlenmiştir. Etnik topluluk kavramı ise tanımlanması oldukça zor¹²⁷ olmakla birlikte genellikle milli kimlik ve kültüre ulaşmamış alt kolektif kimlikleri kast etmekte kullanılan bir kavramdır. Etnik topluluğu, uluslararası anlaşmalara konu olmamış, hâkim kültüre oranla sayıca azınlıkta olan, ortak bir hayat tarzıyla hakim etniden ve diğer tüm gruplardan ayrılan, farklı bir kolektif isme ve tarihsel geçmişe sahip grup olarak ele almak mümkündür (Bostancı, 2003: 8).

Etniklik için yaşayan ve yaratıcı bir kültürün gerekliliğinden bahsedilebilir. Çünkü ortak bir hayat tarzıyla büyük toplumdan ayrılmak kendine has gelenekler, dil, edebiyat, musiki, mitoloji, vb. unsurlar sayesinde olabilir (Atasoy, 1999: 131; Bostancı, 2003: 10). Bu saiklerle ve belli bir coğrafyada yoğunlaşmanın neticesinde fiziksel ve sosyal olarak toplumun genelinden uzak durma eğilimi, dışarıyla evlilik yapmaktan kaçınma, dindaşlık olsa bile büyük toplumla mezarlık ve ibadethaneleri ayırma gibi tutumlar tipik etniklik göstergeleridir. Buradan toplumun geneliyle inanç, soydaşlık ve dil benzerliği bulunsa dahi farklı bir yaratıcı kültür ve içe kapanık bir toplumsal hayat sürdüren grupların ayrı bir etni olarak ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır (Önder, 2004: 50; Tellioğlu, 2004: 775).

Aşağıdaki gelişmeler son yıllarda etnilerde görülen canlanmanın sebepleri olarak gösterilebilir. Gelişmeler etnik canlanmanın genel itibarıyla küreselleşme şartlarında kendiliğinden gelişen süreçlerin sonucu olduğunu işaret etmektedir. Ancak, kendiliğinden gelişen bu süreçlerin, milletlerarası politikanın bir aracı olarak asırlardır kullanılan “başkasının evinde kavga çıkarma” taktiğinin dünya sisteminin hegamonik güçlerince daha rahat uygulanmasına müsait bir ortam hazırladığı da görülmektedir. Buradan hareketle etnik canlanmanın sebepleri arasına etnik canlandırma politikalarını

---

¹²⁷ Bunun temel sebebi, etnikliğin esnek bir kavram oluşu farklı ölçüt ve niteliklerle açıklanabilmesidir. Bu noktada görüşler iki yaklaşım altında toplanabilir. Birincisi, farklı bir hayat tarzını etniklik için yeterli gören yaklaşımdır. İkincisi ise, farklı hayat tarzına özerk bir tarihsel gelişim, bir toprak parçası ile özdeşleşmiş olma, kendine has bir milli ad, farklı bir dil ve yoğun dayanışma gibi ölçütleri ekleyen daha ayrıntılı yaklaşımdır (Bostancı, 2003: 8, Smith, 1999: 41-43; Giddens, 2000b: 224, 226). Güncel hayatta ise etni kavramına ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişik bakış açılarıyla anlamlar yüklendiği görülmektedir. Ama herhangi bir sosyolojik farklılığın diğer gruplarca etnik adlandırmaya yol açması ortak bir yaklaşımdır. Sözelimi, hayat tarzları, inanç ve değerleri aynı olsa bile dil farklılığı ya da dil aynı olsa bile din bazen mezhep farklılığı etnik bir adlandırmaya yol açabilmektedir. Bu konuda en iyi çözümün sosyal anlamda ayrı hayat tarzı, siyasal anlamda ise ayrı bir yurt, nüfus ve ayrılık iradesi gibi özellikleri birlikte dikkate alarak bir değerlendirme yapmanın olduğu söylenebilir.

da dâhil etmek yanlış olmayacaktır. Bu politikalar uluslaşma sürecini henüz tamamlayamamış toplumlarda büyük çalkantılara neden olmaktadır.

- i) Etnik canlanmanın başlıca sebebi olarak, bilgi üzerindeki devlet kontrolünün etkisini kaybetmesi gösterilebilir. Günümüz toplumları eskiden olduğu gibi enformasyon açısından tamamen devlete bağımlı değildir. Gelişen teknoloji ve toplumsal hayatta liberalizmin hâkimiyeti sayesinde birçok alanda bilgi, belge, görüş ve kaynaklara ulaşma kolaylaşmıştır. Artık, vatandaşlar milli kültürün ve resmi ideolojinin kuşatıcı yapısının etkisinden çıkabilmekte, bu arada etnik ve tarihi değerleriyle de karşılaşır irtibata geçebilmektedir (Bozkurt, 1997: 75).
- ii) Giderek yaygınlaşan batılı değerlere tepki gösterme eğilimiyle, göçmenlerde yüksek olan dışlanmışlık, güvensizlik ve ümitsizlik hisleri etnik canlanmanın önemli dinamiklerindendir (Smith, 2002b: 91). Küreselleşmeyle artan iç ve dış göçler etnik değerlerin hatırlanmasına ve bu değerlere sarılmaya vesile olabilmektedir. Göçler sonucunda ortaya çıkan yabancılaşma ve geleceği kestirememenin etkisiyle insanlar yoğun bir kolektif dayanışma ihtiyacı hissetmekte hemşehri dernekleri ve cemaatlere yönelmektedirler¹²⁸ (Bilgin, 1999: 176). Hak arama, yardımlaşma veya hedeflere ulaşma için hemşehri dernekleri, cemaat çatıları altında bir araya gelmenin etnilere de canlılık ve hareketlilik kazandırdığı görülmektedir (Bilgin, 1999: 176). Ayrıca göçmen azınlıkların teknoloji ve liberalizmin oluşturduğu toplumsal ortamda güçlü birer diaspora haline gelme imkanlarına kavuşmuş olmaları, haklarını daha sistemli takip etmeleri etnik topluluklara emsal teşkil etmektedir.

---

¹²⁸ Bu gelişme ülkemizde son zamanlarda yaşanan bazı ilginç örneklerle somutlaştırılabilir. Mesela, Fettahoğlu mensupları “Fettahlı Türkmen Yörükân Taifesi Mensupları” adı altında 26 Temmuz 1995 günü Türkiye’nin her tarafından Maraş’a gelerek toplanmışlar, soyadlarını aynen alma kararı almışlardır. Yine Güneydoğunun önemli aşiretlerinden İzoli mensuplarının tüm Türkiye’de kültür ve yardımlaşma vakıfları adı altında toplanmaya başlamaları bu konudaki bir başka örnektir (Türkdoğan, 2004: 7). Gençlerin eğitilmesi, burs sağlanması, iş bulunması vb. işlemlere bürünen bu cemaat türü canlanmalar milli kimlik ve kültür için bir tehdit değildir. Bu tarz oluşumlar genelde üst kültürle bütünleşmeye sorun olabilecek bir tarihsel yapıyı temsil etmezler. Ancak aynı gelişmelerin etnik temelde de yaşanmaya başlaması klasik milli kimlik politikaları açısından bir tehdit olabilir.

- iii) Küreselleşmeyle demokrasinin yaygınlaşması ve pekişmesi etnik canlanmaya katkıda bulunan bir başka faktördür. Yerel yönetimlere ve kültürlere olan ilgi, kültürel hakların da evrensel değer haline gelerek uluslararası sözleşmelerde yer almaya başlaması, sivil toplum düşüncesinin gelişmesiyle kamusal alan yaklaşımının liberalleşmesi etnik canlanma için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Günümüzde, farklılıkların korunması ilkesi demokratik hak ve hürriyetler alanının ayrılmaz bir parçasıdır ve kültürel talep ve istekler son derece meşru görülmektedir.
- iv) Kimlik ve aidiyetin önemli bir kaynağı da sorun çözen bir siyasi sistemdir. Sorunlar karşısında aciz kalan bir siyasal sistem kimlik erozyonuyla karşılaşabilir (Hall, 1998: 46). Çevre sorunları, büyük krizler, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve artan yolsuzluk gibi klasikleşen sorunlar, her şeyden önce ülke genelinde istikrar ve güven eksikliği oluşturmakta, sınımlanacak alan olarak yerel değerler, bölgeler, dernekler vb. ön plana çıkabilmektedir. Buradan hareketle, küreselleşmenin karmaşık ve belirsiz siyasi ikliminde birçok ülkenin sorunlar karşısında çözüm üretemez duruma düşmesi, merkezi hükümetlerin güç ve siyasal sistemin meşruiyet aşınması içinde kalması etnik canlanmayı hızlandırabilmektedir.
- v) Son olarak tüm bu gelişmelerin dünya sisteminin hegamonik güçlerine ve reel egemenliğini arttırma potansiyeli olan ülkelere dış siyaset açısından önemli kozlar sağladığından bahsedilmelidir. Dünyanın kritik bölgelerini kontrol edebilme gayesiyle etnik, soy, dil, mezhep vb. yönlerden ayırıştırıp ülkeleri güçsüzleştirmek büyük devletlerce geçmişten beri kullanılan bir politikadır. Tüm bu süreçler yaşanırken günümüzde güney ülkelerinin kuzeye bağımlılığının devamlı artması ve zayıf pozisyonda oluşları, buna mukabil kuzeyin sahip olduğu teknolojik güç ve entelektüel hegemonya etnik canlandırma stratejisini çok daha rahat ve etkili bir şekilde milletlerarası mücadelede uygulamalarına imkân tanımaktadır.¹²⁹ Kuzey

---

¹²⁹ Bu noktada son zamanların Alman dış politikası güzel bir örnek olabilir. Yeni Avrupa düzeni içinde kendine liderlik rolü biçen bu ülke, merkezleri Almanya'da olan "Avrupa Halk Grupları Federatif Birliği" (FUEV) ve "Azınlık Sorunları İçin Avrupa Merkezi" (EZM) aracılığıyla şu sıralar en yakın müttefiki gözüken Fransa dâhil, birçok ülkede kültürel farklılık yaratma ve alt kimlikleri siyasallaştırma

ülkelerince çarpık ekonomik küreselleşme konusunda adım atılmaması, hatta neo-liberal ilkelerin sosyal tedbirler alınmadan uygulanmasını büyük devletlerin etnik karışıklık silahlarına uygun zeminleri kaybetmek istememesine bağlayan emperyalist izahlar söz konusudur (Bilgin, 2003: 111).

Genellikle, etnik canlanmayla birlikte mikro- milliyetçi hareketlerin de geliştiği görülmektedir (Bostancı, 2003: 19). Mikro- milliyetçilik, alt kimliği milli kimlik düzeyine çıkarma, etnisiteyi toplumsal ve siyasi anlamda ulus haline getirme hareketi olarak ifade edilebilir. Hâkim kültürle tarihsel sorunlar yaşayarak bu günlere gelmiş etnilerde bu tarz bir milliyetçi hareketin kendini gösterme ihtimali oldukça yüksektir (Atasoy, 1999: 129). Zira alt grupların hepsinde az veya çok var olan ezilme ve sömürülme duygusu bu tarz etnilerde diğerlerine oranla oldukça yoğundur (Smith, 2002b: 65, 66).

Mikro-milliyetçi hareketlerin meşruiyet noktası, siyasal ve toplumsal yapının belli (hâkim) bir kültüre göre biçimlendirilmiş olmasının eşitsizlik ve mağduriyete sebep olduğudur. Dolayısıyla bu tarz hareketlerdeki başlıca talep farklılıkları koruyabilmek için “eşitlik”¹³⁰ olmaktadır. Milliyetçiliğin getirdiği duygusal yoğunluk ve kolektif kimliği her şeyin ötesinde görmenin tesiriyle bu eşitlik talepleri genelde milli eşit vatandaşlık sisteminin değiştirilmesini istemeye kadar uzanır. Buna göre, gerçek anlamda eşitlik kültürel ayrılıkların dikkate alınmasıyla oluşturulacak farklılaştırılmış

---

yönünde politikalar izlemekle itham edilmektedir. Bu kuruluşlar aracılığıyla Türkiye’deki Lazlar üzerinde yürütülen çalışmaların etnik kimlik kazandırma ve Alman sempatisi yaratma çabaları olduğu gerekçesiyle iki ülke arasında gerginliklere sebep olduğu bilinmektedir (Tellioglu, 2004). Son zamanlarda bu konuda ortaya çıkan ilginç bir gelişme ise, ABD’nin etnik yapıları abartıp, kışkırtarak mikro milliyetçi akımların gelişmesini sağlamak amacıyla yürüttüğü iddia edilen, toplumların genetik geçmişleri, kökleri ve ırki özelliklerine ilişkin veriler elde etmeyi amaçlayan GENOM projesidir. Kan doku grupları üzerinden ırki tespitlerin yapılabildiği bu çalışma, genetik teknolojisinin milletlerarası mücadele ortamında devreye sokulması olarak değerlendirilmektedir (Dağdaş, 2005; Yeniçeri, 2005). Aslında ABD etnik canlandırma politikalarını söz gelimi Ortadoğu’da olduğu gibi oldukça açık bir şekilde yürütmektedir. Son zamanlarda Irak, Türkiye, İran ve Suriye’deki Kürtler bu ülkenin Ortadoğu’ya yönelik düzenleyici adımlarının merkezinde gözükmektedir. Bölgedeki gelişmeler ABD’nin Kürtler’e etnik kimlik kazandırma stratejisiyle bölge ülkelerinin direncini kırmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Bu hususta somut bir örnek olarak ise; ülkemizdeki etnik siyasetin temsilcisi DEHAP’ın Batman il başkanı Mehti Öztüzün’ün Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesine verdiği mülakatta, Adana konsoloslğundaki ABD’li yetkililer başta olmak üzere kendilerini ziyaret eden Batılı heyetlerin etnik kimliklerini öne çıkaran faaliyetleri tavsiye ettiklerini ifade ederek bunu kışkırtma olarak değerlendirmesi gösterilebilir (<http://www.tercuman.com.tr/v1/yazaryazi.asp?id=41>).

¹³⁰ ABD’deki zenci hareketin meşhur “Ayrı, fakat eşit” sloganı bu durumu özetleyen güzel bir ifadedir (Bilgin, 1999: 189; Giddens, 2000b: 245-250).

vatandaşlık hukukunun oluşturulmasıyla sağlanabilecektir. Mikro-milliyetçiliklerin ideolojik altyapısının ise, demokrasi, insan hakları ve çok kültürlülük üzerine oturtulmaya çalışılması günümüzde milliyetçilik kadar liberalizmin de mikro milliyetçiliklere kaynaklık ettiğinin bir göstergesidir (Bilgin, 1999: 188). Bu tarz hareketlerin milliyetçi yönünü ortaya çıkan entelektüel ve politik bir kadronun yürüttüğü milli alfabe, kültür ve tarih tezleri sürükler. Amaç ilk etapta bu hakları almak olarak belirlenmişse de ayrı bir ulus-devlet kurma ideali bu tarz hareketlerde her an hissedilebilir (Atasoy, 1999: 131; Tellioglu, 2004: 773).

Etnik canlanma ve mikro- milliyetçilik bu gün dünyanın her tarafında görülmektedir. Batı Avrupa, Britanya, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu ve Güney Amerika'daki gelişmeler hemen hemen tüm etnik hareketlerin mikro-milliyetçilik şeklinde ayrılıkçı bir yapıya büründüğünü ve şiddetli gerilimlere sebep olduğunu göstermektedir (Bostancı, 2003: 19).

Bu arada etnik canlanmanın düzeyi ve sebep olduğu gelişmelerin ülkelerin toplumsal yapısıyla da yakından alakalı olduğu belirtilmelidir. Dikkat edilirse etnik sorunların iç savaşa ya da şiddetli gerilim ve çatışmalara yol açtığı en sıkıntılı yerler olan; Güney Asya (Hindistan, Sri Lanka ve Pakistan), Afrika'nın Orta ve Güneyi (Ruanda ve Sudan), Balkanlar (Bosna, Arnavutluk) ve Ortadoğu mozaik karakterli ülkelerin olduğu coğrafyalardır. Mozaik toplum, aynı coğrafyada yaşama dışında ortak paydası olmayan, benimsenmemiş zorunlu bir iradeyle birlikte tutulmaya çalışılan sosyal bir yapıdır¹³¹ (Hocaoğlu, 2004b: 32). Bu yapı az sayıda ama aralarında belirgin bir şekilde bölünmüşlük olan büyük etnisitelerin aynı sınırlar içinde olması ya da çok sayıda ve küçük etnik grupların toplam nüfus içindeki oranının belli bir düzeye ulaşmasıyla oluşabilir.¹³² Bütünleşmenin sağlıklı olmadığı, yaratıcılığını kaybetmemiş etnilerin

---

¹³¹ Sosyolojik manada mozaiklik için ilk olarak, toplam nüfus içinde farklı grupların sahip olduğu ağırlığın bell bir oranda olması gerekmektedir. Buna ilaveten, etniler arasında ortak paydaların az veya hiç olmaması yani birlik oluşturmaya yönelik bir siyasi iradenin sağlanamaması gerekir. Konuyu somutlaştırma açısından Nijerya örnek gösterilebilir. İkiyüz elli civarında etnik topluluğun olduğu bu ülkede, en büyük üç bölgesel etnisitenin bir biriyle amansız bir siyasi ve ekonomik rekabeti söz konusudur (Smith, 1999: 175).

¹³² Homojen toplum, etnik ve alt kültür farklılıklarının asgari seviyede olduğu ve hâkim kültürden asgari ölçüde farklılaşıldığı bir sosyal yapıdır. Bir toplumun homojen olup olmaması hâkim ırk ve onun dışındakilere göre değil hâkim kültür ile hâkim kültür dışındaki örnekler arasındaki ilişkiye ve orana göre şekillenir. Dolayısıyla homojenlik açısından etnikliği biyolojik olmaktan öte kültürel değerlere bağlı bir kavram olarak ele almak gereklidir. Hâkim kültürün varlığı için bazı sosyologlara göre

birlikte olduğu bu tarz ülkelerin şiddetli etno-kültürel gerilimlere sahne olması, etnik canlanmanın ayrılıkçılığa dönüşmesi yüksek bir ihtimaldir (Giddens, 2000b: 251; Smith, 2002b: 14, 91).

Etnik canlanma ve mikro-milliyetçiliğin ulus-devletler için bazı açılardan tehdit ihtiva ettiği söylenebilir. Bunun başında sadakat ve bağlılığın ulusa değil de etnisitiye dönme ihtimalinin belirmiş olması gelmektedir (Yeniçeri, 2004). Böyle bir gelişme siyasal alanda ayrıcalık yaratmayacak tarzdaki (kendi dilini konuşabilme, inancını yaşayabilme ve bunları öğretebilme gibi) kültürel hak taleplerinin yerini, bunun devamı niteliğinde kollektif hak taleplerinin almasına, bu taleplerin büyük olasılıkla reddi durumunda da ayrılıkçılık, parçalanma riski gibi ülkesel ve siyasi bütünlüğün bozulmasına ve reel egemenlik kaybına yol açabilecek gelişmelere sebebiyet verebilir (Aktan, 2004: 25).

Hemen her ülke az veya çok etnik sorunlarla ve taleplerle karşılaşmaktadır. Ancak, burada önemli olan husus tehdit görünümündeki bu olumsuz ihtimallerin bütün ülkeleri değil güney ülkelerini ve bu çerçevede de daha çok mozaik yapılı ülkeleri ilgilendirmesidir. Toplumsal ve ekonomik anlamda bütünleşmenin bir türlü sağlanamadığı güney ülkelerinde kültürel haklar alanında atılan demokratik adımların kimlik yarılmalarına yol açma riski her zaman için vardır. Ama ülke mozaik yapıda ise mikro-milliyetçi sürecin bir grubun hakim kültürü ve diğerlerini reddetmesi şeklinde ilerlemesi söz konusu olmaktadır ki işte bu durumda etnik çatışma ve kaos ortamı kendini gösterebilmektedir. Geleneğinde etnik çatışma olmayan ve bütünleşmesini sağlamış olan ülkelerde ise yerleşme ve milliyetçilikteki yükselişin milli kimlikleri güçlendirmesi, bu yöndeki politikaları kolaylaştırması daha yüksek bir ihtimal olmaktadır ki bu durumun ulus-devlet modeline güç katacağı ortadadır (Von Barloewen, 2001: 5; Türkdoğan, 2004: 13).

---

toplumun en az %80 bazılarına göre ise en az %65 ninin ortak bir dille anlaşarak ortak bir hayat tarzını sürdürmelerini gereklidir (Erkal, 2005: 169). Mesela Amerikalı siyaset bilimci Martin Lispet'e göre bir ülkede mozaik kültürden bahsedebilmek için hâkim kültürün dışında kalan etnik grupların tümünün nüfusun en azından %35 ini bulması gerekir (Önder, 2004: 53). Amerikan sosyal bilimci Arend Lijphart'a göre ise bu oran % 20 dir (Lijphart, 1985: 27). Somutlaştırsak eski S.S.C.B., bugünkü Rusya Federasyonu, Irak, Eski Yugoslavya ilk akla gelen mozaik toplumlardır. Sosyolojik manada homojenliğin % 100'e yakın olduğu ülke sayısı ise son derece azdır. İlk akla gelenler İzlanda, Japonya, Kore, Polonya gibi birkaç ülke olmaktadır (Kymlicka, 1998: 25).

Zaten mozaik olmayan ulus-devletlerde milli kimlik tüm topluma büyük oranda mal edilebilmiştir. Fazla göçmenin olmadığı, kesin çizgilerle ayrılmış büyük etnik grupların bir arada yaşamadığı ülkelerde, alt kültürlerin egemen grubun güdümü altında yaşamaktan genelde rahatsızlık duymadığı, uygulanan homojenleştirici kültür politikalarına uyum sağladıkları görülmektedir. Bu gibi ülkelerde milliyetçilikteki yükselişin etkisi milli kimliğin daha da güçlenmesi şeklinde olmaktadır. Bir yandan milli değerlere bağlılık artarken, diğer yandan teknolojik imkânlar ve ekonomik gelişmelerin neticesinde bütünleşme düzeyini daha da arttırma imkânları doğmaktadır. Sözelimi, küreselleşmeyle beraber artan mobilizasyon (hareketlilik) ve kentleşme cemaat tarzı hayatı çözmekte, geleneksel olarak belli bölgelerde bir arada yaşayan küçük etnik grupların ülke geneline dağılışı hızlanmaktadır.

O halde etnik canlanma ve mikro-milliyetçiliklerdeki artışın yol açabildiği etno-kültürel gerilimlerin tarihsel ve toplumsal özelliklere göre, iki sonuca yol açması ihtimal dâhilindedir. Bazı ülkeler kaçınılmaz şekilde parçalanmaya gidecek ve yeni ulus-devletler ortaya çıkacaktır ya da istikrar ve bütünleşme için yeni kültürel politikalara (tercih edilen çok kültürlülük oluyor) geçişle klasik yapısından farklı bir milli kimlik unsuru ortaya çıkacaktır.

Dikkat edilirse, her iki sonuçta ulus-devlet modeline bir alternatif anlamına gelmemektedir. Her şeyden önce ortada paradigmatik bir kırılma görülmemektedir ve dolayısıyla bu yöndeki gelişmelerin ulus-devlet modelinin sona erdiği olarak yorumlanması doğru değildir. Ayrılıkçı mikro-milliyetçi akımların başarıya ulaşmasının çok daha homojen yeni ulus-devletlere yol açacağı ortadadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, ulus-devlet modeli için sonun başlangıcı değil, daha da yerleşme süreci olarak görülebilir. Nitekim, 1980'lerin başında 150 olan BM'ye üye ulus-devlet sayısı 200'e yaklaşmış durumdadır (Anderson, 2001: 22-23; Sarıbay, 2002). Bu önermeyi destekleyen bir diğer sonuç ise etnik canlanmanın ulus-devletleri milli kimlik ve kültür politikalarını yeniden gözden geçirmeye itmekte oluşudur. Yani ulus-devletler dün olduğu gibi bugün de önemli bir sorun olan bütünleşmeyi sağlamak için adım atmakta ve çok kültürlülük ön plana çıkmaktadır. Etnik canlanma ve göçlerdeki artış, çoğulcu demokratik anlayıştaki gelişme başta gelişmiş ülkeler olmak üzere çok kültürlülük politikalarının hayata geçirilmesine vesile olmaktadır.

Çok kültürlülük, belki de tekçi kültürün ulus-devletle özdeşleşmiş olmasının etkisiyle ulus-devlet açısından radikal bir değişme ve kırılma noktası olarak da görülen ve tartışmalara yol açan bir gelişmedir. Özellikle şüpheci çevrelerce etnik canlandırmaya zemin yaratmak için kullanılan bir model olarak ele alındığı görülmektedir. Radikaller ise ulus-devletin ötesinde yeni bir modele gidişin göstergesi veya bir adımı olarak takdim ediyorlar. Bu sebeple, çok kültürlülük modelinin ulus-devlette yarattığı etkiler ve değişiklikler üzerinde durulması modelin geleceği açısından sağlıklı fikirler yürütülmesine ve birçok soru işaretinin silinmesine yardımcı olacaktır.

3.2.2.3. Çok Kültürlülük Karşısında Milli Kimlik

Çok kültürlü ulus ve toplumsal hayat düşüncesi siyaset ve sosyolojinin gündemini fazlasıyla meşgul eden, ulus-devletlerin kültürel politikalarında değişiklikler yaratan bir gelişmedir.¹³³ Bu gelişmede, artan göç olgusunun etnik canlanmayla birleşmesi ve hız kazanan demokratik açılımların ulus-devletlere yönelik kültür ve kimlik taleplerini arttırmasının önemli bir payı vardır.

Aslında, seksenli yıllardan beri yaşanmakta olan birbiriyle bağlantılı birçok süreç, ulus-devletleri yeni kimlik ve kültür politikalarına götürecek şartların da hazırlayıcısı olmuştur. Farklılıklara sıcak bakan post-modernitenin hâkimiyeti, devletlerin mutlak egemenliklerini törpüleyen uluslararası bir platformun oluşması, bu platform kapsamında temel hak ve hürriyetleri esas alan evrensel bir hukuk sisteminin gelişmesi, özel alandan tamamıyla çıkan piyasanın kamusal alanda sosyal, mesleki, siyasal hatta kültürel açıdan farklılaşmalara yol açması ve kamusal unsurların uluslararası değerlerle bütünleşmesi gibi gelişmeler kimlik ve kültür açısından önemli bir dönüşümün ifadesidir (Çaha, 1998: 81, 84). Bu dönüşüm sürerken etnik canlanma ve artan göçlerin yeni sosyo-politik sıkıntılarla gündeme gelmesi, ulus-devletlerde

---

¹³³ Çok kültürlülük yaklaşımlarını etken ve edilgen olarak iki grupta toplamak mümkündür. Etken (radikal) çok kültürlü yaklaşımlar ulus-devlet modeline tamamen aykırı esaslardan hareket etmektedir. Bireyin toplumdaki bağımsızlığını ve cemaatleşmeyi savunarak ortak üst kimlikle milli vatandaşlığı reddeden bu yaklaşımların liberal çevrelerde de pek rağbet görmediği belirtilmelidir. Gündemde olan ve politikalara yansıyan ise edilgen (ılımlı) çok kültürlülük yorumudur (Somersan, 2001: 40; Erkal, 2005: 204). Özel alanda kültürel çoğulculuğu savunurken tek üst kimlikten yana tavrıyla ulusal bütünlüğü önemseyen bu tarz yaklaşım, daha çok eşit vatandaşlık haklarına dayalı olarak kültürel özgürlükleri arttırmak şeklinde politikalara yansımaktadır (Faist, 2001: 200; Somersan, 2001: 40).

kimlik ve kültür açısından politika değişikliğini gerektirmiş, değişikliğe damgasını vuran olgu da “çok kültürlülük” olmuştur.

Günümüzde başta gelişmiş ülkeler olmak üzere, çok kültürlülüğü bir toplumsal uyum ve istikrar politikası olarak tercih eden ülke sayısının giderek arttığı görülmektedir. Özellikle, AB projesinin kültürel boyutunda çok kültürlülüğe yer verilmiş olması¹³⁴ bu yaklaşımın yaygınlaşma ve kurumsallaşması açısından önemli bir adım olmuştur. Bunun yanı sıra, etno/kültürel gerilimlere sıklıkla sahne olan güney ülkelerinin, gerek modelin işlevselliği gerekse uluslararası ortamın etkisiyle bu tarz politikalara yönelmeleri çok kültürlülüğü günümüzün etkin kültürel gelişmesi konumuna sokmuştur (Kymlica, 1998: 39).

İlk çok kültürlülük uygulamaları, asırlar süren göçler sonucunda nüfusunun neredeyse tamamı göçmenlerden oluşan, yerli halkların küçük bir azınlık konumunda olduğu Kuzey Amerika kıtasındaki ülkelerde görülmüştür.¹³⁵ Etno/kültürel sıkıntıların her zaman hissedildiği bu ülkelerde, yerleşme ve neo-liberal yeniden yapılanma göçmen ve yerli azınlıkların kültürel haklar konusunda daha ısrarcı olmalarına zemin teşkil etmiş; ABD’de zencilerin, Kanada’da Fransızların başını çektiği mücadeleler Anglo-Uyum politikaları olarak da ifade edilen klasik asimilasyonist tarzın terk edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişmenin bir domino etkisi yarattığı; Kanada ve ABD’de göçmenler için geliştirilen, etnik özellikleri koruma ve geliştirmeye imkân tanıyan

---

¹³⁴ Avrupa Konseyince kabul edilen “Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi” (1995) ve “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı” (1998) AB’ye üye ve aday ülkelerden polietnik hakları uygulamalarını, asimile tarzı kimlik ve kültür politikalarından kaçınmalarını istemektedir. “Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşme” sinin 5. maddesinde bu gereklilik açık bir şekilde görülebilir. Buna göre; üye ve aday ülkeler, azınlıkların kültür, din, dil, gelenek ve kimliklerine saygı göstermekle kalmayıp bunların ifade edilmesi, korunması ve geliştirilmesi için uygun şartları sağlamak zorundadır (Aktan, 2005). Bu arada, AB’nin azınlıklara yaklaşımında ise etken çok kültürlülüğün hâkim olduğu söylenebilir. AB kurumlarının azınlık tanımlamaları daha çok hukuki değil de sosyolojik yaklaşımla yapılmakta, kendisini toplumdan farklı hisseden her grup azınlık olarak ele alınmaktadır. Azınlığın mevcudiyetini bir tanım sorunu değil gerçeklik sorunu olarak gören bu yaklaşımla polietnik hakların kapsamına uluslararası anlaşmalara konu olmayan etnik grupların da dâhil edilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır (Kelahmet, 2005).

¹³⁵ Kuzey ve Güney Amerika ülkelerinin etnik yapısı yaklaşık üç yüz elli yılı bulan göçlerin bir eseridir. Sadece 1840-1850 yılları arasında Avrupa’dan Kuzey Amerika’ya göç eden insan sayısının 1.750.000 civarında oluşu Amerika kıtasına yönelik göç hareketinin boyutları hakkında bir fikir verebilir (Hobsbawm, 2003b: 153). Batı egemenliğine boyun eğen kıtanın yerli halkları, uğradıkları soykırımların ve süreklilik gösteren göçlerin etkisiyle giderek küçük birer azınlık durumuna gelmiştir. Sözelimi, bugün tam anlamıyla bir göçmen toplumu olan ABD’de, ülkenin yerlileri olan Amerikan Kızılderilileri toplam nüfusun yalnızca %1’lik bir bölümünü oluşturmaktadır (Giddens, 2000b: 224, 231).

hoşgörülü çoğulcu politikaların kapsamına zamanla yerli etnik toplulukların da dâhil edildiği, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin de bu örneklerden hareketle çok kültürlülüğü politikalarına yansıttığı görülmüştür (Kymlicka, 1998: 17).

Anglo-Amerikan dünyadaki bu gelişmeleri, eski sömürgelerinden ve çevre ülkelerden devamlı göç almakta olan Batı Avrupa ülkelerinin de çok kültürlü politikalara geçişi takip etmiştir (Vatandaş, 2002: 23). Yaklaşık elli yıldır Avrupa'nın gelişmiş bölgeleri, Orta Doğu, Afrika, Uzak Asya ve Doğu Avrupa'dan yasal ve yasa dışı yollardan yoğun bir göçe sahne olmaktadır¹³⁶ (Giddens, 2000b: 224, 249).

Artan göç ve göçmen talepleri kadar yabancı düşmanlığında son yıllarda görülen yükseliş de Batı Avrupa ülkelerinin çok kültürlülüğe yönelmesinde etkili olan bir diğer faktördür. Bu ülkelerde, 1980'li yıllarda ırkçı partilerin sayı ve oy olarak devamlı yükselmesi tedirginlik yaratmıştır.¹³⁷ Uzun yıllar boyunca ciddi anlamda sosyo-ekonomik sorunlar yaşamayan bu ülkelerde, ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların faturasını yabancı ülkelere gelen göçmen azınlıklara çıkarmanın oldukça yaygın bir tutum olduğu belirtilmelidir.¹³⁸ Bu gelişmeler karşısında muhtemel toplumsal gerginliklerin önüne geçmek isteyen Avrupa ülkeleri, kamusal anlayışında değişiklikler yaratan dinamiklerin de etkisiyle çokkültürlü mantık çerçevesinde yeni erime potansiyellerini tesis etmeyi en iyi çözüm yolu olarak görmüşlerdir.

---

¹³⁶ Bugün Avrupa etnik olarak hiç olmadığı kadar heterojen bir görünümde. İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgücü ihtiyacı sebebiyle Batı Avrupa'ya gerçekleşen göç hareketleri böyle bir demografik yapının başlıca faktörü olmuştur. Talebe yönelik işgücü göçleri, daha çok Almanya, Belçika, İsviçre, Avusturya ve Fransa'ya olmuştur. Eş anlı olarak İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelere eski sömürgelerinden gelen yoğun bir göç dalgası söz konusudur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin çöküşüne kadar ki yaklaşık kırk beş yıllık sürede sadece Batı Almanya'ya 18 milyon göçmenin gelmiş olması yaşanan göçün büyüklüğü hakkında bir fikir verebilir (Giddens, 2000b: 250).

¹³⁷ Irkçılığın yeşermesine uygun bir altyapı Avrupa'da her zaman için vardır. Bugün de 11 Eylül'ün bir sonucu olarak görülen Anti-İslamizmin batıyı bir anda sarmasında bu zeminin payından bahsedilebilir (Öke, 2005).

¹³⁸ Batı Avrupa'daki bu gelişmeler "I.F.D Sendromu" (İdealizasyon, Früstrasyon, Demoralizasyon) olarak nitelenmektedir. Bu sendrom, ülkelerini; tam istihdama sahip, örnek alınan refah toplumu olarak idealize etmiş olan kitlelerin, ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşılaşınca demoralizasyona uğramaları ve tepkilerini yabancı işçiler ve göçmenlere yöneltmeleri olarak açıklanabilir (Bilgin, 1999: 70). Zaten, Batıda göçmenler hakkındaki genel yargı; kendi ülkelerinde dahi bir işe yarayamayacak kadar niteliksiz, suç işlemeye mütemayil insanlar şeklindedir. Batılı toplumlarda göçmenleri niteliksiz, yersiz ve yurtsuz gören yaklaşımın kökleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Benjamin Franklin, 1753 yılında yazdığı bir mektubunda ABD'ye yerleşen Alman göçmenlerden "buraya gelenler Alman ulusunun en aptalları" diye bahsetmekte, topluma verdikleri zararlardan yakınmaktadır (Bilgin, 1999: 76).

Hemen bütün devletlerde birden fazla etninin yer aldığı bir dünyada etno/kültürel sorunlar göç alan ülkelerden ziyade heterojen yapıdaki ülkelerin meselesidir. Bugün soy, din, dil, ya da hayat tarzı olarak tam anlamıyla homojen ülke sayısının bir elin parmaklarını geçmediği, 191 bağımsız devlet içinde 600 yaşayan dil grubu ve beş bin etnik topluluğun bir arada yaşadığı bir dünya söz konusudur (Kymlicka, 1998: 25; UN, 2005). Modernleşme süreçleriyle hemen her ülkede sağlanan az veya çok bütünleşmeye rağmen, etnik canlanma dalgasıyla kimi ülkeler çatışma ve kargaşa ortamına sürüklenirken, birçoğunda da kültürel özgürlük ve kendini ortaya koyabilme mücadeleleri sıkıntılı süreçlere dönüşmüştür.¹³⁹ Son çeyrekte görüldüğü üzere etnik taleplerle başa çıkabilmek için tercih edilen çözüm yolu; azınlıkların davranışlarını çoğunluğun değer ve normlarına uydurmaları anlamına gelen eritme (asimilasyon) tarzının yerini çok kültürlülüğün alması olmaktadır (Giddens, 2000b: 251).

Kollektif kimliklere kültürel veya siyasi haklar tanımak, bu tarz haklara ayarlamalarda bulunmak bir devletin alabileceği en zorlu kararlar arasındadır. Bu gibi düzenlemeleri içeren çok kültürlülüğün bir çözüm yolu olarak benimsenmesini kolaylaştıran bazı özelliklerden bahsetmek mümkündür. Bunların başta geleni olarak; bu yaklaşımın felsefi ve ideolojik manada hem liberalizm hem de milliyetçilikten beslenmesi gösterilebilir. Yani, hem hak talep ederek farklılıklarını sürdürmek isteyen kesimlerin hem de bu hakları tanıyan siyasal otoritenin çok kültürlülükte amaçlarına uygun bir şeyler bulması mümkün olmaktadır.

Çok kültürlülük post-modern akımla özdeşleşmekle birlikte, romantizme kadar giden felsefi bir altyapıya sahiptir. Romantik dönemin sahicilik (authenticity) yaklaşımı; kişinin kendi özgünlüğüne sadık kalarak, kendi sahiciliğini gerçekleştirdiği oranda ahlaki olgunluğa ulaşacağını iddia ederek insanın kendi değerlerine sahip çıkmasını her şeyden önce ahlaki bir görev olarak ortaya koymuştur. Önde gelen romantiklerden

---

¹³⁹ Etnik toplulukların kültürel hak talepleri ve elde ettikleri kazanımlar önemli gerilimlere sebep olabilmekte, göçmen hak talep ve kazanımlarında olduğu gibi ırkçılığı yeşertebilmektedir. Yaşananlar, etnik gruplara tanınan yeni hakların milliyetçiliğin güçlenmesine ve ırkçı çıkışların artışına da vesile olduğunu göstermektedir. Bu hususta güncel bir gelişme olarak 26 Haziran 2005 tarihli Bulgaristan Genel Seçimi sonuçları gösterilebilir. 240 sandalyeli Bulgar meclisine 33 milletvekiliyle üçüncü parti olarak giren Türk azınlığın “Hak ve Özgürlükler Partisi”, % 12.54 ile tarihinin en yüksek oy oranını ukaşırken, Türk karşıtı propagandasıyla seçimlere iştirak eden ATAKA isimli aşırı milliyetçi ittifakta %8’lik oy oranıyla patlama gerçekleştirerek dördüncü parti olmuştur (<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~1@w~3@nvid~596517,00.asp>).

Herder; sahiciliği, bireysellikten toplumsallığa taşınmış, halkların ancak kendi orijinal değerlerine sahip çıkarak gerçek anlamda özgür olabileceklerini ileri sürmüştür. Yine Herder'e göre, her halk kendini geliştirme ve kültürünü korumakla yükümlüdür (Sayın, 1996: 284). Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, "eşik ilkesi"nin yanında "sahici bir kültür ve etno tarihe sahip olma" da bir toplumun kültürel ve siyasi taleplerinin kabul olup olmayacağı (ulus olarak kabul edilip edilmeyeceği) noktasında önemli bir ölçüt olarak XX. asrın ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür (Smith, 2002b: 71).

İlginç olan ise, 19. yüzyılda milliyetçilikle özdeşleşen; kültür ve kimliklerin kendi yaratılması ve muhafazası gereğinin günümüzde çok kültürlülüğün esasını teşkil etmesidir. Öyle anlaşılıyor ki çok kültürlülük; eşik ilkesinin artık olmadığı, çoğunluk kültürünü dikte etmenin ya da iyi niyetli ihmalin eşitsizlik yarattığına daha çok inanıldığı XIX. yüzyıldan çok farklı şartlarda, ulusu temel meşruiyet birimi olarak görüp, üst kimliğe önem veren yapısıyla ulus-devletlere, sahicî felsefesi ve azınlıkların haklarını garantiye alan liberal-demokratik yapısıyla göçmen ve etnik her türlü azınlığa hitap edebilen yeni bir liberal-milliyetçi yaklaşımı ifade etmektedir (Sayın, 1996: 285; Habermas, 2002b: 112).

Bu noktada çok kültürlülüğün devletler tarafından uygulanan bir politika olmasının ötesinde (bu durumda devletlerin çok kültürlü politikaları milliyetçi bir mantıkla sürdürmesinin de payı olabilir) daha çok azınlık ve etnisite gibi kavramlarla birlikte akla gelen bir yaklaşım olduğuna da değinmekte fayda vardır. Hemen bütün ayrılıkçı hareketler liberal değerlerle politika yaparken milliyetçi hatta ırkçılığa kayan tutum, söylem ve hedeflere de sahiptirler ve çok kültürlülük daha çok onların mücadelelerini meşrutlaştırıcı bir yaklaşımdır.¹⁴⁰ Çok kültürlülükle birlikte, XIX. asırda sadece modern milli kimliğe destek olan milliyetçilik ve liberalizmin daha ziyade mikro-milliyetçi hareketlere destek olmaya başladığı söylenebilir.

Çok kültürlülüğün liberalizm ve milliyetçiliğe yatkın bir ideoloji olarak, hem devletlere hem de etnisitelere hitap edebilmesinin yanı sıra bir başka avantajı da post-modern siyasete uygun oluşu ve post-modern düşüncenin entelektüel sahadaki

---

¹⁴⁰ Kanada Quebec, Belçika, İskoçya, İrlanda ve İspanya gibi dünyanın gelişmiş bölgeleri de dâhil olmak üzere etnik anlamda kriz yaşanan hemen her yerde liberallerin aynı zamanda sıkı birer milliyetçi oluşları, çok kültürlülüğü özellikle etnik canlanma ve mikro-milliyetçiliğin yüksek olduğu yerlerde popüler bir ideoloji konumuna sokmaktadır (Kymlicka, 1998: 147).

üstünlüğüdür. Modern siyaset anlayışının çözülme sürecinde olduğundan hareketle, farklılığa, çoğulculuğa ve heterojenliğe değer ve önem veren post-modern siyaset çok kültürlülüğün yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Post modern siyasete göre demokrasi; herkesin isteğine uygun kültür hakkını sağlamalıdır. Bu kapsamda, herhangi bir anın dürtüsünü kültür olarak değerlendirmeye varacak kadar uç fikirlere rastlansa da (Finkelkraut, 1987'den Bilgin, 1999: 147) daha çok kültürel etiketin tek olmasına karşı çıkmakta, en azından kamusal alanın farklılıklar üzerine kurulması amaçlanmaktadır (Türköne, 2003a: 504).

Edilgen/ılımlı çok kültürlülüğün hareketle, klasik ulus-devlet yapılanmasını milli kimlik ve kültür açısından değişime uğratabilecek esaslar şu şekilde özetlenebilir: Bu güne kadar hâkim olan tek kültüre dayalı milli kimlik politikaları; kültürel çeşitliliğin yok edilmesini amaçladığından başarısızlığa uğramış trajik süreçlerdir ve günümüz şartlarında çözümden çok çözümsüzlüğe yol açabilirler. Bu sebeple, hâkim kültürün değer ve normlarına diğerlerinin davranış ve zihniyet değişimi yaşayarak uymalarını hedefleyen asimilasyon tarzı kültürel politikaların bırakılması gereklidir (Bilgin, 1999: 91; Giddens, 2000b: 251). Bunun yerini, toplumdaki kültürel farklılıkların devamını temin ederek, bireyin toplumsallaşmasında yani değerler, kurallar, inançlar, eğilimler ve davranışlar edinmesinde hâkim kültürün yanı sıra etnik kültürün de etkili olmasını sağlayan politikaların alması yerinde olacaktır (Somersan, 2001: 37).

Bu amaçları sağlamak için politikaları biçimlendiren başlıca ilkelerin; özgürlük, hoşgörü ve bireysel farklılıklara saygı olması, güvence altına alınan başlıca haklar olarak da; alt kimliklerin kültürlerini koruma, geliştirme, öğrenme, öğretme ve teşkilatlanmasının sağlanması gereklidir. Politikanın esasları olarak; üst kimliğin mümkün mertebe tüm kültürel öğelerin katkısıyla teşkil edilmesi, kimlik ve sadakat için aynı ülkede yaşıyor olmayla anayasal vatandaşlığın (teritoryal milliyetçilik) ön plana çıkarılması gösterilebilir. Tüm bunlar için de bilhassa milli eğitim ve kültür politikaları gibi etkili üst kimlik araçlarının alt kimlikleri kapsayacak şekilde yeniden oluşturulması önerilmektedir (Somersan, 2001: 34-37; Huntington, 2004: 173). Bu arada, özgürlük, hoşgörü ve bireysel farklılıklara saygı gibi temel ilkeleri alt kimliklerin de özümsemesi çok kültürlülüğün önemli bir boyutudur. Bunun için alt kimliklerin içe kapanık (adasal) bir tutum takınmasına karşı çıkmakta oluşu milliyetçi

esasların çok kültürlülük içindeki varlığına bir başka göstergedir (Bilgin, 1999: 168-172). Anlaşılacağı üzere, çok kültürlülük bireysel özgürlükler alanının genişletildiği yumuşak bir üst kimlik alanı içinde, toplumdaki tüm bireylerin öteki kimlik sahiplerine hoşgörüsüyle yaklaşma zihniyetinin gelişeceği ve gönüllü bir bütünleşmenin sağlanacağı şeklinde iyimser bir bakış açısına sahiptir.

Çok kültürlülüğün klasik milli kültür politikalarından can alıcı farklılığının; bireylere bir gruba ait oldukları için tanınan kolektif haklara yeşil ışık yakışı ve farklılıkları geliştirmesi muhtemel bu gibi hakların bireysel haklar kapsamında anayasal güvenceye kavuşturulmasına taraftar oluşu gösterilebilir. Çok kültürlülük kapsamında söz konusu edilen bu hakları üç kategoride toplamak mümkündür (Kymlica, 1998: 61-78):

- i) *Polietnik Haklar:* Azınlıklara ve etnik gruplara, kültürel dernek, vakıf, araştırma kurumları kurabilme, süreli yayın çıkarabilme, radyo-tv yayını yapabilme ve bu konularda devletin mali destek sağlaması gibi haklarla okullarda kendi dillerinde ders saatleri oluşturulması, kültürel değerleri göz önüne alınarak dezavantaj yaratan yasa ve düzenlemelerden muaf tutma¹⁴¹ gibi uygulamalardır. Bu hakların genellikle farklılaştırılmış değil de ortak vatandaşlık haklarına dayalı olarak büyük topluma karşı kültürel koruma amacıyla uygulamaya sokulduğu görülmektedir.
- ii) *Özel Temsil Hakları:* Temsil organlarında azınlık gruplarına kotalar ayrılması, merkezi kurullarda temsil garantisi verilmesidir. Özel temsil hakları; özyönetim hakları çerçevesinde de gündeme gelmekle birlikte genellikle tarihsel geçmişe sahip, ikili ve ya çok taraflı uluslararası anlaşmalara dayalı olarak uygulamaya konulan bir hak türüdür.
- iii) *Özyönetim Hakları:* Ulusal azınlıklarla uzun bir süredir belli bir coğrafyada yoğun olarak yaşayan etno/kültürel gruplara belli alanlarda kamusal alan oluşturma ve bunu kontrol edebilme yetkisi verilmesidir. Anlaşılacağı üzere bir yurt sahibi ve tarihsel-politik bir birim olma durumu

---

¹⁴¹ Örnek olarak İngiltere’de pazar günleri uygulanan işyeri kapatma ve hayvan kesme yasağından Müslümanların; motor bisiklet kullanırken kask takma zorunluluğundan da dini başlıkları dışında başlık takmayı günah kabul eden Sihler’in muaf tutulmaları gösterilebilir (Kymlicka, 1998: 67, Yılmaz, 2001: 112).

bu hakların temel şartlarıdır. Özyönetim uygulama şekilleri, güçlendirilmiş yerel yönetimlerden federalizme kadar uzanan çeşitli biçimlerde olabilir. Genellikle toprak temeline dayalı özerklik, başta medeni hukuk alanında olmak üzere merkezi yasaları veto etme hakkı, bağımsız kültür, eğitim politikaları geliştirebilme ve kaynakları işletebilme gibi yetkiler özyönetim kapsamında talep edilmektedir.

Uygulamalar; çok kültürlülüğün daha çok polietnik haklara dayalı olarak herkesin kendi kültürünü rahatlıkla yaşayabilmesi amacıyla hayata geçirildiğini göstermektedir. Kuzey Amerika, Avustralya, Batı Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerinde görülen genel uygulama polietnik hakların tanınması şeklindedir (Tok, 2003: 175). Özyönetim hakları ise, büyük ve farklı etnilerin çeşitli anlaşmalar temelinde bir arada yaşadığı, tarihsel çekişmelerin sürdüğü mozaik karakterli ülkelerde ve her ülkenin kendine has şartlarında farklı biçimlerde uygulanan istisnai bir durumdur.¹⁴² Gerek polietnik gerekse özyönetim haklarının uygulandığı ülkelerde, resmi dil, milli bayramlar ve milli tarih gibi üst kimliğe yönelik klasik ulus-devlet figürlerinin varlığını sürdürmesi, farklılıkları siyasi alana yansıtılmayarak alt kimliklere üst kimlik olma yolunun açılmaması şüpheli çevrelerde yaygın olan çok kültürlülüğün ulus-devletleri ortadan kaldırmak için geliştirilen bir proje olduğu iddialarını çürütmekte, tam tersine çok kültürlülükle milli üst kimliğe alt kültürlerden ne oranda ve nasıl ekleme yapılacağı, farklılıklardan hareketle birlikteliği sağlamanın nasıl olacağına cevap arandığını göstermektedir.

Uygulamalar çok kültürlülükle tek üst kimliğin muhafaza edilmek istendiğini, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmeye çalışıldığını bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Sözgelimi, ABD, Kanada, AB ülkeleri gibi en liberal demokrasilerde bile bu politikalar hayata geçirilirken hâkim veya resmi dilin kullanılmasını yaygınlaştırmak başlıca hedeftir. Çünkü çok kültürlülük sayesinde yerel dillere kamusal alanda yer açılmasıyla temel ortaklık zemini olarak resmi tek dil düşüncesinin

---

¹⁴² Özyönetim haklarının, tarihsel arka planı olan etnik bölünmelerin olduğu ülkelerde büyük şiddet olaylarına mukabil hayata geçirildiği ve her ülkenin kendi şartlarına göre farklı biçimlerde formüle edildiği görülmektedir. Kanada'da Quebec eyaleti ve yerli halkların (Kızılderili ve Eskimoların) yaşadığı bölgeler, İspanya'da Katalonya, Ukrayna'da Tataristan, Belçika, Avusturya ve Hollanda'da değişik şekillerde güçlendirilmiş yerel yönetimler yoluyla bu hakların hayata geçirildiği görülmektedir (Tok, 2003: 180-181).

politik önemi daha da artmaktadır¹⁴³ (Erkal, 2005: 216). Yine, tüm bu ülkelerde ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğü anayasalarda sert hüküm olarak varlığını korumaya devam etmektedir¹⁴⁴ (Kymlicka, 1998: 113).

Teorik olarak, liberal, milliyetçi ve sosyalist çevrelerde ulus hala siyasal teorinin temel birimidir. İstikrarlı bir demokrasi için ortak üst kimlik ve bunun sağlanması noktasında 19. yüzyılda ortaya atılan “iyi niyetli ihmal” yaklaşımı en işlevsel metot olarak hâkim durumdadır. İyi niyetli ihmal politikalarından vazgeçildiği takdirde, az veya çok gerçekleştirilmiş olan bütünleşmenin zayıflayabileceği, alt kimliklerde rekabet ve karşılıklı tepkilerin gelişebileceği, hâkim unsurun kendisini zor durumda hissederek harekete geçebileceği gibi sosyolojik endişelerin liberal çevrelerce de paylaşıldığı görülmektedir. Bu endişelerin etkisiyle radikal çok kültürlülüğün prim bulmadığı söylenebilir. Ayrıca göçmenler için geliştirilen bütünleşme amaçlı politikalarda¹⁴⁵ asimilasyonist tarzı hatırlatan uygulamaların görülmesinde de bu endişelerin payı olduğu düşünülebilir (Kymlicka, 1998: 114, 116).

---

¹⁴³ Sözelimi vatandaşlığa geçebilmek için ABD, Avustralya, Almanya, Hollanda ve Fransa’da resmi dili konuşabilme ve ülkenin milli kültürüyle ilgili entegrasyon kurslarını başarıyla bitirme şartları getirilmiştir. Benzer bir karar 2004 Kasım ayında AB Mülteciler Dairesi’nce de alınmıştır. Bu karar gereği AB ülkelerine gelen yabancılar yerleştikleri ülkenin dilini, kültürünü öğrenmekle ve hayat tarzına uygun davranmakla mükelleftirler. Son zamanlarda batılı ülkelerde göze çarpan kamusal alanda hakim dilin konuşulmasını zorlayıcı eğilimde ise entegrasyon düşüncesi kadar giderek yükselen milliyetçiliğin de etkisinden bahsedilebilir (Kymlicka, 1998: 44, 53; Huntington, 2004).

¹⁴⁴ Bu konuda, bölgesel devlet modeline geçerek öz yönetim haklarıyla yerel otonomiler oluşturulan İspanya’dan bahsedilebilir. İspanya Anayasasının 2. maddesinde İspanyol devletinin otonom bölgelerinin “**bölünmez İspanyol ulusu” nun bir parçası olduğu** ibaresiyle ulusun bölünmez bütün ve tek olduğu vurgulanmaktadır (<http://www.spainemb.org/information/costitucionin.htm>). Bir başka örnek ise AB’nin “Ulusal Azınlıkları Koruma Sözleşmesi”nden verilebilir. Bu sözleşmenin giriş bölümünde ülke bütünlüğüne ve milli egemenliğe saygı gösterilerek çok kültürlülüğe konu olan hak ve özgürlüklerin etkili bir şekilde korunması istenmektedir (Aktan, 2005).

¹⁴⁵ Birçok batılı ülkede göçmen politikaları çok kültürlülüğün önemli bir gereği olan demokratlıktan uzak olduğu gerekçesiyle son zamanlarda büyük eleştirilere uğramaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerin çok kültürlülük adı altında “entegrasyon-asimilasyon-dışlama formülü” nü uyguladığı önemli bir iddiadır (Faist, 2001: 202; Bilgin, 2003: 109). Son zamanlarda Avrupa ülkelerinde sergilenen resmi dilin öğrenimi ve gündelik hayatta kullanılmasını zorlama derecesine getiren tutum, çerçeve anlaşma ile AB ülkelerinden azınlık dillerinin mümkün olduğunca çok kullanılmasının sağlanması isteğiyle (madde 10) tam bir tezat teşkil etmektedir. Hollanda hükümetinin entegrasyon adına yabancılardan kendi işyerleri ve derneklerinde dahi Hollanda dilini konuşmalarını istemesi ve bu yöndeki yasa hazırlıkları şaşkınlıkla karşılanmıştır. Milli hayat tarzına intibak için açılan kurslar, kurs sonunda yetersiz bulunanların sınır dışı edilmesi gibi uygulamaların AB Mülteciler Dairesi’nce de benimsenmesi AB’nin alt kültür ve ötekilere saygı düşüncesinden uzaklaştığı şeklinde eleştirilere yol açmaktadır (Giddens, 2000b: 245; Bereket, 2005). Avrupa’da çelişkili olmakla birlikte çok kültürlülük kapsamında gündeme getirilen eritmeci yaklaşımların son zamanlardaki en ilginç örneğinin ise Alman içişleri bakanı Otto Schly’nin ifadesiyle “Avrupalı İslam” konusunda Federal Alman hükümetince başlatılan çalışma olduğu söylenebilir. Almanya bu çalışma ile entegrasyon adına ülkesindeki Müslümanların hayat tarzını belirlemek istemektedir. Almanya ve Hollanda’da camilerdeki vaazların resmi dille yapılmasının istenmesi ise (Bereket, 2005) kamusal alan konusunda tamamen bir geriye dönüş olarak yorumlanabilir.

Çok kültürlülüğün benimsendiği ülkelerde zamanla kültürel sahada asimilasyonist yaklaşımların fazlasıyla göze çarpmasının başlıca sebebi olarak ise, çok kültürlülüğün muğlâk ve oturmamış olması gösterilebilir. Çok kültürlülük, bir yandan üst kimlik temelli olarak, ulusal kurumlar içinde kültürel hakları sağlamayı amaçlayıp milli birliği temin peşinde koşarken bir yandan da sağladığı haklarla yükselen bir ulus olma duygusuna yardımcı olabilecek muğlâk bir yapıya sahiptir. Muğlâklık boşluklara sebep olmakta, uygulayan ülkeler için kaygıların doğmasına sebebiyet verecek bir ortama, tedirginliğe dönüştürebilmektedir.¹⁴⁶ Eritmeci uygulamaların fazlalığı, özyönetim haklarına çok kültürlü politikalarda pek yer verilmemesi, daha çok polietnik haklarla çok kültürlülüğün uygulanması bu duruma bağlanabilir (Kymlicka, 1998: 290).

Gerçekten de sosyo-kültürel bir anlayış olarak çok kültürlülüğün henüz tam anlamıyla oturmadiğı, bir takım muğlâklıklar taşıdığı bir gerçektir. Hoşgörünün nerede başlayıp nerede biteceğı, bir devletin kültürel anlamda tarafsız kalmasının nasıl sağlanabileceğı, yeni bir kültürün ortak kıstaslarının neler olacağı, modelin tüm ülkeler için geçerli olup olmadığı belli değildir (Somersan, 2001). En önemlisi de böyle muğlâk bir projeye uygulanacak kültürel ve siyasi açılımların etnik ayrılıkları derinleştirip öfkeleri karşılıklı olarak arttırması güçlü bir ihtimaldir. Nitekim özyönetim haklarını hayata geçiren ülkelerde bu sıkıntılar görülmüştür.¹⁴⁷ Çok kültürlülüğün Şüphecilerce acımasızca eleştirilmesi ve ulus-devletin kuyusunu kazmak için emperyalist düşüncelerin ürünü olarak bakılmasında belki de bu muğlâklığın payı vardır.

---

¹⁴⁶Huntington, ABD'nin böyle bir süreçten geçtiğini ve geline noktanın milli kimlik ve değerleri canlandırma politikalarına yönelmek olduğunu ifade ediyor. O'na göre ABD'de son yirmi yılda uygulanmış olan çok kültürlü kimlik politikaları bütünleştirici sonuçlar doğurmamıştır. Tersine bölgesel ve etnik tarihlerin öne çıkarılması Amerikalıların ortak kültür ve değerlerinde zayıflama yaratmış, birleştirici İngilizce ve Amerikan kültürü hızla geri çekilmiştir. Milli simge ve şarkıların dahi yer bulmadığı, alt kültürlerin öğrenilmesine önem veren eğitim sistemiyle geline nokta ABD'nin kurucusu Abraham Lincoln'ü tanımayan ama azınlık liderlerini tanıyan nesiller olmuştur. Huntington, "Amerikan Ruhunu" nun (kurucu unsur olan Anglo Saksonları kast ediyor) gelişmelerden çok rahatsız olduğu, nitekim karşı hareketlerin giderek güçlendiğı ve cumhuriyetçilerin tekrar iktidara gelmesinin bu ortamda olduğu görüşündedir. Yine Huntington'a göre Cumhuriyetçi iktidarın 2002 yılında değişikliklere giderek ders kitaplarında tekrar milli tarih ve değerleri ön plana çıkarması yerinde bir hamledir (Huntington, 2004: 173-177).

¹⁴⁷ Kanada Quebec de yaşananlar iki tarafın da ne yapacağını bilemediğini, diyalog yollarının açılmadığını gerginliğin ve sorunların arttığını göstermiştir. Quebec'liler aşırı milliyetçi bir tavırla bölgeye giriş çıkışları düzenleme, göç haklarına sınırlama getirme gibi yeni istekler gündeme getirerek, kültür ve dil esaslı ayrı bir kamusal alan oluşturma yoluna koyulmuşlardır. Ancak bu gelişmeler Kanada toplumunun diğer unsurlarında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Sonuçta Quebec göç yönetimini de eline almış ama bu durum kriz ortamını derinleştirdiğı gibi diğer toplumlar için emsal hale gelmiş ve Kanada parçalanma tehlikesini hissetmeye başlamıştır (Parekh, 2002: 237-239).

Tüm bunlardan hareketle, çok kültürlülüğün post-modern ilkelerden doğan ama moderniteye yakın, liberal ama türdeşliğin yeni bir versiyonu olarak milliyetçiliğin izlerini taşıyan bir proje olduğu söylenebilir. Mesela liberal bir esasa ve post-modernitenin kültürel tarafsızlık ilkesince çok kültürlülüğün devletin tarafsız olması gerektiğini savunmasının dahi yukarıdaki önermeyi desteklediği fark edilecektir. İmkânsız bir durum olan bu tarafsızlık isteğinin zımnen hâkim kültürün egemenliğine onay verme olduğu açıktır. Hâkim kültür modernitedeki gibi yoğun devlet politikalarından farklı bir şekilde, bu sefer kendiliğinden topluma damgasını vuracak, türdeşlik yine hâkim kültür esaslı olarak ama trajik olmadan sağlanacaktır (Parekh, 2002: 283).

Bugün yeniden şekillenmekte olan kamusal alan anlayışının özel alanı şekillendirmeye çalışan klasik anlayıştan daha demokratik olduğu ortadadır. Günümüzde, farklılaştırılmış bir kamusal alan özgürlüğün önemli bir gereği olarak kabul edilmekte, toplumsal hayatta kimliklerin asimilasyona uğramadan devam etmesi amaçlanmaktadır (Çaha, 1998: 74, 78). Bu doğrultuda, devletler kimliklere müdahale etmeme yönünde reformlara imza atmakta olsa da hâkim kültürün dışındakilerin kimlik aşınmasına uğramadan varlığını sürdürmesinin pek mümkün olmadığı belirtilmelidir.

Kültür ve eğitim politikalarında hâkim kültürün değerlerinin en çok yeri işgal edeceği ortadadır. Nitekim tüm çok kültürlülük uygulamalarında hâkim dilin ortaklık zemini olarak önemini arttırması bu durumun bir teyididir. Kamusal hayatta kullanılmayan dillerin varlığını sürdürmesi ise son derece zordur. Sadece evde, özel günlerde ve ortamlarda kullanılacak olan orijinal dil giderek kaybolmaya adeta mahkûmdur. Bu özellikleri dolayısıyla çok kültürlülüğün aslında değişik bir tarz, uzun vadeli bir asimilasyon olduğu iddia edilmekte, yeni milliyetçilik yakıştırmalarına uğramaktadır¹⁴⁸ (Delanty, 1996; Vatandaş, 2002: 22).

Dikkat edilirse çok kültürlülüğün esasları ve uygulamalar, hâkim kültür-azınlık kültür ilişkilerine yeni bir bakış getiren ulus-devletin temel unsurlarından milli kimliğin

---

¹⁴⁸ Çok kültürlülük üzerine Kanada’da yapılan araştırmalarda orijinal dillerin ikinci veya üçüncü kuşaktan sonra yaşama şansını yitirdiği tespit edilmiştir (Vatandaş, 2002: 237, 238). Kanadalı bir Kızılderilinin çok kültürlülük haklarıyla ilgili anket yapan araştırmacıya, hükümetin tanıdığı özyönetim haklarından memnuniyetini “hükümetin benimle bir alıp veremediği yok” şeklinde ifade ettikten sonra eliyle 5 yaşlarındaki oğlunu göstererek: “hükümetin işi onunla onu almak istiyor” şeklinde yorum yapmasında yerel dillerin ve kültürün giderek yok olmasının tesiri olabilir (Vatandaş, 2002: 240).

yöntem ve içeriğini değiştiren bir yapıyı ortaya koymaktadır. Asimilasyon şeklinde tesis edilen milli kimlik yerine bütünüleşme tarzında bir üst kimlik ve buna uygun kültür politikaları önerilmektedir. Hem teori, hem de uygulamalar, esas amacın yeni azınlıklar yaratma değil de farklılıkları yok edici ve milli kimlikte bütünüleşmeyi sağlamak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim ılımlı anlamıyla çok kültürlülüğün hükümlanlık ve egemenlik hakları vermeden kültürel haklar yoluyla toplumsal bütünüleşmeyi amaçlaması, mikro-milliyetçilik ve ayrılcılığı ve hatta ırkçılığı engelleme kaygısının bir göstergesidir.

Bundan dolayı etnik kimliklerin taleplerine kültürel açıdan yaklaşp demokratik talepler olarak bireysel kültürel hakları kabul etmek yaygın tutumdur. Bu haliyle çok kültürlülüğün klasik ulus-devlet formunu değiştiren ama ulus-devlet tasarımı destekleyen bir gelişme olduğu söylenebilir. Çok kültürlülük uygulamalarının ulus-devleti siyasal ve ülkesel bütünlük anlamında desteklediği, milli kimlik ana unsurunu reddetmediği açıktır. Bu konudaki hassasiyetin geniş yelpazeye sahip oluşu ve özellikle de liberal ve post-modern çevrelerce de sergilenmesi her türlü azınlık ne kadar önemsense de ulus ya da milliyetin rakibinin olmadığı kabulü olarak değerlendirilebilir ki liberal çevrelerdeki bu tutum ulus-devleti modeli açısından önemli bir göstergedir.

Bu analizler, yeni bir yapılanma biçimi, yeni bir meşruiyet zemini ortaya koymayan çok kültürlülüğü şüpheli çevrelerde yaygın olduğu üzere ulus-devletin çözülmesi olarak görmenin de doğru olmadığını açığa çıkarmaktadır (Smith, 2002b: 91-117). Öyle görülüyor ki bu yargı aşırı çok kültürlülük yaklaşımların baz alınmasıyla ve milliyetçi çevrelerin aşırı hassasiyetinin ortak bir sonucudur. Çok kültürlülük ulus-devlet modelinin değil bu modelle özdeşleşen asimilasyon tarzı kültür politikalarının reddidir. Modelin temel unsurlarından mili kimlik muhafaza edilmekte, fertlerin toplumsallaşırken etnik değerlerini de kullanabilmelerinin önünün açılmasıyla milli kimliğin daha sağlam tesis edileceği düşünülmektedir. Nitekim, bu bakış açısının bir ürünü olan radikal demokrasi bir üst kimlik olmasına değil üst kimlik içinde veya altında farklı toplumsal kimliklerin erimesine karşı çıkmakta üst kimlik şemsiyesi altında farklılık ve özgünlüklerin korunmasını ifade etmektedir (Türköne, 2003a: 502-504).

Sonuç itibarıyla etno/kültürel gerilimlere ve sorunlara ulus çerçevesinde çözümler aranacağı, daha mantıklı ve işlevsel bir formülün olmadığı çok kültürlülük yaklaşımıyla da teyit edilmektedir (Habermas, 2002a: 41). Görünen, odur ki; ulus inşası, siyasal sisteme sadakat, dayanışma ve bütünleşme gibi politikalar çok kültürlülüğün ılımlı yorumu ile farklı olanlara daha duyarlı yaklaşılarak sürdürülecektir (Kymlicka, 1998: 127; Somersan, 2001: 33).

3.2.2.4. Ulus-üstü ve Farklılaştırılmış (İmtiyazlı) Vatandaşlık Yaklaşımları Karşısında Milli Kimlik

Vatandaşlık modern dönemde; eşitlik ve millilik esaslarıyla kurumsallaşmıştır. Buna göre grup veya bölgesel farklılıklar dikkate alınmadan hak, hürriyet ve yükümlülükler eşit bir şekilde düzenlenmekte, statü olarak tüm bireyler siyasal toplumun eşit birer üyesi olmaktadır. Vatandaşlıkla elde edilen tüm hak ve yükümlülüklerin ülke içinde geçerli oluşunu da göz önüne alarak modern vatandaşlığı milli eşit vatandaşlık sistemi olarak ifade etmek de mümkündür (Kymlicka, 1998: 71).

Vatandaşlığın eşitliğe dayalı yapısı Fransız İhtilali'nden bu yana muhafaza edilen evrensel bir sistemdir. Bu sistem, esasta tüm bireylerin evrensel haklardan eşit bir şekilde faydalanarak toplumsal hayatta yer almaları idealine dayanan modern birey/benlik anlayışının bir sonucudur (Keyman, 1998: 57). On dokuzuncu yüzyılda liberal ve milliyetçi düşüncelerin eşitleştirici bir özellik kazanmasında önemli rol oynayan bu anlayış, ulus-devletin kamu - özel alan ayrımıyla kurumsallaşmasında ve kamu alanında ayrımcı olmama ilkesinin benimsenmesinde etkili olmuş, neticede vatandaşlık grup ve kültürel farklılıkların devletçe dikkate alınmadığı bir hukuki statü kazanmıştır (Keyman, 1998: 57, 58)

Vatandaşlıkla ilgili teori ve uygulamalarda göze çarpan ferdi eşitlikteki ısrar ve kamu alanının oluşumunda ayrımcı olmama ilkesinin tartışılmazlığı, vatandaşlık kapsamındaki hak ve ödevlerin toplumsal adalet, istikrar ve kimlik yaratma açılarından sahip olduğu güçle yakından alakalıdır. Adaletin, milli bütünlük ve siyasal otoritenin sağlam bir meşruiyete kavuşmasındaki önemi, yine vatandaşlık sayesinde kazanılan hakların sistemle birey arasında teşkil ettiği aidiyet ilişkisi göz önüne alındığında, ulus-devletler için vatandaşlık düzenlemesinde en iyi yol olarak bireyleri eşit hak ve

yükümlülüklerle donatmak ve hukukun üstünlüğü ilkesi temelinde bireysel hak ve özgürlükleri güvenceye kavuşturmak olmuştur. Ulus-devlet, eksiksiz bir adalet düşüncesini tesis etmek üzere, farklı grup üyeliklerine yönelik hak ve ödevler düzenlemekten daima kaçınmıştır. Eşit ve milli yapıdan vazgeçildiği takdirde büyük çabalar sarf edilen ulus oluşturma politikalarının da boşa çıkabileceği endişesi de, şüphesiz, bu şekildeki kurumsallaşmanın önemli bir faktörüdür.

Toplumsal istikrar ve kimlik açısından bazı endişeler duymanın yersiz olmadığını gösteren çok sayıda husus bahsedilebilir. Bunların başında, grup farklılıklarına göre vatandaşlık sistemini oturtmanın çok zor ve riskli bir çaba oluşu gelmektedir. Sözgelimi, hangi hakların, hangi gruplara, hangi şartlarda tanınacağına tespiti zor olduğu kadar, toplumun tüm kesimlerini memnun etmek de pek mümkün değildir. Üstelik bu amaca ulaşmaya yönelik gayretler toplumda çatışma ve gerginlik ortamı doğurabilir. Böylesi uygulamalar bir adım ötesinde özgürlüklerin kısıtlanmasına ve istikrarsızlık yaşanmasına dahi yol açabilir¹⁴⁹ (Kymlicka, 1998: 206).

İkinci olarak eşitlikçi vatandaşlık hukuku bozulduğu ya da olmadığı takdirde, ulus-devlet kimlik verme gücü oldukça yüksek bir silahından mahrum kalacaktır. Vatandaşlığın siyasi boyutundaki haklar ve ödevler zaten kişisel kimliğin önemli bir kaynağıdır. Eşitlik esasında siyasi süreçlere katılabilme, mal-mülk edinebilme, özel hayatta inançlarını yaşayabilme, hatta vergi verip askerlik yükümlülüklerini yerine getirme gibi haklarla siyasal sisteme bağlılık ve kimlik sağlanabilmektedir (Pierson, 2000: 209). Ulus ve milliyetçilik hususundaki yaklaşım ve uygulamalardan birinin vatandaşlık esaslı teritoryal milliyetçilik oluşu, tüm anayasalarda ulusun vatandaşlık esasına göre tanımlanması, uluslararası hukukta vatandaşlık teriminin milliyet anlamına da gelmesi vatandaşlığın sahip olduğu kimlik yaratma gücünün göstergeleridir. Bu arada vatandaşlığın eşitlik ve millilik esaslarıyla kurumsallaşmasında batı toplumlarının tarihsel tecrübesinden kaynaklanan tepkisel bir boyutun varlığından da bahsedilebilir. Ulus-devlet, feodaliteden kaynaklanan

---

¹⁴⁹ ABD’deki Kızılderili kabilelerinden Pueblolar “Amerikan Halklar Bildirgesi” ne tabi olmadan kendi bölgesinde özyönetim statüsüyle yaşayan bir topluluktur. Bu statülerinden faydalanarak, federal bir yasa olan din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması kuralını uygulamayacaklarını bildirmişlerdir. Ancak, Pueblo bölgesindeki kabile dinine inanmayan veya din değiştiren kimselere ayrımcılık uygulayan teokratik bir yönetimin ortaya çıkması, bu durumdaki cemaat üyelerinin hak kayıpları ABD için önemli bir hukuki, siyasi ve sosyal sorun olarak kendini göstermiştir (Kymlicka, 1998: 80).

toplumsal sorunların üzerine yükselmiştir ve bu sorunların başlıca kaynağı siyasi, ekonomik ve sosyal hakların ait olunan gruba göre belirlendiği ayrıcalıklı feodal yapıdır.

Tüm bu faktörlerin etkisiyle, tam bir adalet gibi idealist ama riskli bir amaç peşinde koşmak yerine mümkün mertebe adaleti sağlamanın daha uygun görüldüğü, ulus-devletlerin iyi niyetli ihmale ve kamusal alanda homojenliğe dayalı tek bir siyasi kültür oluşturmaya yöneldikleri söylenebilir.

Son zamanlarda yaşanan bazı gelişmelerin etkisiyle ulus-üstü vatandaşlık düşüncesinden sıkça bahsedildiği klasik vatandaşlığın millilik boyutunun tartışma gündemine taşındığı görülmektedir (Benhabib, 2003: 64). Artan uluslararası ilişkiler, ulus-üstü kurumların yetki alanlarındaki artış, yoksulluk çemberini kıramayan ülkelerdeki milli siyasi sisteme güvensizlik göstergeleri, giderek yaygınlaşan çoğul vatandaşlık uygulamaları, dünyanın birçok bölgesinde vatandaş olanla olmayan arasında kesin bir ayrıma gidilmeden birçok haktan faydalanma imkânlarının oluşması, ulus-üstü kimlik ve unvanların elit tabakalarda yaygınlaşması, küresel kitle kültürünün cesaretlendirdiği evrenselci yaklaşımlar ve küresel uygarlık öngörülerini bu gelişmelerin bazılarıdır. Bu bağlamda, soyut bir “dünya vatandaşlığı” kavramından ziyade son zamanlarda somut olarak kendini gösteren “Avrupa Vatandaşlığı”nın, ulus-üstü vatandaşlık yaklaşımlarının merkezine oturan bir gelişme olduğu söylenebilir (Falk, 2002: 205; Krasner, 2001b).

Diğer yandan, vatandaşlığın eşitlik prensipini doğru bulmayan, farklılıklara dayalı vatandaşlık hukuku isteyen görüşlerin de yükselişe geçtiği görülmektedir (Tok, 2003: 184–186). Zaten adalet açısından en iyi çözüm yolu olarak benimsenen resmi eşitlik formülasyonu iyi niyetli ihmal yaklaşımıyla alt kültürlerin göz ardı edildiği, ulus-devletin daha derinlerdeki eşitsizlikler üzerinde yükseldiği gibi gerekçelerle öteden beri eleştirilen, tartışmalara sebebiyet veren bir husustur (Pierson, 2000: 224). Küreselleşmeyle birlikte, devletin bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına almasının yanı sıra, farklılık taleplerini de göz önünde bulundurmaya ve cevaplamakla yükümlü olduğu şeklindeki çok kültürlü anlayışın hâkim olmaya başladığı ve bu yöndeki taleplerin giderek artmakta olduğu söylenebilir (Keyman, 1998: 59).

Ulus-üstü ve farklılaştırılmış (imtiyazlı) vatandaşlık yaklaşımları yeni sadakat odakları ve kimlik içeren yapılarıyla klasik vatandaşlık anlayışına karşı bir meydan okumadır. Çoğul vatandaşlık uygulamaları bir ulusa ve tek bir devlete üyeliğin esprisini zayıflatmakta, bu güne kadar özel kimlik alanı olarak görülen etnisite, din, inanç gibi kimlik unsurları farklılık talepleriyle kamusal alana taşınarak farklılaştırılmış ya da imtiyazlı vatandaşlık talepleri yüksek sesle dile getirilmektedir. Çoğul vatandaşlık uygulamaları kozmopolit ya da ülkesiz bir vatandaşlığın habercisi olarak görülebilmekte, insan haklarıyla milli vatandaşlık hakları arasındaki çizginin giderek silikleştiği iddiasıyla milli vatandaşlığın çöküşü ve ulus-devletin gerileyişinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir (Benhabib, 2003: 64, 65; Huntington, 2004: 213–216). Aynı şekilde farklılıklara dayalı vatandaşlık önerileri de milli üst kimliği zayıflatarak ikinci plana atacağı düşüncesiyle ulus-devlet modeli açısından bir tehdit olarak ele alınabilmektedir¹⁵⁰ (Ateş, 2001: 55). Kesin olan ise; vatandaşlığın milliğin yaşamakta olduğu krizin önemli bir boyutunu teşkil ettiği, vatandaşlık konumlarıyla kimliklerin yeniden tanımlanma ihtiyacının baş gösterdiği yeni bir dönem ve kimliklerin başlangıcı olarak değerlendirilen bir sürecin yaşanmakta oluşudur (Keyman, 2000: 29, 30).

Ulus-üstü vatandaşlık kapsamında dile getirilen dünya vatandaşlığı öngörüsünün (Treanor, 1996; Hardt ve Negri, 2001: 18–20) ütöpik olduğu söylenebilir (Baydur, 1998). Şartlar ve gidişat AB vatandaşlığı gibi kısıtlı çoğul vatandaşlık formülüyle dahi bir dünya vatandaşlığı sisteminin oluşmasının pek mümkün olmadığını göstermektedir. Çünkü böyle bir kurumsallaşma için her şeyden önce dünya çapında bir demokratik katılım sisteminin doğması ve bu sistemin meşruiyet verdiği dünya çapında bağlayıcı kararlar alabilecek, sadakat ve bağlılık odağı olabilecek bir kurumun varlığı gereklidir (Held, 1995). Çok zor da olsa bu doğrultuda bir adım atılsa bile milli kimlik ve

---

¹⁵⁰ Böyle bir tehdit algılamasının arka planında, dünyanın bir üst egemen emperyal grupça koordine edilmesi için post-modernitenin alt aidiyet bağlarını canlandırıp kargaşa yaratmak için kullanılacağı, yüzlerce mikro-ulustan oluşan kaotik bir yapının doğabileceği şeklindeki endişelerin yattığı söylenebilir. Şüpheler, kapitalizmin ulus-devletlerin kendi içlerinde bölgeler yaratıp ayrı vatandaşlık haklarıyla desteklenen politik güç aktarımıyla yeniden yapılanmasına çalışarak; pazarlarını genişleterek tamamen kontrol altına almak, dünyanın doğal kaynaklarına sahip olmak, periferideki insan kaynaklarını rahatlıkla kullanmak kısacası milli hükümetlerden kurtulmak istediklerini düşünmektedirler (Amin, 2001; Güler, 2002: 20).

vatandaşlığa rakip bir sonuca yol açması mümkün görünmemektedir. Her şeyden önce, sosyal, ekonomik ve medeni hakların bireysel ve kültürel haklar gibi uluslar-üstü düzeyde belirlenip standardize edilmesi imkânsızdır. Bunun için tüm insanlığın aynı dini ve ahlaki değerlerle donanması gerekecektir. Yine, ortak bir geçmiş, ortak hafıza, ortak yaşanmış bir tarih olmadığı için vatandaşlığın kimlik ve süreklilik boyutunun, temin edeceği aidiyet bağının son derece zayıf olması muhtemeldir (Baydur, 1998: 15). Ayrıca, hem dünya çapında bir demokratik katılım sisteminin doğması hem de ortak kimlik açısından en azından küresel kader birliği mefhumunun gelişmesi ve bilhassa ekonomik küreselleşmenin çarpık gelişiminin önlenmesi gerekmektedir. Bu da kuzey ülkelerinin ekonomik manada büyük fedekarlıklarda bulunması anlamına gelmektedir. Tüm bunlar, gerçekleşse bile çok kısıtlı ve sembolik olması muhtemel olan bir dünya vatandaşlığının milli eşit vatandaşlığa ve kimliklere yönelik ciddi bir tehdit oluşturamayacağını net bir şekilde göstermektedir (Habermas, 2002b: 35).

Ulus-üstü vatandaşlık konusundaki gerçekçi öngörü, ebeveynlerinin vatanından ya da doğdukları ülkenin dışında yaşayan insan sayısının giderek artmasından hareketle çoğul vatandaşlığın gelişeceği olabilir. XX. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte çok duyulan çifte vatandaşlığın yerini yavaş yavaş “çoğul vatandaşlık” kavramı almaktadır. Esnek yapısıyla ikiden de çok devlete bağlılık sağlayan çoğul vatandaşlık formülasyonu ulus-üstü vatandaşlığın kurumsallaşmasına da kısıtlı bir şekilde imkân verebilecek bir uygulama görünümündedir.¹⁵¹ Bugün çoğul vatandaşlık sistemiyle esnek bir vatandaşlık anlayışına geçen ülke sayısı doksanı aşmıştır (Alpay, 2004). Ama önemli olan AB'nin bu tarz bir uygulamayı seçmiş olmasıdır. Çünkü AB, ortak bir kimlik politikasıyla beraber çoğul vatandaşlığı da hayata geçirmiş durumdadır (Sarıbay, 2000a: 10; Krasner, 2001b).

Günümüzde çoğul vatandaşlığa dayalı ulus-üstü kurumsallaşmanın tek örneği AB'dir. Buna göre bir AB ülkesi vatandaşı hem ülkesinin hem de AB'nin vatandaşıdır. Bu vatandaşlık çoğul vatandaşlığın kısıtlı bir biçimi olarak da ifade edilebilir. Zira

---

¹⁵¹ Çoğul vatandaşlık, vatandaşlığın geleneksel algılanışı açısından önemli bir değişiklik göstergesidir. Artık, ulusa üyelikten ziyade devlete üyelik temel alınarak vatandaşlık kurumsallaşmaktadır. Birden fazla devlet aynı kişiyi vatandaş olarak kabul edebilmekte, aynı devlet içinde farklı milliyetlerden gelen insanlar vatandaşlığa dayalı üst kimlik içinde birlikte yaşayabilmektedir. Sözelimi günümüzde 5 yıl İsveç'te oturan bir Türk doğrudan İsveç vatandaşlığına geçebilmektedir. Bir başka örnek olarak ise vatandaşlık kanununda yapılan değişikliklerle Almanlar'ın Alman makamlarının izniyle Alman vatandaşlığını koruyarak birçok vatandaşlık alma hakkına kavuşmaları gösterilebilir (Alpay, 2004).

dolaşım, ikamet ve buna bağılı ekonomik haklarla (çalışma gibi) yerel seçimler ve AB parlamentosu seçimlerinde oy kullanma gibi hakları kapsayan dar çerçevede bir yapısı söz konusudur. Dünya vatandaşlığı hususunda da belirleyici olan; sosyal, ekonomik ve medeni hakların bireysel ve kültürel haklar gibi uluslar-üstü düzeyde belirlenip standardize edilmesinin zorluğunun AB vatandaşlığının geleceği açısından da belirleyici olduğu söylenebilir. Bu durum düzenleme kapsamının güvenlik, ekonomik ve sosyal haklarla biraz daha gelişebilme ihtimali dışında kendiliğinden sınırlanmasına yol açmaktadır. Ancak AB vatandaşlığının ulus-üstü sözleşmelerle buna uygun vatandaşlık temin edilebileceğinin bir örneği olarak vatandaşlık hususunda yeni bir açılım olduğu ortadadır (Falk, 2002: 218; Habermas, 2002b: 15).

Gelecekte, AB gibi bölgeselleşmelerin artması kuvvetle muhtemeldir. Bu ihtimal göz önüne alındığında dünyanın çeşitli bölgelerinde bölgesel vatandaşlıkların tesis edileceği, çoğul vatandaşlık uygulamalarının daha da öne çıkacağı bir gelecekte bahsedilebilir (Benhabib, 2003: 71, 75). Hak ve hürriyetlerin sadece milli toplum ve hukuktan kayaklanmadığı, insanların bir ulusa ait olmadan da hak ve menfaatlere sahip olabildiği bir dünyada çoğul vatandaşlık, AB vatandaşlığı gibi uygulamaların milli egemenliği ve milli kimliği aşındırıcı etkileri mutlaka olacaktır. Ancak, çoğul ve kısıtlı olması beklenen bu tarz vatandaşlıkların ortak bir kültürün olduğu bölgeselleşmelerde dahi milli vatandaşlığın sağladığı mensubiyet, kimlik ve hakları ortadan kaldırması ya da en azından gölgede bırakması zor gözükmemektedir. Çünkü bu tarz vatandaşlıkların, eşit milli vatandaşlık modelinin desteğiyle yürüyen, kısıtlı haklar içeren ve kimlik gücü düşük bir yapıya sahip olmaları da büyük ihtimaldir. Yani ulus-devletteki gibi duyu birlikteliğine dayalı bir bütünleşme yaratan, geniş hak ve özgürlükler sunabilen bir vatandaşlık modelinin ulus-üstü düzeyde gelişmesi şu an için mümkün gözükmemektedir (Pierson, 2000: 205). Bu arada, AB'nin tamamen ulus-devlet benzeri kurumlar ve metotlarla sürdürdüğü; Avrupa vatandaşlığının paradigmatik olarak ulus-devletten bir kopuş olmadığı da belirtilmelidir.

Küreselleşmeyle birlikte milli ve eşit vatandaşlık sistemini en çok zorlayan gelişmenin etnik canlanma ve azınlık haklarının önem kazanması olduğu söylenebilir (Falk, 2002: 212). Bu gelişmeler kapsamında, genel vatandaşlık haklarının dışında, özel hukuki ve politik düzenlemelerle gruplara göre farklılaştırılmış hak talepleri yani ayrı kamusal

alan isteği giderek artmaktadır (Kymlicka, 1998: 61; Tok, 2003: 192). Grup aidiyetlerinden kaynaklanan haklara göre toplumsal yapılanma isteği milli vatandaşlığa dayalı toplumsal organizasyona açık bir meydan okumadır. Her Şeyden önce, vatandaşlığın milli bütünlük işlevinin zayıflaması muhtemeldir. Bu taleplerin arka planında genellikle mikro-milliyetçilikten kaynaklanan siyasi ayrılık amacı da yer aldığından ulus-devletlerin ülkesel bütünlüğü de risk altına girebileceği gibi bu durum yeni ulus-devletler ve kimliklerin ortaya çıkmasına da yol açabilir (Tok, 2003: 218). Zaten ulus-devletlerin öz yönetim hakları başta olmak üzere bu tip taleplere Şüpheyle bakmalarında ciddi güvenlik kaygılarının önemli rol oynadığı bilinmektedir. Buna ilaveten bugüne kadar siyasi toplumun tüm üyelerine eşit vatandaşlık statüsü verilmesinin kamusal alanın temel ilkelerinden olduğu düşünüldüğünde, ulus-devletin siyasi bütünlük ilkesinin de değişmesi, yeni bir siyasi kültürün oluşması da muhtemeldir.

Küreselleşmeyle birlikte demokratik değer ve uygulamaların ön plana çıkmasına rağmen vatandaşlık konusunda grup farklılıklarına dayalı olarak yeniden yapılanmaya izin vermeyen bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Hâkim olan özgürlükçü anlayışa rağmen imtiyazlı vatandaşlık taleplerine sıcak bakılmamakta, talepler bireysel olması Őartıyla zgrlk meselesi olarak ele alınmaktadır (Çaha, 1998: 79). Bu durum, toplumu bir arada tutma kaygısıyla eşit ve milli vatandaşlık düşüncesinin önemini koruması olarak ifade edilebilir. Zira hâkim olan düşünce toplumsal adalet ve demokrasinin uygulanmasında daha iyi bir sistem olmadığıdır. Değişen kamusal anlayışına rağmen iyi niyetli bir ihmale bu günde kapılar açıktır (Kymlicka, 1998: 153, 231).

Bireyin bir gruba aidiyeti ölçüsünde hak kazanmasını içeren radikal veya imtiyazlı vatandaşlık önerilerinin kabul edilmemesinde milli ve eşit vatandaşlıktan uzaklaşma adına atılacak adımların toplumu bir arada tutan bağları zedeleyeceği ve kaosa sebebiyet vereceği kaygılarının büyük etkisi sezilmektedir. Bu noktada, son yıllardaki özyönetim uygulamalarıyla görülen gelişmelerin, toplumsal bütünlüğün en iyi yolu olarak herkesin birey olarak aynı haklar ve imkânlarla sahip olmasını adeta teyit ettiği söylenbilir.

Quebeck, Belçika ve Kuzey Amerika'daki yerli bölgelerinde özyönetim uygulamaları sonucunda ülke içinde adeta çifte vatandaşlık sistemi olduğu, grupların daha içe dönük hale geldiği, bireylerin büyük toplumla mı yerel toplumla mı özdeşleşeceği noktasında çelişkiye düştüğü, toplum üyeleri arasında daha fazla kaynaşması beklenen kardeşlik duygularının aksine daha da sarsıldığı, milliyetçi liderlerin hırs ve duygularının iyice körüklendiği görülmüştür¹⁵² (Kymlicka, 1998: 22). Bu örneklerin de tesiriyle kamusal alanda kültürel tarafsızlığın toplumsal bütünleşmeye katkısının zararından fazla olacağına hemen hemen tüm kesimler mutabık gözükmektedir. Buna göre toplumsal bütünleşme konusunda gruplara göre farklı haklar düzenleme değil, herkesin birey olarak aynı hak ve imkânlarla sahip olması daha işlevseldir (Gülalp, 2000).

Küreselleşme şartlarında ülkelerin öncelikli hedefleri süreci avantaja çevirebilmek, istikrarı korumak, ülke kaynaklarını en optimal kullanımı için yeniden yapılanmak ve nihayetinde reel egemenlikte bir artış yakalamaktır. Yani yukarıda bahsedilen sıkıntılara ve risklere yol açabilecek uygulamalar bu açıdan da ülkelerin tercih etmeyecekleri sonuçlardır. Bu gerçekler göz önüne alınarak, ayrılıkçılığa prim tanımadan üniter üst yapı içinde liberal özgürlükleri bütün vatandaşlar için arttırmaya dönük çok kültürlülük politikaları uygulanmaktadır (Falk, 2002: 218).

Bu noktada, son yılların önemli bir açılımı olan çok kültürlülüğün de milli ve eşit vatandaşlık fikrine kazandırdığı önemden bahsedilmelidir (Pierson, 2000: 201). Çok kültürlülük uygulamalarında özgürlük ve haklar kamusal alana taşınırken siyasal bütünlüğün, ortak siyasal değerlere bağlılığın zedelenmemesine özen gösterilmesi, gruplara göre değişen vatandaşlık hakları pratiğinden uzak durulması eşit ve milli vatandaşlığın önemini arttırmaktadır. Uygulamalar çok kültürlülüğün bireysel haklar ve özgürlükler üzerine kurulu bir demokrasi anlayışıyla kimlik ifadesine elverişli ortam oluşturan bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Önemli olan polietnik hakların bireylere eşit bir şekilde tanınmış olması ve gönüllü kuruluşlar yoluyla kültürel hakların rahatlıkla kullanılabilmesinin sağlanmasıdır (Mungan, 2001: 116; Vatandaş,

---

¹⁵² Bu tarz demokratik hoşgörü ve açılımların ekonomik sıkıntıların olmadığı gelişmiş ülkelerde dahi ulaşılan hedefler güdüsüyle azınlık milliyetçiliklerini hızlandırıcı etkileri olmaktadır. Kanada'da Quebec'liğin ayrılma yönündeki her geçen gün hızlanan eğilimleri, Belçika'daki Flandes bölgesindeki Flaman milliyetçiliğindeki inanılmaz artış, İspanya'daki Katolon ve Bask milliyetçiliğinin dinmeyen ateşi bu konuda ilk akla gelen örneklerdir (Kymlicka, 1998: 22, 23).

2002: 236). Çok kültürlülüğün bu şekliyle milli vatandaşlığı destekleyen ve kimlik açısından en az milli kültür kadar ön plana çıkartan bir gelişme olduğu söylenebilir.¹⁵³ Çok kültürlülüğün etkisiyle ulus-devletlerin ilk ortaya çıktığı zamanı hatırlatır şekilde, milli kimlik unsurunun teritoryal vatandaşlık esasında yeniden yapılandığı bir dönem yaşanmaktadır.

Günümüzde grup haklarına dayalı farklılaştırılmış bir vatandaşlık rejiminin prim bulmamasında demokrasi ve adalet açısından da eşit vatandaşlığın rakipsiz oluşu bir diğer önemli faktördür (Falk, 2002: 218). Eşit vatandaşlıktan vazgeçilerek bölünmüş toplum yapısına vize verildiğinde, adalet açısından çoğunluğun da farklı uygulamalar talep etmesi ve azınlıkların haklarını sağlamanın daha da zorlaşması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca, bir grubun kültürel değerleri toplumdaki başka gruplara ters gelince adalet açısından ne yapılacağı hususu belirsizlik yaratmaktadır.

XIX. asırda homojen bir toplumun liberal ve milliyetçi gerekçeleri arasında ilk sıralarda yer alan, demokrasinin ön şartı olarak milli bütünlüğü kabul eden yaklaşım bugün de geçerliliğini korumaktadır. Milli bütünlük olmadan demokrasinin işlemesi mümkün görünmemekte, bütünleşmenin güçlü olması ve derinleşmesi önemsenmektedir (Gözler, 1998: 30). Buna göre demokratik siyasal sistemin sağlıklı işleyebilmesi her şeyden önce, sosyo-kültürel çeşitliliğin ortak bir siyasi kültür çerçevesinde toparlanması, ortak siyasi ve hukuki paydada toplumun buluşmasıyla sağlanabilir (Gülalp, 2000). Konuya bu açıdan yaklaşıldığında kültürel çeşitliliğin kamusal alana farklı vatandaşlık hakları şeklinde aktarılmasının demokratik gelişmeden ziyade kriz oluşturma ihtimalinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı gruplara dayalı hak ve özgürlüklere en sıcak yaklaşıma sahip olan liberal çevrelerde dahi, bireysel haklar ve özgürlükler üzerine kurulu bir demokrasinin zaten kimliklerin ifadesine elverişli olduğu ve bunları siyasal boyuta taşımanın gereksiz olduğu yaklaşımı hâkimdir (Mungan, 2002: 116).

---

¹⁵³ Milli vatandaşlığın çoğalan öneminin en net göstergesi çok kültürlü politikalara yönelen ülkelerin vatandaşlığın eşitlikçi yapısını bozmamalarıdır. Vatandaşlığa kabul şartları arasında ülke dilini iyi derecede konuşabilme, milli kültüre uyum ve entegrasyon kurslarından başarıyla geçme gibi şartların eklenmektedir. Sözelimi Almanya'da 23 Temmuz 1999 tarihindeki en son vatandaşlık kanunu değişiklikleriyle vatandaşlığa alınma ve entegrasyon için iyi derecede Almanca bilmek şart koşulmaktadır (md.86). AB "Mülteciler Yasası" da bu gibi şartları içeren milli ve eşit vatandaşlık sistemini koruyan bir yapıdadır (Schily, 1999).

Bu eğilim ve uygulamalardan hareketle küreselleşen dünyada ülkesel bütünlüğü korumak, azınlık sorunlarıyla uğraşmamak, reel egemenliği arttırmak ve demokrasiyi pekiştirmek bakımından en iyi yolun, “üniter üst yapı içinde liberal özgürlükleri tüm vatandaşlar için arttırmak” şeklinde bir genel kabul olduğu söylenebilir (Falk, 2002: 218). Kısacası, adalet, demokrasi ve toplumsal bütünlüğü sağlama noktasında eşit ve milli vatandaşlıktan daha iyi bir formülasyon söz konusu değildir (Kymlicka, 1998: 153).

Sonuç itibarıyla bireyin bir gruba aidiyeti ölçüsünde hak kazanmasını içeren radikal veya imtiyazlı vatandaşlık önerileri karşısında, hak temelli; sosyal statü, etnik köken, inanç, cins, sınıf ayrımı yapmayan ve evrensel insan hakları doktrinine dayalı eşit vatandaşlığın konumunu sağlamlaştırdığı söylenebilir. Küreselleşme sürecinde klasik vatandaşlıkta görülen bariz değişiklik ise, eşit, ferdi ve milli niteliklerin yanına geniş kültürel hakların eklenmekte oluşudur. Eğilim, tüm vatandaşlar için kendi varlıklarını toplumsal olarak koruyabilme ve geliştirebilme güvencesinin anayasal garanti altında verilmesi yönündedir (İçduygu ve Keyman, 2000: 185). Çok kültürlülüğün entegrasyon mantığında resmi dilin önem kazanması da milli vatandaşlığı daha da güçlendiren bir diğer değişiklik olarak dikkat çekmektedir.

Son söz olarak ortaya çıkan sonuçlara bakarak vatandaşlık konusundaki eğilimlerin kolektif kimlik açısından aşındırıcı etkileri olmakla birlikte, iddia edildiği gibi ne ulus-devletin ne de milli eşit vatandaşlığın önemini kaybetmesi anlamına gelmediği söylenebilir. Küreselleşmeyle birlikte vatandaşlık hususunda, bireysel hak ve hürriyetlerin önem kazanmasına paralel olarak millili ve eşitlik esaslarının yanı sıra daha çok ve geniş kültürel haklara imkân veren bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir.

SONUÇ: GELECEĞİN DEVLETİ OLARAK YENİDEN YAPILANAN ULUS-DEVLET

“Zaman değişir, zamanla birlikte istesek de istemesek de biz de değişiriz”

Latin Özdeyişi

Bu tez kapsamında ele alınan ulus ve ulus-devlet modelinin temel unsurlarına dair objektif tespitlerin bugünkü durumun anlaşılmasına katkı sağlayacağı kadar, geleceğe yönelik tahminleri de kuvvetli hale getireceği söylenebilir. Çalışma sonucunda ulaşılan temel tespit küreselleşme olarak nitelendirilen hızlı ve kapsamlı tüm değişikliklere rağmen ulusun yerini alacak bir meşruiyet zemininin olmadığı ve henüz belirmediğidir. Ayrıca, kolektif kültürel kimlik, kolektif irade ve milli sınırlar doktrini gibi milliyetçi prensiplerin kısmen aşınmakla birlikte, milli egemenlik ve kimliğin en geçerli uygulamalar olarak bu unsurlarla yeniden biçimlendiği, milliyetçiliğin ideoloji ve hareket olarak varlığını güçlü bir şekilde devam ettirdiği görülmektedir.

Tüm bunlardan, moderniteden farklı yeni toplumsal yapılanmanın sanayi çağının, toplum biçimi ulusun içerik değiştirmesiyle oluştuğu ve ulus-devlet modelinin küreselleşmeyle oluşan yeni şartlarda da varlığını devam ettirecek dinamiklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, uzun vadede¹⁵⁴ yeniden yapılanan ulus-devletlerden müteşekkil bir dünya sisteminin var olacağı öngörüsünde bulunmak mümkündür. Dolayısıyla, milliyetçiliğin ve ulus-devlet modelinin moderniteden çok daha farklı yeni bir toplumsal yapılanmanın belirmeye başladığı günümüz şartlarına hitap etmediği, dünyanın gidişatının ulus ölçekli yapılanmaların aşılması yönünde olduğu şeklindeki son yılların popüler yaklaşımlarına katılmak mümkün değildir.

---

¹⁵⁴ Gelecekbilim çalışmalarında geleceğe ilişkin kestirimler beş ayrı zaman dilimine göre yapılmaktadır. Buna göre; yakın vade 1 yıl, kısa vade 1-5 yıl, orta vade 5-20 yıl, uzun vade 20-50 yıl, uzak gelecek 50 yıl ötesidir (Dırık, 2003: 711).

Yaşananlar ne küresel bir uygarlığa gidildiğini, ne dünya toplumu oluştuğunu, ne de piyasanın yeni bir meşruiyet birimi olarak geliştiğinin işaretleridir. Zihinlerde üst kimlik olarak ulus dışında çağrışım yapan bir kavram olmadığı gibi ulus; bütün ideolojiler için politik teörinin temel birimi olmaya devam etmektedir (Poyraz, 1998: 80; Falk, 2002: 68).

Ulus-devlet; şu an için siyasi kimliğin başlıca kaynağı olma noktasında rakipsizdir. Ulus, hala insanlara bir aidiyet ve kimlik vermenin yanı sıra, hayatımızın her anına damgasını vuran; hayatı anlamlandırma, kalkınma, gelişme ve refahı motive etme işlevlerini yerine getirebilen temel kolektif siyasi kimliktir (Bostancı, 2003: 7, 8). Bireyler, büyük oranda milli kimlik, dil, değer ve hissedişlerle büyümekte, küçük yaşlardan itibaren ülke coğrafyasını tanımakta, dilini konuşmakta, o dille eğitim almakta, her türlü uluslararası rekabette ülkesini desteklemekte, küresel felaket senaryoları karşısında ilk olarak ülkesinin durumunu merak etmektedir. Bütün ülkeler sayı ve etkinlikleri artan küresel ve bölgesel nitelikli kurum ve kuruluşlara insanlığın değil de uluslarının refahı için katılmaktadır.

Küreselleşmeyle ortaya çıkan meşruiyet açıklarını tamamlayacak organizasyon olarak da ulus-devlet ön plandadır. Uluslararasılaşmanın artmasıyla ulus-devletin meşruiyet birimi olarak öneminin daha da arttığı görülmektedir. Ulus-üstü yapılanmaların, uluslararası yönetim mekanizmalarının meşruiyet temeli ulus olmakta, ulus temelli kurulan bölgesel oluşumlar ulus-devletlerin sağladığı meşruiyetle kurumsallaşmaktadır. Bu durum, ulus-devletin küreselleşme sürecinde iki temel düzlemde; alttan ve üstten aşınmasına karşın tam bu noktada yeni bir rol üstlenmesi olarak da ifade edilebilir. Zaten toprak ve nüfusla ilişkilerinden dolayı meşruiyetin merkezi olan ulus-devletler ulus-üstü ve ulus-altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarının tanımlanmasında ve meşruiyet kazanmalarında alternatifsiz eklem noktası olarak kurumsal manada daha da güçlenmiştir (Hirst ve Thompson, 2003: 204, 225; Fukuyama, 2005: 142).

Küreselleşme sürecinde ulusun meşruiyet ve temel toplumsal birim olarak varlığını ve önemini sürdürmesine paralel olarak milliyetçiliğin de gücünü muhafaza ettiği görülmektedir. Küreselleşmenin adaletsiz seyri, sürecin bir hegemonya doğurmuş oluşu, güney ülkelerinin denetlenen (edilgen) ülke konumundan çıkış yollarının

kapatılmasına gösterdikleri ve giderek artan tepki, başta göç hareketlerinin yoğunlaşmasının toplumsal yapıda oluşturduğu tahribat gibi faktörler milliyetçiliği bir sığınma alanı haline getirmekte, küreselleşmeyi evrenselci eğilimler kadar milliyetçiliği de besleyen bir konjonktür görünümüne sokmaktadır (Smith, 2002b; Bostancı, 2003: 15).

Çalışmayla elde edilen önemli bir tespit de; küreselleşme sürecinde ulus-devletin ortadan kalkmamakla birlikte yeniden yapılanıp yeni roller kazanmakta oluşudur. Küreselleşmeyle, milliyetçiliğin kolektif kültürel kimlik, kolektif irade öğeleri ile milli sınırlar doktrini liberal bir etkiyle yeniden biçimlenmekte, ulus-devlet bir form değişikliği yaşamaktadır. Özellikle 1980 sonrası kendini hissettiren küresel ölçekteki ekonomik ve siyasi değişikliklerin etkisiyle klasikleşmiş mutlak egemenliğe ve kamusal alandaki totaliterliğe dayalı yapılanmanın yerini ulusüstü ve ulusaltı düzeyde egemenliği paylaşan, farklılıklara açık kamusal alanı olan, minimal devlet anlayışına dayalı örgütlenmelere bıraktığı görülmektedir.

Ulus-devleti yeniden şekillendiren başlıca faktörün değişen egemenlik anlayışı olduğu söylenebilir. Küreselleşme vestfalyan egemenliği ortadan kaldıran dinamikleriyle “kayıtlı egemenlik” olarak ifade edilebilecek yeni bir egemenlik yapılanması ortaya çıkarmıştır. Kayıtlı egemenlik esnek, uluslararasılaşmaya yatkın, bölgeselleşmelere, uluslararası kuruluşlara ve yabancı sermayeyle bütünleşmeye açık, bir devletin dünya sistemine üyeliğinin onun kendi vatandaşlarına iyi davranmasına bağlı olduğu bir egemenlik anlayışı olarak ifade edilebilir. Artık uluslararası hukuk kodlarının devletlerin kendi vatandaşlarıyla bağlarının niteliğini daha fazla belirlediği bir dönemden bahsedilebilir. Bu değişimi uluslararası ulusal toplumların “iç belirleyici” ögesi haline gelişi olarak da ifade etmek mümkündür (Keyman, 2000: 25).

Küreselleşmenin Jean Bodin'den bu güne kadar siyaset teorisyenlerince anlatılan en üstün ve mutlak iktidar anlamındaki egemenlik anlayışını da ortadan kaldırdığı söylenebilir. Gelişmeler, devleti en üst ve nihai otorite olmaktan çıkarmakta, devletin iktidar alanı oldukça sınırlanmaktadır. Yeni şartların, egemenlik için güç ve sağlam bir meşruiyet gerektirmesi de halkıyla bütünleşmiş, sorun çözen, etkin ve verimli bir idari/siyasi yapılanma tesisini gerekli kılmakta; ulus-devletin yetkilerinin bir kısmını

uluslararası kurumlara devretmesine paralel olarak yerel idarelere yetki devri, özerk idari kuruluşlar ve yönetişime geçiş gibi adımlar hızlanmaktadır (Kazgan, 2000: 34).

Ulus-devletin yeniden yapılanmasında etkili olan diğer gelişme ise değişen kimlik anlayışıdır. Küreselleşmeyle hızlanan uluslararası göçler, etnik canlanmadaki artış, çok kültürlülüğün yükselişi, farklılığa dayalı olarak gelişen vatandaşlık tartışmaları “alansallığa ve bütünselliğe” dayalı milli kimlik anlayışını sarsmış (Keyman, 2000: 30), ulus-devletlerde siyasal hayatın yerleşik kuralları arasına kültürel farklılık politikaları da girmiştir. Bu bağlamda devletlerin kimlik politikalarını şekillendiren ana etmen olarak çok kültürlülüğün öne çıkması kimlik anlayışında önemli bir değişimin ifadesidir. Uluslararası ortamın etkisiyle demokrasiyle bağdaşmayan düzenleme ve uygulamaların giderek azalması, gücü arttırma ve egemenlik aşınmaları bakımından meşruiyeti sağlamlaştırmanın kazandığı önemin âdem-i merkezîyetçi bir mantıkla idari ve siyasi otorite oluşturma anlayışını desteklemesi de çok kültürlülüğün yeniden yapılanmada etkili olmasını sağlayan gelişmeler arasındadır.

Tüm bu dinamiklerin ulus-devletleri milli kimlik ve kültür politikalarını asimilasyonist tarzdan farklı olarak yeniden biçimlendirmeye zorladığı görülmektedir. Gerçekte günümüz şartlarında, klasik milli kimlik politikalarını sürdürmek çoğu ülke için yeni sosyo-politik sorunlara davetiye çıkarma anlamındadır (Smith, 2002b: 107). Her şeyden önce mutlak egemenliğin ortadan kalkışı, etnik canlanma, pekişen demokrasiler, teknolojik gelişme ve bilgiye ulaşmanın kolaylaşması insanları tek bir kalıba sokma çabalarını, resmi ideolojik kuşatma altına alma mantığını anlamsız kılmaktadır.

Bu gelişmeler kamusal alan konusunda hâkim ideolojik anlayışı da değiştirmekte, sivil toplumun etkin olduğu farklılaşmış bir kamusal alan anlayışı yerleşmektedir. Vatandaşlık hukuku ile kültürün kaynaştırılması bu sefer çok kültürlülükle denenmekte, kamusal alanın hakların ve ödevlerin eşitliği prensibinden taviz verilmeden, herkesin eşit bir şekilde katıldığı ve sivil toplum sayesinde farklılıkların yaşanabildiği bir özgürlük alanı olmasına çalışılmaktadır. Başka bir ifadeyle, çok kültürlülük, herkesin kendi kültürünü yaşayabilmesi amacıyla polietnik haklara dayalı olarak hayata geçirilmekte, farklılaştırılmış değil de ortak (eşit) vatandaşlık haklarıyla büyük topluma karşı kültürel koruma amaçlanmaktadır. Bu yöndeki yeni politikalar

ulusun mahiyet değiştirdiğini de ortaya koymaktadır. Kültürel ve sosyal farklılıklara sabitlik getirmek isteyen klasik homojenleştirici ulus anlayışının yerini kendi içerisindeki heterojenlikle homojenliğe ulaşmak isteyen bir ulus anlayışının almakta olduğu söylenebilir (Sarıbay, 200b: 216; Giddens, 2000c: 146–148).

oğul vatandaşlık uygulamaları, uluslararası ekonomik ilişkilerdeki artış ve sivil toplum alanındaki yoğun temaslar yabancı kurum ve kuruluşlarla güçlü ya da zayıf bağların olduğu bir dünyayı resmetmektedir. Bu durum ulusun mahiyetindeki değişimin önemli bir etkenidir ve klasik ulusa mensup birey kavramının yanı sıra uluslararası hukukun veya toplumun öznesi olan birey kavramının gelişmesinde etkili olmaktadır (zkan, 2004: 34).

Vatandaşlığın daha çok ve geniş kültürel haklara dayalı bir yapı kazanmakta oluşu da önemli bir değişimdir. Bu değişim “klasik ya da cumhuriyetçi” vatandaşlık anlayışından “liberal demokratik” vatandaşlık anlayışına geçiş olarak ifade edilebilir (İçduygu ve Keyman, 2000: 181). Bu bağlamda yeni çoğulcu vatandaşlık anlayışının da etnik farklılıklara siyasi statü kazandırmayacak şekilde kurumsallaşması altı çizilmesi gereken bir gelişmedir. Bugün en ileri demokrasilerde bile etnik çeşitlilik idealinin, milli devlet ve egemen etninin yüzyıllardır oluşturduğu kamusal kültür üzerine kurulu genel bir milli kimlik içinde kabul görmesi söz konusudur (Smith, 2002b: 118-120). Bu noktada, küreselleşmenin önemli bir perspektifi olarak yaygınlaşan çok kültürlülüğün farklılıklara prim tanınması, gönüllü kuruluşlar yoluyla kültürel hakların kullanılmasını sağlamasının, ulusal birliktelik açısından eşit ve milli vatandaşlığa daha da önem kazandırdığından da bahsedilebilir (Pierson, 2000: 201; Vatandaş, 2002: 236).

Kimlikteki yeniden yapılanma, özgürlük ve demokrasinin küreselleşmenin önemli bir parçası haline gelişiyle yakından alakalıdır. Küreselleşmeyle, insanların sadece vatandaş olmadığı; milli, dini, mesleki, gelenek ve görüşlere ilişkin kişisel gerçekleri dikkate almayan siyasal düzen anlayışının yetersiz olduğu şeklinde bir anlayış egemen olmaktadır (Bilgin, 2003: 112). Bu gelişme küreselleşme sürecinde yeni bir demokrasi anlayışının kendini göstermesi olarak yorumlanabilir. Bu anlayış, insan hakları ve bireysel özgürlüğün ön planda olduğu, demokrasi ve özgürlüğün ulus-devleti aşan, uluslararası denetim ve gerekirse yaptırım boyutuna sahip olduğu bir anlayıştır. Birey,

kendine göre kanaatleri, inançları, hayat tarzı olan kişi olarak kavranmakta, ülkelerin hukuk düzenlerinin evrensel değerlere uygunluğu önemsenmekte, bu değerler adına ülkelere müdahale edilebileceği uluslararası hukukça kabul edilmektedir. Günümüzde insan haklarına saygının devletlerin egemenlik hakkını hem milli hem de uluslararası düzeyde sınırlayan ahlaki, siyasi ve hukuki bir boyut kazandığı görülmektedir (Özkan, 2004: 152).

Ulus devletin yaşadığı yeniden biçimlenmenin kamu yönetimine yansması ise yönetişimin iyice yerleşmesi ve yerleşme politikalarının önem kazanması şeklinde olmaktadır (Parlak, 2003: 348). Yönetişim ve yerleşmeyi öne çıkaran başlıca hususun değişen toplumsal yapı olduğu belirtilmelidir. Bilginin üretim sisteminin temeline yerleşmesiyle yeni bir hayat tarzının ortaya çıkması ve küresel rekabet ortamı esnek bir idari yapılanmayı gerektirmektedir. Yine, küreselleşmeyle önemli bir sorun olarak kendini göstermiş olan ulus-devlet içinde bütünlüğü sağlamanın yolu olarak gelişen entegrasyoncu yaklaşımın da yerleşme ve yönetişimi gerekli kıldığı söylenebilir.

Yönetişim ve yerleşmeyle merkezi hükümetin kamu politikalarının tek belirleyicisi olmaktan çıkışı önemli bir değişimdir. Yönetişimle merkezi hükümetle birlikte yerel ve küresel aktörler de ekonomik, sosyal ve siyasi kararlarda söz sahibi hale gelmekte (Çukurçayır, 2003: 260, 261; Bayramoğlu, 2005), merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında kontrol tarzı ilişkiden, birlikte çalışma ve hareket etme tarzı ilişkiye geçiş yaşanmaktadır (Parlak, 2003: 371).

Küreselleşme ilerledikçe yönetişimin önem kazanacağı söylenebilir. Ulus-devletler ulus-üstü yönetim güçleri ile işbirliği yaparak küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korunmak istemekte (Parlak, 2003: 361), reel egemenliklerini arttırıp küreselleşmenin fırsatlarını değerlendirmek için bölgeselleşmelere yönelmektedir. Diğer yandan, sivil toplum örgütleri de dâhil olmak üzere yerel aktörlerle işbirliği sistemi giderek oturmakta, kamu yönetimi yönetilenlerin yönetim içinde daha çok ve etkin olarak yer aldığı bir sistem haline gelmektedir. Geline nokta da toplulukların kendilerine sunulmakta olan hizmetlerin günlük hayatlarını ve refahlarını yakından etkilediğinin farkına daha rahat varmaya başladığı da gözükmektedir. Tüm bunlara bakarak yerel

hizmetlere yönelik karar alma süreçlerinde rol alma taleplerinin artacağı ve yerel yönetişimin giderek önem kazanacağı söylenebilir (Özer, 2005: 363, 364).

Kamu yönetiminde geline nokta yerel idarelere önem verme, yönetimin toplumsal aktörlerle beraber belirlenen bir süreç formatını alması, denetim ve yönlendirme imkânları daha fazla merkezi hükümetlerin amaçlanması şeklinde özetlenebilir. Bunlara bakarak ulus-devletin yeniden yapılanmasında merkeziyetçi kamu yönetimi anlayışının olmadığı, merkeziyetçi anlayıştan uzak durma eğiliminin kamusal mekanizmalardaki değişimin en belirgin çizgisini temsil ettiği söylenebilir (Parlak, 2003: 372,373). Bu noktada, yerelleşme ve yönetişimin ulus-devlete bir partner yaratma şeklinde değil de ulus-devlet çatısı altında bir alt sistem olarak geliştiğinin altı çizilmelidir. Bu durum, ulus-devlete ve idari bütünlük ilkesine daha mantıklı ve işlevsel bir alternatifin oluşmadığını göstermektedir (Parlak, 2003: 374).

Devam eden sürecin küreselleşme ve siyaset noktasında gelecekteki muhtemel niteliklerine dair öngörüler olarak ise şunlar ileri sürülebilir:

Küreselleşmenin genel olarak ulus-devletlerin değil, bazı ulus-devletlerin hâkimiyet sahası lehine diğerlerinin varlığını tehdit eden yapıda seyretmesi, eşitsiz ekonomik gelişme ve tek yanlı bağımlılığın giderek kökleşmesi bir kutuplaşmaya yol açabilir. “Kuzey Ülkeleri” olarak adlandırılan; gelişmiş, bilgi çağına ulaşmış ve dünyadaki tüm kaynaklar üzerindeki kontrol ve kullanım kapasitelerini arttırmayı hedefleyen ülkelerin, güney üzerindeki hegemonyalarını pekiştirmek adına, özellikle ekonomik küreselleşmenin getirdiği bir takım yeni kozları kullanma eğilimleri ve ona karşı ortaya çıkan ve daha da güçlenmesi muhtemel olan savunmacı ve hırçın milliyetçilikler evrensel bir küresel kültüre gidişten ziyade kutuplaşma yaşanmasını daha muhtemel kılmaktadır (Hocaoğlu, 2003: 50–54). Gelişmiş zengin ülkelerin kendi milli çıkarlarını göz ardı ederek, zenginliklerini diğer toplumlarla paylaşmaya yanaşabileceklerinin de pek ihtimal dâhilinde olmadığı belirtilmelidir (Kirkpatrick, 2002: 30).

Zaten fiili bir durum olarak kendini göstermiş olan bölgesel ekonomik bütünleşme ve işbirliği çabalarının artarak devam edeceği, uluslararasılaşmaya daha çok bölgesel yapılanmaların yön vereceği de ileri sürülebilir (Şahin, 2005: 338). Küresel sorunlar karşısında ulusal düzeyde direnmenin zorluğundan hareketle, ülkelerin ekonomik ve

siyasi kaygılarla ortaklık zemini oluşturma çabalarındaki hali hazırdaki yoğunluğun¹⁵⁵ bu duruma işaret ettiği söylenebilir. Ayrıca uluslararası sistemin son yirmi yılda, farklı milletler ve onların sınırları içindeki siyasi egemenliği görünümünden, uluslararası büyük ve bölgesel aktör olma yani reel egemenliği artırma mücadelesine yönelmesi de (Ersanlı, 2004: 59) bölgesel ekonomik birliklerin artacağına bir işareti olarak değerlendirilebilir. Uluslararası kurumların sayısındaki hızlı artış ve bunların yetki alanlarındaki genişleme bu kurumlarda etkin rol oynayan ülkelere reel egemenliklerinde devamlı bir artış imkânı sağlamaktadır (Davutoğlu, 2003). Uluslararası kurumlarda söz sahibi olan ülkeler, milli çıkarlarını sağlama, dünyadaki siyasi, ekonomik ve toplumsal olayları yönlendirmede hiç olmadıkları kadar etkili olma fırsatı yakalamışlardır.

Bu noktada, bölgesel ekonomik birliklerin gelecekte alabileceği siyasi form üzerinde düşünmek küreselleşme ulus-devlet etkileşiminin gelecekteki muhtemel niteliği hakkında bir fikir verebilir. Bölgeselleşmelerden hareketle geleceğin sosyal örgütlenme biçimlerinin ipuçlarını elde etmek, en önemlisi de bu eğilimin yakın gelecekte ulus devlete alternatif olacak bir siyasi örgütlenme biçimi ve dolayısıyla ulusun yerine ikame edilecek bir meşruiyet birimine yol açıp açmayacağı hakkında fikir edinebilmek AB'yi yakın plana almayı gerektirmektedir.

AB ulus-üstü olma iddiasıyla siyasallaşan tek ekonomik bölgeselleşme örneğidir. Ulus-devletin sonundan veya aşılması gerektiğinden bahsedenler genellikle Avrupa topluluğunun tek bir devlet olma çabalarını örnek göstermektedir. Üstelik Avrupalı ulusların çoğu, aynı ırksal karışımdan gelen ve aynı dil ailesine mensup olan topluluklardır (Öktem, 2002: 75). AB ortalama olarak aynı kültür, medeniyet ve dinin paylaşıldığı en homojen kıtada yürütülen, Roma'nın çöküşünden bu yana çeşitli teşebbüslerin varlığına bakılarak tarihsel bir alt yapısının olduğu söylenebilecek bir

---

¹⁵⁵ AB'nin başarılı gidişatının da etkisiyle dünya üzerinde bölgesel ekonomik bütünleşme ve işbirliği çabaları yaygınlaşmaktadır. 2001 yılı itibarıyla DTÖ'ye tasdik ettirilmiş olan 152 bölgesel anlaşmadan 122 tanesinin son on beş yıla ait oluşu ise bölgeselleşmenin doksanlı yıllarla birlikte dünya genelinde bir olgu haline geldiğini göstermektedir. AB, NAFTA ve APEC'e ilaveten Güney Amerika'da MERCOSUR ve buna bağlı ortak pazar LATA, Güney doğu Asya'da ASEAN ve buna bağlı ortak pazar olarak AFTA, Batı Afrika ülkelerince kurulan ECOWAS, Karayipler bölgesinde CARİCOM, eski S.S.C.B bölgesinde "Bağımsız Devletler Topluluğu", Karadeniz ülkelerince kurulan KEİT, Orta Asya'da oluşturulan "Shanghai Beşlisi" ve "Orta Asya İşbirliği Teşkilatı", İran, Pakistan ve Türkiye'nin kurucu üye olduğu 1992'de Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin katılımıyla genişleyen ECO gibi bölgeselleşmeler bunların başlıca örnekleridir (Koçdemir, 2002: 73; Coşkun, 2005: 298-300).

projedir (Tekeli ve İlkin, 2002a). Bu yapılanmanın mercek altına alınması ulus-devlet konusunda bir paradigmal kırılma yaşanıp yaşanmayacağı hususunda ve geleceğin siyasi yapılanmaları hakkında ipuçları verebilir.

AB üyesi ülkelerin, en üst karar alıcı ve kural koyucu olma niteliklerini ekonomi sahasında tamamen, dış politika ve güvenlik sahalarında ise kısmen yitirmiş oluşları (Lokrantz-Bernitz, 2003: 53) geleceğe dair önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Üye ve aday ülkelerin vestfalyan egemenliklerinin ortadan kalkmasının yanı sıra yerel egemenlikleri AB'ye devredilen serbest dolaşım, tarım, para, ticaret, rekabet ve enerji alanlarında sınırlanmış durumdadır. Ayrıca topluluk hukuku da üye ülkelerin anayasalarının üstündedir. Milli hükümetlerin AB Bakanlar Konseyinde oy çokluğuyla kabul edilen kararları dahi uygulama zorunda oluşları milli egemenlik açısından yaşanan kırılmanın net bir göstergesidir (Uygun, 2002; Davutoğlu, 2003). Tüm bu göstergelerden hareketle karar alma süreçlerinin ulusal düzeyin dışına çıkışının süreceği, milli sınırların serbest dolaşım ile daha da esnek hale geleceği, çoğul vatandaşlık uygulamalarının ve çok kültürlü kimlik politikalarının giderek önem kazanacağı muhtemel siyasi gelişmeler olarak ifade edilebilir.

AB örneğinden hareketle, bölgesel uluslararası oluşumlardan ulusu eritecek güçlü bir kimlik, ortak bir dış siyaset, askeri güç, yerel otoritelerin tamamen etkisiz ve yetkisiz kılan bir yapılanma doğmasının en azından uzun vadede mümkün olmadığı söylenebilir. Birliğin bağımsız ulus-devletlerden müteşekkil bir bölgeselleşme şeklinde kurumsallaşması, uluslarüstülüğün ekonominin bazı alanları ile sınırlı kalışı, ülkelerin korunan egemenlik çekirdeği¹⁵⁶ ve diriliğini koruyan milli kimlikler ulusal otoritelerin devre dışı kalmayacağına işaret etmektedir (Yılmaz, 1998: 99; Lokrantz-Bernitz, 2003: 51).

---

¹⁵⁶ 1997 Amsterdam zirvesinde siyaset ve hukukta ekonomi gibi hükümetlerarasından hükümetlerüstü bir yapıya getirme taleplerinin reddedilişi bu bağlamda değerlendirilebilir. AB komisyonunda bu konularda nitelikli çoğunluk sistemiyle karar almanın benimsenmesi bir nevi egemenlik muhafazasıdır. Dış işlerinde, güvenlik politikalarında, adalet ve iç işleri konularında oy çokluğu ile karar alma reddedilerek uluslarüstü değil de hükümetlerarası olarak kurumsallaşma olmuştur (Lokrantz-Bernitz, 2003: 53-55). Yine subsidiarite ilkesinin birliğin temel ilkeleri arasında yer alışı korunan egemenlik çekirdeğinin bir başka göstergesidir. Subsidiarite ilkesiyle öncelik daima ulusal hukuka tanınmakta ayrıca ulusal hukuk ile parlamento birliğin demokratik meşruiyet kaynağı olmaktadır. En önemlisi de AB' nin egemenliği üye devletlerin anayasalarındaki egemenlik haklarını yetki veya kullanım devrine imkân sağlayan yasalardan kaynaklanmaktadır. Bu yasalar belli şartlara ve uluslararası resmi egemenliğe vurgu yapmaktadır (Karakaş, 2003: 45, 49).

AB'nin ulusu aşan siyasi yapılanma olamayacağına önemli bir göstergesi olarak, 1997 Amsterdam Zirvesi sonrası hızlandırılan üye ülkelerin milli kimliklerini zaman içerisinde bir alt kimlik düzeyine indirgeme ve belirleyici tek kimlik olacak olan "Avrupalılık" kimliğini oluşturma çabalarının ulusal kimliklerin gölgesinde kalmakta oluşu gösterilebilir.¹⁵⁷ Başta İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya olmak üzere AB ülkelerinin büyük çoğunluğu en az 150–200 yıldır milli kimliklerin oturduğu, ulus kavramının iyice özümsemiştiği ülkelerdir. Bugün oluşan tepkilerin etkisiyle kimlik politikası, milli kimlikler üzerinde ortak Avrupalılık değerleri ve sınırlı vatandaşlık haklarıyla müteşekkil bir üst AB kimliği şeklinde sınırlı tutularak birliğin bir güç unsuru olarak kalmasını temin etme haline gelmiş durumdadır (Türkdoğan, 2004: 5).

Bu arada AB projesi planlandığı ya da radikallerin tahmin ettiği yönde gelişse dahi, milli bir temeli ve çekirdek etnisi olmayan, halduncu ifadeyle sebep asabiyesi üzerine kurulu büyük bir ulus-devlet modelinin ortaya çıkacağı da belirtilmelidir (Hocaoğlu, 2003: 52). Böyle bir gelişme Avrupalı milletleri bir ve tek Avrupa milleti potasında eritmek suretiyle Federal bir Avrupa birleşik devletleri inşa edilmesi demektir. Nitekim daha şimdiden, AB'nin bir başkenti, bir parlamentosu, bir bayrağı, bir parası ve dünyanın diğer ülkelerinde büyükelçi sıfatı taşıyan temsilcileri bulunmaktadır.

Son söz olarak çalışmayla elde edilen tespit ve ulaşılan sonuçların, küreselleşmeyi izah çabalarından dönüşümcülüğün sürecin koordinatlarını en doğru okuyan yaklaşım olduğunu da ortaya çıkardığı belirtilmelidir.

Radikal bakışın küresel piyasa ve uygarlık, ulus-devletlerin sonu gibi temel öngörülerini için tek kelimeyle ütopyik yorumu yapılabilir. Son on sene zarfında, küreselleşmeye yönelik refah ve küresel medeniyet öngörüsüyle bunu piyasa ekonomisinin sağlayacağı şeklindeki izah çabalarına olan ilgi giderek azalmıştır. Büyük iş çevrelerinden birkaç kişi dışında dünyanın ulus-devletlerin yok olup gideceği, yerlerini vatansız çok uluslu

---

¹⁵⁷ Uluslar-üstü bir kimlik için sistemli politikalar uygulayan AB sınırları içinde milli kimliklere olan bağlılık artmakta, Avrupalılık kimliği noktasında bir ilerleme kaydedilememektedir. AB üyesi ülke halklarının AB hakkındaki görüşlerinin ölçülmesine yönelik olan Eurobarometer kamuoyu araştırmalarına göre, kendini sadece Avrupalı hissedenenlerin 1992'de %4 olan oranı 2004'te de % 4 tür. AB ülkelerinde kendisini sadece milli kimliği ile (Alman, Fransız vb.) ifade edenlerin oranı ise 1992'de %38 iken 2004'te % 44'e yükselmiştir (Eurobarometer 49, 1998; Eurobarometer 61, 2004).

şirketlere bırakacağı tek bir pazara dönüşeceğinden bahseden pek kalmamıştır.¹⁵⁸ İşin ilginç tarafı, on sene öncesine kadar bu öngörülerini son derece ciddiye alan neo-liberal çevreler bugün küresel sorunların üstesinden gelebilmek için ulusal egemenlik düşüncesinden hareketle zayıf ulus-devletlerin devlet inşası yoluyla güçlendirilmesinden bahsetmeye başlamalarıdır (Fukuyama, 2005). Benzer bir gelişme serbest piyasa taraftarlığında da yaşanmaktadır. Sözelimi art arda yaşanan sıcak para krizleri “Yeni Washington Konsensüsü” olarak keynezyen tedbirlerin de yer aldığı ekonomik yaklaşımların gündeme taşınmasına vesile olmaktadır (Şahin, 2002). Son zamanlarda radikaller arasında ulus-devletlerin sonu iddiasından ciddi bir geri dönüş ve yeniden yapılanan ulus-devletler fikri etrafında bir toplanmadan bahsedilebilir. Tüm bunları radikal görüşün dönüşümcü görüşün etkisine girmekte olduğu şeklinde de yorumlamak mümkündür.

Şüpheli yaklaşımın başlıca eksiklikleri olarak ise, bilgi devrimine rağmen ısrarla sürdürülen “değişen hiçbir şey yok” mantığı ve küreselleşmeye olumsuzluklar penceresinden bakma alışkanlığı gösterilebilir. Üçüncü bin yıla girerken değişmeyen esaslar ve kurumlar olmakla birlikte ekonomik, siyasi, jeopolitik, teknolojik, sosyal ve kültürel önemli değişim ve dönüşümler yaşanmaya devam etmektedir. Her şeyden önce seksenlerin başından beri yoğun bir şekilde yaşanan bir teknolojik devrim söz konusudur ve bu devrim ekonomi, toplum, siyaset kültür ve birey üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Şüpheli yaklaşımın, değişim ve dönüşüm dinamiklerini, yeniden yapılanma çabalarını tamamen küresel pazar yaratmak ve ulus-devletleri ortadan kaldırmak için emperyalist politikalara bağlaması bu yaklaşımda ideolojinin gerçeklerin önünde seyrettiğini göstermektedir.

Yaşanan büyük dönüşümün farkında olan, küreselleşmeyi kesin kabul ve redlerin dışına çıkarak anlamlandırmaya çalışan dönüşümcü ekol soğukkanlı bir yaklaşımla küreselleşmenin tehditleri kadar fırsatları da olduğunu düşünmesiyle, değişim

---

¹⁵⁸ ABD petrol endüstrisinin % 75 ine sahip olan Rockefeller ailesinden David Rockefeller, 1999 yılı Şubat’ında Newsweek International dergisine verdiği mülakatta “..hükümetlerin yerini alabilecek birileri olmalı ve bana öyle görünüyor ki bunu da en iyi şirketler yapar..” demektedir (Alatlı, 2003a: 29) Dow Chemical Company’ni başkanının şu sözleri ise devletlerin ve milliliğin olmadığı bir sistemin özlemine çok güzel ifade ediyor: “ne zamandır hiçbir millete ait olmayan bir ada satın almak istemişimdir...Dow şirketininin dünya merkezini işte böyle hiçbir ulus ya da topluma bağlı olmayan bir adanın gerçekten tarafsız toprağı üzerinde kurmak isterdim.” (Yeniçeri, 2002b: 54).

dinamiklerini gerçek anlamda algılamayı, gerekli tedbirleri almayı ve daha faydalı politikalar geliştirmeyi sağlayacak nitelikte görölmektedir.

Yaşananlara bakıldığında bugün, dönüşümcülerin ileri sürdüğü gibi; ne çok farklı bir dönem ne de sanayi toplumu vardır. Yine, toplumsal yapı ulus meşruiyetli ama ulusun yeni bir form kazanması şeklinde gelişmektedir. Artık devletlerin ulus-merkezli bir dünya yaratma şansları kalmamıştır. Ve yine kamusal alan sürmektedir ama resmi ideoloji ile iç içe değildir. Netice itibarıyla ortada olan ulus-devletin kaçınılmaz bir değişimle yüz yüze olduğudur.

Küreselleşme sürecinin en önemli eksikliği olan küresel kader birliği mefhumunun gelişmesine de eksiklikleri, küresel sorunları gündeme taşıyan ve hep birlikte çözüm bulmayı öneren yapısıyla dönüşümcü yaklaşımın katkıda bulunabileceği söylenebilir. Dönüşümcü yaklaşım, liberalizme dayalı aşırılıkların törpülenmesini isteyen yapısıyla küreselleşme konusunda hayaller ya da korkulardan ziyade imkânların konuşulmasını sağlayabilir ve bu gelişme kader birliği noktasında ihtiyaç duyulan zihinsel dönüşümün de başlangıcı olabilir. Ayrıca, dönüşümcülüğün oldukça kırılğan olan küresel denge ve istikrarın gözetilmesi için gerekli olan uluslararası ahlaki normların da gelişmesine vesile olabilecek bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- ADAMS, R.J. (1999), “Küreselleşme ve Endüstriyel İlişkilerin Dönüşümü”, Çev: T. Dereli, *IV. Ulusal Endüstri İlişkiler Kongresi*, Ankara.
- AFŞAR, Timuçin. (2002), *Düşünce Tarihi*, 4. Baskı, 2. Cilt, Bulut Yayınları, İstanbul.
- AĞAOĞULLARI, M. Ali (1991), “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XLVI, Sayı 1–2, Ocak-Haziran, s. 21–30.
- AK, M. Zeki (2001), *Küresel İktisat Politikaları ve Türkiye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSOY, Bülent (2003), “Milli Kimliğin Kazanılmasında Coğrafyanın Önemi”, *Türk Yurdu*, Cilt 23, Sayı 194, Ekim, s. 55–60.
- AKTAN, Coşkun Can (2005),”Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme”, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/ulusal_azinliklarin_korunmasi.htm, 11.12.2005
- AKTAN, Coşkun Can (2003), *Değişim Çağında Devlet*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- AKTAN, Gündüz. (2004), “Bölünmemek için Gayret Sarf Etme Sorumluluğu Ülkelere Aittir”, *Söyleşi*, 2023, Sayı:43, Kasım, s. 20–26.
- AKYOL, Taha (2002), “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/t_akyol.pdf, 10.08.2004.
- ALATLI, Alev (2004), “Türkiye Toplumsal Karakterini Saptamakta Zorlanan Bir Geçiş Toplumudur”, (Röportaj) *Karizma*, Yıl: 5, Sayı: 20, ss. 33–36.
- ALATLI, Alev (2003a), “II. Aydınlanma Çağı, Yeni Dünya Düzeni ve Kültler”, 2023, Sayı: 21, ss. 24–32.
- ALATLI, Alev (2003b), *Şimdi Değilse Ne Zaman? Zaman Kitapları*, İstanbul.

- ALATLI, Alev (2002), “Neo-Liberalizm”,
<http://www.alevalatli.com/kabusbasin/kabusbasin32.htm>, 19.11.2003
- ALKAN, Halil (2000), “Lübnan Ulus-Devlet Olabilir mi?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 3, Güz, s. 289–315.
- ALKİN, Emre (2006), “Yoksulluk Kötü Şey”, *Halka ve Olaylara Tercüman*, 18 Şubat, s.5.
- ALP, Ali ve M. Ali Kahraman (2003), “Küreselleşme ve Politika Yakınlaşmaları”,
http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Diger/alp_kuresellesme.htm, 15.08.2003
- ALPAY, Şahin (2004), “Çoğul Vatandaşlık ve AB vatandaşlığı”
<http://www.zaman.com.tr/?bl=yazarlar&trh=20040408&hn=26629>, 01.11.2005.
- AMIN, Samir (2004), *Liberal Virüs*, Editör: BAŞKAYA Fikret, Maki Yayın.
- AMIN, Samir (2001), “Emperyalizm ve Küreselleşme”, Çev: Gökçe Fırat ve Utku Umut, *Montly Review*. Haziran –Temmuz,
http://www.uzaklar.net/html/emperyalizm_ve_kuresellesme-s_.html, 25.12.2005.
- AMIN, Samir (1999), *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, Çev. Vasıf Eranus, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- AMIN, Samir (1991), *Eşitsiz Gelişme*, Çev. A.Kotil, Arba Yayınları, İstanbul.
- AMIN, Samir (1985), *Delinking: Towards a Polycentric World*, Zed: London.
- ANAYURT, Ömer (2004), *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- ANDERSON, Benedict. (2001), “Milliyetçiliği Anlamaya Giriş”, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Der: ARMAĞAN Mustafa, Şehir Yayınları, s. 11–31.
- ANDERSON, Benedict (1995), *Hayali Cemaatler*, Çev: İskender Savaşır, İkinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

- AOKI, Tamotsu (2003), “Çağdaş Japonya’da Küreselleşmenin Boyutları”, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, Editörler: BERGER Peter L. ve Samuel P. Huntington, Çev: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, s. 76–97.
- APPADURAI, Arjun (1996), *Modernity at Large*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- ARI, Tayyar (1997), *Uluslararası İlişkiler*, 2. Baskı, Alfa, İstanbul.
- ARIBOĞAN, D.Ülke (1996), *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- ARMAĞAN, Mustafa (2001), “Sunuş”, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Derleyen: Mustafa Armağan, s. 5–11, Şehir Yayınları, İstanbul.
- ARRIGHI, Giovanni (1999), “ Globalization, State Sovereignty, and the endless accumulation of Capital ”, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 53-73, Routledge.
- ARSLANOĞLU, Rana A. (2000), “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme” *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, s. 331–349.
- ATASAYAR, Pembener (2002), “Post-modernizmin İkili Yapısı”, <http://www.dergi.org/202002/0601.htm>, 18.06.2003
- ATASOY, Fahri (1999), “Mikro Milliyetçilik ve Etnisite Problemi”, *Türk Yurdu / XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı*, Cilt: 19, Sayı 139–141, Mart-Mayıs, s. 129–133.
- ATATÜRE, Süha (2001), *Küreselleşme Sürecinin Ulus Devlet Üzerine Etkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATEŞ, İlber R. (2004), “ Kimlik Politikası, Demokrasi ve Ulus-Devlet: Bir Durum Tespiti”, *2023*, Sayı 43, Kasım, s. 56- 62.

- ATEŞ, İlber R. (2001), “ Kimlik Siyaseti, Yurttaşlık ve Kamusal Alan”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 3, Temmuz-Ağustos, s. 51- 64.
- AYDIN, A. Hamdi (2001), “Post-Modern Örgüt Teorisi”,
<http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsaiy23/2319.htm>, 17.08.2003
- AYDIN, Mehmet S (2002), “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, *Küreselleşme*, Editör: UŞAK Cemal, Ufuk Kitapları, s. 9–25, İstanbul.
- AYDIN, Mustafa (1999), “Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler” *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı 13, s. 109–120.
- AYDOĞUŞ, İsmail (2000), “ Küresel Büyüme ve Kriz”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt III, Sayı 1, Temmuz, s. 29–47.
- BAHARÇİÇEK, Abdülkadir (1998), “Yirmi Birinci Yüzyıl Uluslararası Sisteminde İşbirliği ve Karşılıklı Bağımlılık İlişkisi”, *Yeni Türkiye 21. Yüzyıl Özel Sayısı*, Yıl 4, Sayı 19, Ocak-Şubat, s. 368–374.
- BAL, İdris (2001), “Türk Cumhuriyetlerinde Milletleşme Süreci ve İç ve Dış Politikaya Etkisi”, *Avrasya Etütleri*, Özel Sayı, Yaz, s. 21–37.
- BALİBAR Etienne ve Wallerstein Immanuel (1995), *İrk, Ulus, Sınıf*, Çev: Nazlı Ökten, İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- BARAN, Paul A. ve Paul. M Sweezy (1966), *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*, Monthly Review Press, New York.
- BARKER, Benjamin (1995), *Güçlü Demokrasi*, Çev: Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAŞYURT, Erhan (2005), “Turuncu Devrimin Gizli Mimarları”, *Aksiyon*, Sayı 526, 3 Ocak.
- BAYDUR, Mithat (1999), “Ulus-Devletin Muhtemel Ontolojik Alanı”, *Türk Yurdu / XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı*, Cilt 19, Sayı 139–141, Mart-Mayıs, s. 262–265.

- BAYDUR, Mithat (1998), “ Küreselleşme-Yerellik Gerilimi ve Kimlik Duygusu”, *Türk Yurdu*, Cilt 18, Sayı 129, Mayıs, s. 14–17.
- BAYHAN, Vehbi (2002), “Risk Toplumu”, *Doğu Batı*, Yıl: 5, Sayı 14, Mayıs-Temmuz, s. 188–203.
- BAYHAN, Vehbi (2001), “Post-Modern Kültürün Paradoksları”, *Bilgi ve Toplum*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Sayı 3, s. 151–173.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf (2000), “Küreselleşme, Kriz ve IMF”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi19/1903.htm> , 13.03.2002.
- BAYRAMOĞLU, Sonay (2005), *Yönetişim Zihniyeti / Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BEDERİDA F ve N. Roussellie (2001), “Milletler, Halklar ve Devletler”, Çev: Bahaeddin Yediyıldız, *Bellekten*, Cilt LXV, Sayı 42, s. 313–375.
- BENHABİB, Seyla (2004a), *The Rights of Others*, Cambridge University Press.
- BENHABİB, Seyla (2004b), “New Norms of Human Rights”, “The Enduring Ideals of Kant”, “The Effects of Globalization”, *Interview: Conversation with History*, <http://globetrotter.berkeley.edu/people4/Benhabib/benhabib-con0.html>, 07.01.2006.
- BENHABİB, Seyla (2003), “Değişen Dünya’da Siyaset Kuramı ve Siyasal Üyelik”, *COGİTO*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 37, Güz, s. 53–85.
- BEREKET, Mithat (2005), “AB’de Duraklama Devri...Şimdi Ne Olacak?”, <http://www.pusula.tv/bolumler/15062005.html>, 22.09.2005
- BERGER, Peter L. (2003), “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, Editörler: BERGER Peter L. ve Samuel P. Huntington, Çev: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, s. 9–26.
- BİLGİN, M. Fevzi (2005), “Küreselleşme Demokrasiyi Zayıflatıyor mu?”, *Sivil Toplum*, Sayı 1, s. 25–33.

- BİLGİN, Nuri (2003), “Çok Kimlilik ve Cumhuriyetin Yurttaşlığı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 75, s. 103–121.
- BİLGİN, Nuri (2001), “Teoriden Pratiğe, Modelden Temsile Yurttaşlık”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 67, Güz, s. 44–80.
- BİLGİN, Nuri (1999), *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul.
- BİLGİN, Vedat (2004), “21. Yüzyılda Türk Modernleşmesinde Paradigma Değişimi”, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4205.pdf>, 17.10.2004
- BİLGİN, Vedat (2003), “ Küreselleşme Sürecinde Kültür ve Milliyetçilik”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 13, Bahar, s. 47–52.
- BİLİCİ, Orhan (2003), “ Kültürün Kalesi Müzik”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 13, Bahar, s. 96–101.
- BODIN, Jean (1986), “Devlet Üstüne Altı Kitap’tan Seçme Parçalar”, Çev: Özer Ozankaya, *Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi–2, Seçilmiş Yazılar YENİÇAĞ*, Derleyen: TUNCAY Mete, Teori Yayınları, s. 162–178.
- BOLAY, S. Hayri (2002), “Küreselleşme ve Milli Kültürler”, *Küreselleşme*, Editör: UŞAK Cemal, Ufuk Kitapları, s. 55–71.
- BORATAV, Korkut (1999), “Türkiye Krizin Arkasından Sürükleniyor”, http://www.emd.org.tr/ekonom/eko1011_dos.htm, 20.01.2006.
- BOSTANCI, M. Naci (2003), “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 75, s. 5–33.
- BOSTANOĞLU, Burcu (1999), “Dünya Sistem Analizi: Yeni Açılım Arayışları”, *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı 13, Kış, s. 165–169.
- BOZKURT, Veysel (2003), “ Küreselleşme: Kavram, Değişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale10.html>, 19.10.2003
- BOZKURT, Veysel (2000), “Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları”, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Derleyen: BOZKURT Veysel, Alfa Yayınları, s. 93–115.

- BOZKURT, Veysel (1997), “Değişen Paradigma, Çatışan Uygarlıklar ve Bölgesel Bütünleşme”, *Liberal Düşünce*, Cilt 2, Sayı 8, Güz, s. 72–85.
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew (1996), *Kontrolden Çıkmış Dünya*, Çev: Haluk Menemencioğlu, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- BUZAN, Barry ve Segal Gerald (1998), *Anticipating The Future: Twenty Millennia Of Human Progress*, Simon-Schuster, London
- CANTZEN, Rolf (1994), *Daha Az Devlet daha Çok Toplum*, Çev: Veysel Atana, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CHATTERJEE, Partha (2001), “Kimin Hayali Cemaati”, Çev: İsmail Türkmen, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Derleyen: ARMAĞAN Mustafa, Şehir Yayınları, s. 63–79.
- CHOMSKY, Noam (2003), *Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi*, Çev: Ali Çakıroğlu ve Tuncay Birkan, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- CHOMSKY, Noam (2001), *Demokrasi Gerçek ve Hayal*, Çev: Cevdet Cerit, 2. Basım, Pınar Yayınları, İstanbul.
- CİCİOĞLU, Şükrü (2001), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- COŞKUN, İsmail (1997), *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, Recai (2005), “Küreselleşme mi Bölgeselleşme mi?”, *Türk Dünyasında Sosyal Bilimler Kuram, Yöntem ve Uygulama*, 3. Uluslar arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 05–09 Haziran 2005, Cilt 1, s. 293–302, Celalabat-Kırgızistan.
- COŞKUN, Recai (2002), *Küreselleşme – Türkiye Eksenli Analizler*, Beta, İstanbul.
- COŞKUN, Recai (2001), “Küreselleşmeye Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Milenyum Armağanı (Özel Sayı)*, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, s. 49–77.

- COŞKUN, Vahap (2004), “Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 1, s. 239–257.
- CRANSTON, Maurice (1990), “İnsan Hakları Nelerdir”, Çev: Atilla Yayla, *Yeni Forum*, Cilt 11, Sayı 253, s. 41–45.
- CSEPELİ, György ve Antal Örkeny (2002), “Avrupa’daki Milli Marşların Bir Tasviri”, *Türkiye ve Siyaset*, Ocak-Şubat, s. 82–88.
- ÇAĞLAR, Bakır (1999), “Politika ve Hukukta Neo-Liberalizm –Bir Deneme-”, *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Ocak-Şubat s. 23–32.
- ÇAHA, Ömer (1999), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Kış, s. 38–56.
- ÇAHA, Ömer (1998–9), “İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü”, *Doğu Batı*, Yıl: 2, Sayı 5, Kasım, Aralık, Ocak, s. 73–93.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz (2002), “Bölgeci Devlette Egemenlik / Yetki Paylaşımı”, *e-akademi*, Sayı 4, Haziran.
- ÇEÇEN, Anıl (2003), “İmparatorluk Karşısında Milliyetçilik”, *2023*, , Sayı 23, Mart, s.40–44.
- ÇINAR, Menderes (2000), “Çok Hukuklu Toplum: Kamusal Alana Veda mı? Otantik Kimlik politikası mı?”, *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, s. 247–273.
- ÇUKURÇAYIR, Akif (2003), “Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Yönetişim”, *Çağdaş Kamu Yönetimi I*, Editörler: ACAR Muhittin ve Hüseyin Özgür, Nobel Yayınları, s. 259–275.
- DAĞDAŞ, Gürcan (2005), “GENOM Projesi, Milliyetçilik ve Vatandaşlık 2”, *Halka ve Olaylara Tercüman*, 29 Mayıs, s.10.
- DAĞI, İhsan D. (1996), “Uluslararası Politikada Devletin Yeri: Liberteryen Bir Eleştiri” <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi1/0111.htm>, 08.08.2002

- DAL, Kemal (1990), “Milli Egemenlik ve Halk Egemenliği” *Milli Egemenlik 1990: Sempozyum, Panel ve Konferanslarda Sunulan Bildiriler* Milli Egemenlik ve TBMM Paneli (Kayseri), TBMM Kùltür, Sanat ve Yayın Kurulu, Yayın No: 48, s.17–22.
- DAVUTOğLU, Ahmet (2003), “Kùreselleşme ve AB Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”,
<http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/davutoglu.pdf>, 27.05.2004
- DAVUTOğLU, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik*, Kùre Yayınları, 6.Basım, İstanbul.
- DE WENDEN, C. Wihtol (1998), “Ulus ve Yurttaşlık”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Derleyen: LECA Jean, Çev: Siren İdemen, Metis Yayınları, s. 39–49.
- DELANNOI, Gil (1998), “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Derleyen: LECA Jean, Çev: Siren İdemen, Metis Yayınları, s. 31–39.
- DELANTY, G. (1996), “Beyond the Nation –State: National Identity and Citizenship in a Multicultural Society – A Response to Rex”, *Sociological Research Online*, Vol 1, No 3, <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/1/3/1.html>,08.03.2002
- DIRIK, Mustafa (2003), “Gelecekbilim” *Siyaset*, Editör: TÜRKÖNE Mümtaz’Er, Lotus Yayınevi, s. 709–744
- DOğANAY, Yıldıray (2001), *Kùreselleşmenin Ulus Devlete Etkilerine Eleştirel Bir Bakış*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DRUCKER, Peter F. (2003), *Geleceğin Toplumunda Yönetim*, Çev. Mehmet Zaman, Hayat Yayınları, İstanbul.
- DRUCKER, Peter F. (1999), *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları*, Epsilon Yayınları, Ankara.
- DRUCKER, Peter F. (1997), *Kapitalist Ötesi Toplum*, Çev: Belkıs Çorakçı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

- DRUCKER, Peter F. (1995), *Yeni Gerçekler*, Çev: Birtane Karanakçı, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- DURGUN, Şenol (2000), “Modern devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet midir?”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Kış, s. 109–123.
- DURSUN, Davut (2003), “Egemenlik Değişiyor”, *Yeni Şafak*, 23 Ekim.
- DURSUN, Davut (2002), *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- DURSUN, Davut (1999), *Demokratikleşemeyen Türkiye*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- DURSUN, Davut (1999b), “Küresel Saldırıları Karşısında Yerel ve Tarihsel Olanın Yeniden Değerlendirilmesi İhtiyacı”, *Yeni Türkiye/ Liberalizm Özel Sayısı*, Yıl 5, Sayı 25, Ocak-Şubat, s. 108–112.
- EKİN, Nusret (2000), “Teknolojik Dönüşüm ve Bilgi Çağı”, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/nusret_ekin_4.htm, 12.10.2003
- ERAYDIN, Özlem (1998), “Dilin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü: Quebec Milliyetçilik Hareketi”, *Uluslar arası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Derleyen: SÖNMEZOĞLU, Faruk, Der Yayınları, s. 259–265.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1999), “Milletler ve Gelecek”, *Türk Yurdu / XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı*, Cilt 19, Sayı 139–141, Mart-Mayıs, s. 24–26.
- ERDOĞAN, Mustafa (2005), “Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme: Bir Tartışma Çerçevesi”, <http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=241>, 31.01.2005
- ERDOĞAN, Mustafa (2002), “Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme”, *Küreselleşme*, Editör: UŞAK Cemal, Ufuk Kitapları, s. 25–45.
- ERKAL, Mustafa E. (2005), *Küreselleşme Etniklik Çokkültürlülük*, Derin Yayınları, İstanbul.

- ERKAL, Mustafa E. (1997), “Kültürel Kimlik ve Türk Kimliği”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl 3, Sayı 15, Mayıs Haziran, s. 396–402.
- ERÖZDEN, Ozan (1998), “Ulus-Devletin Geleceği”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Derleyen: SÖNMEZOĞLU, Faruk, Der Yayınları, s. 1–18.
- ERÖZDEN, Ozan (1997), *Ulus-Devlet*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ERSANLI, Büşra (2004), “Sosyal Adalet Dünya Siyasi Gündeminden Düştü Ya Türkiye”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 77, Yaz, s. 59–64.
- ERSANLI, Büşra (2003), *İktidar ve Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERSANLI, Büşra (2001), “Milliyetçilik Teorileri”, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Der: ARMAĞAN, Mustafa, Şehir Yayınları, s. 115–128.
- ERYILMAZ, Bilal (2002), *Kamu Yönetimi*, Erkam Matbaacılık, İstanbul.
- ESGİN, Ali (2001), “Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/49.pdf>, 24.12.2005
- EUROBAROMETER 61 (2004), “Report no 61/ April 2004”, http://avrupa.marmara.edu.tr/anket_degerlendirme.html, 15.12.2005
- EUROBAROMETER 60 (2003), “Report no 60/ September 2003”, http://avrupa.marmara.edu.tr/anket_degerlendirme.html, 15.12.2005
- EUROBAROMETER 49 (1998), “Report no 49/ September 1998”, <http://www.ebso.org.tr/TURKCE/abbulten/bul27.htm>, 28.11.2005
- FAİST, Thomas (2001), “Uluslararası Göçte Ulusaşırılık Yurttaşlık ve Kültürel Çalışmalar İçin”, *Toplumbilim*, Çev: Ayşegül Demir, Sayı 14, Ekim, s. 191–207.
- FALK, Richard (2002), *Yırtıcı Küreselleşme*, Çev: Ali Çaksu, 2. Basım, Küre Yayınları, İstanbul.
- FİNKİELKRAUT, A. (1987), “La defaite de la Pensee”, Ed: Gallimard-nrf, Paris.

- FOX, Jeremy (2002), *Chomsky ve Küreselleşme*, Çev: Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul.
- FRİEDMAN, Thomas (2002), *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği*, Çev: Elif Özсарay, Boyner Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis (2005), *Devlet İnşası*, Çev: Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis (2003), “Tarihin Sonu mu?”, Çev: Yusuf Kaplan, *Tarihin Sonu mu?*, Derleyenler: AYDIN Mustafa ve Ertan Özensel, Vadi Yayınları, s. 22-50.
- FUKUYAMA, Francis (2000), *Büyük Çözülme*, Çev: Zeynep Avcı ve Aslı Telli Aydemir, Sabah Kitapları, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis (1999), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev: Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, İstanbul.
- GERBİER, Bernard (1999), “Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm”, *Küreselleşme mi Emperyalizm mi? Piyasa Efsanesinin Çöküşü*, Derleyen: BAŞKAYA Fikret, Ütopya Yayınları, s. 105–116.
- GIDDENS, Anthony (2002), *SAG ve SOLUN ÖTESİNDE Radikal Politikaların Geleceği*, Çev: Müge Sözen ve Sabir Yücesoy, Metis Yayınevi, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2001), *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, Çev: Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2000a), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev: Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000b), *Sosyoloji*, Çev: Hüseyin Özel vd., Ayraç Yayınları, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2000c), *Üçüncü Yol*, Çev: Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (1985), *The Nation- State and Violence*, Polity Press, Cambridge.

- GIDDENS, Anthony ve Christopher Pierson (2001), *Modernliği Anlamlandırılmak*, Çev: Serhat Uyurkulak ve Murat Sağlam, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GİRAY, Bahadır (2002), “Bilgi Çağında Küresel Eylem Alanlarının Ahlakileştirilmesi”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 8, Mayıs-Haziran, s. 46–55.
- GOSOVİÇ, Bronislav (2001), “Entelektüel Hegomonya ve Milletlerarası Kalkınma”, *Türkiye ve Siyaset*, Çev: Sadir Karabekir, Sayı 5, Kasım-Aralık, s.153–164.
- GÖKA. Erol (2003), “Bugün: Dünün ve Yarının İlginç Bir Karışımı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 75. s. 87–102.
- GÖKIRMAK, M.A. Mert (2002), “Küresel Kriz ve Politikada Güven”, *Doğu Batı*, Sayı 21, Kasım-Aralık, s. 234–253.
- GÖKTÜRK, Gülay (2005), “Sivil Toplum Sektörü ve Yozlaşma”, <http://www.tercumangazete.com/2005/07/18/yaz1380-60002-155.html>, 06.08.2005
- GÖZEN, Ramazan (1997), “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, *Liberal Düşünce*, Cilt: 2, Sayı 7, Yaz, s. 74–91.
- GÖZLER, Kemal (2001), “Devletin Bir Unsuru Olarak “Millet” Kavramı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış, s. 108–124.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1989), *Anayasa Hukuku*, 2. Baskı. S Yayınları, Ankara.
- GRAY, John (2002), “Küreselleşme ne değildir?”, http://www.turkishtime.org/agustos/86_tr_1.htm, 07.12.2004
- GREENPEACE (2005), “About us”, <http://www.greenpeace.org/international/about>, 14.01.2006.
- GUEHENNO, Jean Marie (1998), *Demokrasinin Sonu*, Çev: Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara.
- GUIOMAR, Jean Yves (1998), “Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Derleyen: LECA, Jean. Çev: Siren İdemem, Metis Yayınları, s. 144–148.

- GÜLALP, Haldun (2000), “Ulusal Devlet, Global Demokrasi”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale8.htm>, 13.03.2004
- GÜLER, Birgül A. (2002), “Yönetişim: Kapitalizmin Yeni İktidar Tarzı: Tüm İktidar Sermayeye!”, 2023, Sayı 16, Ağustos, s. 14–21.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman (2003), “Devlet ve Milliyetçilik”, *Doğu-Batı*, Yıl 6, Sayı 21, Ocak, s. 181–194.
- GÜNDÜZ, Aslan (1989), “Milli Egemenlik İlkesinin Milletlerarası Hukuktaki Anlamı ve Türkiye’nin Başlıca Milletlerarası Teşkilatlardaki Üyeliği”, *Milli Egemenlik 1989: Panellerde Sunulan Bildiriler*, Milli Egemenlik İlkesi ve Devletlerüstü Kuruluşlar Paneli (İstanbul), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 44, s.20–31.
- GÜNEŞ, Hurşit (2006), “Yoksulluk Azalıyor mu?”, *Milliyet*, 15 Şubat, s.10.
- GÜNGÖR, Erol (2002), “Yabancı Kültürler Karşısında Milli Kültür”, <http://www.ulkuocaklari.org.tr/arastr/erolgungor1.htm>, 06.01.2005
- GÜRAN, Sait (2005), “Egemenlik Ulusundur Üstünlük Anayasadadır.”, <http://www.anayasa.gov.tr/anayargi/guran.pdf>, 01.2005.
- GÜRSEL, Özkan (2002), “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, 2023, Sayı 16, Ağustos, s. 32–42.
- GÜRSES, Emin (1998), *Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- GÜVENÇ, Nazım (1998), *Küreselleşme ve Türkiye*, BDS Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2002a), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti*, Çev: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2002b), *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*, Çev: İlknur Aka, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- HABERMAS, Jurgen (2001), “Avrupalı Ulus-Devlet”, Çev: İsmail Türkmen, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Derleyen: ARMAĞAN Mustafa, Şehir Yayınları, s. 79–97.
- HALL, Stuart (1998). “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*, Derleyen: KING Anthony D., Çev: Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, s.39-61.
- HANNA, Milad (2001), “Dördüncü Blok”, Çev: Levent Cinemre, *Medeniyetler Çatışması*, Derleyen: YILMAZ, Murat, 5. Baskı, Vadi Yayınları, s. 245–249.
- HARDT, Michael ve Antonio Negri (2001), *İmparatorluk*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları.
- HARVEY, David (2003), *Postmodernliğin Durumu*, Çev: Sungur Savran, 3. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- HAYEK, Friedrich A. Von (1995), *Kölelik Yolu*, Çev: Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Aslan, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara.
- HEGEL, G. W. Friedrich (1986), ““Tarihte Akıl” dan Seçme Parçalar”, Çev: Mete Tuncay, *Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi-3, Seçilmiş Yazılar YAKIN ÇAĞ*, Derleyen: TUNCAY Mete, Teori Yayınları, s. 1-20.
- HEKİMOĞLU, H. Birsen (1989), “Modernleşme ve Siyasal İstikrarsızlık”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 46–47, s. 131–142.
- HELD, David., A. G. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity and Stanford University Pres.
- HELD, David (1995), *Democracy and the Global Order*, Cambridge, Polity Press.
- HELLEİNER, Eric (1999), “Sovereignty, Territoriality, and the Globalization of Finance” , *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First published, p. 138-158, Routledge.

- HELVACI, Ahmet (2004), “Muhafazakâr Duruştan Demokrat Tavıra Anakronik Bir Yolculuk, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 1. Güz, s. 193–206.
- HEYWOOD, Andrew (2006), *Siyaset*, Çev: Bekir Berat Özipek vd., Liberte Yayınları, Ankara.
- HIRST, Paul ve Grahame Thompson (2003), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.
- HIRST, Paul ve Grahame Thompson (2001), “Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği”, *Türkiye ve Siyaset*, Çev: A. Selçuk Can, Sayı 5, Kasım-Aralık, s.126–145.
- HOBBS, Thomas (1986), “Dev’den Seçme Parçalar”, Çev: Mete Tuncay, *Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi–2, Seçilmiş Yazılar YENİÇAĞ*, Derleyen: TUNCAY Mete, Teori Yayınları, s. 184–213.
- HOBBSAWM, Eric J. (2003a), *Sermaye Çağı 1848–1875*, Çev: Bahadır Sina Şener, 2.Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HOBBSAWM, Eric J. (2003b), *Devrim Çağı 1789–1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, 3.Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HOBBSAWM, Eric J. (1995), *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, 2.Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HOCAOĞLU, Durmuş (2004a), “Milliyetçilik, Tarihin Yürüyüşü”, *Yeniçağ*, 6 Nisan, s.12.
- HOCAOĞLU, Durmuş (2004b), “Mozaik”, *2023*, Sayı 43, Kasım, s. 30–36.
- HOCAOĞLU, Durmuş (2003), “Saldırgan Küreselleşme Çağı ve Yeni Milliyetçilik”, *2023*, Sayı 24, Nisan, s. 45–55.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2004), *BİZ KİMİZ Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı*, Çev: Aytül Özer, CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2002), *Üçüncü Dalga*, Çev: Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

- HUNTINGTON, Samuel P. (1997), “Batı Tektir Ama Evrensel Değildir”, Çev. Fazıl Osman Yıldırım, *Türk Yurdu*, Cilt 17, Sayı 119, Temmuz.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993a), “Medeniyetler Çatışması mı?”, Çev. Mustafa Çalık, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 23, Yaz.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993b), “Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir?”, Çev. Mehmet Öz, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 24, Güz.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1966), “Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma”, Çev: Ergun Özbudun, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22–23, 1–4. s. 55–107.
- HUTTON, Will ve Anthony Giddens (2000), *On the Edge-Living with Global Capitalism*, Jonathan Cape, Londra.
- ILO (2006), “Global Employment Trends Brief January 2006”
- ILO (2004–2005), *World Employment Report* (Table 1.3.)
- <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/stratprod.htm>, 14.03.2004.
- İÇDUYGU, Ahmet ve Fuat Keyman (2000), “Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye’de Vatandaşlık Tartışması”, *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, s. 171–189.
- İNAM, Ahmet (1998–9), “Hanemizdeki Sır”, *Doğu Batı*, Yıl 2, Sayı 5, Kasım, Aralık, Ocak, s. 179–186.
- İNAN, Yüksel (1989), “Milli Egemenlik ve Uluslar arası Hukuk ve Yükümlülüklerden Doğan Sınırlamalar” 5. *Milli Egemenlik Sempozyumu: “Milli Egemenlik İlkesi ve Devletlerüstü Kuruluşlar*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Yayın No: 43, Nisan, s. 18–23.
- İNSEL, Ahmet (2004), *Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- İSKENDEROĞLU, Muharrem (2001), “Küreselleşme, Ulus-Devletin geleceği ve Türkiye”, <http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi5/0518.htm>, 12.02.2004

- İZZET, Mehmet (1969), *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*, 2. Baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- JAFFRELOT, Christophe (1998), “Bazı Ulus Teorileri”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Derleyen: LECA Jean, Çev: Siren İdemen, Metis Yayınları, s. 54–69.
- JAMESON, Fredric (2000), “Küreselleşme ve Politik Strateji”, *Birikim*, Sayı 139, Kasım s. 39–50.
- JENKINS, R. (1987), *Transnational Corporations and Uneven Development*, Methuen, London.
- JESSOP, Bob (2005), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, Derleyenler: YARAR Betül ve Alev Özkazanç, İletişim Yayınları.
- JESSOP, Bob (2001), “Küreselleşme ve Ulus-Devlet”, *Türkiye Günlüğü*, Çev: Efkan Ala ve Ahmet Altıparmak, Sayı 64. Kış, s. 61–79.
- KAHRAMAN, H. Bülent (2003), *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*, Agora, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar (2000), “Atatürk, Halk Kültürü, Milli Kimlik”, *I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, http://www.kultur.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=37619, 09.12.2004.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1989), “Milli Egemenlik ve Parlamentoların Gelişimi”, *Milli Egemenlik 1989: Panellerde Sunulan Bildiriler*, Milli Egemenlik Kavramı Paneli (Erzincan), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 44, s.32–39.
- KALE, Nesrin (2002), “Modernizmden Post Modernist Söylemlere Doğru”, *Doğu Batı*, Yıl 5, Sayı 19, Temmuz, s. 29–46.
- KALEAĞASI, Bahadır (2002), “AB’de Egemenlik Kimin”, <http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0004.asp>, 12.01.2002
- KAPANİ, Münici (1992), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, 6.Basım, Ankara.

- KARAKAŞ, A.İşıl (2003), “Avrupa Birliği’nde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı”, *Avrupa Birliği Hukuku*, Editörler: GÜL İ. İşıl ve Lami Bertan Tokuzlu, Şefik Matbaası, s. 51–55.
- KARAKAŞ, A.İşıl (1993), *Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği*, Der Yayınları, İstanbul.
- KARLUK, S. Rıdvan (1996), *Uluslararası Ekonomi*, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2005a), “Soyut Medeniyetler Çatışmaz”,
http://www.dunyadanbihaber.netfirms.com/kemal_karpat.html, 10.10.2005
- KARPAT, Kemal (2005b), “Globalleşme ve Milli Devlet”,
<http://www.da.com.tr/dergi/Dastore/sayi04/turkce/k9.htm>, 9.08.2005
- KAVİ, Hüsamettin (2003), “Küreselleşme ve Türkiye”,
<http://www.elegans.com.tr/49/html/kavi.html>, 02.12.2003
- KAZGAN, Gülten (2000), *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (1997), *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KELAHMET, Fehim (2005), “Müslüman Azınlık mı Türk Azınlık mı?”,
<http://www.mihenk.gr/arsiv/28/dusunuyorum-kapak.htm>, 23.08.2005
- KELLNER, Douglas (1994), “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, *Modernite Versus Postmodernite*, Derleyen: KÜÇÜK, Mehmet, 2. Baskı, Vadi Yayınları, s. 227–259,
- KEMİLÄİNEN, Aira (1993), “Patriotizm and Nationalism”, *The Future of Nation State in Europe*, Ed: LİVONEN J., Edward Elgar, Hants.
- KENNEDY, Paul (1993), *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Çev: Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

- KEPENEK, Yakup (1999), “Ulus-Devletten Gelişmeci Devlete”, *ODTÜ Gelişme Dergisi (Fikret Görür’e Armağan)*, Cilt 26, Sayı 3–4, s. 309–337.
- KERESTECİOĞLU, İ. Özkan (2001), “Milliyetçilik ve Modernleşme İlişkisi Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 23–24. <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/15.htm>, 09.12.2001
- KESKİN, Ferda (1998–9), “Kamusal Alan ve Yalın Yaşam”, *Doğu Batı*, Yıl 2, Sayı 5, Kasım, Aralık, Ocak, s. 95–99.
- KETTLE, Donald (2004), “The transformation of Governance: Globalization, devolution and The Role of Government”, <http://proquest.umi.com>, 17.11.2004
- KEYDER, Çağlar (2000), “Globalleşme ve Devlet”, <http://ww.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm> 25.01.2004
- KEYMAN, E. Fuat (2004), “Globalleşme, Özgürlük, Etik ve Siyaset”, *Sivil Toplum*, Yıl 2, Sayı 5, s. 35–46.
- KEYMAN, E. Fuat (2000), “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak”, *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, s. 17–39.
- KEYMAN, E. Fuat (1999), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (1998), “Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm”, *Doğu Batı*, Yıl 2, Sayı 5, Kasım - Aralık, s. 57–73
- KEYMAN, E. Fuat ve A. Yaşar Sarıbay (2000), “Global/Yerel Eksende Türkiye, Siyaset ve Toplumsal Yaşam”, *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, s. 1–7.
- KILIÇBAY, M. Ali (2001), “Globalleşme, Kriz ve Kamu Yararı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 65, Bahar, s. 36–38.

- KIRKPATRICK, Jeane J. (2002), “Konsensüsün Prangaları”, *Foreign Policy*, Eylül-Ekim s. 30–32.
- KIRTUNÇ, Ayşe Lahur (2005), “Popüler Kültür Araştırmaları”, http://www.cstgroup.org/images/goc_kirtunc_konusma.html, 16.12.2005
- KOÇDEMİR, Kadir (2002), “21. Yüzyılda Türkiye’nin Dış Politikası Üzerine Düşünceler”, *2023*, Sayı 17, Eylül, s. 70–77.
- KOÇDEMİR, Kadir (2001), “Küreselleşme ve Milli Devlet”, *Türk Ocakları ve Ankara Ticaret Odası, Ankara*.
- KOÇDEMİR, Kadir (1999), “Küreselleşme ve Türk Kültürü”, *Kök Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 5–20.
- KODAMAN, Bayram (2004), “ Milli Kimlik ve Küreselleşme-Dünyalaşma”, *Türk Yurdu*, Cilt 24, Sayı 200, Nisan, s. 29–33.
- KONGAR, Emre (2003a), “Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık”, http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, 19.12.2003
- KONGAR, Emre (2003b), “Küreselleşme ve Porto Alegre’nin Önemi”, http://www.kongar.org/aydinlanma/2003/347_Kuresellesme_ve_Porto_Alegre.php, 29.12.2003
- KONGAR, Emre (2001), “Yeni Bir Çağın Eşiğinde Değil İçindeyiz”, http://www.kongar.org/aydinlanma/2001/293_Yeni_Bir_Cagin_Icindeyiz.php, 14.11.2001
- KORAY, Meryem (2004), “Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm>, 11.11.2004
- KOVACS Janos M. (2003), “Macaristan’da Kültürel Küreselleşme”, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, Editörler: BERGER, Peter L. ve Samuel P. Huntington, Çev: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, s. 157–187.

- KOZANOĞLU, Hayri (2002), “Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı”, *Doğu Batı*, Sayı 18, Şubat, Mart, Nisan, s. 55–65.
- KOZANOĞLU, Hayri (1995), “Meksika’da Kriz”, *Birikim*, Sayı 75, Temmuz, s. 55–64.
- KÖMÜRCÜ, Güler (2003), “Cin Nereden Çıktı?”, *Akşam*, 27 Aralık.
- KÖSOĞLU, Nevzat (2001), “ Milli Kimlik, Etnik Gurup ve Mozaik Kültür”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 3, Temmuz-Ağustos, s. 41–50.
- KRASNER, Stephen D. (2005), “Ertesi Gün”, *Foreign Policy Türkiye Baskısı*, Bilgi Üniversitesi Yayını, Mart-Nisan, s.168–188.
- KRASNER, Stephen D. (2001a), “Tarihi Miyopluğun Hedef Tahtası Egemenlik”, *Türkiye ve Siyaset*, Çev: Akif Bozok, Sayı 5, Kasım-Aralık, s.168–188.
- KRASNER, Stephen D. (2001b), “Ulusal Egemenlik”, Çev: Musa Ceylan, <http://derinanadolu.tripod.com/01-02-22-ulusal-egemenlik.htm>, 03.04.2001
- KRASNER, Stephen D. (1999), “Globalization and Sovereignty”, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 34-53, Routledge.
- KUYAŞ, Nilüfer (2001), “ Batı Kültürü Türk Kimliğini Tehdit Ediyor mu?”, *Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik*, Konrad Adenauer Vakfı, s. 97–104.
- KYMLİCKA, Will (1998), *Çok Kültürlü Yurttaşlık*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- LAÇİNER, Ömer (2003), “ABD Emperyalizminden Amerikan İmparatorluğuna”, http://www.peace-initiative-turkey.net/OmerLaciner_0305.htm, 19.05.2003
- LECA, Jean (1998), “Neden Söz Ediyoruz?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Derleyen: LECA Jean, Çev: Siren İdemen, Metis Yayınları, s. 11–20.
- LİJPHART, Arend (1985), *Çağdaş Demokrasiler*, Çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

- LOKRANTZ-BERNITZ, Dag (2003), “Egemenliğin Devri”, *Avrupa Birliği Hukuku*, Çeviri ve Editörlük: GÜL İ. Işıl ve L. Bertan Tokuzlu, Şefik Matbaası, s. 51–55.
- LÖWY, Michael (2002), “Ulus-Devlet, Milliyetçilik, Küreselleşme, Enternasyonalizm”, Çev: Erman Topbaş, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 71, s. 121–125.
- M.Ü (Marmara Üniversitesi), (2005), “ Genel Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü*,
http://avrupa.marmara.edu.tr/anket_degerlendirme.html, 25.10.2005
- MANDER, Jerry (2004), “The Dark Side of Globalization”,
<http://past.thenation.com/issue/960715/0715mand.htm>, 09.09.2004
- MANENT, Pierre (2001), “Milletsiz Bir Demokrasi Düşünülebilir mi?”, Çev: Sadir Karabekir, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 5, Kasım-Aralık, s. 59–68.
- MARCUSE, Peter (2000), “The Language of Globalization”, *Monthly Review*, July-August, s. 23–27.
- MARX, Karl (1986), “Gelecek Toplum”, Çev: Mete Tuncay, *Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi–3, Seçilmiş Yazılar YAKINÇAĞ*, Derleyen: TUNCAY Mete, Teori Yayınları s. 115–133.
- MARTİN Hans-Peter ve Harald Schumann (1997), *Globalleşme Tuzağı*, Çev: Özden Saatçi ve Mahmure Kahraman, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- MERİH, Kutlu (2001), “Ulus-Devlet ve Avrupalılaşıma”,
<http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>, 18.08.2001
- MILL, J. Stuart (1972), *Considerations on Representative Government Utilitarianism, Liberty, Representative Government*, ed: H. Acton, J. M. Dent.
- MILL, J. Stuart (1986), “Temsili Hükümet Üstüne Düşünceler’den Seçme Parçalar” *Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi–3, Seçilmiş Yazılar YAKINÇAĞ*, Derleyen: TUNCAY Mete, Teori Yayınları, s. 162–178.

- MOUFFE, Chantal (1994), “ Radikal Demokrasi: Modern mi, Postmodern mi?”, *Modernite Versus Postmodernite*, Derleyen: KÜÇÜK Mehmet, 2. Baskı, Vadi Yayınları, s. 182–189.
- MOUFFE, Chantal (1992), “ Democratic Citizenship and the Political Community”, *Dmensiopns of radical Demokrasi*, Ed: MOUFFE, Chantal, s. 236–237, Verso.
- MUNGAN, Murathan (2001), “Türk Kültürü Ulusal mıdır Uluslararası mıdır?”, *Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik*, Konrad Adenauer Vakfı, s.115–120.
- NALBANT, Atilla (1997), *Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, Yapı Kredi Yayınları.
- NEWMAN, Christopher (2001), “Realizm: Küreselleşme ve Bağımsız Devlet”, Çev: Muammer Türker, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış, s. 79–88.
- NODİA, Ghia (1998), “Milliyetçilik ve Demokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, Çev: Eralp Yalçın, Sayı 50, Mart-Nisan, s. 102–117.
- NORBERG, Johan (2003), *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Editörler: ACAR Mustafa ve Metin Toprak, Liberte Yayınları.
- NYE, Joseph S. (1996), “America’s Information Edge”, *Foreign Affairs*, 75, p. 20–37.
- OHMAE, Kenichi (1995), *The End Of The Nation State*, Harper Collins Publishers, London.
- OHMAE, Kenichi (1990), *The Borderless World*, Harper Collins Publishers, London.
- OKUR, M.Akif (2003), “Küresel Siyaset” *Siyaset*, Editör: TÜRKÖNE Mümtaz’Er, Lotus Yayınevi, s. 667–707.
- OPPENHEİMER, Franz (1997), *Devlet*, Çev: Alâeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu, Engin Yayıncılık, İstanbul.
- ORHAN, Mehmet (2003), “Ekonomik Küreselleşme”, *Akademik Araştırmalar*, Yıl 4, Sayı 15, s. 17-25.

- ÖĞÜN, S. Seyfi (2004), “Muhafazakârlık Soruşturması” (Mülakat), *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 1, Yaz, s. 135–141.
- ÖĞÜN, S. Seyfi (2003), “Milliyetçilik İcat Edilmemiş Keşfedilmiştir”, 2023, Sayı 24, Nisan, s. 56–64.
- ÖĞÜN, S. Seyfi (2000), *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında MİLLİYETÇİLİK*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÖKE, Mim Kemal (2005), “Usame Olmasa da”, *Halka ve Olaylara Tercüman*, 03 Temmuz, s.13.
- ÖKSÜZ, İskender (1999), “ Küreselleşme, Milliyet ve Milliyetçilik”, *Türk Yurdu*, XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, Cilt 19, Sayı 139–141, Mart-Mayıs, s. 186–189.
- ÖKTEM, Niyazi (2002), “Anadolu’daki Irksal ve Kültürel Karışım”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 71, s. 73–88.
- ÖNDER, İzzettin (2004), “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm>, 26.11.2004
- ÖNDER, A. Tayyar (2004), “Türkiye’deki Etnik Grupların 2500 Seneyi Aşan Bir Kaynaşması ve Birlikteliği Var”, 2023, Sayı 43, Kasım, s. 50–56.
- ÖYMEN, Onur (2000), *GELECEĞİ YAKALAMAK: Türkiye’de Ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÖZ, Esat (2003), “ Milli Devlet ve Kültürlerin Meşru Müdafaa Hakkı”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 13, Bahar, s. 52–56.
- ÖZBİLEN, Şevki (2003), “Globalizm Hegemonyası Ve Global Demokrasi”, <http://www.econturk.org/turkiyeekonomisi/Globalleme.doc>, 17.10.2003
- ÖZBUDUN, Ergun (1993), *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- ÖZBUDUN, Ergun (1987), “Kavram Olarak Milli Egemenlik ve Demokrasi”, 3. *Milli Egemenlik Sempozyumu ve Paneli*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No 31, Ankara, s.19–23.
- ÖZDAĞ, Ümit (2005), “ABD-AB-Çin-Rusya-Hindistan”, *Yeniçağ*, 10 Mart, s.11.
- ÖZDEN, Kemal (2005), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Kimlik Politikası”, <http://www.fatih.edu.tr/~ozden/kimlik.htm>
- ÖZER, M. Akif (2005), *Yeni Kamu Yönetimi*, Platin Yayınları, Ankara.
- ÖZEY, Ramazan (2002), “Dünya Hâkimiyet Teorileri ve Türk Dünyası”, *Yeni Türkiye*, Yıl 8, Sayı 46, Temmuz-Ağustos, s. 460–484.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2004), *MUHAFAZAKÂRLIK Akıl Toplum Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Abdullah (2004), *Küreselleşme ve Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, Tasam Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN, Gürsel (2002), “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, 2023, Sayı 16, Ağustos, s. 32–42.
- ÖZKUL, Metin (1999), “Milliyetçilik ve Küreselleşme”, *Türk Yurdu*, XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, Cilt 19, Sayı 139–141, Mart-Mayıs, s. 243-252.
- PAREKH, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Çev: Bilge Tanrıseven, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- PARKINSON, C. Northcote (1984), *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, Çev: Mehmet Harmancı, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- PARLAK, Bekir (2003), “Küreselleşme Sürecinde Modern Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi”, *Çağdaş Kamu Yönetimi I*, Editörler: ACAR Muhittin ve Hüseyin Özgür, Nobel Yayınları, s. 39–53.

- PELLS, A. Richard (2001), “20.Yüzyılda Küresel Kültür Miti ve Tehditi: Modernizmden Film Endüstrisine” *Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik*, Konrad Adenauer Vakfı, s.13–34.
- PIERSON, Christopher (2000), *Modern Devlet*, Çev: Dilek Hattatoğlu, Çiviyazıları / Kamera Yayıncılık, İstanbul.
- PIETERSE, Jan Nederveen (2000), “Globalization and Human Integration: We Are All Migrants”, *Futures*, 32, s.385–398.
- POGGİ, Gianfranco (1990), *The State: In Nature, Development and Prospects*, Polity Press, Chambrige.
- POLANYİ, Karl (2002), *Büyük Dönüşüm*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- POYRAZ, Hakan (1998), “Bölünük Kimlik, Çatışan Medeniyet”, *Türk Yurdu*, Cilt 18, Sayı 127–128, Mart-Nisan, s. 74–81.
- ROBERTSON, Roland (1999), *KÜRESELLEŞME Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ROUSSEAU, Jean Jacques (1986), “Toplum Sözleşmesi’nden Seçme Parçalar” Çev: Vedat Günyol, *Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi–2, Seçilmiş Yazılar YENİÇAĞ*, Der: TUNCAY Mete, Teori Yayınları, s. 325–366.
- RUSSELL, Bertrand (2002), *Batı Felsefesi Tarihi*, 3. Kitap, Çev: Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul.
- RYAN, Michael (1994), “ Postmodern Siyaset”, *Modernite Versus Postmodernite*, Der: KÜÇÜK Mehmet, 2. Baskı, Vadi Yayınları, s. 298–315.
- SAAGE, Richard (1993), “Postmodernlik ve Aydınlanma”, Çev: Ahmet Arslan, *Yeni Forum*, Cilt 14, Sayı 287, Nisan, s. 51–55.
- SAĞIR, Celal (2004), “Gürcistan’da Post Modern Geçiş”, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=3231>, 19.09.2004
- SANCAR, Mithat (2004), “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/msancar.pdf>, 20.11.2004

- SANTAMARÍA, Yves (1998), “Ulus Devlet: Bir Modelin Tarihi”, Çev: Siren İdemem, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Derleyen: LECA, Jean, Metis Yayınları, Eylül, s. 20–31.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2002), “Kültürel Bir Olgu Olarak Küreselleşme”, *Küreselleşme*, Editör: UŞAK, Cemal, Ufuk Kitapları, s. 45–55.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000a), “Yirmibirinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm, Yerlilik: Teorik Bir Çerçeve”, *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN, E. Fuat ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, s. 7–17.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000b), “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, *Global-Yerel Eksende Türkiye*, Derleyenler: KEYMAN, E. Fuat ve A.Yaşar Sarıbay, Alfa, s. 213–231.
- SAYIN, Zeynep (1996), “Sahicilik İlkesi ve Çok Kültürlülük”, *COGITO*, Sayı 8, s. 282–289.
- SCHİLY, Otto (1999), *Vatandaşlık Hukuku Broşürü*, <http://www.germanembassyank.com/tr/press/stag>, 17.07.1999
- SEN, Amartya (2001), “Ten Theses on Globalization”, http://www.npq.org/archieve/2001_fall/ten_theses.html, 24.10.2001
- SETON WATSON, H. (1977), *Nations and States: An Inquiry Into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Methuen, London.
- SEYİTOĞLU, Halil (1993), *Uluslararası İktisat*, 8. Baskı. İstanbul.
- SHARİFF, Ismail (1998), “Global Realignment In The New Millenium: Three Possible Scenarios”, *World Affairs*, Vol 2, No 4. Oct-Dec.
- SILBERT, H. ve H. Clodt (1999), “Toward Global Competitions and Constratins”, *The Future of the Global Economy: Toward a Long Boom*, OECD, Paris.
- SMİTH, Anthony D. (2002a), *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev: Derya Kömürcü, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

- SMİTH, Anthony D. (2002b), *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, Çev: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul.
- SMİTH, Anthony D. (2001), “Milliyetçilik ve Tarihçiler”, Çev: İsmail Türkmen, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Der: ARMAĞAN Mustafa, Şehir, s. 31–63.
- SMİTH, Anthony D. (1999), *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SMİTH, William G Clarence (1999), “ The Modern Colonial State and Global Economic Integration, 1815-1945”, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First published, p. 120-138, Routledge.
- SOMER, Murat (2004), “Demokratlığın Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Düzenleyici Devlet ve AB’li Küreselleşme”, *Doğu Batı*, Yıl 7, Sayı 28, Ağustos, Eylül, Ekim, s. 227–251.
- SOMERSAN, Semra (2001), “Çok Kültürlülük İçin Asgari Öneriler”, *Toplumbilim*, Sayı 14, Ekim, s. 33–51.
- SRİNİVAS, Tulasi (2003), “Kültürel Küreselleşmede Hindistan Örneği”, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, Editörler: BERGER Peter L. ve Samuel P. Huntington, Çev: Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, s. 98–126.
- STIGLITZ, E. Joseph (2002), *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Plan B yayınları, İstanbul.
- STUBBS, Richard (1999), “States, Sovereignty and The Response of Southeast Asia’ s “miracle” Economies to Globalization, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 229-245, Routledge.
- SUNDARAM, Jomo K. (2002), “ Ekonomik Küreselleşmenin Hoşnutsuzlukları”, <http://www.tesev.org.tr/mart02/t1.html>, 05.06.2002

- SUNKEL, Osvaldo (1972), “Big Business and Dependencia: A Latin American View”, *Foreign Affairs*, 50, (3), s. 517–531.
- ŞAHİN, Köksal (2005), “Küreselleşme-Egemenlik Etkileşimine Türk Dünyası Eksenli Bir Bakış”, *Türk Dünyasında Sosyal Bilimler: Kuram, Yöntem ve Uygulama Cilt 1*, 3. Uluslar arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 05–09 Haziran, s. 338–350, Celalabat-Kırgızistan.
- ŞAHİN, Mehmet (2002), “Washington Konsensüsü’nden Yeni Washington Konsensüsü’ne: IMF ve Dünya Bankası Değişiyor mu?”, <http://66.102.9.104/search?q=cache:nWFTNJwOHPoJ:www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/sahin1.pdf+washington+konsens%C3%BCs%C3%BC&hl=tr>, 16.12.2002
- ŞAYLAN, Gencay (1997), “Küreselleşmenin Gelişimi”, *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme*, Editör: KANSU Işık, İmge Kitabevi, Ankara.
- ŞEN, Y. Furkan (2004), *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- ŞENGÜL, Abdullah (2001), “Ömer Seyfettin’de Milli Kimlik”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Haziran, s. 1–14.
- ŞİŞMAN, Nazife (2002), “Akıl İle Kalbi Buluşturan Bir Tavrın Gerekliliği”, <http://www.zaman.com.tr/2002/07/28/yorumlar/default.htm>, 10.11.2002
- TABB, William K. (2002), *AHLAKSIZ FİL 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Sosyal Adalet Mücadelesi*, Çev: Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin (2002a), “AB’nin Oluşum Süreci İçinde Ulus-Devletin Dönüşerek Varlığını Sürdürmesi”, *Türkiye Avrupa Birliği*, s. 563–575. <http://www.turkab.net/ab/wilkintek02.htm>, 02.01.2002
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin (2002b), “Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması-1”, *Türkiye Avrupa Birliği* s. 554–563. <http://www.turkab.net/ab/wilkintek02.htm>, 02.01.2002

- TELLİOĞLU, İbrahim (2004), “Türkiye’de Suni Etnik Grup Oluşturma Çabaları: Lazlara Yönelik Etnik Ayrımcılık Faaliyetleri” *IV. Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu, 16–17 Ekim, 2003, BİLDİRİLER*, Fırat Üniversitesi Yayını, s. 769–777.
- TEZİÇ, Erdoğan (1998), *Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- THE ECONOMİST (2001), “Küreselleşme Dosyası”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 66, s. 115–151.
- THE ECONOMİST (1999), “Zenginliğe Giden Yol”, *Piyasa Medeniyeti*, Derleyen: Atilla YAYLA, Liberte Yayınları, s. 60–71.
- TİMUR, Feridun (2002), “Romantik Milliyetçilik: Modernist Evrenselciliğe ve Tekbiçimliliğe Karşı Meydan Okuma”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 6, Ocak-Şubat, s. 73–82.
- TİMUR, Taner (1996), *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TİNBERGEN, J. (1961), “Do Communist and Free Economies Show Converging Patterns?”, *Soviet Studies*, April, p. 333–341.
- TOFFLER, Alvin (1996), *Üçüncü Dalga*, Çev: Ali Seden, 3. Baskı, Altın Kitaplar, İstanbul.
- TOFFLER, Alvin (1981), *Şok*, Çev: Selami Turgut, 3. Baskı, Altın Kitaplar, İstanbul.
- TOK, Nazif (2003), *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- TOURAİNE, Alain (2004), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- TREANOR, Paul (1996), “World-Nationalism: Normative Globalism as Pan-Nationalism”, <http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/world.nation.html>, 17.10.2001
- TUNA, Korkut (2001), “Küreselleşme ve Hükümranlık Hakları”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 65, Bahar, s. 14–19.

- TUNÇAY, Mete (1986), “Emmanuel – Joseph Sieyes”, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi-2 Seçilmiş Yazılar YENİÇAĞ*, Derleyen: TUNCAY Mete, Teori Yayınları, s. 412–414.
- TUNCEL, Mehmet (1995), *Küreselleşme İle Ulus-Devlet Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir yazın Mütalası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TURHAN, Mehmet (2004), “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/mturhan.pdf>, 12.10.2004
- TUTAR, Hasan (2000), *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- TÜRKCAN, Ergun (1999), “Dünyanın Yeni Bir Teknolojik Dalgaya İhtiyacı Var” http://www.emd.org.tr/ekonom/eko1011_dos.htm, 12.11.2000
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2004), “Avrupa Birliği Sürecinde Doğu ve Güneydoğu: Kabile-Aşiret Yapısı”, 2023, Sayı 43, Kasım, s. 4–19.
- TÜRKMENBAŞI, Saparmurat (2005), *Ruhname*, <http://oldcivil.ce.metu.edu.tr/~turkmens/RuhnamaCD/ruhnama-tr/htm/dowlet2.htm>, 02.01.2006
- TÜRKÖNE, Mümtaz’ Er (2003a), *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’ Er (2003b), “Milli Devlet – Laiklik - Demokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 75, s. 33–52.
- UN, (2005), “List of Member States”, <http://www.un.org/Overview/unmember.html>, 20.04.2006
- URRY, John (2001), “Küreselleşme ve Vatandaşlık”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış, s. 88–100.
- UYGUN, Oktay (2004), “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkileri”, <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/uygun.pdf>, 05.10.2004

- UYGUN, Oktay (2003), “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale7.htm>, 06.12.2003
- UYGUN, Oktay (2002), *Federal Devlet*, 2. Basım, Ayyıldız Yayınları, Ankara.
- UYGUN, Oktay (1999), “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi”, *Cumhuriyetin 75.Yıl Armağanı*, İstanbul Üniversitesi, s.389–423.
- UZUN, Turgay (2003), “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu Batı*, Yıl 6, Sayı 23, Mayıs, Haziran, Temmuz, s. 131–155.
- ÜLMAN, Burak (2003), “ Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>, 06.12.2003
- ÜLMAN, Haluk (1989), “Uluslararası İlişkiler Açısından Milli Egemenlik İlkesi”, *Milli Egemenlik 1989: Panellerde Sunulan Bildiriler*, Milli Egemenlik İlkesi ve Devletlerüstü Kuruluşlar Paneli (İstanbul), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No 44, s.15–19.
- VATANDAŞ, Celalettin (2002), *Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çokkültürlülük*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- VERNET, Daniel (2001), “Ulusal Kültürün ve Avrupa Kültürünün Korunması Fransa ve AB Örneği”, *Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik*, Konrad Adenauer Vakfı Yayını, s. 35–41.
- VON BARLOEWEN, Konstantin (2001), “Modernleşme ve Küreselleşme Sürecinde Kültürel Kimlik”, *Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik*, Konrad Adenauer Vakfı Yayını, s.1–13.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2004a), *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2004b), “Ölü Ruhlar: Amerikan Elitlerinin Gayri Millileştirilmesi”, Çev: Gökhan Onur Akkuş, *The National Interest*, Kış, s. 5–18. (Aktaran Hisar Gazetesi, 12.05.2004).

- WALLERSTEIN, Immanuel (2003a), *Liberalizmden Sonra*, 2. Basım, Çev: Erol Öz, Metis Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2003b), “Bolivya, Bush ve Latin Amerika” <http://fbc.binghamton.edu/124-tr.htm>, 16.12.2003
- WALLERSTEIN, Immanuel (2003c), “Serbest Ticaretin Belirsizlikleri”, <http://fbc.binghamton.edu/127-tr.htm>, 02.12.2003
- WALLERSTEIN, Immanuel (2002), “Küreselleşme, Geçiş Dönemi Veya Belirsizlikler Çağı: Dünya Sisteminin Uzun Vadeli Analizi”, Çev: Mehmet Özay, *Umran*, Şubat, s. 58–67.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2001a), “Yirminci Yüzyıl: Gün Ortasında Karanlık”, Çev: Sadrettin Karahocagil, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 64, Kış, s. 37–44.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2001b), “Humeyni mi? Saddam mı? Göç mü?”, Çev: Levent Cinemre, *Medeniyetler Çatışması*, Derleyen: YILMAZ Murat, 5. Baskı, Vadi, s. 249–251.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2001c), “Medeniyetler Niçin Yeniden Gündemde?”, Çev: Mustafa Özel, *Medeniyetler Çatışması*, Derleyen: YILMAZ Murat, 5. Baskı, Vadi, s. 252–259.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1999), “States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalists in an Age of Transition”, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Edited by SMİTH David A., Dorothy J. Solinger and Steven C. Topik, First Published, p. 20-34, Routledge.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1998), “Devletler? Egemenlik? Bir Geçiş Çağında Kapitalistlerin İkilimleri”, Çev. A. Kerem AYSEL, *Özgür Üniversite Forumu*, Nisan, s. 5–10.
- WALLERSTEIN, Immanuel ve Terence Hopkins (2004), *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi, (1945–2025)*, Çev: Ender Abalıoğlu vd. Avesta Yayınları, İstanbul.

- WATKINS, Kevin (2002), “DTÖ Meşru mu?”, *Foreign Policy*, Sayı 21–22, Eylül-Ekim, s. 85–87.
- WB (World Bank), (2002), *Global Economic Prospects 2003*, December, p.3, 128, 200.
- WIR (2003), *World Investment Report*, www.unctad.org, 10.03.2004
- WOLF, Martin (2001), “Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?”, Çev: Doğan Ergin, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 5, Kasım-Aralık, s. 211-220.
- WOOD, E. Meiksins (1999), “Ulus-Devlet Dünyasında Küresel Kapitalizm” Çev: Cosmopolitik, *Monthly Review*, Cilt 51, Sayı 3, Temmuz-Ağustos, s. 1–12, http://www.batitrakya-atilim.com/html/ellen_meiksins_wood.html, 02.05.2005
- WRISTON, Walter B. (1994), *Ulusal Egemenliğin Sonu*, Çev: Mehmet Harmancı, Cep Kitapları, Düşün Yayınları, İstanbul.
- YAĞMUR, Emre (2003), “Seçim Sonuçlarının Analizi için Bir Çerçeve”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 11–12, Kış, s. 51–55.
- YAY, Gülsün Gürkan (2001), “Chicago Okulu: Milton Fridman ve Monetarizm”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi24/2415.htm>, 02.05.2003
- YAYLA, Atilla (2002), *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara.
- YAYLA, Atilla (1999), “Liberalizm, Özgürlükler ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Ocak-Şubat, s. 123–129.
- YELDAN, Erinç (2001), “Tes-İş Sendikası ile Söyleşi” <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Tez-is-soylesi.htm>, 12.11.2004
- YENİÇERİ, Özcan (2005) “ ABD’nin Ulusları Yoketme Silahı GENOM”, *Yeniçağ*, 01 Ağustos, s. 5.
- YENİÇERİ, Özcan (2004), “Milli Kimlik”, *Yeniçağ*, 17 Mart, s. 5.
- YENİÇERİ, Özcan (2002a), “Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye”, *2023*, Sayı 16, Ağustos, s. 8–14.

- YENİÇERİ, Özcan (2002b), “Çokuluslu Şirketler, Milliyetçilik ve Ulus-Devlet Üzerindeki Baskılar”, 2023, Sayı 17, Eylül, s. 50–58.
- YENİÇERİ, Özcan (2002c), “Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişmemesinin Nedenleri”, Sayı 14, Eylül, s. 54–63.
- YETKİN, Çetin (2003), “Kapitalist ve Marksist Batılı Düşünce Biçimleri Karşısında Türk Ulusalılığı”, 2023, Sayı 23, Mart, s. 44–52.
- YILDIRIM, Engin (2000), “Küreselleşme, Refah Toplumu ve Risk Toplumu”, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Derleyen: BOZKURT Veysel, Alfa Yayınları, s.73–92.
- YILDIZOĞLU, Ergin (1996), *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- YILMAZ, Aytekin (2004), *İkinci Küreselleşme Dalgası*, Vadi Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Aytekin (1998), “Modernliğin Ötesi: Yeni Eğilimler”, *Yeni Türkiye*, 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Yıl 4, Sayı 19, Ocak-Şubat, s. 99–112.
- YILMAZ, Aytekin (1996), *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, İhsan (2001), “İngiltere Müslümanları ve Hukuksal Ayrımcılık”, *Bir Başka Açıdan İngiltere*, Derleyen: LAÇİNER Sedat, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, s. 121–137.
- YOUNG, İris M (2000), *Inclusion and Democracy*, Oxford University Pres, Oxford.
- ZARARSIZ, M. Emin (1998), “Devlet Egemenliği Kavramı ve İnsan haklarının Korunması”, *Liberal Düşünce*, Cilt: 3, Sayı 12, Güz, s. 23–35.
- ZENGİN, Eyüp (1999), “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Düşünceler”, <http://www.qafqaz.edu.az/journal/turkiye%20ve%20avrupa.pdf>, 05.09.2003

ÖZGEÇMİŞ

Köksal ŞAHİN, 1972 yılında Tokat'ta doğdu. 1989 yılında Adapazarı Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. 1994 yılında Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 1998 yılında Sakarya Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı ve aynı yıl, aynı üniversitenin aynı anabilimdalında Doktora eğitimine başladı.

1998 yılında Sakarya Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak vazifeye başlayan Köksal ŞAHİN, halen bu görevini sürdürmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır. İngilizce bilmektedir.